

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПЕТРЕНКО ОКСАНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 002.2-053.2(477)«18/201»(083.41)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДИТЯЧА КНИГА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ:
ВИДАВНИЧИЙ І СТАТИСТИЧНО-ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТОЛІТТЯ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

27 – соціальні комунікації

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник:
кандидат історичних наук
Бондар Наталія Петрівна

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Петренко О. В. Дитяча книга на теренах України: видавничий і статистично-обліковий аспекти (друга половина XIX століття – початок XXI століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному висвітленню видавничого і статистично-облікового аспектів концептуалізації дитячої книги за весь період її випуску на теренах України. Актуальність обраної теми дослідження обумовлено тим, що в сучасному соціокультурному середовищі України відбувається активне переосмислення соціально-історичних процесів. Зміни в новітньому сприйнятті розвитку та становлення українського соціокультурного середовища стали можливими завдяки дослідженням документально-інформаційних систем. Накопичення, зберігання, наукове опрацювання й раціональне використання державних фондів друкованої продукції та національної бібліографії становить підґрунтя для подальшого розквіту української культури. Не останнє місце у цьому процесі належить дослідженню тенденцій випуску дитячих книг в Україні та особливостей обліку їх друку.

На часі постала потреба глибокого аналізу особливостей розвитку і функціонування системи статистичних показників державного обліку друку дитячих книг в Україні, передусім це стосується її історії та подальших перспектив розвитку.

Об'єктом дослідження обрано друковані дитячі книги на теренах України. Метою дослідження визначено з'ясування концептуалізації видавничого і статистично-облікового аспектів дитячої книги в контексті обліку їх друку на теренах України.

Проведено вивчення стану розробленості наукової проблеми, на основі чого виявлено, що досі: не досліджено відомості про видавничі тенденції та особливості становлення і розвитку державного обліку друку дитячих книг на теренах України, не виявлено та не узагальнено відомості про випуск дитячих книг у дореволюційний період, вичерпно не акумульовано неопубліковані статистично-облікові відомості щодо випуску дитячих книг на теренах України за весь період функціонування державного обліку друку, не підбито підсумки ефективності обліку та реєстрації об'єктів сучасної державної статистики друку дитячих книг, не схарактеризовано видавничу діяльність суб'єктів українського книговидавництва для дітей.

Основою джерельної бази дослідження став комплекс опублікованих та неопублікованих джерел, до яких належать – наукові публікації з означеної теми, фахова періодика, інтернет-ресурси видавництва і провідних бібліотек України, друковані каталоги видань другої половини XIX – початку XX століть, бібліографія державного реєстру творів друку, внутрішні бази даних і статистичні звіти Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», обов'язкові примірники дитячих книг, статистичні звіти за формою 1-В (книги) суб'єктів сучасної державної статистики друку.

Грунтовний аналіз першоджерел надав змогу дослідити історію становлення та розвитку обліку друку дитячих книг на теренах України з виділенням періодів його функціонування. Бібліографічні відомості про наявні в бібліотечних і музейних фондах дитячі книги допомогли систематизувати й уперше узагальнити статистичні відомості про випуск дитячих книг у 1842–1916 рр., а також узагальнити статистичні показники друку дитячих книг у дореволюційній Україні за хронологічними, географічними та мовними критеріями обліку в зведену статистичну таблицю. На основі узагальненої таблиці визначено вихідні відомості першої дитячої книги, що збереглася дотепер в Україні – «Книга для юных читателей» Григорія Пехотинського (Харків, 1842). Також було сформовано списки видавців і друкарень, які випускали дитячі книги на теренах України до 1917 р.

Надалі, відповідно до визначених тематикою дисертації об'єкта та предмета, проведене наукове дослідження базувалося на використанні даних національної бібліографії та державної статистики друку дитячих книг. Передусім основою для достовірного аналізу стало використання системи обов'язкового примірника (ОП) документів, яка забезпечує формування, розвиток і зберігання національних архівних документальних фондів та реалізовує головну мету – збереження національної документальної пам'яті України.

Структурний аналіз державного обліку друку дитячих книг в Україні надав змогу провести умовну періодизацію та визначити характерні особливості. У період сталого розвитку державного обліку друку в Україні (1946–1989 рр.) відбулося відокремлення статистики друку дитячих книг від загальних показників статистичного обліку в УРСР. У дисертаційному дослідженні розкрито відмінності повноти представлення критеріїв державного обліку в опублікованих матеріалах Книжкової палати України та її внутрішніх статистичних звітах.

У дисертаційному дослідженні фахово окреслено базові засади функціонування системи обов'язкового примірника; виокремлено фактори, що визначають характер державної статистики друку дитячої книги і впливають на її об'єктивність; описано ключові елементи вихідних відомостей, які становлять базис для державного обліку випуску дитячих книг; проаналізовано типові помилки у видавничому оформленні дитячих книг та з'ясовано загальні тенденції відображення повноти і правильності наведення вихідних відомостей у дитячих книгах.

Для комплексного розкриття особливостей державного обліку друку дитячих книг в Україні додатково було використано синергетичну методологію для визначення тенденцій в українському книговидаванні для дітей, виявлено загальні особливості формування репертуару та якості поліграфії сучасних дитячих книг в Україні.

Набули подальшого розвитку вдосконалення статистичних критеріїв державного обліку друку в Україні, визначення специфіки видавничих діяльностей суб'єктів книговидання для дітей та аналіз нормативно-правових і методично-практичних засад державного обліку друку дитячих книг. Окреслення нормативно-правових та методично-практичних засад державного обліку друку дитячих книг й аналітичний огляд діяльності суб'єктів видавничої справи щодо випуску книг для дітей сприяли критичному аналізу трансформаційних змін у сучасному державному обліку друку дитячих книг.

Практичне значення проведеної наукової роботи полягає в тому, що вперше було: виявлено й систематизовано статистичні відомості про випуск дитячих книг на теренах України до початку державного обліку друку за хронологією випуску, територіальною приналежністю та мовною ознакою, узагальнено неопубліковані статистичні відомості про випуск дитячих книг на теренах України за 1917–1945 і 1990–1996 рр., виявлено тенденції надходжень обов'язкових примірників з 1997 по 2019 рр., розкрито відмінності повноти представлення статистичних критеріїв державного обліку в опублікованих матеріалах Книжкової палати України та її внутрішніх звітних документах за 1917–2019 рр., охарактеризовано трансформаційні зміни в системі державного обліку друку дитячих книг. Максимально деталізовано та узагальнено всі виявлені бібліографічно-статистичні відомості про випуск книг за тематичною, цільовою та мовною приналежностями. Вперше з початку випуску дитячих книг на теренах України зроблено спробу в статистично-методологічному аспекті виявити й акумулювати неопубліковані відомості про особливості обліку та реєстрації об'єктів державної статистики друку дитячих книг в Україні.

Процедура введення охарактеризованих тенденцій розвитку і трансформацій державного обліку друку в Україні надала змогу зробити висновок про концептуалізацію видавничого та статистично-облікового аспектів дитячої книги у системі державного обліку друку. Виявлення маловідомих фактів щодо статистики випуску дитячих книг забезпечило

схематизацію понять державного обліку друку на теренах України. Це дало змогу ввести виявлені онтологічні уявлення й визначення концепту про специфіку обліку друку дитячих книг до масиву емпіричних даних, які поетапно відбили еволюційні зміни в означеній системі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що отримані в результаті бібліографічного дослідження та джерелознавчої оцінки факти значною мірою можуть бути використані як свідчення достовірності узагальнених статистичних показників друку дитячих книг на теренах України протягом усього періоду їх випуску. В подальших наукових дослідженнях обліку друку дитячої книги в Україні всі отримані цифрові показники не можуть бути меншими ніж у проведеному автором дослідженні, оскільки передбачають подальше виявлення друківаних дитячих книг у фондах інших бібліотек, музеїв та архівів.

Ключові слова: друківана дитяча книга, книговидання для дітей, статистичний облік друку, обов'язковий примірник видань, суб'єкт видавничої діяльності, видавничий звіт.

ANOTATION

Petrenko O. V. The children's book on the area of Ukraine: publishing and statistical accounting aspects (the Second Half of the XIX – the Beginning of the XXI Centuries). – Qualification work as a manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of sciences in social communications in the speciality 27.00.03 «Book science, library science, bibliography». – V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the comprehensive coverage of the publishing and statistical and accounting aspects of the conceptualization of a children's book for the entire period of its release in Ukraine. The relevance of the research topic is because in the modern socio-cultural environment of Ukraine there is an active rethinking of socio-historical processes. Changes in the latest perception of the development and

formation of the Ukrainian socio-cultural environment became possible thanks to the research of documentary information systems. The accumulation, storage, scientific processing and rational use of state funds of printed materials and national bibliography forms the basis for the further flourishing of Ukrainian culture. Not the last place in this process is the study of trends in the release of children's books in Ukraine and the peculiarities of accounting for their printing.

The study of the state of development of the scientific problem was carried out, on the basis of which it was revealed that until now: the available information about the publishing tendencies and the peculiarities of the formation and development of the system of state registration of the printing of children's books in Ukraine has not been investigated, information about the release of children's books before the beginning of their existence has been identified and summarized system of state accounting in Ukraine, unpublished state statistical accounting information on the release of children's books in Ukraine for the entire period of the functioning of state accounting of the press has not been exhaustively accumulated, and the results of the effectiveness of accounting and registration of objects of modern state statistics of printing of children's books in the context of the professional activities of subjects' objects have not been summed up publishing business, the legal and methodological and practical foundations of the state registration of the printing of children's books in Ukraine are not professionally outlined.

The research base, in addition to the traditional arrays of scientific monographs, publications in professional periodicals and on the websites of publishing houses and leading libraries of Ukraine, additionally contained significant arrays of unpublished reporting materials and internal electronic databases of the State Scientific Institution «Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine».

A thorough analysis of primary sources provided an opportunity to study the history of the formation and development of statistical accounting for the printing of children's books in Ukraine. Bibliographic information about the children's books available in the library and museum funds made it possible to systematize and for the first time generalize statistical information about the release of children's books in

1842–1916, as well as to summarize the statistical indicators of the printing of children's books in pre-revolutionary Ukraine according to chronological, geographical and linguistic criteria of accounting.

In the future, following the specific topics of the dissertation of the object and subject, the conducted scientific research was based on the use of data from the national bibliography and state statistics of printing children's books. First of all, the basis for reliable analysis was the use of the legal deposit system (CE) of documents, which ensures the formation, development and storage of national archival documentary funds and realizes the main goal – the preservation of the national documentary memory of Ukraine.

The dissertation research professionally outlines the basic principles of the legal deposit system, highlights the factors that determine the nature of the state statistics of children's book printing and affects its objectivity, describes the key elements of the output that form the basis for state accounting for the release of children's books, analyzes typical mistakes in the publishing of children's books and clarified the general trends in displaying the completeness and correctness of the guidance of the output information in children's books.

For a comprehensive disclosure of the peculiarities of the state registration of children's books printing in Ukraine, a synergetic methodology was additionally used to determine trends in Ukrainian book publishing for children, the content and artistic content of the array of printed children's books was analyzed, the features of the formation of the repertoire and the quality of printing of modern children's books in Ukraine were revealed.

The methodological tools for accounting reflection of the printing of children's books in Ukraine, improving the statistical criteria for state registration of printing in Ukraine, determining the specifics of the publishing activities of subjects of book publishing for children and analyzing the regulatory and methodological and practical foundations of state accounting for printing children's books were further developed.

The practical significance of the conducted scientific work lies in the fact that for the first time: the basic theoretical and methodological foundations of the

editology of a children's book are described, generalized unpublished statistical information on the release of children's books in Ukraine for 1917–1945 and 1990–1996, trends in legal deposit receipts since 1997 for 2019, the differences in the completeness of the presentation of statistical criteria for state accounting in the published materials of the Book Chamber of Ukraine and its internal annual reports of 1917–2019 are disclosed, transformational changes in the system of state accounting for printing children's books are characterized. All the revealed bibliographic and statistical information about the release of books on thematic, target and linguistic accessories is maximally detailed and summarized. For the first time since the beginning of the release of children's books in Ukraine, an attempt has been made in the statistically methodological aspect to identify and accumulate unpublished information about the peculiarities of accounting and registration of objects of state statistics of printing children's books in Ukraine.

The scientific novelty of the research lies in the fact that the facts obtained as a result of bibliographic research and source studies can be largely used as evidence of the reliability of the generalized statistical indicators of the printing of children's books in Ukraine during the entire period of their publication. In further scientific studies of accounting for the printing of children's books in Ukraine, all obtained digital indicators cannot be less than in the descriptive analysis conducted by the author, since they provide for the further identification of printed children's books in the funds of other libraries, museums and archives.

Keywords: printed children's book, book publishing for children, statistical accounting of editions, compulsory copy of editions, subject of publishing activities, publisher's report.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України:

1. Петренко О. Інновації у формуванні репертуару сучасної дитячої книги в Україні / Оксана Петренко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2004. – Вип. 12. – С. 34–44.
2. Петренко О. Дитяча книга серед барвів «Книжкового світу – 2008» / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2008. – № 11. – С. 49–51.
3. Петренко О. Видавництву «Веселка» – 75 років: здобутки та пріоритети веселчан у незалежній Україні / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 5. – С. 43–47.
4. Петренко О. Проблеми трансформації та розвитку новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів дитячих бібліотек України / Оксана Петренко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2009. – Вип. 24. – С. 17–26.
5. Петренко О. Дотримання положень нормативних документів суб'єктами видавничої справи : аналіт. огляд кн. вид. за 2013 р. / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 4. – С. 3–7. – ISSN 2076–9326.
6. Петренко О. Статистика друку сучасної дитячої книги в Україні / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 11 [початок статті]. – С. 11–16; № 12 [закінчення статті]. – С. 9–15. – ISSN 2076–9326.
7. Петренко О. В. Історичний дискурс методології державної статистики друку: на прикладі обліку дитячих книг у 20–30-х роках ХХ століття / О. В. Петренко // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів. – 2018. – Вип. 22. – С. 397–425. – ISSN 2222–4203. (*індексується у Web of Science Core Collection*).

Статті, опубліковані у виданнях іноземних держав:

8. Петренко О. В. Социология детского чтения в современной Украине / О. В. Петренко // Чтение с листа, с экрана и на «слух»: опыт России и других стран : сб. материалов для руководителей программ по продвижению чтения / сост.: Е. Ю. Гениева, Ю. П. Мелентьева. – Москва, 2009. – С. 239–253. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря. Приложение к журналу «Школьная библиотека». Сер. 1. Вып. 11–12).
9. Петренко О. В. Обов'язкові примірники як базис державної статистики друку дитячих книг в Україні / О. В. Петренко // Science and education a new dimension. Humanities and social sciences. – 2016. – IV(15), Iss. 90. – P. 18-21. – p-ISSN 2308–5258 = e-ISSN 2308–1996. – URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/hum_iv_15_90.pdf/ (last accessed: 09.07.2016). – DOI prefix:10.31174. – Title from screen.
10. Petrenko O. The Attribution of the Children's Book Publishing Statistics in Ukraine in the Second Half of the 19th and Beginning of the 20th Centuries / Oksana Petrenko // Knygotyra. – 2020. – Vol. 75. – P. 199–217. – ISSN 0204–2061 = eISSN 2345–0053. – URL: <https://www.journals.vu.lt/knygotyra/article/view/19160/21506> (last accessed: 09.01.2021). – DOI: <https://doi.org/10.15388.Knygotyra.2020.75.66>. – Title from screen. (*індексується в Scopus*).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

11. Петренко О. В. Проблеми випуску книг для дітей в Україні / О. В. Петренко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали IV Міжнар. науково-практ. конф., Київ, 21–23 трав. 2007 р. / [редкол.: М. С. Слободяник (голова) та ін.]. – Київ, 2007. – С. 318–322.
12. Петренко О. В. Вивчення дитячої книги в Україні / О. В. Петренко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VI Міжнар. наук.-практ.

- конф., Київ, 19–21 трав. 2009 р. / [редкол.: Слободяник М. С. та ін.]. – Київ, 2009. – С. 263–264.
13. Петренко О. В. Видання для дітей та юнацтва – базис розвитку духовної культури юних українців / О. В. Петренко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–27 трав. 2010 р. / [редкол.: М. С. Слободяник (голова) та ін.]. – Київ, 2010. – С. 243–245.
14. Петренко О. В. Статистичні показники надходжень електронних видань для дітей до Книжкової палати України / О. В. Петренко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–19 трав. 2011 р. / [редкол.: М. С. Слободяник (голова) та ін.]. – Київ, 2011. – С. 130–132.
15. Петренко О. В. Детская книга в Украине (2008–2012 гг.): статистика книгоиздания и книговыдачи / О. В. Петренко // Доклады Научного совета по проблемам чтения РАО / Рос. акад. образования, Федер. гос. бюджет. учреждение науч. обслуживания Науч.-издат. центр «Наука» Рос. акад. наук, Гос. пед. б-ка им. К. Д. Ушинского. – 2013. – Вып. 8 : Материалы Международной конференции «Чтение на просторах детства: опыт России и мира» (Москва, 14–15 нояб. 2013 г.). – С. 94–110.
16. Петренко О. В. Статистика друку дитячої книги в Україні у другій XIX – на початку XX ст. / О. В. Петренко // Проблеми розвитку документально-інформаційних систем у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі: матеріали всеукр. наук.-практич. конф. (Рівне, 10 лют. 2016 р.) / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманітар. ун-т, ф-т документ. комунікацій та менеджменту, каф. документ. комунікацій і бібл. справи. – Рівне, 2016. – С. 174–179. – Режим доступу: http://library.dk.rv.ua/depositary/konf/I_konf_2016.pdf (дата звернення: 28.03.2016). – Назва з екрана.

17. Петренко О. В. Статистика друку сучасної дитячої книги в Україні / Петренко О. В. // Формування фондів спеціалізованих бібліотек України для дітей: реалії та перспективи : проблемно-цільов. навч. (Київ, 18–22 квіт. 2016 р.) / Нац. б-ка України для дітей. – Режим доступу: <http://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=7491> (дата звернення: 28.04.2016). – Назва з екрана.
18. Петренко О. В. Періодизація розвитку державної статистики дитячих книг в Україні / О. В. Петренко // Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених (21–22 квіт. 2016 р.) / М-во культури України, ХДАК, НАМ України, Ін-т культурології. – Харків, 2016. – С. 329–330.
19. Петренко О. В. Державна статистика дитячих книг в Україні: початок становлення / О. В. Петренко // Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 12–13 трав. 2016 р.) / ВНЗ Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі», Каф. документознавства та інформ. діяльності в економ. системах. – Полтава, 2016. – С. 83–86.
20. Петренко О. Антон Іванович Козаченко: недосліджений феномен статистика-книгознавця / Оксана Петренко // Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти : доп. та повідомл. Міжнар. конф. (Львів, 24-25 жовт. 2019 р.) / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника ; наук. ред. Л. Головата, ред.-упоряд. В. Пасічник. – Львів, 2019. – С. 131–133.

**Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації:**

21. Петренко О. В. Феномен української дитячої книги / О. В. Петренко // Рідна школа. – 2000. – № 11. – С. 61–64. – ISSN 0131–6788.
22. Петренко О. Весняне Медвіновське свято дитячої книги : [про Київ. весн. кн. ярмарок «Медвін»] / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 4. – С. 51–52.

23. Петренко О. Представлення дитячої книги на Форумі видавців / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 11. – С. 47–52. – ISSN 2076–9326.
24. Петренко О. В. Популяризація дитячої книги та читання – одна з умов розвитку духовності підростаючого покоління / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 11. – С. 44–48. – ISSN 2076–9326.
25. Петренко О. В. Проблема якості друкованих дитячих книг в Україні в контексті сучасної едіціології / О. В. Петренко // Вісник Харківської державної академії культури. – 2015. – Вип. 48. – С. 57–66. – ISSN 2410–5333.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1 СТАН РОЗРОБЛЕНOSTІ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	25
1.1 Історіографія проблеми	25
1.2 Джерельна база дослідження та концептуалізація досліджень дитячих книг у науковому дискурсі	41
Висновки до розділу 1	48
РОЗДІЛ 2 ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК СТАТИСТИЧНОГО ОБЛІКУ ДРУКУ ДИТЯЧИХ КНИГ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ	51
2.1 Зародження статистики друку дитячих книг (середина XIX ст. – 1916 р.)	51
2.2 Становлення державного обліку друку дитячих книг (1917–1945 рр.)	77
2.3 Сталий розвиток державного обліку друку дитячих книг (1946–1989 рр.)	134
Висновки до розділу 2	162
РОЗДІЛ 3 СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ОБЛІКУ ДРУКУ ДИТЯЧИХ КНИГ В УКРАЇНІ	164
3.1 Трансформаційні зміни та сучасне оновлення державного обліку друку дитячих книг (1990–2019 рр.)	164
3.2 Видавнича діяльність суб'єктів сучасного книговидання для дітей	185
3.3 Нормативно-правові та методично-практичні засади державного обліку друку дитячих книг	199
Висновки до розділу 3	207

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	214
ДОДАТКИ	238
<i>Додаток А</i> Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи	238
<i>Додаток Б</i> Дитячі книги в фондах НБУ для дітей, НБУ ім. Ярослава Мудрого, НБУВ, Київської обласної бібліотеки для дітей і Педагогічного музею (1842–1916 роки друку)	244
<i>Додаток В</i> Дитячі книги в державному архіві друку Книжкової палати України (1917–1921 роки друку)	246
<i>Додаток Г</i> Фотографії посвідчення Антона Івановича Козаченка	247
<i>Додаток Г</i> Узагальнені дані зі статистичних звітів 1931–1936 рр.	248
<i>Додаток Д</i> Фотографії обкладинки і титульної сторінки статистичного збірника «Книжкова продукція УРСР за роки 1942–1945»	256
<i>Додаток Е</i> Фотографії окремих документів з листування відділу статистики Книжкової палати УРСР за 1958–1959 рр.	257
<i>Додаток Є</i> Узагальнені дані зі статистичних звітів 1993–1996 рр.	269
<i>Додаток Ж</i> Надходження дитячих книг різних років випусків до Книжкової палати України (1997–2019 рр.)	271

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДНПБ України – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського

Книжкова палата України – Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова»

НАПН України – Національна академія педагогічних наук України

НБУ для дітей – Національна бібліотека України для дітей

НБУ імені Ярослава Мудрого – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого

НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ОП – обов’язковий примірник

УНІК – Український науковий інститут книгознавства

ЦБСД – Центральне бюро статистики друку

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В сучасному інформаційному середовищі України відбувається активне переосмислення соціально-історичних процесів. Книговидання є тою сферою суспільної діяльності, яка суттєво впливає на культуру й освіту будь-якої держави, а показники випуску книжкової продукції як загалом, так і за окремими напрямками слугують індикаторами культурно-освітнього розвитку країни.

Серед складових загального книговидання вагоме місце займає випуск дитячих книг. Це обумовило проведення дослідження обліку друку дитячих книг на основі бібліографічних даних та облікових документів у аспекті вивчення державної статистики друку й дитячого книговидання на теренах України. Такий аналіз обліку друку дитячої книги слугує підґрунтям для подальших студій з української книжкової культури модерного та постмодерного періоду.

Загальними питаннями національної бібліографії та статистики друку XIX–XX ст. опікувалося чимало українських науковців, натомість умови функціонування і тенденції випуску дитячої книги в Україні ставали об'єктами досліджень таких вітчизняних науковців таких як Н. Вернигора [23], О. Іванченко [88], Г. Корнєєва [111; 112], О. Литвиненко [120–122], Н. Марченко [132], В. Медведєва [140–142], М. Наумова [149–151], Е. Огар [159–162], О. Папуша [167] та інші.

Дослідники вивчали ці питання в площині різних бібліотечних, гуманітарних і, частково, суспільних наук. Це обумовлено тим, що дитяча книга була і залишається дотичним предметом до цілого ряду наукових дисциплін таких як книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, документознавство, літературознавство, мовознавство, мистецтвознавство, культурологія, педагогіка, психологія, соціологія, статистика, загальна історія, правознавство тощо. Зокрема видавнича статистика надає можливість здійснити облік випуску дитячих книг у цілому і проконтролювати виконання

державних програм спрямованих на підтримку дитячого читання, схарактеризувати результати дії певних економічних процесів і факторів на українське книговидавництво для дітей, а також виявити тенденції розвитку обліку друку дитячих книг в Україні.

Проте досі вичерпно не досліджено відомості про особливості становлення і розвитку обліку друку дитячих книг обумовлених видавничими тенденціями їх випуску на теренах України, що своєю чергою додатково підсилює актуальність обраної теми. Активне дослідження вітчизняного книговидавництва в період незалежності України спонукає до виявлення та узагальнення історичних відомостей про видання дитячих книг на теренах України з часу їх відокремлення від книг для дорослих до останнього оновлення системи державного обліку друку.

На часі постала потреба ґрунтовного аналізу особливостей розвитку і функціонування державного обліку друку дитячих книг в Україні в контексті його історії та подальших перспектив розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукової теми Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Атрибуція та експертиза як складова дослідження книжкових та інших бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики» (2019–2021 рр.).

Мета дослідження – з'ясувати концептуалізацію видавничого і статистично-облікового аспектів дитячої книги в контексті обліку їх друку на теренах України.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- виявити й систематизувати статистичні відомості про випуск дитячих книг на теренах України у другій половині XIX ст. – 1916 р.;
- узагальнити неопубліковані статистичні відомості про випуск дитячих книг у Центральній і Східній частинах України за 1917–1945 рр. у світлі парадигми формування державної статистики друку дитячих книг;

- проаналізувати повноту представлення критеріїв державного обліку друку в опублікованих матеріалах Книжкової палати України та її внутрішніх статистичних звітах (1946–2019 pp.);
- дослідити еволюцію обліку дитячих книг з виділенням періодів функціонування державної статистики друку дитячих книг в Україні;
- охарактеризувати видавничу діяльність суб'єктів сучасного українського книговидання для дітей.

Об'єкт дослідження: друковані дитячі книги на теренах України.

Предмет дослідження: становлення та розвиток обліку друку дитячих книг як відображення формування видавничого контенту для українських дітей.

Методи дослідження. В процесі дослідження було використано методи емпіричного й теоретичного досліджень. За допомогою проблемно-хронологічного методу стало можливим виокремлення дослідження видавничих тенденцій випуску дитячих книг від досліджень загальних проблем книговидавничої сфери; дослідження здійснювалося за еволюційними періодами, а в їх межах – за логістикою відповідних проблем. Культурно-історичний метод розкрив культурно-історичний контекст, на тлі якого відбувався випуск книг для дітей, що стало ключем до виявлення та розуміння особливостей становлення і розвитку системи державного обліку друку дитячих книг на теренах України. Аналітико-синтетичний метод сприяв формуванню статистичних відомостей про випуск дитячих книг у дореволюційний період та узагальненню виявлених неопублікованих цифрових показників державного обліку друку про випуск дитячих книг за різними критеріями. Системно-структурний метод дозволив дослідити державний облік друку дитячих книг у всьому різноманітті його зв'язків, системи критеріїв і вибору пріоритетів. Структурно-функціональний метод застосовано для опису та пояснення змін в обліку друку дитячих книг в рамках системи державного обліку друку України. Контент-аналіз використано для інтерпретації контекстів і виявлення латентних смислів, які приховувалися за статистичними одиницями

аналізу, що у свою чергу дало можливість отримати достовірніші результати стосовно обліку друку дитячих книг на теренах України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації:

Вперше:

- виявлено й систематизовано статистичні відомості про випуск дитячих книг на теренах України до початку державного обліку друку за хронологією випуску, територіальною приналежністю та мовною ознакою;
- укладено списки видавців і друкарень, які видавали дитячі книги впродовж 1842–1916 рр.;
- узагальнено неопубліковані статистичні відомості про випуск дитячих книг у Центральній і Східній частинах України за 1917–1945 рр.;
- означено відмінності повноти представлення критеріїв державного обліку в опублікованих матеріалах Книжкової палати України та її внутрішніх статистичних звітах (1946–2019 рр.);
- запропоновано до впровадження в державний облік друку в Україні два нових статистичних критерії, що ілюструють хронологічну специфіку надходжень обов’язкових примірників до державного архіву друку: «кількість попередніх років випуску» та «кількість років запізнення надходжень»;
- запропоновано класифікацію видавців дитячих книг з поєднанням старих і нових критеріїв поділу за: формою власності (державні, недержавні), профільністю (багатопрофільні, спеціалізовані), країною заснування (вітчизняні, філіали закордонних видавців), громадянською позицією та громадською активністю (активні, пасивні).

Набули подальшого розвитку:

- дослідження еволюції обліку друку дитячих книг на теренах України;
- узагальнення даних державної статистики друку дитячих книг в Україні;

- дослідження видавничої діяльності суб'єктів сучасного українського книговидавництва для дітей;
- методичне обґрунтування важливості правильного оформлення вихідних відомостей у дитячих книгах.

Джерельною базою дослідження стали наукові публікації з означеної теми, фахова періодика, інтернет-ресурси видавництв і провідних бібліотек України, друковані каталоги видань другої половини XIX – початку XX століть, бібліографія державного реєстру творів друку, внутрішні бази даних і статистичні звіти Книжкової палати України, обов'язкові примірники Книжкової палати України видань для дітей, статистичні звіти суб'єктів сучасної державної статистики друку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання при викладанні курсів з історії та теорії книгознавства, а також видавничої справи для студентів, які вивчають історію та теорію соціальних комунікацій в Україні (наприклад, у вигляді розділу чи окремого курсу «Історія дитячої книги»).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням у галузі книгознавства та видавничої справи. Теоретичні обґрунтування, практичні розробки, фактологічні дані, висновки і положення наукової новизни здобуті автором у результаті самостійних досліджень. Усі наукові праці є одноосібними.

Апробація матеріалів дослідження здійснювалася на Міжнародній науковій конференції «Інноваційна діяльність – стратегічний напрям розвитку наукових бібліотек» (Київ, 2003); Міжнародній науковій конференції «Роль бібліотек у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України» (Київ, 2006); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 2007); Міжнародній науковій конференції «Проблеми гармонізації традиційних і новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів» (Київ, 2008); VI Міжнародній науково-практичній конференції

«Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 2009); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 2010); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 2011); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми розвитку документально-інформаційних систем у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі» (Рівне, 2016); Проблемно-цільовому навчанні «Формування фондів спеціалізованих бібліотек України для дітей» (Київ, 2016); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції молодих учених «Культурологія та інформаційне суспільство XXI століття» (Харків, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації» (Полтава, 2016); Scientific and Professional Conference «Humanities and Social sciences in the Era of Globalization – 2016» (Budapest, 2016); XII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Бібліотека і книга в контексті часу» (Київ, 2019); Міжнародній науковій конференції «Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти» (Львів, 2019) (Додаток А).

Публікації. Основні матеріали дослідження висвітлено в 25 одноосібних публікаціях: з них 7 статей, що містять основні наукові результати, опубліковано у вітчизняних фахових виданнях, одне з яких індексується в міжнародній наукометричній базі даних Web of Science Core Collection; 3 статті – в зарубіжних виданнях, одне з яких індексується в міжнародній наукометричній базі даних Scopus; 10 публікацій – матеріали міжнародних і всеукраїнських конференцій; 5 статей, що додатково відображають наукові результати дисертації, опубліковано у вітчизняних наукових періодичних виданнях (Додаток А).

Структура дисертації визначена метою та завданнями дослідження. Робота складається з титульного аркуша, анотацій українською й англійською

мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, змісту, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (8 підрозділів), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 272 сторінки, з них основна частина – 196 сторінок (9 авт. арк.), у тому числі 2 фото та 23 таблиці, список використаних джерел – 24 сторінки (252 позиції), 9 додатків – 35 сторінок.

РОЗДІЛ 1

СТАН РОЗРОБЛЕНOSTІ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ

ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1.1 Історіографія проблеми

Сьогодні, коли відбуваються суттєві зміни в соціокультурному середовищі країни, актуальним є переосмислення перебігу соціально-історичних процесів. На часі усвідомлення важливості глибокого аналізу соціокультурних особливостей створення і випуску друкованої дитячої книги в Україні як базису відродження та подальшого розквіту української культури.

З моменту відокремлення в Україні дитячих книг від книг для дорослих науковці постійно проводили різні дослідження дитячої книги, про що свідчить поява чисельних теоретичних і практичних наукових робіт. Так, умови функціонування і тенденції випуску дитячої книги в Україні неодноразово ставали об'єктами досліджень у працях вітчизняних науковців. Кожен з них вивчав ці питання в площині різноманітних бібліотечних, гуманітарних і, частково, суспільних наук. Це обумовлено тим, що дитяча книга була і залишається дотичним предметом для цілого ряду наукових дисциплін, таких як книгознавство, документознавство, бібліотекознавство, бібліографія, соціологія, літературознавство, мовознавство, мистецтвознавство, культурологія, педагогіка, психологія, загальна історія, правознавство тощо [170].

Варто наголосити, що дитяча книга є складовою українського соціокомунікативного простору. Зважаючи на це, одним з обов'язкових завдань сучасного вивчення українських соціальних комунікацій у контексті наукового дискурсу вважаємо комплексне дослідження всіх соціокомунікативних процесів, у тому числі дитячої книги як соціального явища, та ґрунтового аналізу її розвитку і трансформації на теренах України [191].

Як у радянські часи, так і в період незалежності нашої держави проблематика соціокультурних процесів, пов'язаних з дитячими книгами, перебувала в єдиній площині з соціокультурними процесами, що стосувалися книг для дорослих. Зокрема, загальним питанням функціонування книг у системі соціальних комунікацій присвячено роботу В. Маркової «Книга в соціально-комунікативному просторі: минуле, сучасне, майбутнє» [131].

Огляд теоретико-методологічних основ державного розвитку і регулювання видавничої галузі в умовах трансформації соціальних комунікацій наведено у роботах В. Сошинської «Професійна комунікація як фактор розвитку книжкової галузі» [232], Є. Грабовського «Інформаційне забезпечення видавничої діяльності» [36], Б. Дурняка, А. Штангрета й О. Мельникова «Видавничо-поліграфічна галузь України: стан, проблеми, тенденції» [79] та В. Теремка «Видавництво – ХХІ. Виклики і стратегії» [234]. Залежність сучасного вітчизняного книговидавання від держави детально проаналізовано О. Афоніним і М. Сенченком у роботі «Українська книга в контексті світового книговидавання» [3].

Окремим аспектом висвітлення загально-видавничих проблем книговидавання для дітей є дисертаційна робота О. Іванченко «Видавництво «Веселка»: особливості становлення, функціонування й розвитку (1934–2010 рр.)» [88]. Науковець дослідила вплив історичних, суспільно-політичних та економічних умов України на діяльність єдиного національного видавництва дитячої літератури, на основі чого, автором було доведено залежність тематики видань для дітей від суспільно-політичної та економічної ситуації в державі. Також варто зазначити, що виявлені дослідницею головні історичні віхи розвитку видавництва «Веселка» є характерними для багатьох сучасних українських видавництв, утворених за радянських часів. У цьому контексті зауважимо, що нами також приділено увагу діяльності видавництва «Веселка». Так, у науковій статті за 2009 рік [171], яка базувалася на збережених у Книжковій палаті України річних звітах цього видавництва, було детально

проаналізовано випуск дитячих книг з 1991 по 2008 роки за усіма зазначеними у звітних документах критеріями обліку.

Часткове висвітлення ситуації щодо ринку сучасного дитячого книговидання в Україні міститься у дисертації Н. Вернигори «Книговидання для дітей в Україні ХХ століття: типологія, проблематика, жанрові особливості» [23]. Наголосимо, що в цій роботі наведено хронологію розвитку творчо-видавничого процесу для дитячої аудиторії, зокрема від поняття «видання для дітей» – до поняття «видавнича продукція для дитячої аудиторії», від загального літературного процесу – до «дитячого» літературного дискурсу, що створює розгорнуту картину теорії та практики цієї галузі. Також науковець самостійно здійснила підрахунки статистичних кількісних характеристик (кількість назв, обсяг тиражів) книжкових видань для дітей, зокрема для різних вікових груп, у різні періоди становлення та розвитку книговидання для дітей.

Важливість цієї роботи для сучасної книгознавчої науки полягає в тому, що, окрім з'ясування передумов формування та розвитку книговидавничої галузі станом на кінець ХХ століття, науковець хронологічно розмежувала історичні періоди розвитку суспільних відносин і формування читацьких потреб. Так, десятим й останнім із названих періодів став період «становлення українського національного книговидання для дітей» (1991–1999 рр.). Авторка чітко характеризує особливості цього періоду: різкий спад виробництва; погіршення змістової, редакційно-видавничої та поліграфічної якості видавничої продукції; закриття видавництв і поява непрофесійних видавничих організацій.

Проблеми вивчення сучасних механізмів державного регулювання розвитку українського книговидання в їх окремості та цілісності знайшли своє відображення в дисертаційних дослідженнях Н. Кучиної «Розвиток книговидавничої справи в культурі незалежної України» [118], Т. Кузнякової «Державне регулювання розвитку книговидання в Україні» [114] й І. Копистинської «Тенденції сучасного вітчизняного книговидання: організаційний, тематичний та рекламно-промоційний аспекти (1991–2003 рр.)»

[110]. Зокрема, остання у своїй дисертаційній роботі проаналізувала проблеми об'єктивності й повноти сучасної державної статистики друку (з 1990 до 2004 рр.). Науковець вперше детально дослідила архівні матеріали Книжкової палати та зауважила про приблизність і неповноту сучасної статистики друку, на основі чого визначила головні проблеми українського книговидання. Результати її аналізу характеризують і проблеми статистичного обліку дитячих видань.

Всебічному аналізу основних етапів становлення та розвитку української статистики друку присвячено наукову монографічну роботу М. Низового «Українська статистика друку: основні етапи становлення та розвитку» [156]. На основі архівних і маловідомих джерел дослідником розглянуто шляхи становлення української статистики друку в дореволюційний період, а також шлях її розвитку в післяреволюційний період (1917–1935 рр.).

На сьогодні опанування здобутків історичного досвіду та сучасного соціального розвитку, шляхом акумулювання потрібної інформації в книгах, уможливорює реалізацію виховних завдань, в основі яких – інтелектуально, морально, національно свідомо розвинена особистість. Зважаючи на значущість розуміння тексту і практичну потребу контекстного виділення смислу дитиною, важливим бачиться створення української дитячої книги як складової частини та головного носія загальної культури [191].

Аналізу культурного і художнього характеру книги, як елемента культури, існування та розповсюдження її в соціальному просторі присвячено роботу О. Біличенко «Культурно-виховна роль книги в умовах формування інформаційного суспільства» [8]. Особливість цієї роботи полягає в тому, що об'єктом дослідження виступає книга тільки в історико-культурному контексті та її функцій обумовлених цим контекстом. У зазначеній роботі вперше подається цілісний аналіз теоретичних поглядів на культурно-художній характер книги у співвідношенні до змісту виховного процесу в умовах інформатизації. Авторка наголошує увагу на тому, що «будова книги повинна керувати процесом читання» і тут книга постає як «образна предметно-

просторова форма, що визначається узагальненою функціональною будовою як явище, яке комплексно впливає на свідомість і почуття людини» [8, с. 6].

Вивченню книги і читання як особливої сфери – літературно-художньої комунікації – присвячено спільне дослідження В. Медведєвої та К. Пхайко «Книга і читання» [140]. У цьому дослідженні авторами розглянуто основи процесу читання як різновиду унікальної діяльності людини, представлено педагогічні умови і психологічні механізми читання, зокрема описані концепції особливостей дитячого розвитку й проаналізовано соціологію читання дітей, в межах якої охарактеризовано читацький інтерес як психолого-педагогічну проблему та виявлено фактори формування читацького середовища. Зазначена наукова робота важлива наведеним у ній аналізом основних проблем естетичної, освітньої та соціальної функцій читання як необхідного виду пізнавальної діяльності будь-якої дитини. Хоча в роботі й виділено основні типоутворюючі ознаки цієї діяльності та типологічні відмінності читання дітей різних вікових груп, однак поза межами дослідження залишився історико-культурний діапазон книги обумовлений контекстом умов для її створення і випуску.

Наразі зазначимо, що книгознавчі дослідження культурно-освітнього спрямування позиціонують дитячу книгу передусім як базис для популяризації дитячого читання і вже в другу чергу розглядають її як головну складову фондів бібліотек для дітей. Найповніше відображення цього аспекту можна спостерігати в наукових працях Т. Долбенко «Проблемные ситуации как метод активизации чтения естественно-научной литературы в библиотеках для детей» [43], В. Медведєвої «Формування інтересу читачів-підлітків до української художньої літератури в бібліотеках для дітей» і «Соціологія читання дітей: підлітки як читачі української художньої літератури» [142; 141], В. Вертій «Обслуговування читачів в бібліотеках для дітей: розвиток інноваційних форм» [24].

Органічно доповнює вище зазначені наукові роботи дисертаційне дослідження Н. Дяченко, присвячене питанням дитячої бібліографії. Зокрема,

науковець підбила підсумки формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні [80].

Ретельне вивчення сучасних наукових та науково-популярних праць, які досліджують дотичність сучасної дитячої книги до мовознавства, літературознавства та мистецтвознавства дає підставу стверджувати, що такому масиву наукових праць притаманна характерна особливість. Цією особливістю є чітке розмежування досліджень на ті, що аналізують художнє оформлення та якість поліграфії видань, і ті, що вивчають змістове наповнення книг для дітей.

Художнє оформлення та ілюстрування видань для дітей вивчали Б. Валуєнко [21], О. Куцевська [117], А. Майовець [126], В. Матвієнко [133]. Проте серед досліджень, що аналізують художнє й поліграфічне оформлення дитячих видань, варто виокремити дисертацію О. Авраменко «Українська дитяча книга 1970–1990 рр. Основні тенденції розвитку ілюстрації» [1], оскільки саме ця робота присвячена ретельному вивченню ключових тенденцій формування та розвитку художнього оформлення дитячих книг в Україні протягом останнього двадцятиліття існування Радянського Союзу. Решту досліджень художньо-видавничого оформлення видань здебільшого присвячено загальним питанням цієї галузі.

З огляду на це, значно кращою бачиться ситуація щодо висвітлення проблем змістового наповнення дитячих книг крізь призму функціонування сучасних літературознавства й мовознавства. Поява ряду відповідних досліджень свідчить про зростання зацікавленості вітчизняних і зарубіжних науковців (У. Баран (Гнідець), Т. Качак, Н. Марченко, Л. Овдійчук, Е. Огар, О. Папуши, М. Славової та інших) до естетичної складової художнього явища, яке раніше розглядалося лише в контексті психолого-педагогічних дисциплін.

Проблему дефініцій поняття «дитяча література» висвітлює у дисертаційній роботі [167] та низці статей О. Папуша, де дитяча література постає у вигляді певної сукупності літературних творів, написаних або прилаштованих для дітей із цілком певною метою: звертатися до дитячої уяви,

емоцій та почуттів, впливати на дитячі пізнавальні здібності, розвивати смаки та вподобання, розважати дитину.

Окремої уваги заслуговують праці М. Славової, яка протягом певного часу досліджувала текстове наповнення дитячих книг у пострадянській Україні. Окрім того, дослідниця активно вивчала усі чинники, що безпосередньо пов'язані зі створенням, реалізацією та оцінкою художнього продукту, що називається «дитяча книга». На її погляд, основна проблема полягала не стільки в тому, якою була і є українська дитяча книга, а в тому, яким шляхом їй розвиватись далі. Зокрема проблемам вивчення літератури для дітей присвячено дві одноосібні монографії пані Славової «Волшебное зеркало детства. Статьи о детской литературе» [229] і «Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей» [230]. «Попелюшкою» М. Славова називає дитячу літературу через неповноцінне її сприйняття переважною кількістю людей, що ставляться до літератури, як до другорядного та прикладного. Тексти обох видань композиційно доповнюють один одного; їхній сенс базується на відмінностях і перетині комунікативних настанов вивчення мистецьких явищ, які в центрі ставлять фігуру юного читача і процес його читання. Слід наголосити, що в зазначених роботах авторка не лише детально аналізує архітектуру дитячої книги, а й досліджує фактори (інституціональні та неінституціональні), які впливають на вигляд і функціонування дитячих книжок.

Увесь проведений огляд наукових праць, присвячених вивченню сучасної дитячої книги в Україні, можна вважати неповним без аналізу ґрунтовних праць фундаторки студентської наукової роботи з комплексної теми «Суспільний попит і видавнича пропозиція на ринку сучасної дитячої літератури» (1996–1999) на кафедрі видавничої справи і редагування Української академії друкарства – Е. Огар.

Починаючи з другої половини 90-х років ХХ ст. науковиця ретельно досліджує випуск сучасних дитячих книг в Україні. Означена проблематика знайшла своє відображення у таких її наукових працях: «Дитяча книга:

проблеми видавничої підготовки» [160], «Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)» [159] та «Новітня українська дитяча книга: соціокультурний, комунікативний та видавничий виміри» [161]. Саме в цих наукових працях максимально чітко простежується аналіз важливості гармонійного поєднання тексту з художнім оформленням сучасного дитячого видання.

Зокрема, у навчальному посібнику «Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки» для студентів вищих навчальних закладів послідовно викладено етапи розвитку дитячого книговидавництва в Україні, подано новітню типологізацію дитячих видань, проаналізовано специфіку дитячої читацької аудиторії та розглянуто основні вимоги і потреби процесу редакційно-видавничої підготовки дитячих видань.

Варто окремо зосередити увагу на тому, що авторка вперше ввела до наукового обігу нові терміни та визначення понять щодо типологізації дитячих видань та обґрунтувала терміни «дитяча книга» й «дитяча книжка». Також слід зазначити, що науковець деталізувала поняття таких термінів, як «дитяча література» і «література для дітей», які раніше досліджувалися та уточнювалися Н. Вернигорою [23].

Ще однією спробою теоретичного обґрунтування і структуризації ігрового виду видань для дітей вважаємо дисертацію К. Касьяненко «Українська ігрова дитяча книжка: витоки, стан, тенденції» [92], де означений книжковий вид видань класифіковано на дві великі групи за характером інформаційно-ігрової спрямованості: «книжка-іграшка» та «книжка-гра». На основі художньо-конструктивного, іконографічного й порівняльного аналізів авторкою виявлено особливості дитячих ігрових книгоформ вітчизняних виробників, загальну тенденцію ігрових видань до оречевлення та до їхньої стратифікації за класами у відповідності з носіями і предметно-конструктивними доповненнями. Окрім того, в дисертаційному дослідженні було доведено, що художність книжок-іграшок формується з допомогою специфічного арсеналу художньо-виражальних засобів образотворчого і дизайнерського мистецтва [92, с. 14].

Удосконаленню типологічної моделі сучасної дитячої книги також присвячено по цілому розділу в одноосібній монографії [159] та дисертаційному дослідженні [161] Е. Огар, що значно збагатило загальне уявлення про типи і види дитячих книг в Україні. Саме в цих наукових працях висвітлено узагальнені результати аналізу розвитку та функціонування дитячих книг в Україні з часів отримання незалежності, що стало логічним продовженням попередніх наукових досліджень щодо вивчення проблем видавничої підготовки дитячих видань.

Авторкою акумульовано й комплексно згруповано статистичні відомості стосовно випуску книжкових видань для дітей в Україні (1991–2009 рр.), які офіційно зареєстровано Книжковою палатою України імені Івана Федорова. Ці статистичні показники наведених таблиць та діаграм характеризують динаміку випуску дитячих видань за кількістю назв і накладів, за кількістю одиниць української друкованої продукції на одного юного громадянина й поділом на адресатні групи, за тематичними розділами та мовною ознакою назв дитячих книг.

Професорка Огар, введенням дитячої книги до проблематики теорії соціальної комунікації та підпорядкованих їй як метатеорії теорій книгознавства і видавничої справи, почала розбудову малорозробленої наукової дискурсивної практики та розширення фокусу бачення проблематики дитячої книги.

На часі виразно простежується потреба в розробці теоретико-методологічних і методичних засад ефективного функціонування та подальшої трансформації друкованої української дитячої книги в умовах мультимедійного середовища. Певною спробою окреслити існуюче підґрунтя для повноцінного існування сучасної дитячої книги в Україні стало дисертаційне дослідження О. Литвиненко «Дитяча книга в мультимедійному середовищі: сучасний стан та перспективи розвитку» [120]. У цій роботі науковець доводить соціальну значущість дитячої книги як комунікаційного феномену і водночас розглядає функціонування дитячої книги на двох рівнях комунікаційної культури –

книжності (друкована книга) та мультимедійності (мультимедійна книга). Авторкою виявлено смислове сприйняття українськими дітьми дитячих книг: друкованих – як естетики читання, а мультимедійних – як отримання інформації або ж сприйняття їх на рівні комп'ютерних ігор. Зауважимо, що практична важливість зазначеної дисертації в галузі законодавчого забезпечення видання й поширення дитячої книги полягає ще й у науково обґрунтованій констатації незадовільного рівня популяризації вітчизняних книг для дітей і відсутності на державному рівні якісної реклами українських дитячих книг та залучення до їх активного читання.

У цьому контексті зауважимо, що науковиця Литвиненко у своїх публікаціях спробувала висвітлити особливості жанрової, вікової та мовної структур потоку художньої літератури для дітей (з 2005 р. по 2010 р.) [121; 122]. Дослідниця дещо доповнила відомості наведені Е. Огар у таблиці випуску дитячих видань, розширивши хронологічні межі на два роки – з 1990 по 2010 роки. Проте для побудови діаграм О. Литвиненко використала інші критерії, а саме: 1991–2010 рр. – за тематичними розділами (літературно-художні, науково-пізнавальні та довідкові), 2005–2010 рр. – за жанровою (проза, поезія, прозово-поетичне зібрання, драма, фольклор), віковою (для дошкільнят, школярів молодшого, середнього і старшого шкільного віку) та мовною (перекладна, оригінальна) структурами потоку художньої літератури для дітей.

Також наголосимо, що й Е. Огар, й О. Литвиненко детально досліджували сучасну друковану українську дитячу книгу за певними критеріями, і кожна з дослідниць привнесла свою новизну в загальний процес вивчення цього комунікаційного феномену. Зокрема, Е. Огар визначила тенденції репертуару дитячої книги за соціально-функціональним призначенням (художньої та пізнавальної книг), здійснила деталізацію репертуару художніх і пізнавальних видань з виокремленням жанрів і тематичних розділів («казки», «практично-розвивальні видання», «довідкові видання») та дослідила репертуар художніх і пізнавальних книг за мовною ознакою. Своєю чергою О. Литвиненко дійшла висновку, що для оптимального задоволення потреб дітей у різноманітній і

різножанровій книжковій продукції показники дитячого книговидання мають бути наближені до рівня тиражів 1990–1991 років. Окрім того, авторка представила у вигляді діаграм процентне співвідношення видання оригінальної та перекладної художніх літератур з аналізом жанрової структури цих потоків, визначила особливості вікової структури досліджуваних потоків, а також проаналізувала кількісні показники масиву науково-популярних і довідкових дитячих видань в Україні, чим засвідчила незбалансованість типологічної структури потоку видавничої продукції для дітей.

Наразі варто зазначити, що дослідження сучасних дитячих видань в Україні за окремими критеріями обліку ще проводили Т. Броніцька [12], Л. Бурдонос [13], С. Буряк [14–18], Л. Дем'янова [40], М. Сенченко [222].

Проте слід нагадати, що для повноти аналізу дисертаційного дослідження перед автором постала потреба в огляді наукових праць присвячених історії дитячої книги в Україні. В цьому разі йдеться не про побіжне, а про фундаментальне вивчення питання розвитку української дитячої книги – від зародження до сучасного стану.

Першою спробою відокремленого від узагальнених радянських показників вивчення випуску дитячих книг в Україні та наукового обґрунтування отриманих результатів стала дисертація на здобуття кандидата історичних наук М. Наумової «Детская книга на Украине (1917–1928 гг.): Вопросы издания» (Ленінград, 1974) [150]. Науковець вперше фахово висвітила витoki й основні напрями розвитку українського вітчизняного книговидання для дітей в науковій праці та професійно узагальнила досвід діяльності видавництв стосовно випуску дитячих книг в Україні. Окрім того, варто відзначити, що науковець дослідила ступінь участі у випуску книг для дітей та юнацтва державних, кооперативних і приватних видавництв.

Майже через чверть століття Н. Марченко захистила кандидатську дисертацію на тему «Видання для дітей в Україні 1917–1923 рр.: історіографія, джерела, типологія» [132]. У цій роботі зроблено наголос на визначенні типологічних і видових характеристик дитячих видань, як об'єктів суто

книгознавчого бібліографічного аналізу. Взявши до вивчення той самий період, що й М. Наумова, Н. Марченко реконструювала репертуар книг для дітей в Україні за період національно-визвольних змагань, розробила понятійний апарат і створила відповідні зведені хронологічні покажчики.

Органічно доповнює цей невеликий список праць, присвячених історії випуску дитячих книг в Україні, монографія Г. Корнєєвої «Українська дитяча книжка Галичини. Від "Читанки" М. Шашкевича... (1850–1939)» [112], яку фактично можна вважати опублікованим варіантом кандидатської дисертації «Українська дитяча книжка Східної Галичини: історико-книгознавчий аспект (II пол. XIX ст. – 1939 р.)» тієї ж авторки [111]. У цьому виданні науковиця, окрім комплексного книгознавчого дослідження історії випуску дитячих книг у контексті соціально-політичного та культурно-освітнього розвитку Східної Галичини, змогла розгорнуто й вичерпно схарактеризувати діяльність видавництв і видавничих організацій того краю, а також реконструювати репертуар книг для дітей в Галичині з урахуванням книгознавчих концепцій тематико-типологічних особливостей української дитячої книги.

Теоретичному осмисленню розвитку і функціонування сучасної друкованої дитячої книги в Україні значно сприяли наукові роботи профільних вищих навчальних закладів (ВНЗ). Було виявлено, що майже всі науковці, які теоретично досліджували розвиток та функціонування дитячих книг і, про яких вище згадувалося, входили до професорсько-викладацького складу певних ВНЗ. Також достеменно відомо, що ці навчальні заклад досліджували дитячі книги виключно у межах відповідної профільної галузі знань: книгознавство, соціальні комунікації, поліграфія, педагогіка, психологія, мистецтвознавство, літературознавство, мовознавство тощо.

Слід зазначити, що ґрунтовне наукове вивчення друкованої української дитячої книги в 90-х роках XX століття починалось здебільшого в навчальних закладах культури – Київський державний інститут культури (з 1997 року – Київський Державний університет культури і мистецтв (КДУКіМ), з 1999 року – Київський Національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ)),

Харківський державний інститут культури (з 1998 року – Харківська Державна академія культури (ХДАК)), Рівненський державний інститут культури (з 1998 року – Рівненський державний гуманітарний університет (РДГУ)) та Інститут підвищення кваліфікації працівників культури (з 1998 року – Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв (ДАКККиМ), з 2004 року – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККиМ)).

Не менш значимі дослідження проводились в інших профільних та непрофільних навчальних закладах. Серед чималого списку слід окремо виділити Український поліграфічний інститут ім. Івана Федорова (з 1994 року – Українська академія друкарства (УАД)), видавничо-поліграфічний факультет Київського політехнічного інституту (з 2004 року – Видавничо-поліграфічний інститут Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (ВПІ НТТУ «КПІ»)) та факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка (з 1993 року – Інститут журналістики Київського Національного університету України імені Тараса Шевченка (КНУ імені Тараса Шевченка)).

До складу цих вищих навчальних закладів входять кафедри, чиї напрями наукової діяльності безпосередньо пов'язані із вирішенням актуальних проблем книговидавництва, книгознавства та мистецтва оформлення українських книг, у тому числі й дитячих. Приміром, в Українській академії друкарства в межах наукового напрямку «Проблеми книговидавництва, книгознавства та мистецтва оформлення української книги» кафедра видавничої справи і редагування Української академії друкарства розробляла комплексну тему «Суспільний попит і видавнича пропозиція на ринку сучасної дитячої літератури». Наразі працівники кафедри, спільно із колегами з кафедри книгознавства і комерційної діяльності та кафедри книжкової графіки і дизайну друкованої продукції, розпочали дослідження спільної комплексної теми «Функціональна книга в культурному просторі України». Або ж на факультеті бібліотекознавства та інформатики Харківської Державної академії культури розроблялись різні тематики наукових досліджень, зокрема такої як «Книгознавство, статистика

друку: сучасний стан та перспективи розвитку». Також варто окремо згадати про кафедру видавничої справи та редагування в Інституті журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, де викладалася практична дисципліна «Редагування творів для дітей».

При переліку ВНЗ, які протягом 90-х років XX ст. – першого десятиліття XXI ст. опікувалися проблемами випуску вітчизняних книг, варто згадати решту навчальних закладів різних рівнів акредитації, які безпосередньо чи опосередковано досліджували розвиток і функціонування дитячих книг. До таких закладів належать Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Донецький національний університет, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Київський лінгвістичний університет, Київський міжнародний університет, Київський університет імені Бориса Грінченка, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівська національна академія мистецтв, Національний університет «Львівська політехніка», Львівський університет імені Івана Франка, Міжрегіональна академія управління персоналом, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Сумський державний університет, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.

Своєю чергою, аналітичний огляд сучасних науково-популярних публікацій свідчить, що більшість з них висвітлюють значні трансформаційні процеси, які відбулися у видавничій сфері України з часу встановлення її державності. Нині національне книговидання відіграє велику роль у відродженні та розвитку національної культури, свідомості, духовного поступу. Натомість нові економічні умови та відкритість України, її входження у світове співтовариство сприяли інформатизації видавничої справи – трансформації діючих мереж на основі комп'ютерних технологій. По-новому стали бачитися проблеми українського книговидання, зокрема, проблема наявності якісних друкованих книжок для українських дітей. В цьому контексті йдеться не про окреме художнє оформлення чи якість поліграфії, а про поєднання всіх

елементів книжкового мистецтва – архітектоніки друкованих книг для дітей. На цьому тлі гостро відчувалася й нестача детальної інформації про офіційну показники державного обліку друку дитячих видань у післярадянський період. Відсутність довгострокової комплексної державної програми з підтримки випуску дитячих книг лише посилювала цей ефект недостаті.

Від середини 90-х років XX століття виходили поодинокі статті присвячені проблемам випуску українськомовних книг для дітей України. Згодом ця кількість публікацій збільшувалась, проте одна з рис, що притаманна усім публікаціям, залишається сталою й досі – українську дитячу книгу вивчають та аналізують лише фахівці, котрі мають безпосереднє відношення до дитячої книги. Варто зауважити, що головний аспект стосовно наукового дослідження друкованої дитячої книги й на сьогодні залишився незмінним – відсутність державного зацікавлення підтримки випуску в Україні дитячих книг.

Тим не менш, з огляду на складні економічно-фінансові умови для розвитку книговидавання в незалежній Україні, позитивним фактом вважаємо поступове збільшення на сторінках української періодики зацікавленості щодо дитячої книги не лише її творців (письменників, поетів, художників, видавців, редакторів та інших осіб, які брали участь у створенні дитячих книг), а й небайдужих громадян нашої держави (журналістів, бібліотекарів, вчителів, громадських діячів і навіть батьків), у тому числі І. Андрусика, Є. Белоусова, І. Валою [19; 235], Б. Валуєнка [21], І. Волосевич, Т. Галамаги [30], Л. Ганжі, А. Демченка, В. Долі [44], І. Калинця, А. Качана, Ж. Ковби, А. Кобзаренко, В. Костюченка, І. Малковича, Н. Півнюк, Г. Почепцова, К. Пхайко, М. Савки, П. Чернеги, В. Черноус, О. Шарабури та багатьох інших.

Прояви зацікавленості небайдужих до дитячої книги людей, упродовж досліджуваного періоду, активно підтримувалися спеціалістами дитячих бібліотек і різноманітних центрів, які займаються вивченням дитячих книг. Передусім йдеться про Національну бібліотеку України для дітей, яка постійно та плідно працює над вивченням і популяризацією дитячих книг. Дослідники-практики цієї установи (Н. Дзюба, Н. Загоруйко, І. Торлін, Т. Турбаніст)

упродовж останніх двадцяти років активно проводили науково-практичні дослідження дитячих книг і читацького попиту на ці видання.

Наразі працівники НБУ для дітей, спільно з провідними фахівцями у сфері дослідження дитячих книг У. Баран (Гнідець), Н. Зубець, Т. Качак, В. Кизиловою, Н. Марченко та Л. Ходанич, підтримують роботу потужного інтернет-проєкту «КЛЮЧ» (Краща література юним читачам) [97]. На електронному ресурсі розміщено фахову інформацію про дитячі книги та відомості про авторів, художників, літературні розвідки. Також цей проєкт має на меті допомогти дітям і підліткам отримати інформацію про нові та призабуті книжки, видані в Україні, познайомити з письменниками і художниками-ілюстраторами, які присвятили свій талант дитячій літературі; дорослому зацікавленому читачеві – ознайомитися із літературознавчими та книгознавчими розвідками у галузі дитячої літератури, а також – при бажанні – взяти участь у дискусії про шляхи розвитку української дитячої книги і літератури, або залишити свої міркування стосовно того чи іншого видання, яке рецензується на сторінках «КЛЮЧа».

Варто також відзначити, що Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва, який з 2009 року професійно досліджує та популяризує українську і зарубіжну дитячі літератури, продовжує традиції вивчення дитячих книг і дитячого читання, закладені ще десятиліттями тому працівниками НБУ для дітей. ЦДЛДЮ, на чолі з літературознавцем Уляною Баран, об'єднав літературознавців, критиків і дослідників дитячої та підліткової літератури і здійснює величезну роботу з вивчення і просування сучасної дитячої літератури в Україні [216; 5]. Одним із дієвих чинників популяризації дитячих книг є випуск науково-методичного видання «Науковий вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва».

Ще одним вагомим здобутком цієї громадської організації є впровадження у шкільну програму сучасних книжок для дітей та юнацтва, як зарубіжних, так і українських. Окрім того, завдяки зусиллям громадської організації Україна вперше долучилася до міжнародного проєкту «Вся Європа читає дітям». Не

меншим досягненням Центру є відновлення з 2010 року випуску літературно-критичного часопису «Література. Діти. Час», котрий попередньо було припинено у 1990 році. В рамках наукового вісника «Література. Діти. Час.» [148] українські та європейські фахівці мають змогу ділитися власним досвідом вирішення проблем, пов'язаних із читанням.

1.2 Джерельна база дослідження та концептуалізація досліджень дитячих книг у науковому дискурсі

Основою джерельної бази дослідження став комплекс друкованих та електронних джерел, до яких належать: наукові публікації з означеної теми у фаховій періодиці, інтернет-ресурси видавництва і провідних бібліотек України, обов'язкові примірники видань для дітей, нормативно-правові документи видавничо-поліграфічної галузі, статистичні звіти суб'єктів сучасної державної статистики друку, а також значний масив неопублікованих матеріалів Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова».

Аналітичний огляд чинних нормативних документів (ДСТУ 3017 [71], ДСТУ 3814 [72], ДСТУ 4489 [73], ДСТУ 4861 [74], ДСТУ 8344 [75], ДСТУ 8602 [76], ГСТУ 29.6 [38], ДСанПіН 5.5.6-138-2007 [70], СОУ 18.1-02477019-11:2014 [231]) дав змогу скласти уявлення про регулювання загально-видавничих процесів сучасного вітчизняного книговидання, зокрема про нормативні засади функціонування дитячої книги.

Передусім цьому процесу сприяв огляд термінологічної бази зазначеної в ДСТУ 3017:2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення». Проведений аналіз виявив негативний факт – неспроможність національного стандарту [71] дати чітке визначення терміну «дитяче видання» та неможливість здійснення повноцінного розподілу цього об'єкту на типи і види.

У ДСТУ 3017 дитячу книгу виокремлено лише у розділі 7 «Види видань за матеріальною конструкцією» в пункті 4.4.5 «книжка-іграшка». Стандарт подає

таке визначення цього терміна: «видання особливої оригінальної конструктивної форми, призначене для розумового та естетичного розвитку дітей»; у примітці зазначено, що «книжками-іграшками є книжка-ширмочка, книжка-вертушка, книжка з ігровим задумом, книжка-панорама, книжка-витівка, книжка-фігура» [71, с. 7].

На нашу думку, цього переліку видів дитячих видань, без деталізації визначень і термінів усіх різновидів «книжки-іграшки», а головне – без подання чіткої структуризації видів дитячих видань та їх типологізації, недостатньо для повноцінного упорядкування та використання дитячих книг у видавничо-поліграфічній сфері.

Зважаючи на недосконалість термінологічної бази нормативних документів відносно дефініції поняття «дитяча книга» робота з джерельною базою дослідження ґрунтувалася на використанні публікацій вітчизняних науковців. У книгознавчому дискурсі стосовно смислового наповнення терміну «дитяча книга» найфаховіші судження виявлено у працях Н. Вернигори, Г. Корнєєвої, О. Литвиненко, Н. Марченко та Е. Огар.

Так, Н. Вернигора пропонує визначати «книжкою для дітей» видання у вигляді блока скріплених в корінці аркушів друкованого матеріалу будь-якого формату та будь-яких конструктивних форм в обкладинці чи оправі обсягом понад 4 сторінки [23, с. 6]. Г. Корнєєва у своїх працях «дитячі книжки» розглядала як книжкові видання творів для дітей, «дорослої» літератури, «для всіх» (перероблені, адаптовані, оригінальні, перекладні), які спеціально були видані для дітей віком від 2 до 12 років включно, окрім навчальних та богослужбових. Терміни «книга» і «книжка» авторкою вживалися як синоніми [111, с. 5–6; 112, с. 12–13]. У дисертаційній праці О. Литвиненко навела узагальнену та осучаснену дефініцію «дитячої книги», а саме «видання, створене з урахуванням специфіки сприйняття контенту дитиною певного віку, призначене для освітньо-пізнавального та творчо-інтелектуального розвитку дитини, виконане в друкованій, аудіальній та мультимедійних формах» [120, с. 7].

Найстарішим серед виявлених вітчизняних авторських бачень терміну «дитяча книга» є означення Н. Марченко, котра «книгу для дітей» розуміє як таку, що функціонує в межах віково та соціально визначеного середовища й має змістову дидактичну домінанту. На її думку функціонування книжки для дітей обмежене віковими та професійними (учителі, керівники дитячого читання тощо) запитамі свого користувача, її зміст і форма втілення завжди передбачає дидактичну мету та врахування комплексу психолого-педагогічних, ідеологічних та методико-гігієнічних вимог [132, с. 6].

Однак найбільш повно, з методологічної точки зору, представлено концептуалізацію дискурсивного поля довкола дитячої книги в Україні у численних працях Е. Огар. Перш за все, дослідниця пропонує розрізняти поняття «дитяча книга» і «дитяча книжка». Поняття «книга» розуміється нею як певний смисленевий конструкт поняття, абстрактну категорію, що відображає сутність певного явища, а не його зовнішній вигляд чи матеріальну форму, комплексне літературно-видавниче явище. Тоді як терміном «книжка» пані Огар означає оречевлену реалію, матеріальний об'єкт – видавничий продукт книжкової форми [159, с. 80]. Варто зауважити, що науковиця хоч і пропонує розмежування означених термінів однак далі вона визнає їх тотожність.

Так, термінами-дублетами «дитяча книжка» та «дитяча книга» Е. Огар назвала особливу форму матеріальної продукції книговиробництва, адресовану дітям, у формі блока скріплених корінцем аркушів друкованого матеріалу будь-якого формату в обкладинці чи оправі, будь-якого обсягу. Наголошуючи на останньому, науковиця прагнула усунути змістовне протиставлення, оскільки більшість видань для дітей є невеликого обсягу, а тому за матеріально-конструктивними ознаками згідно зі стандартизованих вимог (ДСТУ 3017, п. 4.12.2) [71, с. 18] мають сприйматися як брошури, а не як книжки. Проте на думку авторки, з чим ми беззаперечно погоджуємося, і в професійному, і в непрофесійному середовищі дитяче видання в кілька розворотів зазвичай називають книжкою або книжечкою [159, с. 80].

На цьому теоретизування професорки Огар стосовно сутності дитячої книги не вичерпуються і книгознавця у багатьох наукових публікаціях окреслює дискурсивне коло щодо типологізація дитячих книг. У цьому наративі вона аргументовано критикувала положення чинного на той момент ДСТУ 3017–95 «Видання. Основні види. Терміни і визначення». Наразі в Україні чинний оновлений варіант цього стандарту, проте він як і його «попередник» не відповідає термінологічним запитам книгознавців дитячих книг.

Для позначення процесу класифікації видань творів дитячої літератури пані Огар вживає термін «типологізація». Типологізацію нею було здійснено на основі комплексного системного критерію, що складається із соціально-функціонального призначення, читацької адреси (характеру інформації та тематики (проблематики) твору видання. А типологічний аналіз книги для дітей, на думку Е. Огар, слід розпочинати з її найбільш специфічної типоформувальної ознаки – адресності, оскільки на підставі особливої за віком читацької аудиторії літературні твори для дітей виокремлюються у самостійний комплекс [162, с. 372–373].

З огляду на потребу фахового дослідження обліку друку дитячих книг на теренах України, до уваги брався значний масив понятійних концепт-продуктів, однак за основу взято офіційно затверджені та вживані Книжковою палатою України аспекти обліку друку дитячих видань. тож надалі послуговуватимемося терміном «дитячі книги» і «видання для дітей та юнацтва», а також усіма критеріями їх обліку.

У цьому контексті слід зазначити, що у статистичних збірниках «Друк України» – видання Книжкової палати України (з 1997 року щорічно) – містяться не лише загальні кількісні показники за видами видань, а й відомості про випуск книг і брошур за тематичними розділами, розділами цільового призначення, за мовами тощо. Зокрема, у таблицях «Випуск образотворчих видань за видами творів образотворчого мистецтва» виокремлено такий вид дитячих видань як «книжка-іграшка» (з 1997 по 2019 роки [47–69], з 1991 по

1996 роки – «книжка-картинка» [46]). До цього виду віднесено: «навчальні та методичні видання для дітей», «книжка-картинка для дітей» і «книжка-розмальовка для дітей».

Надалі ґрунтовне дослідження видавничого та облікового аспектів дитячої книги в Україні передбачало звернення до неопублікованих джерел, в яких висвітлено статистичний облік дитячих книг в Україні. Так, для вичерпності дослідження було використано значні масиви внутрішніх звітних статистичних матеріалів і архівних документів Книжкової палати України. Зокрема, до кола таких джерел увійшли неопубліковані звітні статистичні таблиці за 1931–1936 і 1946–2019 рр., аналітичні звітні матеріали за 1938–1940 рр., узагальнені звітні відомості у вигляді внутрішніх видань за 1922–1936 і 1942–1945 рр., вхідна та вихідна кореспонденція відділу статистики за 1957–1959 рр.

Суттєвим доповненням до внутрішніх друкованих статистичних матеріалів стали відомості отримані в результаті бібліографічного пошуку в електронних базах даних Книжкової палати, які функціонують за допомогою програм ProCite5 та Access. Саме завдяки цьому програмному забезпеченню стало можливе максимальне узагальнення й деталізація за різними обліковими критеріями інформації про державний облік друку дитячих книг за 1917–1921 рр. та винайдено нові критерії обліку дитячих книг протягом 1997–2019 рр.

Використання сучасних електронних технологій також сприяло виявленню та узагальненню статистичних відомостей про випуск дитячих книг у дореволюційний період – тобто до початку державного обліку друку. Наразі йдеться про використання можливостей віддаленого бібліографічного пошуку в електронних каталогах провідних бібліотек України, таких як Національна бібліотека України для дітей, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого та ряду інших дитячих бібліотек.

Проте слід наголосити увагу на тому, що бібліографічний пошук відомостей у межах репертуару національної бібліографії лише за допомогою електронних каталогів провідних бібліотек не можна вважати вичерпним. Тому

для об'єктивності дослідження брались до уваги відомості з друкованих каталогів видань XIX–XX століть.

Також відзначимо, що комплексному баченню досліджуваного питання сприяв аналітичний огляд періодичних публікацій, які є дотичними до видавничого та облікового аспектів дитячої книги в Україні. Практично всі наукові розробки вищих навчальних закладів щодо проблем випуску і функціонування дитячої книги в Україні знайшли своє відображення на сторінках наукових періодичних та продовжуваних видань з означеної проблематики. Провідна роль у висвітленні стану наукової роботи щодо розвитку і функціонування дитячих видань у сучасній Україні належала таким виданням: «Кваліологія книги» (УАД), «Комп'ютерні технології друкарства» (УАД), «Наукові записки [Української академії друкарства]», «Наукові записки Інституту журналістики» (Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка), «Поліграфія і видавнича справа» (УАД), «Технологія і техніка друкарства» (ВПІ НТТУ «КПІ»). На сторінках цих видань обговорювалися питання створення необхідних умов для повноцінного розвитку і функціонування українських книг, у тому числі й дитячих.

Додатковою інформаційною базою щодо висвітлення отриманих результатів у цій царині стали збірники укладені на основі матеріалів науково-практичних конференцій професорсько-викладацького складу наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів і студентів відповідних ВНЗ. Приміром, «Тези до XIX та XX звітних наукових конференцій професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту» (КНУКіМ), «Питання культури півдня України» (Миколаївський філіал КДУКіМ [КНУКіМ]), «Дитяче читання і дитяча книга в Центральній та Східній Європі: теорія і практика» (УАД), «Книгознавство та книжкова справа у соціокультурному просторі України: досягнення та перспективи» (УАД), «Видавнича справа в Україні: історія та сучасність» (Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка). «Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань» (ХДАК) тощо. Більшість з них вміщували матеріали щорічних наукових конференцій, зокрема

«Друкарство молоде» (НТТУ «КПІ»), «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (НАКККиМ), «Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття» (ХДАК) та багато інших.

Суттєвим науково-практичним масивом публікацій, що сприяв комплексності бачення обраної дисертаційної тематики, вважаємо опубліковані результати досліджень дитячої книги фахівцями дитячих бібліотек і різноманітних центрів, які займаються вивченням дитячої книги. Приміром, Національна бібліотека України для дітей з 2001 по 2013 роки на сторінках свого науково-методичного часопису «Світ дитячих бібліотек» систематично окреслювала питання та проблеми методичного і методологічного характерів щодо аспектів досліджень дитячих книг в Україні. Натомість у 2015 р. було започатковано науково-популярний журнал «Бібліотека у форматі Д°». На його сторінках обговорюються чимало фахових питань, під час яких відбувається обмін професійним досвідом, що є додатковим кроком для покращення всебічного вивчення дитячих книг у нашій державі.

Багаторічний досвід роботи з цього напрямку висвітлено на сторінках значного масиву опублікованих НБУ для дітей соціологічних і методичних досліджень дитячих книг та читацького попиту на них. До цих публікацій належать як традиційні друковані видання (численні рекомендаційні та інформаційні бібліографічні посібники, методичні матеріали, бюлетні соціологічної служби), так й інформація в електронному вигляді («На допомогу бібліотекареві» – розділ на сайті Бібліотеки) [147].

Нерідко результати наукових досліджень стосовно випуску дитячих книг в Україні, висвітлювалися на сторінках низки фахових науково-методичних і науково-практичних журналів. Такими періодичними засобами масової інформації, присвяченими суто бібліотекознавчим, книгознавчим і видавничим проблемам, були видання: «Бібліотечна планета», «Бібліотечний вісник», «Веселочка», «Вісник Книжкової палати», «Друк & книга», «Друкарство», «Мова і культура», «Палітра друку», «Світ дитячих бібліотек».

Дослідження та аналіз різноманітних публікацій у періодичних виданнях

присвячених проблемам виключно дитячої книги виявив, що коло питань, які розглядалися з цього приводу можна умовно поділити на дві групи, а саме:

- дослідження присвячені проблемам текстового наповнення дитячих книг, назвемо умовно цей масив «текстовим»;
- дослідження присвячені мистецьким проблемам поліграфічного оформлення видань для дітей, цей масив умовно позначимо як «ілюстративний».

Специфічним «продовженням» масиву публікацій у періодиці, що містять відомості про дослідження української дитячої книги, стало створення на початку ХХІ століття різноманітних сайтів і порталів, які опікувалися проблемами дитячої літератури, естетикою дитячих видань, популяризацією дитячого читання. У цьому контексті йдеться не лише про огляд нових дитячих книжок та основних літературних подій, а й про книжковий дизайн, книжкову графіку та про людей, які це все роблять, – письменників, художників, видавців та інших.

Серед найбільш значущих за своїм інформаційним наповненням та силою впливу на користувачів соціальних мереж слід назвати портал «Bagaboooka. Простір української дитячої книги», котрий став першим українським універсальним інформаційним ресурсом про видання для дітей та юнацтва. Окрім того, варто згадати ще блог «Казкарка», веб-проект «Читанка» (дитяча публічна онлайн-бібліотека), блог «Читацькі нотатки Христі Нечитайко: суб'єктивний блог про дитячі й підліткові книжки», електронний журнал про дитячу літературу «BOOKa», сайт громадського руху «Додай читання», Бібліотечний інформаційно-освітній портал тощо.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Стан розробленості наукової проблеми виявив, що дитяча книга в Україні вивчається вітчизняними науковцями в площині різноманітних соціокомунікативних, бібліотечних, культурологічних, лінгвістичних і,

частково, суспільних наук. Сформувати уявлення про рівні дослідження дитячої книги в Україні та визначити їх особливості допомогли наукові праці та науково-популярні публікації у вітчизняних засобах масової інформації. Це дає змогу умовно розподілити виявлені публікації на групи за напрями досліджень: загально-видавничий, соціально-комунікаційний, культурно-освітній, бібліотечно-бібліографічний, художньо-поліграфічний та літературно-мистецький. Однак питання об'єктивності статистичного обліку друку дитячих книг в Україні досі не набули належної, відповідно до сучасної потреби, актуальності.

Грунтовний аналіз наукових та науково-популярних праць, в яких описано особливості випуску дитячих книг в Україні, дав змогу скласти уявлення про місце дитячої книги серед видавничих процесів у вітчизняному книговидаванні, зокрема про недослідженість усіх критеріїв обліку дитячих книг в системі соціальної комунікації нашої держави.

До джерельної бази також увійшли значні масиви опублікованих та неопублікованих матеріалів, які представлено в традиційному та електронному вигляді. До опублікованих матеріалів зараховуємо друковані каталоги видань XIX–XX століть, електронні каталоги провідних бібліотек України, нормативно правові документи XIX–XXI століть, інформаційні матеріали сайтів різноманітних організацій. До масиву неопублікованих матеріалів увійшли звітні матеріали та відомості з електронних баз даних ДНУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова».

Поєднання результатів аналізу стану розробленості досліджуваної проблематики та виявлених відомостей з означених масивів джерельної бази дало змогу дійти висновку про незавершеність вивчення видавничого та статистично-облікового аспектів стосовно дитячої книги в Україні у контексті концептуалізації її дослідження в загальнонауковому дискурсі. Тож, наразі постала потреба в пошуку та систематизації неопублікованих відомостей про випуск сучасних дитячих книг на теренах України та узагальненні й уточненні наявних офіційних даних державного обліку друку дитячих книг.

Важливість ґрунтового аналізу джерельної бази полягає в тому, що отримані в результаті бібліографічного дослідження та джерелознавчої оцінки факти значною мірою можуть бути використані як свідчення достовірності узагальнених статистичних показників друку дитячих книг на теренах України протягом усього періоду їх випуску. В подальших наукових дослідженнях обліку друку дитячої книги в Україні всі отримані цифрові показники не можуть бути меншими ніж у проведеному автором дослідження джерельному аналізі, оскільки передбачають подальше виявлення друкованих дитячих книг у фондах бібліотек, музеїв та архівів.

У першому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації та представлених у списку використаних джерел: [170], [191].

РОЗДІЛ 2

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК СТАТИСТИЧНОГО ОБЛІКУ ДРУКУ ДИТЯЧИХ КНИГ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

2.1 Зародження статистики друку дитячих книг (середина ХІХ ст. – 1916 р.)

У часи глобальних соціокультурних трансформацій в інформаційно-культурному середовищі постає проблема ґрунтового дослідження становлення і розвитку статистичного обліку за окремими галузевими напрямками, що потребує здійснення якісного аналізу діяльності сучасних документно-інформаційних систем. Частково це пов'язано з виявленням та дослідженням існуючих інформаційних прогалин у контексті становлення digital age, з одного боку, а з іншого – потребують наукової атрибуції історичні передумови та соціокультурні фактори в аспекті їх впливу на розвиток соціальних комунікацій.

У фаховому книгознавстві, котре вивчає етапи становлення соціальних комунікацій, розвиток писемності та книгодрукування, актуальними питаннями є дослідження та подальше розкриття своїх історико-культурних пам'яток, до яких належать і дитячі книги.

Принагідно зауважимо, що означена потреба базується на відсутності узагальнених відомостей про соціокультурні чинники, які впливали на появу в Україні статистики друку як окремої науки, а також відсутності систематизованих статистичних показників друку дитячих книг у дореволюційній Україні за хронологічними, географічними та мовними критеріями обліку. Отже, виявлена проблематика свідчить про нагальну потребу заповнення існуючих лакун у статистиці друку дитячих книг з початку їх випуску на території (в межах сучасної) України до початку державного обліку.

Історично склалося, що українська статистика друку, в тому числі й статистика друку дитячих книг, не лише постала на ґрунті суміжної галузі –

бібліографії, а й довгий час була невід'ємною її частиною. На початку свого існування статистика друку як «молода» наука розвивалася в контексті загальної бібліографії.

Питаннями загальної бібліографії XIX ст. – початку XX ст., включно й статистикою друку, опікувалися видатні українські науковці Б. Грінченко [37], О. Дей [39], В. Доманицький, Д. Дорошенко [192], М. Комаров [6], І. Левицький [31], М. Максимович [127; 128], С. Маслов, М. Низовий [154–156], С. Петров і багато інших. Кожен з них дотримувався власної думки щодо початку бібліографічної реєстрації друку на теренах України.

Так, на переконання Н. Сенченко, за початок бібліографії в Україні слід вважати 1776 рік, коли в першій газеті у Львові було надруковано список книжок, що призначалися на продаж [225, с. 7–8].

Видатний бібліограф минулого століття І. Корнейчик у ґрунтовній праці «Історія української бібліографії» зазначав, що з 1821 року виходили «Каталоги славено-руських книг типографии Ставропигийского института», які призначалися для розпродажу книг, що залежалися і містили чимало видань XVIII ст. За твердженням науковця ці каталоги протягом тривалого часу були єдиними друкованими бібліографічними працями в Західній Україні [113, с. 98].

Іншу думку про перші спроби і початок української національної бібліографії та, відповідно, статистики друку має М. Низовий [150, с. 8–9]. За точку відліку сучасний книгознавець приймає 1849 рік, коли М. Максимович опублікував перші глави своєї праці «Книжная старина южнорусская» [127, с. 1–12]. Загалом у другій і третій [128] главах цієї праці науковець, окрім бібліографічних даних, навів дві статистичні таблиці з простою побудовою та невеликою кількістю статистичних показників, в яких зазначена кількість книжкових видань надрукованих за два століття у восьми містах Волині, п'яти друкарнях Львова й семи інших містах Галичини. Тож, цілком виправдано, ці матеріали можна вважати за точку відліку формування української статистики друку.

Згодом М. Комаров продовжив справу М. Максимовича. У «Бібліографічному покажчику нової української літератури (1798–1883 р.)» після переліку бібліографічних даних за абеткою авторів у першому додатку «Найглавніші спільні писання про українську мову, літературу і про українське питання» відомий літератор подав додаток № 2 «Якого року скільки книжок було надруковано» [6, с. 71–74]. Проте ця інформація не надає підстав стверджувати, що статистичний облік було проведено біль-менш повноцінно, оскільки бібліограф підбив підсумки українського книговидання в межах лише тої частини України, яка входила до складу Російської імперії.

Повніший і точніший бібліографічний, а zarazом, і статистичний облік застосовано О. Рославським-Петровським в «Указатель сочинений, напечатанных в типографии Императорского Харьковского университета, в 1805–1814 годах» [220]. Визначний історик і колишній ректор зазначеного університету чи не вперше в дореволюційній практиці застосовував облік книжкової продукції по роках не лише за назвами а й за додатковими відомостями про ці видання. Загалом усі видання університету за 10 років професор описав за такими критеріями їх обліку: короткий зміст (із розкриттям основної тематики), прізвище автора, мова видання, обсяг (розмір або кількість сторінок) і тираж. Після деталізованого бібліографічного списку науковець статистично підбив підсумки за такими критеріями: кількісні показники видань, авторів і надрукованих творів, облік книг за мовами випуску і за галузями знань. Проте найбільш оригінальним, на нашу думку, новаторством вважаємо математичні підрахунки публікацій оголошених промов, проведених курсів, написаних курсових робіт і захищених дисертацій [220, с. 46–54].

Важливим доповненням попередньо названих праць вважаємо випуск у 1888 році першого тому двотомного покажчика «Галицко-русской библиографии XIX столетия с увзгляднением русских изданий, появившихся в Угорщине и Буковине (1801–1886)» [31] І. Левицького. Окрім загальних даних, поданих у хронологічній послідовності, друкована продукція розглядалася за місцем друкування, за абетками («письменами») їх друку, за змістом («за

галузями наук») та обсягом. З огляду на структурні особливості цього покажчика, погоджуємось із твердженням М. Низового про те, що засновником статистики друку в Україні слід вважати І. Левицького. Таке судження ґрунтується на тому, що після розробок Левицького довгий час не з'являлися статистичні матеріали, в яких би ставилися питання якщо не всеукраїнського обліку друкованої продукції, то хоча б значної її частини [156, с. 10–11].

Наразі зазначимо, що процеси становлення і розвитку української бібліографії та статистики друку, зокрема й початок інституалізації останньої як самостійної галузі знань, відбувалися на ґрунті соціально-культурного життя українців у Російській імперії та нерозривно пов'язані з суспільно-політичними подіями того часу. В аспекті проведеного дослідження виникає потреба розглянути еволюцію дореволюційної статистики друку крізь призму української культури, яка на той час стає підґрунтям формування національної самосвідомості. У цьому ракурсі зазначимо, що вже на початку ХІХ ст. національно-свідома українська інтелігенція висувала ряд нових вимог і завдань щодо створення базових принципів виховання дітей та молоді в Україні. Тому не дивно, що в цей час зростає увага до дитячих книг, дитячого читання та навчання засобами рідного слова. Такі оптимістичні настрої хоча і значно гальмувалися низьким рівнем освіченості українського населення, проте не були марними.

Українська дитяча література початку ХІХ ст. набула нової якості як за змістом, так і за художньою формою, особливістю мови та специфікою жанрів. В її кращих творах відчутний подих нового часу. До цього кола належали такі твори українських авторів, як «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Маруся», «Сердешна Оксана» і «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка. Залишаючись у сфері зацікавлень дорослих читачів, названі твори поступово входили до кола дитячого читання.

На той час українська дитяча книга змінювала свої жанри, методи і стилі. У цей же період змінювався та набував нового характеру і жанр байки, адресованої дітям. Її героями виступали сучасники – дітлахи, їх батьки,

вчителі, які описані в творах «Школяр Денис» та «Хлопці» Є. Гребінки, «Петрусь» Л. Боровиковського, «Батько та син» П. Гулака-Артемовського. Робилися перші спроби зі створення підручників, букварів, читанок. Так, 1836 року М. Шашкевич уклав «Читанку для діточок в народних училих руських», котра побачила світ лише в середині XIX століття після смерті автора, і виходила двічі під назвою «Читанка для малих дітей до школьного и домашнего употребления».

Дослідження документальних джерел свідчать, що на теренах України масовий випуск книг, розрахованих переважно на дітей почався в середині XIX ст. Зокрема, в 1860–1870-ті роки з'явилася бібліотечка української навчально-художньої літератури: «Граматка» П. Куліша (1857), «Букварь южнорусский» Т. Шевченка (1861), «Українська абетка» М. Гатцука (1861), «Українська граматка» І. Деркача (1861), «Граматка за для українського люду» Л. Ященка (1862), «Домашня наука» К. Шейковського (1860-1861), «Букварь для южнорусских народных школ» В. Добровольського (1869) та інші.

Наприкінці XIX ст. плідно працювала когорта передових українських культурних діячів і просвітителів, яка започаткувала новий етап у розвитку дитячої літератури і дитячої книги як форми матеріальної репрезентації цієї літератури. Таким письменникам, як Л. Глібов, П. Куліш, І. Франко, Марко Вовчок, М. Коцюбинський, Олена Пчілка, Леся Українка та інші, котрі своїми творами заклали основи української дитячої книги, належить заслуга теоретичного її обґрунтування, осмислення специфіки, функцій (естетичних, етичних, навчально-дидактичних тощо) і значення [123].

Так, І. Франко, вважаючи, що «які діти, таке й майбутнє країни», пропонував ретельно відбирати для них кращі книжки, які б були «поживною стравою для духу» [245, с. 209]. Ще у 20-річному віці, він звернув увагу на проблему якісної дитячої книги, виклавши свої погляди відносно цього питання в статті «Женщина – мати» вміщеній у чотирьох випусках журналу «Друг» за 1875–1876 роки [242], яка, також, містила вимоги до правильності добору книг для дитячого читання. На першому плані повинні стояти книги,

які «образують розум, облагороджують чувство, – будять рівночасно ум і дух». Надалі письменник неодноразово повертався до цього питання, знову і знову наголошуючи на тому, що молоді треба давати «зразки найкращої поезії на соціальній, науковій і політичній підкладці».

Не менш цікаві роздуми Івана Яковича про дитячу літературу й читання вміщено в передмові до збірки казок «Коли ще звірі говорили» під назвою «Байка про байку» [243, с. III–VIII] та в ряді педагогічних статей. Паралельно він написав низку казок, оповідань і поем, зробив переклади творів для дітей. Така сконцентрованість в часі (90-і роки XIX ст. – перше десятиліття XX ст.) засвідчує, що, укладаючи книжки для дітей, письменник займався створенням «майстерної» дитячої книги не побіжно, а вважав її одним зі своїх основних завдань. Це цілком відповідає висловлюванням І. Франка про високе призначення дитячої літератури та читання, які композиційно поєднуються в образі гарної дитячої книжки.

Чималий внесок у вивчення дитячої книги в Україні зробила Х. Алчевська, чия творча діяльність припала на кінець XIX – початок XX століть. Це був період інтенсивного розвитку дитячої літератури, широкого розповсюдження дитячої книги. У цей час підвищувався інтерес до особистості дитини, здійснювалися теоретичні дослідження і методичні розробки про дитячу книгу та дитяче читання. Тому не випадково видатний педагог надавала виняткового значення книгам і позашкільному читанню.

Велику кропітку працю Хрестини Данилівни та представницького колективу педагогів втілено у тритомному критичному покажчику книг для народного і дитячого читання «Что читать народу?» (1884–1906). У ньому проаналізовано 4 183 видання з різних галузей знань, де об'єктом спостереження при створенні цього покажчика стали учні 9–14 років [248–250].

У перших двох томах рекомендувалися для народного читання лише деякі твори українських письменників у перекладі російською мовою. Це були твори Т. Шевченка, Г. Данилевського, Марка Вовчка та інших [248; 249], при цьому

Алчевська акцентувала увагу на тому, що в Україні такі переклади не потрібні, а читачам, котрі не розуміють української мови, потрібні гарні переклади, в яких не втрачалася б національна специфіка [250, с. III–XXXIX]. Рекомендовану українську класику (без перекладу) представляли твори Марка Вовчка, П. Грабовського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, М. Коцюбинського, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, В. Стефаника, Ю. Федьковича, Т. Шевченка та багатьох інших авторів. Третій том містив цінний виокремий розділ «Издания для народа на украинском языке» [250]. Загалом з відібраної до покажчика літератури 82 видання було рекомендовано дітям, що становило 59%. Появу такої книги вважали надзвичайним явищем, а саме видання – «розумною книгою» [163, с. 242].

Ті самі питання хвилювали й київського філолога, бібліографа, педагога, активного громадського діяча, В. Роднікова. Його роботи присвячено проблемам дитячого читання і бібліографії літератури для дітей. До праць, що висвітлюють дані питання належать: «Детская литература (С указанием важнейших книг для детского чтения)», «Огляд української дитячої літератури», «Дитяча книжка в системі трудового виховання», «Години оповідань», «Література о детях и литература для детей в связи с войной: (Библиографический очерк)», «Руководство религиозным чтением детей», «Сельма Лагерлеф и новые пути в детской литературе», «Новый взгляд на сказку, как материал для чтения детей младшего школьного возраста». Автор висловив свої погляди на роль книги в процесі виховання дитини, на критерії відбору дитячої літератури, дав рекомендації для спеціалістів дитячого читання [119].

В. Родніков, будучи прибічником існування самостійної дитячої літератури, сформулював принципи керування дитячим читанням. Він рекомендував звертати увагу на відповідність книги певній віковій групі, на цікавість і доступність викладу, на гарну літературну мову та високохудожнє ілюстрування. Окрім того, науковець вважав, що дитяча книга має сприяти навчально-виховному та самоосвітньому процесам, розглядав дитяче читання

як важливу розумову працю, не відкидаючи, при цьому, можливості книги як одного із засобів розваги дитини [119, с. 171].

Усе це дає підстави стверджувати, що українська книга для дітей формувалася на ґрунті великих виховних традицій художньої літератури. Розвиток дитячої книги на теренах України, починаючи з 90-х років XIX ст., був зумовлений величезним історичним значенням, яке вона мала в соціально-культурному вихованні нових поколінь, у створенні системи національних образів.

Повноцінний розвиток української дитячої книги був дуже важливою проблемою з огляду на засилля русифікації, яка суттєво ускладнювала саме існування української книги незалежно від суворості царської цензури. Такий стан справ базувався передусім на циркулярі міністра внутрішніх справ Російської імперії, П. Валуєва, котрий категорично заперечував саме існування української мови [164, с. 120]. Таємне розпорядження (циркуляр) від 18 (30) липня 1863 р. наказувало Київському, Московському і Петербурзькому цензурним комітетам «пропуск же книг малоросійською мовою як духовного змісту, так навчальних і взагалі призначених для початкового читання народу, припинити» [20].

Потому на українські книги не поширювалися «Временные правила о печати» (1865 р.) створені на основі указу імператора Олександра II «О даровании некоторых облегчений и удобств отечественной печати» та затвердженого імператором рішення Державної думи «О некоторых переменах и дополнениях в действующих ныне цензурных постановлениях» [83]. За цими Правилами в Санкт-Петербурзі та Москві від попередньої цензури звільнялися всі оригінальні твори обсягом понад 10 друкованих аркушів та перекладні твори обсягом понад 20 друкованих аркушів. Зауважимо, що ті небагаточисельні книги, які дозволяли до друку, в своїй орфографії не повинні були суперечити російським правилам [164, с. 120–121].

Невдовзі за Ємським указом, розпорядженням Олександра II від 18 (30) травня 1876, заборонили ввезення на територію Російської імперії з-за кордону

книг написаних українською мовою, видання нею оригінальних творів і здійснення перекладів з іноземних мов, текстів для нот, театральних вистав, а також публічних читань. Зазначимо, що на цензорів, окрім їх повсякденних зобов'язань, покладалися обов'язки критиків українських рукописів. Невдалі, на їх думку, літературні твори передбачалося забороняти до друку [164, с. 121].

У 1892 році всі попередні притиснення української книги ще посилювались заборонаю перекладати книги з російської мови українською [91]. А в грудні 1895 року Головне управління у справах друку Російської імперії остаточно завершило ряд заборон, створивши свою власну – заборону друкувати збірники «на малоросійському наріччі, що мають призначення для дитячого читання, хоч би по суті вони здавалися благонадійними» [32].

Зрештою, не зважаючи на всі імперські утиски й прагнення заборони української культури, навіть побіжний огляд життя суспільства дореволюційного періоду засвідчує, що на межі XIX–XX ст. в Україні у сфері книжності відбувалися докорінні зміни. Це було обумовлено бурхливими політичними і культурними подіями. За незначний історичний проміжок часу відбулися три революції – одна 1905 і дві 1917 років, у вир яких була втягнута і Україна. В ті роки І. Франко писав: «Ніколи досі на ниві нашого слова не було такого оживлення, такої маси конфліктів суперечних течій, полеміки різнорідних думок і змагань, тихих, але глибоких переворотів» [243, с. 1].

Наприкінці XIX ст. книги для народного і дитячого читання проходили великий і складний шлях свого формування в Україні. У створенні таких книг брали участь відомі видавці-просвітителі, письменники і поети кінця XIX – початку XX ст.: М. Вороний, Б. Грінченко, М. Грінченко-Загірня, М. Коцюбинський, У. Кравченко, Б. Лепкий, Олена Пчілка, Леся Українка, А. Тесленко, І. Франко та інші.

Біля початків видання дитячої книги в Східній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. стояв Б. Грінченко (1863–1910) – прогресивний громадський діяч, відомий педагог і вчений, історик і літературознавець, письменник і видавець. Видання книжок для дітей було частиною широкої програми

Грінченка в галузі книговидавничої справи, яка визначалася прогресивною концепцією – донести українському читачеві скарби національної і загальнолюдської культури [149, с. 119].

Починаючи зі створення рукописного альманаху «Думка» в 1889–1890 рр., Б. Грінченко боровся за появу книг для дітей українською мовою. Їхня відсутність спонукала його разом з дружиною, М. Грінченко-Загірною, зайнятися обробкою творів перекладених із німецької, російської та французької мов, а згодом і створенням оригінальних оповідань для дітей. Так було створено першу серію книг для дітей рідною мовою [150, с. 10].

Принципова громадянська позиція видавця була відповіддю на пильне стеження імперської цензури за рукописами популярних і дитячих книжок українською мовою та беззастережну їх заборону. Як стверджувалось в одному з цензурних розпоряджень: «Дозвіл друкувати подібні книги українською мовою може тільки сприяти відокремленості з дитинства українського населення і підтримувати в ньому українофільські тенденції» [39, с. 148].

Роки праці та напруженої боротьби потрібні були Б. Грінченку, аби в 1894 році, на пожертвуванні І. Черватенком 1 000 крб., створити в Чернігові одне з найперших універсальних видавництв, продукція якого розраховувалась на широкі маси і передусім на дитячого читача. Просвітитель згуртував навколо цього видавництва ряд відомих письменників демократичного напрямку: П. Грабовського, М. Грінченко-Загірню, М. Коцюбинського, В. Самійленка, М. Чернявського. Всупереч розпорядженню Головного управління у справах друку 1895 року, за вісім років він надрукував (переважно в друкарні Чернігівського губернського правління) 36 назв книг для народного і дитячого читання українською мовою тиражем 133 870 примірників, більшість з яких становили твори Марка Вовчка, Л. Глібова, П. Грабовського, М. Коцюбинського, Ю. Федьковича, Т. Шевченка, кращі твори самого видавця, обробки російських народних казок і переробки творів західноєвропейської літератури. Деякі зі своїх видань Марія та Борис

Грінченки позначали псевдонімом «П. З. Р-ої», що означало «перекладено з російської» [39, с. 162].

Публікації Чернігівського видавництва під керівництвом Б. Грінченка значною мірою заступили шлях книжковій макулатурі, яку випускали для народного та дитячого читання українською мовою видавці-комерсанти Т. Губанов (Київ) й А. Півень (Ростов), а також дали поштовх для створення надалі нових видавництв [150, с.12].

Після 1905 року розгорнулося масове, як на той час, видання дитячої літератури в Україні [39, с. 196]. Систематичний випуск привабливо оформленої та ілюстрованої української книги й помітне збільшення її питомої ваги в друкарській продукції 1900–1910 рр. значною мірою були обумовлені залученням до цієї справи кваліфікованих сил – відомих художників і спеціально підготованих фахівців. Ілюстрація як невід’ємний компонент усе ширше входила до складу дитячої книги. Художники прагнули органічного влиття ілюстрації в текст. Розкішно й талановито ілюструвалися деякі дитячі книжки (наприклад, «Дід та баба» з кольоровими малюнками І. Бурячка в 1912 р., «Коза-дереза» з барвистими ілюстраціями Павловича в 1913 р. тощо) [39, с. 201].

Українська дитяча книга поступово набула нової якості: розширювався жанровий діапазон, збільшувалися наклади, покращувалося художнє оформлення, з’являлися масові переклади світової класики. Більшість видавництв, які друкували книги для дітей здійснили випуск раніше заборонених науково-популярних видань, а також перекладів з російської та європейських літератур. Діти вперше змогли прочитати рідною мовою твори Е. де Амишиса «Записки школяра» (Львів, 1906), О. Пушкіна «Казка про рибака і рибку» (Київ, 1907), Марка Твена «Пригоди Гека Фіна» (Київ, 1908), Р. Кіплінга «Казки» (Київ, 1909), А. Доде «Дядькова коза» (Київ, 1910), З. Топеліуса «Казки» (Київ, 1910), Д. Свіфта «Гуліверове мандрування» (Київ, 1912) та інших. За 1906–1913 рр. таких перекладів налічувалося не більше 100 [150, с. 11–12].

Характерним є те, що перекладна книга для дітей і юнацтва займала чільне місце серед усього масиву перекладної літератури. Вона була яскравим показником зростання книжкової продукції цього призначення. Значна частина цих перекладів уперше вийшла друком у видавництві дитячої літератури «Лан», заснованому в Києві у 1909 році.

Від початку XX ст. до Першої світової війни поступово зростала увага до проблем українських дитячих книг з боку чільних громадських і педагогічних структур таких як «Руське товариство педагогічне» (від 1912 по 1926 роки «Українське педагогічне товариство»), «Учительська громада», «Просвіта». Зокрема, в 1909 році на Першому українському просвітньо-економічному конгресі, організованому Товариством «Просвіта», виступила К. Малицька з доповіддю «Видавництва для дітей і молодіжі», в якій зробила першу спробу огляду української дитячої літератури в контексті світової [129].

Загалом на той час випуском дитячих книг в Україні займалися понад десятків видавництв. Ряд видавництв виникали в Києві з ініціативи українських письменників і книготорговців, зокрема «Ранок» (засноване І. Самоненком у 1906 р.), «Дзвін», «Український учитель», «Зоря», «Час», Українське товариство шкільної освіти, приватні книгарні Є. Череповського й Л. Ідзіковського та інші. Активізація видавничої діяльності Києва була такою, що в 1910–1912 рр. за кількістю усієї друкованої продукції місто вийшло на четверте місце в імперії (після Санкт-Петербурга, Москви та Варшави) [39, с. 193].

В інших містах України, які входили до складу Російської імперії, також зростала інтенсивність випуску дитячих книг. Дитячі книги активно видавали різні товариства, земства та приватні особи в Катеринославі, Одесі, Полтаві, Харкові, Черкасах і Чернігові.

У значній кількості продовжували виходити українські дитячі книги в Західній Україні (Коломия, Львів, Чернівці). Передусім йдеться про Львів, де випуском дитячих книг опікувалися «Руське товариство педагогічне» і Наукове товариство імені Шевченка. Зокрема, «Руське товариство педагогічне» до 1910

року видало окремими книжечками понад 150 творів українських письменників для дітей, а також переклади Г.-К. Андерсена, Ж. Верна, братів Грімм, Д. Дефо, Д. Свіфта, Л. Толстого та інших [39, с. 193–194].

Перша світова війна частково загальмувала розвиток української дитячої книги, проте повністю не спинила цей процес. Значно гірше складалася ситуація з веденням статистики друку за означений період. У цьому контексті наголосимо, що окремої статистики друку дитячих видань на той час ще не існувало. До того ж, у другій половині XIX ст. загальна статистика друку тільки починала відокремлюватися від загальної бібліографії, роблячи перші спроби своєї інституалізації.

Наприкінці XIX ст. в умовах суворої цензури та жорсткого імперського обмеження українського книговидання стала очевидною неможливість здійснення загальнонаціонального бібліографічно-статистичного обліку видань. Як наслідок, поступово з'являлися матеріали в яких розглядалися питання не всеукраїнського обліку, а значно меншого, локального характеру. Вони стосувались передусім питань статистичного вивчення видавничої діяльності окремих видавничих центрів, літературно-наукових і громадських товариств та організацій. Передумовою такого статистичного вивчення була необхідність бібліографічного обліку випуску друкованої продукції. Тому цілком зрозуміло, що бібліографічний, а за ним і статистичний облік здійснювався насамперед щодо найбільших осередків видавничої справи [156, с. 12–13].

Подібне звуження об'єкту статистичного дослідження обмежувало можливості для широких узагальнень і висновків, проте створювало умови для більш точного й глибокого його вивчення, що було під силу статистикам-ентузіастам, які не могли розраховувати на державну або чиясь іншу суттєву підтримку. До кола таких «патріотів своєї справи» належали Д. Багалій, С. Березняк, В. Доманицький, С. Єфремов, Є. Іванов, В. Іконніков, В. Поточний (псевдонім В. Страшкевича), Г. Тисяченко (псевдонім Г. Саливона), З. Шевченко та інші [156].

Спираючись на те, що первинно українська статистика друку починалася з ретроспективного обліку друкованої продукції, М. Низовий вважає В. Доманицького засновником поточного статистичного обліку української друкованої продукції. Документальним підтвердженням цьому є ряд статистичних оглядів, зокрема: «Обзор украинско-русской литературы за 1898 год», «Малорусские издания 1899 года», «Украинские издания 1900 года», «Обзор украинских изданий за 1902 год» тощо [156, с. 27].

Що стосується окремого статистично-бібліографічного обліку дитячих книг з моменту її першого випуску й до початку державного обліку в Україні, то можна впевнено стверджувати про його відсутність. Незважаючи на чималі бібліографічні та літературно-критичні відомості про збільшення масиву дитячих книг в Україні, відомості про випуск дитячої книги в дореволюційній Україні не виокремлено серед загальних бібліографічних списків, а наявні бібліографічні матеріали не завжди надають вичерпну інформацію про цільове призначення зареєстрованих видань.

На нашу думку, найповнішим (у силу можливостей) локальним статистичним реєстром випуску дитячих книг можна вважати звітні матеріали Б. Грінченка, які він навів у таблиці в середині статті «Видання коштом Івана Череватенка і премії його імені». До таблиці внесено відомості про 36 народних дешевих книг, випущених Б. Грінченком з 1894 по 1899 роки, із зазначенням їх заголовків, цін, відомостей про те, коли й скільки примірників було продано та підсумкових залишків. Практично всі ці книги вважаємо прийнятними для дитячого читання. Для прикладу наведемо всі графи цієї таблиці, з позначенням облікових позицій перших та останніх видань (табл. 2.1) [37, с. 196–197].

Таблиця 2.1

Облік книг випущених Б. Д. Грінченком з 1894 по 1899 роки

Ч.	Автори й заголовки	Ціна копійками	Коли видано	Скільки видано	Скільки випродано							Усього випродано	Лишилось
					1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900		
1	Грінченко, Батько та дочка	5	1894	5050	1026	683	422	528	579	430	253	3921	1129
2	Грінченко, Підпал, Панько	3	1894	5050	1016	634	474	524	576	508	263	3995	1055
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
44	Мудра дівчина	5	1899	3050	х	х	х	х	х	235	181	416	2634
45	Загірня, Страшний ворог	6	1899	3050	х	х	х	х	х	220	570	790	2260
	Усього	х	х	133870	2855	8654	9622	11655	13147	14011	16940	76894	56976

Наразі варто зазначити, що кількість порядкових позицій таблиці не збігається з порядковим номером графи «Ч.». Це пов'язано з тим, що така помітка означає числа серії «Видання Б. Грінченка», а не порядкові номери облікових записів всіх 36 книг. Окрім того, перед таблицею та після неї видавцем наведено список 29 книг, які цензура заборонила йому друкувати [37, с. 194–195, 198].

На жаль у 1900 році різні обставини примусили автора й адміністратора видань припинити випуск всеукраїнських народних дешевих книг за кошти благодійника. Гроші отримані за продаж таких книг, поверталися у Фонд імені Івана Череватенка для видачі премій за науково-популярні книжки [37, с. 199].

Структура таблиці засвідчує прагнення видавця максимально звітувати про книговидавничу і книготорговельну статистику. Таке поєднання дає підстави зробити припущення про пошук Б. Грінченком ефективних критеріїв видавничо-торгівельного обліку його видавництва, що є основою для об'єктивної статистики.

Аналіз критичних підходів щодо атрибуції досліджуваного предмету, окрім суспільно-історичної оцінки соціально-культурного життя в дореволюційній Україні, цілком логічно, передбачав використання сучасних інформаційно-бібліографічних джерел. Тож тематика дослідження зумовила

звернутися до наявних довідково-бібліографічних ресурсів українських фондоутримувачів.

На цьому етапі дослідження з джерельної бази було застосовано лише каталоги українських бібліотечних і музейних організацій, в фондах яких зберігаються стародруковані дитячі книги. Наразі йдеться про те, що для максимальної достовірності дослідження використано інформацію про дитячі книги, які збереглися до сьогодні, а не просто були описані та перераховані в бібліографічних покажчиках чи видавничих списках.

Для визначення кола відповідних фондоутримувачів пошук було розпочато з головної бібліотеки України – Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого – та надалі здійснено за списком організацій-укладачів українського бібліографічного репертуару.

Зауважимо, що пошук інформації про наявність дитячих книг у фонді Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (на той час ще Національної парламентської бібліотеки України) вперше здійснено наприкінці 2015 року за традиційним (картковим) систематичним каталогом документів українською і російською мовами. Паралельно пошуковий процес передбачав дистанційне виявлення серед бібліографічних записів електронного каталогу книжкових пам'яток у межах рубрики «Українські видання 1861–1945», відповідних дослідженню відомостей за пошуковим запитом поля «Тип видання». Станом на 26.12.2015 зазначена рубрика електронного каталогу книжкових пам'яток містила 123 записи й потому систематично поповнювалася новими бібліографічними записами.

Надалі працівники Бібліотеки значно розширили цю рубрику і зробили її повноцінним електронним каталогом на сайті НБУ імені Ярослава Мудрого – «Каталог рідкісних і цінних видань», який на 14.05.2020 містив 44 423 записи [94]. Окрім того, не менш важливим електронним довідково-інформаційним ресурсом вважаємо представлений на цьому ж сайті «Зведений каталог української книги (1798–1923)», який станом на 14.05.2020 містив 46 925 записів [85]. Ключовою відмінністю цього зведеного каталогу від каталогу

рідкісних і цінних видань самої Бібліотеки вважаємо наявністю пошукового поля «Місце зберігання». Таке нововведення обумовлено тим, що зведений каталог української книги по суті є зведеною пошуковою базою даних українського бібліографічного репертуару, до створення якого залучено провідні бібліотеки України, а завдяки зазначеному пошуковому полю існує можливість бібліографічного пошуку видань серед фондів інших бібліотек.

Наразі електронний каталог містить відомості про книги українською та російською мовами, видані з 1798 р. по 1923 р. в Україні, які зберігаються у фондах провідних бібліотек та музеїв України. Хронологічні межі каталогу встановлені від початку випуску нової української літератури (виходу в світ «Енеїди» І. Котляревського) до початку державної реєстрації друку Книжковою палатою України (м. Харків, 1923/1924 звітний рік). Принагідно зазначимо, що актуалізацією зведеного електронного каталогу постійно опікуються фондоутримувачі українських видань 1798–1923 рр., проте найповніший список організацій-укладачів українського бібліографічного репертуару – 80 бібліотек, музеїв й архівів різних рівнів й сфер підпорядкування – подано на сайті Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. Проте одним із недоліків зведеного каталогу представленого на сайті Бібліотеки вважаємо відсутність можливості пошуку видань із фондів самої НБУ імені Ярослава Мудрого. Технологічно потрібний пошук можливо здійснити через згаданий вище електронний каталог – «Каталог рідкісних і цінних видань» [94]. У кінцевому результаті такого пошуку було з'ясовано, що в електронному каталозі НБУ імені Ярослава Мудрого розміщено 15 бібліографічних записів на дитячі книги українською мовою 1894–1916 років випуску.

Подальший аналіз відомостей зі зведеного електронного каталогу книг надрукованих в Україні українською та російською мовами з 1798 по 1923 роки виявив, що серед переліку провідних бібліотек та музеїв України є фондоутримувачі, котрі мають безпосереднє відношення до дитячих книг, а саме: Національна бібліотека України для дітей, Запорізька обласна бібліотека для дітей, Київська обласна бібліотека для дітей, Державна науково-педагогічна

бібліотека України імені В. О. Сухомлинського та музей Національної академії педагогічних наук України.

За логікою речей, у різних точках віддаленого доступу до українського бібліографічного репертуару, тобто на сайтах організацій-укладачів, список самих організацій мав би бути однаковим. Натомість на сайті Національної бібліотеки України для дітей [93] цей перелік обмежується 27 бібліотечними та музейними організаціями різних рівнів і сфер підпорядкування, серед яких зазначено лише 2 дитячі бібліотеки: сама Національна бібліотека України для дітей і Київська обласна бібліотека для дітей. На наш погляд це пояснюється тим, що на цьому сайті подано скорочений варіант зведеного каталогу українського бібліографічного репертуару – «Книга для дітей в Україні 1798–1923 років».

Що стосується ідентичності пошукових результатів через різні точки віддаленого доступу до українського бібліографічного репертуару, то тут також зафіксовано певні відмінності. Приміром, статистичні показники, які узагальнено з відомостей бази даних сайту НБУ імені Ярослава Мудрого по фонду НБУ для дітей дещо відрізняються від показників отриманих безпосередньо з сайту головної дитячої бібліотеки країни. Зокрема, немає бібліографічних записів 2 дитячих книг (виpusчених в Одесі у 1900 та 1911 роках), які зберігаються в дитячій бібліотеці. Окрім того, ще в двох бібліографічних записах на спільно випущені книги (в Києві та Одесі) зазначено лише одне місце видання – Одеса. Проте зазначено бібліографічні записи на видання, які не можливо знайти при пошуковому запиті через сайт НБУ для дітей – 1 книга (Київ, 1889), 1 книга (Одеса, 1890).

Після проведення порівняльного аналізу бібліографічних відомостей було прийнято рішення – брати за основу відомості з власних сайтів фондоутримувачів. Тож інформаційно-бібліографічний пошук за допомогою сайту Національної бібліотеки України для дітей видав такий результат: у фонді бібліотеки зберігаються 88 стародруків дитячих книг (1842–1916 років

випуску), з них 60 надруковано українською мовою, 26 – російською і по 1 книзі польською та французькою мовами.

Що стосується безпосереднього пошуку через діючий сайт Київської обласної бібліотеки для дітей, на жаль, така процедура залишилась невиконаною через технічну недоступність до електронного каталогу [95], зазначеного в рубриці «Електронні ресурси» [82]. Проте завдяки сайту НБУ для дітей з розширеними можливостями його електронного каталогу «Книга для дітей в Україні 1798–1923 років», зазначення «Київська обласна бібліотека для дітей» у пошуковому полі «Фондоутримувачі» [93], вдалося виявити 5 книг (3 – українською і 2 – російською мовами) 1892–1913 років випуску, які ми вважаємо прийнятними для дитячого читання.

У фондах Запорізької обласної бібліотеки для дітей [84] зберігається лише 1 книга – «Жизнь и произведения Тараса Шевченка» (Київ, 1882), яка входить до державного бібліографічного репертуару, проте на нашу думку її не можна вважати «дитячою», хоча її й включено до рубрики «Найдавніші книги "Юного читача"».

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського [41], відповідно свого цільового профілю, має у фондах старовинні підручники, навчальні посібники, атласи, хрестоматії, різноманітні зошити та збірники задач. Наявні у фондах ДНПБ ім. Сухомлинського читанки і граматики, мають виключно освітньо-методичний профіль і розглядаються нами як допоміжні для навчання матеріали, тому не зараховуються до «дитячих книг». Однак Педагогічний музей України містить у своїх фондах аж 31 книгу (29 – українською і 2 – російською мовами) 1893–1916 років випуску, які в межах географічно та хронологічно означених параметрів, вважаємо «дитячими» [146]. Наразі варто зауважити, що бібліографічні відомості про наявні у фонді Педагогічного музею дитячі книги абсолютно ідентичні відповідним відомостям розміщеним на сайті Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, тобто в базі даних «Зведений каталог української книги (1798–1923)» [85].

Окремої уваги заслуговують матеріали каталогу-путівника «Колекція "Українська дитяча книга 1885–1923 рр." Педагогічного музею України» [109], які є друкованим варіантом списку книг представлених на сайті музею у рубриці «Колекція "Українська дитяча книга 1885–1922 р."» [146]. Однак наголосимо, що матеріали друкованого каталогу-путівника надають значно більше бібліографічної інформації про дитячі книги з фондів Музею. Зазначена колекція є складовою наукового об'єкту «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.). У каталозі-путівнику вміщено ряд анотованих покажчиків, які виокремлюють додаткові відомості про статистику друку дитячих книг, зокрема – «Автори, редактори, упорядники», «Перекладачі», «Художники», «Видавці і друкарі», «Культурно-освітні організації», «Видавничі організації», «Видавничі серії». Окрім того, каталог-путівник містить ще такі допоміжні покажчики: іменний, назв творів друку, друкарень, видавничих організацій і установ, видавців і видавництв, місць видань творів друку, екслібрисів, печаток, штампів, присвят, епіграфів та інших поміток. Зауважимо, що всі бібліографічні описи видань науковці Музею розташували в хронологічному порядку, а в межах певного року – за абеткою авторів і назв. У каталозі-путівнику відомості про 123 дитячих видання структурно поділено на 5 груп серед яких для дослідження нами використано такі: «Україномовні оригінальні видання», «Україномовні перекладні видання», «Видання російською мовою» та «Збірники».

Бібліографічний пошук відомостей про наявність дитячих книг серед фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, найбільшого із перерахованих раніше фондоутримувачів виявив, що на сайті цієї бібліотеки [152] взагалі немає жодного натяку на участь НБУВ у створенні бази даних «Зведений каталог української книги (1798–1923)». Про такий стан справ опосередковано свідчить і відсутність результатів пошуку через сайт НБУ імені Ярослава Мудрого.

Натомість сайт НБУВ пропонує пошук за допомогою тематичного навігатора [233]. Цей навігатор цілком виправдано можна вважати паралельним

еквівалентом тематичних рубрик, оскільки пошук відбувається за розділами знань, які розташовано у логічній послідовності ідентичній структурі таблиць бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК). Покроковий пошук бібліографічних записів за допомогою тематичного навігатора на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського виявив у фонді 6 дитячих книг (1883–1914 років випуску): з них 5 книг надруковано українською та 1 російською мовами.

Варто згадати, що від початку наукового дослідження наповнення джерельної бази передбачало пошук та виявлення бібліографічних відомостей про наявні дитячі книги у фондах Національної історичної бібліотеки України. Проте видань, які б відповідали потрібним для дослідження хронологічним рамкам і класифікувалися за соціальним призначенням як «дитячі книги», так і не було знайдено.

У підсумку детальний бібліографічний пошук виявив, що у фондах українських бібліотек та Педагогічного музею сумарно налічується 145 дитячих книг, надрукованих на території України з 1842 по 1916 роки, і становить 132 назви. Одну з цих назв спочатку випущено видавцем Ф. Йогансоном у Києві та Харкові в 1897 році, а згодом ще дві назви випущено його спадкоємцем, П. Бонадурером, в Києві, Одесі та Санкт-Петербурзі у 1913 році. Беззаперечне лідерство за кількістю наявних у фонді видань належить НБУ для дітей – 88 книг, з них: 60 – українською мовою, 26 – російською мовою і по 1 книзі французькою та польською мовами. Значно менше дитячих книг зберігається в музеї НАПН – 31 книга, з них: 29 – українською мовою і лише 2 – російською. Вдвічі менші показники в НБУ імені Ярослава Мудрого – 15 книг, і всі вони надруковані українською мовою. Ще менші цифри щодо фонду НБУВ: 6 книжок (5 – українською та 1 – російською мовами). Найменшу кількість дитячих книг зафіксовано у фонді Київської обласної бібліотеки для дітей: 5 книг (3 – українською та 2 – російською мовами) [252, с. 211].

Також визначено, що серед досліджуваного масиву дитячих книг є такі, які мають свої дублети в інших фондах. Результатом порівняльного аналізу

бібліографічних записів стародруків дитячих книг стало виявлення 12 дублетів: Львів – 6 назв, Київ – 3 назви, Чернігів – 1 назва, Гадяч – 1 назва, Катеринослав – 1 назва. Наприклад, Національна бібліотека України для дітей має у своєму фонді аж 10 книг, точні копії яких зберігаються ще в Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого (5 книг), Педагогічному музеї України (3 книги) та Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (2 книги). Наступними за кількістю «книжкових повторів» по 6 книг є Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (5 книг в НБУ для дітей та 1 книга в Педагогічному музеї) та Педагогічний музей України (3 книги в НБУ для дітей, 1 книга в НБУ імені Ярослава Мудрого, 1 книга у НБУВ та 1 книга в Київській обласній бібліотеці для дітей). Вдвічі менше повторень зафіксовано в фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2 книги в НБУ для дітей та 1 книга в Педагогічному музеї). І нарешті, найменшу дублетність виявлено в Київській обласній бібліотеці для дітей – 1 книга з фонду Педагогічного музею [252, с. 211].

Окрім того, з'ясовано, що найстарішим виданням серед дитячих книг, про які відомо, що вони й до сьогодні зберігаються в зазначених фондах, є «Книга для юных читателей» Григорія Пехотинського надрукована російською мовою у 1842 році в друкарні Харківського університету [187; 252].

Географічний аспект дослідження дав змогу визначити шість основних осередків книгодрукування для дітей: Київ (58 книг), Львів (37 книг), Одеса (10 книг), Чернівці (8 книг), Харків (5) і Чернігів (5). У цих містах книги для дітей видавали відносно систематично протягом усього зазначеного періоду. До решти видавничих осередків належали Катеринослав (4 книги), Полтава (3 книги), Гадяч (1 книга), Житомир (1 книга), Коломия (1 книга), Кременець (1 книга) і Немирів (1 книга). Також виявлено, що видавати дитячі книги в цих містах, окрім Катеринослава, почали тільки на початку ХХ століття [252, с. 211–212].

Хронологічний огляд допоміг виявити сталість у цифрових показниках за роками випусків у другій половині ХІХ ст. і відносну динаміку зростання

кількості дитячих видань, починаючи з 1904 року. Статистичні дані (див. Таблиця: I частина та II частина) свідчать про те, що в хронології випуску дитячої книги в Україні був присутній елемент випадковості. Частково це пояснюється обмеженістю технічної бази більшості видавців, які не завжди мали власні друкарні, належне устаткування та фінансові можливості [252, с. 212].

Окрім того, змушені констатувати відсутність у випускних даних дитячих книг відомостей про тиражі. Наголосимо, що такий видавничий недолік унеможливило здійснення повноцінного статистичного обліку дитячих книг цього періоду. Серед досліджуваного книжкового масиву інформацію про тиражі наведено тільки в 2 книжках (надрукованих у Києві на поч. XX ст.), які зберігаються в головній дитячій бібліотеці країни [252, с. 212].

Бібліографічний пошук і дескриптивний аналіз зазначеної у дитячих книгах інформації про видавців (видавничі та культурно-освітні організації) дає підставу стверджувати, що найбільш сумнійними у наведенні вихідних відомостей є львівські видавці. Щодо антирейтинга з цього питання – помилки в оформленні вихідних відомостей дитячих книг переважно допускали видавці різних видавничих осередків, окрім основних вищезазначених [187; 252, с. 212].

У цьому контексті слід зауважити, що в переважній більшості проаналізованих видань наведено відомості тільки про найменування виготовлювача видавничої продукції (тобто друкарню) без імені чи найменування видавця. Здебільшого в дитячих книгах, випуски яких датовано кінцем XIX ст., вказували відомості про назви друкарень, прізвища їх керівників чи назви організацій від імені яких здійснено видання (прототипи сучасних відомостей про відповідальність). Наприклад, у книжках 1896 року випуску можна знайти такі відомості: «Друкарня Наукового Тов[ариства] імені Шевченка. Під зарядом К. Беднарського» – відомості про друкарню та прізвище її керівника, «Накладом Руського Товариства педагогічного» – відомості про організацію від імені якої здійснено друк дитячої книги, або ж «Друкарня Губернскаго Земства» – лише відомості про друкарню, «Видання Б. Грінченка.

Друковано коштом І. Череватенка» – відомості про видавця та особу за допомогою якої випущено книгу [252, с. 212].

На нашу думку, такі правила оформлення вихідних відомостей дитячих книг досліджуваного періоду дещо ускладнюють статистичний облік видавців, оскільки за родом своєї діяльності характер проведеної ними роботи відрізняється від робочих процесів, які виконуються виготовлювачами, іншими слова – друкарнями. Отже, в досліджуваних музейному та бібліотечних фондах виявлено дитячі книги таких видавців:

- Катеринослав (1): Українське видавництво в Катеринославі;
- Київ (13): видавець П. Бонадурер, видавництво «Вік», видавниче товариство «Волошки», видавництво «Зоря», видавець Л. Ідзіковський, видавець Ф. Йогансон, видавниче товариство «Криниця», видавництво «Лан», Приватна жіноча гімназія А. Дучинської, видавець І. Самоненко, Товариство дослідників Волині, видавництво «Український Учитель» (з 1908 по 1912 рр. діяло у Києві), видавець Є. Федоров;
- Львів (5): Наукове товариство імені Шевченка, видавець К. Паньковський, меценат М. Поремба, Руське товариство педагогічне (з 1881 до 1912 рр.) – далі Українське педагогічне товариство (з 1912 до 1926 рр.), Українсько-руська видавнича спілка;
- Одеса (3): видавець Е. Берндт, видавець П. Бонадурер, Південно-російське товариство друкарської справи;
- Полтава (2): книгарня Г. Маркевича, видавництво «Український Учитель» (з 1906 по 1907 рр. діяло у Полтаві);
- Харків (4): музичний магазин А. Гергарда, Південно-російське книговидавництво Ф. Йогансона, видавці В. Потапов і В. Рапп;
- Чернівці (4): Бібліотека для молодіжі, товариство «Руська бесіда», кооперативна кредитна спілка «Селянська каса», Чернівецька заміська філія товариства «Українська школа»;
- Чернігів (1): видавець Б. Грінченко [252, с. 213–214].

Більш повним переліком відзначається список друкарень, в яких надруковано обліковані дитячі книги:

- Гадяч (1): Гадяцька земська друкарня;
- Житомир (1): Волинська губернська друкарня;
- Катеринослав (2): друкарня К. Андрущенка, друкарня С. Яковлева;
- Київ (20): друкарня акціонерного товариства «Петро Барський в Києві» (з 1912 р. – друкарня «Петро Барський»), друкарня М. Барщевського, друкарня П. Бонадурера, друкарня В. Бондаренка та П. Гніздовського, друкарня С. Борисова, друкарня Давиденка, друкарня А. Гросмана, друкарня С. Єремєєва, друкарня Імператорського університету св. Володимира, друкарня Г. Корчак-Новицького, друкарня С. Кульженка, друкарня 1-ї Київської артілі друкарської справи, друкарня 1-ї Київської друкарської спілки, друкарня 2-ї Київської артілі, друкарня Я. Озоколова, друкарня І. Техоколофа, друкарня Є. Федорова, друкарня Г. Фронцкевича, друкарня М. Фріца, друкарня І. Чоколова;
- Коломия (1): «Печатня А. І. Мизевича»;
- Кременець (1): друкарня Л. Шумського;
- Львів (1): друкарня Наукового товариства імені Шевченка;
- Немирів (1): друкарня Р. Шерра;
- Одеса (5): друкарня Гальперіна і Швейцера, друкарня Л. Нитче, друкарня Південно-російського товариства друкарської справи, друкарня З. Слапака, друкарня А. Шульце;
- Полтава (2): друкарня Г. Маркевича, друкарня Ф. Шіндлера;
- Харків (4): друкарня А. Дарре, друкарня «Друкарська справа», друкарня Г. Молчадського, Університетська друкарня;
- Чернівці (2): друкарня «Руської Ради», друкарня «Руська школа»;
- Чернігів (2): друкарня Губернського земства, друкарня Губернського правління.

Проведений аналіз надав змогу здійснити атрибуцію статистики друку дитячих книг в Україні у другій половині XIX ст. – на початку XX ст., на основі чого було сформульовано такі висновки:

- за територіальною приналежністю видання дитячих книг у дореволюційний період відбувалося в 13 містах України: Гадяч, Житомир, Катеринослав, Київ, Коломия, Кременець, Львів, Немирів, Одеса, Полтава, Харків, Чернівці та Чернігів. Найбільше назв книг було випущено у Києві (58), Львові (37), Одесі (10) та Чернівцях (8);
- найстаріша книга, що збереглась серед бібліотечних фондів до цього часу, датована 1842 роком випуску;
- за хронологією випуску книг для дітей суттєве збільшення репертуару спостерігається в 10-х роках XX ст.;
- за мовною ознакою значно переважають кількісні показники масиву дитячих книг надрукованих українською мовою;
- за кількістю випущених дитячих книг серед видавців слід окремо виділити таких: «Руське Педагогічне Товариство» (згодом «Українське Педагогічне Товариство») видало 26 назв книг у Львові, видавництво «Український учитель» 14 назв книг видало в Києві та 1 книгу в Полтаві, видавець Б. Грінченко видав 5 назв книг у Чернігові;
- виданням стародрукованих дитячих книг займалися 33 видавці (у 8 містах) та 43 друкарні (у 13 містах) [187; 252, с. 214–215].

Бібліографічні відомості про наявні в бібліотечних і музейних фондах дитячі книги, як джерельна база проведеного дослідження, допомогли систематизувати й вперше узагальнити статистичні відомості про випуск дитячих книг у 1842–1916 рр. Зауважимо, що в подальших наукових дослідженнях статистики друку дитячої книги в Україні всі отримані цифрові показники не можуть бути меншими ніж у проведеному автором дослідження описовому аналізі, оскільки передбачають подальше виявлення стародрукованих дитячих книг у фондах інших бібліотек, музеїв та архівів.

Отримані в результаті бібліографічного дослідження та джерелознавчої оцінки факти значною мірою можуть бути використані як свідчення достовірності узагальнених статистичних показників випуску дитячих книг в Україні до запровадження державного обліку друку.

2.2 Становлення державного обліку друку дитячих книг (1917–1945 рр.)

Революційні події лютого-березня 1917 року в Петрограді завершилися падінням монархії у Російській імперії. Для України ці події мали певні позитивні наслідки, котрі проявилися у вигляді зростання національної свідомості населення й актуалізації «українського питання» на міжнародному рівні. Зрештою, після падіння царського режиму почало відроджуватись політичне, економічне і культурне життя в Україні. Формування уряду Української Народної Республіки (УНР) – Української Центральної Ради (УЦР), відновлення і заснування різних партій, поширення української мови в освіті, науці, судівництві, фінансах, війську – ці та інші чинники відкривали нові можливості для поступу української книжності [96, с. 15].

Достеменно відомо, що за часів Української Народної Республіки процес розвитку української книжності не був одноманітним – він залежав від політичних подій, які відбувались в Україні. Зокрема, Лютнева революція дала видавцям повну можливість видавати найрізноманітнішу літературу. Не існувало жодних обмежень у правовому чи громадянському становищі видавництва. Це був час, коли видавці користувалися необмеженою свободою слова, а могутні хвилі національного руху насамперед проявились у видавничій справі, в друці книг [22, с. 67].

У 1917 році спостерігалось піднесення попиту на українську книгу, книгарні не встигали виконувати замовлень, полиці швидко порожніли. Навіть ті видання, які до того роками лежали нерухомо, одразу відправляли на продаж. Як бачимо, попит на українську книгу досяг таких розмірів, що задовольнити його за рахунок того, що залишилось у сховищах, вже не було змоги. Мова

навіть не йшла про те, що нові умови викликали потребу в іншій книзі, не зв'язаній ніякими обмеженнями політичного характеру [22, с. 66].

Це спровокувало інтенсивну видавничу діяльність політичних партій, земств, кооперативів, просвіт, а також приватних осіб. Українська книжка, що була завжди революційним чинником, в перші ж дні національно-визвольних змагань знайшла і видавців, і читачів. Книги виходили нечуваними доти накладом і по кілька разів перевидавались. За перші два роки в Україні було видано 2 899 назв, з них українською мовою – 1 831 назву [99, с. 66].

Урядові та громадські установи випускали книги українською мовою, з'явилося багато авторських видань. Досить інтенсивно працювали видавничі товариства «Вік», «Дзвін», «Криниця», «Українська школа», «Час», «Шкільна освіта». Одне з найбільших видавничих товариств «Вернигора», засноване «Братством Самостійників», за період з квітня по вересень 1917 р. видало 44 назви книг і брошур накладом 510 500 примірників [96, с. 18].

Зазначимо, що на початку правління УЦР книжковий рух набрав великої сили, переважно як рух народний. Використовуючи народні й громадські кошти цей рух організувався силами самого громадянства під керівництвом земств (губернських і повітових), товариств (видавничих і просвітніх) та кооперативів. Так, на думку видатного українського бібліографа Ю. Меженка у 1917–1918 роках в Україні відбувалася «доба анархічного продукування» книжкової продукції. Подібне судження ґрунтувалося на тому, що риса анархічності помітна була по всій книжковій роботі, а не лише на продукуванні. Стихійний зріст «Просвіт» виключав будь-яку плановість у постачанні та споживанні, а щодо авторів – то вони за той час, крім агітаційних брошурок на різноманітні теми, нічого не писали. Зокрема, сам книгознавець пояснював такий стан справ «не стільки браком авторів, скільки хапливістю та нервовістю часу, коли вже передчувалися і помічалися події близької громадянської війни» [144, с. 4]. Проте ми вважаємо, що не останню роль у виникненні подібної ситуації відігравала нестача фахівців-професіоналів видавничої справи.

Принагідно зазначимо, що за твердженням іншого видатного науковця – О. Левчука, перші українські друкарі працювали «на ідею», а початковий капітал новостворених видавничих інституцій складався переважно з паїв їхніх засновників – учителів, письменників, лікарів, студентів та інших представників незаможної української інтелігенції. Зокрема, виразниками націоналістичних ідей були катеринославські видавництва «Видавництво А. Кащенко» та «Стежка додому», які спеціалізувалися на випуску книг для дітей та юнацтва. А сам А. Кащенко написав і видав ряд дитячих історичних книг, що пронизані почуттями національної особливості [150, с. 13–14].

Наприкінці 1917 р., всупереч складним умовам політичного та економічного життя України, спостерігалось посилення книжкового руху. В Республіці створили керівні державні органи, які здійснювали допомогу видавництвам і видавничим організаціям. Численні приватні видавництва отримували від уряду безвідсоткову позику, що сприяло активізації їх діяльності [96, с. 18].

Також зазначимо, що в перші роки національно-визвольних змагань за своєю чисельністю переважали видавництва, яким вдалося зберегти власні матеріально-технічні ресурси, що дало змогу продовжити свою справу в нових соціальних та економічних умовах. Окрім того, в період громадянських війн, до українського книговидання стрімко влився кооперативний рух. Саме кооперативні видавничі товариства, завдяки своїй структурній мобільності та оперативності управління, стали найпоширенішою формою видавничих організацій того періоду. Кожна більш-менш значима кооперативна організація прагнула придбати друкарське устаткування та випускати різноманітні брошури, що автоматично збільшувало чисельність і різноманітність назв видавничого репертуару [145].

Наразі варто зауважити, що зазвичай в тогочасних друкарнях шрифти були збитими, а друкарське устаткування – неймовірно застарілим. До того ж гостра проблема нестачі кваліфікованих кадрів друкарів посилювалась браком паперу, фарб, електрики, палива. Книжки виходили на непридатному для друку папері.

Траплялося й так, що для книг використовували папір для обгортання цукерок бурого, жовтого та інших непривабливих кольорів або газетний папір найгірших сортів, який майже розпадався одразу ж після читання. Не можна було і мріяти про видання добре оформлених книжок. У загальній масі видання виходили без оправ, часто і без обкладинок. Тим не менш певну частину книжкової продукції було випущено на високому поліграфічному рівні, поклавши початок нового оформлення книги [145, с. 221]. Проте варто зазначити, що незважаючи на низький рівень поліграфічного оформлення українських книг, виданих та поширених за часів правління УЦР, їх поява сприяла підвищенню загальноосвітнього та культурного рівня населення України.

Усього в Україні у 1917 р. налічувалось 78 державних і приватних видавництв, а також різних товариств, об'єднань, громадських організацій, які випускали книжки. Тогорічна книжкова продукція становила 747 назв. У цьому контексті варто навести твердження А. Приходька про те, що «...більшість видань за перший період є ніщо інше, як апологія національної української справи. Починаючи от дощу листівок і відозв до українського народу і кінчаючи дитячою літературою й навіть подавляючи більшість підручників, не кажучи вже про історичні книги (М. Грушевського, О. Ковалевського, Б. Грінченка, [А.] Кащенко і інших) – все присвячене національному відродженню українського народу» [201, с. 23].

Існували видавництва, які, крім української, друкували книги ще й російською, єврейською, польською та іншими мовами. Так, у 1918 році 68 видавництв друкували російські книги, а єврейські, польські та інші видання загалом налічували 174 назви, що становило 5,9% від загальної кількості назв [96, с. 19]. Серед чималого, як на той час, репертуару чільне місце посідала і дитяча книга. Її масив складався з понад 20 назв, в тому числі й видання твору І. Франка «Лисичка кума, Вовк старшиною» з досить пристойним накладом у 50 000 примірників.

Загалом зазначимо, що суспільно-політичні події, які відбувались в Україні протягом 1918 р. були досить кардинальними з точки зору державної політики щодо видавничої сфери. Так, прихід більшовиків до влади в Україні грудень 1917 р. – березень 1918 р. та утворення Центрального виконавчого комітету (ЦВК) України охарактеризувалися жорстким державним керуванням видавничої сфери. Внаслідок цього, за досить короткий час панування в Україні радянської влади, вона запровадила сувору політичну цензуру у видавничій діяльності, здійснила удержавлення поліграфічних підприємств, застосувала реквізицію та націоналізацію приватних друкарень, що суттєво посприяло утворенню більшовицьких видавничих осередків [145].

Проте вже у квітні 1918 року настав новий етап у житті України. Відбулась чергова зміна влади й новообраний гетьман П. Скоропадський проголосив про встановлення «Української держави» замість «Української Народної Республіки». Тож Гетьманат, який змінив УЦР та УНР, теж здійснив ряд заходів, що сприяли продовженню українізації, в тому числі щодо розвитку певних національних інституцій народу, його мови, освіти, науки, культури. Наразі зауважимо, що серед сучасних дослідників-книгознавців немає спільного узгодженого бачення вектора діяльності Гетьманату. Це обумовлено тим, що П. Скоропадський зробив чимало корисного для здійснення започаткованої УЦР політики українізації, як і припустився помилок.

Зокрема, було прийнято закон про обов'язкове повсюдне вивчення і застосування української мови, вимагалось «не... допустити ні одного кутка [в державі] без української школи», розширювалась мережа українських наукових, освітніх закладів і культурно-мистецьких установ. Були засновані Українська Академія наук, Академія мистецтв, Кам'янець-Подільський університет, ряд музейних закладів тощо. Також проголошувалось, що етнічне походження людини є її приватною справою. Відтак забезпечення національних і соціальних інтересів українства, які віками попирались і потребували особливої уваги та захисту, гетьманатом не розглядалось як пріоритетний напрям своєї державної політики [158, с. 30–32].

У таких умовах українські політичні сили протягом 1918 р. творили національні за складом, напрямками діяльності і демократичні за природою колегіальні органи (Національний Союз, Директорія, Військово-Революційний комітет), прагнули домогтися відновлення українізації всіх галузей життя з притаманними їй народоправчими засобами.

Означені події, безперечно, позначилися і на функціонуванні видавничої сфери. Так, після 30 квітня 1918 р. було оголошено новий закон, що мав силу з 1 липня 1918 р., про утворення Управління у справах друку в складі Міністерства внутрішніх справ. До його обов'язків входило: загальна реєстрація всього друку, що виходило у межах країни, складання каталогів і бібліографічних оглядів цих творів [251, с. 144]. Проте не було зазначено ні про кількість обов'язкових примірників, а ні про їх розподіл. Також не згадувалося про Міністерство освіти. Кілька засідань гетьманського уряду, які присвячувались питанням організації видавничої справи, фактично нічого не вирішили. Частково гальмувала розвиток українського книгодрукування реквізиція друкарень, розпочата у вересні 1918 р. Зокрема, це призвело до того, що в 1918 р. товариство «Просвіта» мало лише 6 видавництв проти 14 у 1917 р. [96, с. 78].

На цьому тлі позитивним явищем вважаємо, хоча й з величезними зусиллями, поступове набирання обертів українським видавничим рухом. Відповідні події дуже чітко описав Ю. Меженко у фундаментальній праці «Українська книжка часів Великої революції», тож його дослідження доцільно навести в оригінальних описах: «за ознакою мови за 1917 і 1918 роки яскраво відзначились дві основні групи видавництв. Видавництва українські й неукраїнські, причому в другій групі головною масою були російські видавництва. Хоч у 1918 р. єврейські, польські, чеські та іншими мовами видання й дали 10,23% загальної кількості назв, проте у 1918 році вони впали до 3%. Тому то ми й не беремося в цьому побіжному огляді робити будь-який аналіз цієї незначної кількості книг, тим більш, що й тираж був значно менший від тиражу російських та українських видань. Отже, цей основний розподіл

видавництв за мовною ознакою є характерним для тільки для двох років. Наступні роки так кардинально змінили обличчя видавництв, що мовна ознака відійшла на другорядне місце. При розгляді російських видавництв 17–18 рр. впадає в вічі цікавий момент, – це конкуренція Одеси з Києвом, коли Київ у зовсім незначній мірі переважав Одеську продукцію. І взагалі російські видавництва не захоплювали широкої провінції, вони тяжіли до великих міст, де знаходили собі споживача. З шістдесяти восьми російських видавництв 1917 року 23 припадає на Київ, 16 на Одесу, 11 на Харків. Протягом того ж року в 12 містах було закладено російські видавництва. Як виявилось, вони мали більш революційну ідеологію та яснішу класову розмежованість на відміну від українських видавництв, котрі переважно перебували під впливом національного руху» [144, с. 7].

Далі книгознавець зазначав, що 1918 рік для російської книги приніс значне зменшення продукції. Кількість видавництв дійшла загалом до 35, з яких 23 припало на Київ, 5 – на Харків, 4 – на Одесу. Російська книга в той час загальним своїм характером мало чим відрізнялась від книг української: та сама агітаційність, брошурність, мізерність, той самий шовінізм, те саме міщанство (просвітянство на інший лад), технічна неохайність, сіра зовнішність і на всьому надзвичайна хапливість [144, с. 7–8]. Також характерним було те, що найбільші найбагатші видавництва випускали найгіршу (технічно) книжку. «Вернигора», «Серп і молот», «Грунт», «Час», «Сіяч» і тільки видання «Друкаря» (з числа великих видавництв) та кількох дрібних, як от «Волошки», «Молодість», видавництво О. Кривинюк – мали ознаки технічної дбайливості, догляду і любові [144, с. 6].

Разом з тим простежувалась тенденція до русифікації в галузі книгозабезпечення та книгорозповсюдження. Водночас для поширення українських книг штучно створювали різні складнощі: запровадження високих тарифів на перевезення, затримування книжкових вантажів тощо. Такі негаразди викликали подорожчання книг і перешкоджали їх доступності для широкого кола читачів. Отже, запровадження гетьманським урядом заходів

щодо книговидання – закриття видавництв і реквізиція друкарень, введення цензури творів друку – призвело до гальмування українського книжкового руху [96, с. 70–80].

В інший бік змінилась ситуація в книговидавничій сфері за часів правління Директорії УНР. Зокрема, починаючи з кінця 1918 року, було скасовано ряд гетьманських законів та установ для відновлення законодавства запровадженого Центральною Радою. Велика увага приділялась посиленню національного характеру всього суспільного і культурного життя. Вже 26 грудня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила постанову про «поширення серед суспільства національного і соціального світогляду». Тоді ж усі міністерства було зобов'язано регулярно інформувати населення про свою роботу, для чого утворити інформаційні відділи і щоденно надавати відповідні відомості Українському телеграфному агентству.

Значною мірою на розвиток української книжності впливав прийнятий 1 січня 1919 р. Закон про державну мову, де зазначалося, що державною в УНР є українська мова, яка стає обов'язковою для вжитку в армії, флоті, всіх урядових та загальних громадських організаціях [27]. Запровадженню політики Директорії щодо утворення національного інформаційного середовища засобами друку сприяло заснування на початку січня 1919 р. Міністерства преси і пропаганди.

Міністерство складалось з Культурної ради і чотирьох департаментів:

- загальних справ;
- преси і друку;
- інформації;
- пропаганди.

У Департаменті преси і друку утворювався відділ статистики літератури, преси і друкарень в Україні, який мав на меті:

- а) вести реєстрацію всіх друкарень, металографій і цинкографій;
- б) вести наукову статистику всієї української друкованої продукції в Україні та за кордоном;

- в) вести бібліографію української книжкової продукції і видавати спеціальні бібліографічні покажчики;
- г) «входити в зносини» з закордонними статистичними і бібліографічними інституціями [28].

Заснування Міністерства преси і пропаганди значною мірою сприяло укріпленню юридичних основ функціонування державних установ у галузі книжкової справи, що мали здійснювати статистичний облік, бібліографічну реєстрацію творів друку, а також організацію розподілу обов'язкового примірника. До Ради Народних Міністрів УНР було подано доповідну записку і проєкт закону про створення в Києві Української книжкової палати та обов'язкове надсилання всіх видань. Українська книжкова палата мала не лише реєструвати та зберігати книжкову продукцію, а й опрацьовувати її науково. Згідно з проєктом, всі друкарні в Україні були зобов'язані протягом доби після випуску друків доставити до повітових комісарів по 10 примірників всієї друкованої продукції: книжок, брошур, журналів, часописів, нот, мап, гравюр, закликів, афіш, оголошень, літографічних видань тощо (сюди входили і офіційні видання) [22, с. 68]. Зрештою, 26 січня 1919 року Рада Народних Міністрів погодила та ухвалила «Закон про друковані видання» для друкарень, літографій, металографій та інших подібних закладів [247, с. 23].

Зауважимо, що в умовах постійної боротьби Директорії як з внутрішніми, так й із зовнішніми ворогами, український книжковий рух отримував можливості для свого розвитку. Головним чином це відбувалось завдяки тому, що йому надавалась матеріальна підтримка від Директорії [96, с. 132].

Зважаючи на вкрай скрутне становище видавничих осередків – брак поліграфічного устаткування, паперу та фарб, Директорія УНР 24 лютого 1919 р. ухвалила Постанову Ради Народних Міністрів про виділення для Управління преси й інформації з коштів Державної скарбниці 62 млн 300 тис. грн для надання допомоги українським видавничим організаціям [26]. Наступні позики Міністерство видавало протягом вересня-жовтня того ж року. Такі

матеріальні підтримки сприяли активізації видавничої діяльності та розвитку українського книжкового руху.

З цього стає зрозумілим, що в добу Директорії УНР продовжувалась праця української інтелігенції по розширенню національного середовища засобами друку, водночас певну увагу було приділено задоволенню духовних потреб національних меншостей, які проживали в Україні [96, с. 141].

З другим приходом більшовиків до влади на більшій частині України в лютому-серпні 1919 р. продовжився процес творення державної книговидавничої системи. В цей час з боку держави встановлювався жорсткий контроль за розподілом паперу, нормами його споживання, визначались помісячно накладі видань, що виходили в державних і приватних видавництвах. Окрім того, всі друки зобов'язували проходити реєстрацію в місцевих виконкомах та Губраднаргоспах [96, с. 155].

На початку 1919 року при Народному комісаріаті освіти було утворено Видавниче бюро, яке координувало книговидавничу діяльність усіх відділів Комісаріату. Тож головна увага зосереджувалась на розвитку та зміцненні в населення ідей революційно-комуністичного будівництва, особливо ідеї радянської влади та ідеї неспроможності українців мати власну незалежну державу. Наголосимо, що метою спеціально створеного Народного комісаріату радянської пропаганди була «ідейна боротьба з контрреволюційною агітацією та пропагандою друкованим словом», що передбачало керівництво та нагляд за друками, які виходили на підконтрольній більшовикам території України [96, с. 156].

Зауважимо, що такий стан справ тривав недовго і вже на початку осені 1919 року російська Добровольча армія генерала А. Денікіна захопила більшість українських земель. Під владою білогвардійців на той час опинилася територія Київської, Харківської, Полтавської, Катеринославської, Херсонської, Таврійської та частково Чернігівської й Подільської губерній. Невипадково три з чотирьох областей, на які адміністративно поділялися Збройні Сили Півдня Росії (ЗСПР), розташовувалися саме в Україні. Під владою денікінців

опинилися такі великі міста, як Одеса, Київ, Харків, Катеринослав і Полтава. Цілком логічним вважаємо той факт, що для денікінців зайняття великих населених пунктів мало не лише військово-стратегічне значення, а й значний пропагандистський ефект. Так само як і більшовики, ЗСПР у своїй боротьбі за владу спиралися переважно на міське населення, то й містам у їх політиці приділено значну увагу [193, с. 147–148].

Офіційну позицію нового уряду щодо українського питання було сформульовано у зверненні генерала Денікіна «До населення Малоросії», що з'явилося на шпальтах багатьох газет у вересні 1919 року. Стосовно української мови там, зокрема, було зазначено: «Оголошую державною мовою на всьому просторі Росії мову російську, але вважаю цілком неприпустимим й забороняю переслідування малоросійської мови. Кожен може говорити у місцевих установах, земствах, урядових закладах по малоросійському. Приватні школи, що утримують приватним коштом, можуть вести викладання якою завгодно мовою. У казенних школах, якщо знайдуться охочі, можуть бути впроваджені уроки малоросійської народної мови у її класичних зразках та у перші роки навчання для полегшення учням засвоєння перших основ знання. Так само не буде жодних обмежень щодо малоросійської мови у пресі» [185; 152; 239]. Офіційно політична цензура була скасована й розповсюджувалася лише на питання, пов'язані з армією та воєнними діями, але вона існувала у видозміненому вигляді. Так, щодо української культури денікінці декларували, принаймні на папері, цілком толерантне ставлення, однак офіційна позиція владних установ ЗСПР щодо українського державного проекту завжди залишалася відверто негативною [193, с. 148].

Це також підтверджується і діями «Комісії для збирання військово-історичних матеріалів Визвольної війни проти більшовиків», яка на основі, щоправда неопублікованого, наказу військового губернатора № 20 від 31 серпня 1919 р. про надання дозволу «на поток и разграбленіє» літератури на чолі з її начальником, Б. Будиловичем, наклала заборону на 70 назв українських книжок. Їх потрібно було вилучити з крамниць та бібліотек за

«протидержавний зміст» [193, с. 152]. Результатом цього стало вилучення комісією багатьох українських книжок із видавництв «Вернигора», «Дзвін», «Друкарь» та «Час». Денікінці зачиняли друкарні, а у видавництві «Серп і молот» значну частину невикористаного паперу було знищено [96, с. 151]. Ця акція стала частиною інформаційної війни між білим Півднем Росії та УНР, чий міністр освіти Н. Григоріїв наприкінці вересня 1919 року наказав вилучити з обігу на всій території, що контролювали війська С. Петлюри, понад 44 найменування книжок, які він оголосив «антиукраїнськими» [193, с. 152].

На жаль, умовну інформаційну війну за вирішення українського питання на користь самих українців зрештою було програно з остаточним встановленням радянської влади в Україні в грудні 1919 року після затвердження резолюції ЦК РКП(б) «Про радянську владу в Україні». Водночас розпочався процес одержавлення системи керівництва книжковою справою на місцях. Так, подальшому удержавленню книговидавничої справи, монополізації видань і розповсюдженню творів друку сприяло створення 20 грудня 1919 р. Відділу друку і пропаганди Всеукрревкому, який було перейменовано 6 січня 1920 р. на Всеукраїнське книжкове видавництво (Всеукрвидав) та утворення в серпні того ж року Всеукраїнського державного видавництва (ВДВ). Ця реорганізація остаточно закріплювала державну монополію на друковане слово шляхом ліквідації видавничої самостійності українських губерній [96, с. 156–157]. Наголосимо, що протягом усіх подальших років чітко простежується процес вдосконалення структури радянського керівництва усіма видавництвами. Відтоді держава хоча й сприяла розвитку книговидавничої сфери, проте здійснювала тотальний контроль за її діяльністю.

В цей же час на території, що відповідає межам сучасної Західної України, видавничий рух розвивався за умов окупації різних за державним устроєм та політичним режимом країн. Землі тодішньої Західної України в складі Польщі, Чехословаччини та Румунії розвивалися по-інакшому, аніж Центральна та Східна Україна, окупована більшовицькою Росією. Залежно від країни-окупанта відмінним був і розвиток західноукраїнських земель.

Основні західноукраїнські видавничі осередки (Жовква, Коломия, Львів, Рогатин, Станіславів) опинилися під окупацією Польщі. Попри дискримінаційну політику на цих теренах розвинулась українська кооперація, існувала відносно вільна преса, діяли десятки освітніх, культурних і спеціалізованих товариств («Просвіта», «Рідна школа», «Українська бесіда», «Українська католицька організація», «Сільський господар» тощо). Асиміляція охопила і книговидання для дітей. Позашкільна дитяча література мала більші можливості ніж навчальна щодо публікування творів національно-патріотичної тематики. При недостатній кількості українських шкіл національне виховання здійснювалося позашкільними чинниками: дім, церква, народні установи, преса, книги, театр [111, с. 9].

Варто наголосити, що комплексному розумінню особливостей розвитку західноукраїнського книговидання для дітей сприяють книгознавчі праці завідувачки музеями ім. М. Шашкевича Львівської галереї мистецтв, Г. Корнєєвої. Зокрема в монографії «Українська дитяча книжка Галичини» (2011) досліджено особливості створення та функціонування видавництв, товариств і спілок, які випускали дитячі книги, що, своєю чергою заклало основи для активного використання друкованого слова у вихованні розвиненої, національно-свідомої та християнської особистості у складних історичних умовах. У науковому дослідженні окрім характеристики видавничих репертуарів здійснено типологічний аналіз цільового і читацького призначення, а також еволюції змісту й різновидів видань для дітей [112].

Суттєвим доповненням до історико-книгознавчих досліджень західноукраїнського книговидання для дітей є комплексний аналіз редакторсько-видавничої діяльності М. Таранька для дітей і молоді у контексті функціонування та розвитку української книги та періодики у соціокультурному просторі Галичини міжвоєнного періоду, що описано у дисертаційній роботі Л. Кусий [116]. У роботі, виконаній у відділенні «Науково-дослідний центр періодики» Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, цілісно вивчено структуру та зміст

часописів «Світ Дитини» і «Молода Україна», їх проблемно-тематичні напрями, жанрову специфіку, окреслено коло авторів, розкрито їх псевдоніми, аргументовано вплив цієї преси на виховання молодих українців у дусі національно-державницької ідеології.

Наразі беззаперечно погодимось з одностайною думкою у О. Василю [22, с. 67] та М. Низового [156, с. 38–39], що поступова активізація видавничої діяльності та зростання обсягу видавничого потоку впродовж національно-визвольних змагань потребували професійної систематизації поточної друкованої продукції. Спочатку бібліографічний облік українського друку відбувався згідно з дореволюційною традицією: його намагалися самостійно організувати деякі періодичні видання. Йдеться про те, що рецензуванням і систематизацією друків на початку ХХ ст. займалися, здебільшого редакції різних літературознавчих і наукових часописів. Але ці матеріали становили лише невелику частку, основна ж увага приділялася друку нових художніх творів, різних наукових розвідок тощо. Внаслідок цього виникла нагальна потреба створення спеціалізованого бібліографічного видання, яким і став критико-бібліографічний щомісячний часопис «Книгарь». Він видавався у Києві видавництвом «Час» з вересня 1917 по березень 1920 року практично за всіх урядів [98].

Не викликає жодних сумнівів той факт, що поява першого такого бібліографічного органу залежала від росту книжкової продукції. Так, випуск 814 назв книг українською мовою у 1917 р. й 1 148 назв українських книг у 1918 р. [144, с. 8] стали значним матеріалом для їх бібліографічного опрацювання. На шпальтах часопису публікували різносторонню бібліографічну, культурологічну та книговидавничу інформацію, огляди та рецензії поточного літературного процесу, матеріали щодо бібліотечної справи тощо. Редакторами видання в різний час були відомі громадські діячі В. Королів (В. Королів-Старий; 1917–1919) та М. Зеров (1919–1920). Зокрема, редакція часопису намагалася збирати всі зразки українського друкованого слова, реєструвати їх та інформувати про них читачів [98; 100, с. 13–17].

Найголовнішим завданням «Книгаря» його видавці вважали бібліографічну реєстрацію поточного видавничого масиву. Зважаючи на таке прагнення, не дивним було звернення наприкінці 1917 року редакції журналу «До видавництва та видавців» [42] з проханням надіслати до редакції не пізніше 12 грудня списки випущених ними видань із зазначенням їх кількості задля подання в наступному номері огляду «видавничої продукції за перший рік вільного українського слова». Важливість цього наміру пояснювалась тим, що: «такі дані будуть мати значіння для історії нашого друку». Принагідно зазначимо, що, на нашу думку, такі списки є першим прототипом сучасної видавничої звітності «Звіт про випуск книжкової продукції» по формі № 1-В (квартальна), затвердженої Наказом Державного комітету телебачення і радіомовлення України № 1 від 09.01.2014 за погодженням з Державним комітетом статистики України та зареєстрованої в Міністерстві юстиції України за № 166/24943 від 27.01.2014 [241].

Наявність огляду С. Паночіні «Книжкова українська продукція в 1917 році» [165] у наступному номері «Книгаря», надрукованому на початку 1918 року, надає підстави припустити, що більшість видавців оперативно відреагували на звернення редакції та сумлінно поставилися до виконання зазначеного прохання. Проте в публікації зазначалося, що дані не є повними, бо «багато видавництв не подавало про себе ніяких відомостей. Інші ж надсилали про себе неповні, випадкові звістки. Нарешті, треба зауважити, що майже всі ті книжки, що друкувалися на провінції або за межами України – також не були включені до офіційного списку, і ми нічого певного про них не змогли дізнатись. Все це разом, звичайно, не могло сприяти докладності й повноті нашого огляду» [165, с. 244]. Хоча зазначений огляд містив «доведені дані з перших чисел березня цього року по 4 грудня» [165, с. 243], проте на їх підставі читач отримував хоча б приблизне уявлення про книжковий асортимент, що пропонувався тогочасному покупцеві.

Для кращого огляду всі відомості здобуті та зібрані в канцелярії міста Києва редакція часопису поділила майже на 30 різноманітних рубрик, серед

яких окремо виділили й «зле зареєстровані книжки для дітей» куди ввійшли «лишень такі твори» [165, с. 249] у кількості 17 видань. Так, більше половини з дитячих книг становили твори родини Грінченків з тиражами по 1 тис. пр. і по 5 тис. пр. Решта видань для дітей, як і попередні, була надрукована українською мовою та містила твори видатних українських авторів (С. Васильченка, В. О'Коннор-Вілінської, І. Франка, С. Черкасенка) й одного російського автора (Д. Маміна-Сибіряка).

Вважаємо за доцільне особливо зосередити увагу на останній тезі з досліджуваного огляду С. Паночіні, де стверджується, що «українська книжка не втратила з розвитком продукції і попиту на неї – однієї доброї старої риси, а саме – лишилася, як і була, дешевшою від російської» [165, с. 251]. Такі судження дають підставу вважати, що українська книга була доступнішою для потенційних покупців ніж російська, а відповідно і більш вживаною серед українського населення.

У наступному огляді, вже за 1918 рік, опубліковані науковцем матеріали свідчили про покращення ситуації щодо випуску української книжкової продукції порівняно з попереднім роком. Однак автор зазначав, що через ряд обставин та ускладнень у транспортуванні деякі видання, а тим більше відомості про їх випуск, не завжди надходили до редакції – тому огляд не міг бути бездоганним щодо повноти [166].

Безперечно працівники редакції розуміли, що їх спроби бібліографічного й статистичного обліку є вимушеними і нетривкими, бо повноцінний облік може налагодити лише спеціальна державна бібліографічна установа. Зрештою, редакція не забарилась повідомити своїм читачам про те, що «в Києві розпочала діяльність нова урядова інституція, "Головна Книжна палата"» [98]. Зокрема, Законом Української Народної Республіки від 24 січня 1919 року «Про утворення Головної Книжної Палати в м. Києві та про асигнування в розпорядження Головноуправляючого Справами Мистецтв та Національної Культури 50.000 карбованців на організацію цієї Палати» визначалося три головних завдання: реєстрація всієї друкарської продукції в Україні, її наукова

систематизація та обмін книг з іншими інституціями [215; 100, с. 25–26]. Окрім того, 26 січня 1919 року Рада Народних Міністрів ухвалила закон і про те, що друкарні та інші заклади повинні надсилати по 10 примірників усіх видань до повітових комісарів [206].

Унаслідок цього Архівно-бібліотечний відділ Головного управління у справах мистецтв і національної культури Міністерства народної освіти, що мав виконувати обов'язки Книжної палати, аж доки її буде повноцінно сформовано, звернувся 29 січня 1919 р. (лист № 20 331) до Головного управління у справах преси та інформації і запропонував – «з огляду на те, що Головне Управління в справах преси та інформації має вже готовий апарат, який одержує видання від друкарень, Архівно-бібліотечний відділ уважав би за доцільне, аби поки що всі видання київських друкарень надсилалися до них з тим, щоб 10 примірників цих видань щодня передавалося б до Відділу» [100, с. 25–26; 251, с. 145].

Тож Архівно-бібліотечний відділ був тимчасово перетворений в Архівне управління, а його Бібліотечна секція увійшла до складу Головної книжної палати як її четвертий відділ – Бібліотечне управління [89]. 17 березня 1919 р. на посаду директора Головної книжної палати було затверджено Ю. Меженка [100, с. 26].

Серед завдань, поставлених вже більшовицьким урядом перед Книжною палатою, був не просто облік, а ще й наукова систематизація всіх видів видань з метою складання та випуску «Української бібліографії». Тож невдовзі, задля виконання такого важливого завдання, в структурі Палати, як і планувалося, було створено три відділи: 1) відділ реєстрації та «Книжної Літописі»; 2) Український бібліографічний інститут; 3) книжний фонд [100].

Достеменно відомо, що чимало зусиль працівники Палати спрямовували на вдосконалення реєстрації видань, котра мала на меті бібліографічний та статистичний обліки. Зауважимо, що кожен працівник проходив двотижнєве стажування, після якого складав іспит з бібліографії на право працювати в цій установі. Зокрема, така пріоритетність визначалася й у тексті «Пояснюючої записки до законопроекту про утворення Головної Книжної Палати в м. Києві»

направленої до Ради міністрів Української народної республіки, як то: «Необхідно почати утворення конче потрібної інституції – Книжної Палати, в якій науково-підготовлені люде, знайомі з книжкою та з друком взагалі, мали-б можливість підрахувати все книжне багатство, набране в попередні часи, та розібратись в ньому» [225, с. 28].

Для таких масштабних робіт, у тому ж таки 1919 році, щоправда не без великих зусиль, Головній книжній палаті вдалося організувати ще й власні філії в ряді українських міст, приміром, у Вінниці, Кам'янець-Подільському, Катеринославі [228, с. 7]. Палата та її уповноважені вимагали також від видавців суворого дотримання правил оформлення вихідних відомостей, особливо таких елементів як тираж, ціна і рік видання [156, с. 42].

На жаль, прихід денікінських загонів до влади в Києві 1919 р. у вересні призупинив, а 5 листопада зовсім припинив діяльність Головної книжної палати [224, с. 25], що мало не звело нанівець усі попередні та поточні досягнення й здобутки бібліографічної установи. Тож Головна книжна палата мусила припинити свою роботу. Все її цінне майно було запаковано. Обов'язкові примірники збирали лише кілька співробітників-ентузіастів, які потайки ходили до друкарень [22, с. 74]. Більшовицька влада України, котра поспіхом відступила на схід, не бажала обтяжувати себе «зайвим» крамом, а цінний фонд Палати, який став фундаментом для майбутніх наукових бібліографічних і статистичних досліджень, весь час залишався в Києві.

Варто зауважити, що в серпні 1920 р. Радянська влада прийняла рішення про створення в Харкові нової бібліографічної установи, яка вже листопаді того ж року розпочала роботу під назвою – «Центральний Бібліографічний Відділ Всеукраїнського Державного Видавництва» (ЦБВ ВДВ) [236].

До обов'язків відділу входили п'ять завдань:

1. повна бібліографічна реєстрація й статистика всіх друкованих видань, що виходили на території УСРР;
2. збирання і зберігання примірників цих видань, а також їх розподіл по головних книгосховищах України;

3. систематичне опублікування реєстраційних матеріалів;
4. виконання завдань наркоматів і державних установ УСРР по складанню бібліографічних збірок, видача бібліографічних довідок, добір української, російської та іноземної літератури з питань їх діяльності;
5. розробка спеціальних питань бібліології, зокрема бібліографії, підготовка наукових праць з цих галузей до видання [227, с. 11].

Як бачимо, перше і третє були безпосередньо пов'язані з державним обліком всіх видань.

З утворенням Центрального бібліографічного відділу Головна книжна палата у Києві була реорганізована в Київський крайовий бібліографічний відділ Київського філіалу Державного видавництва України, діяльність якого поширювалась на Волинську, Київську, Подільську та Чернігівську губернії. А в жовтні 1922 р. цей відділ уже було реорганізовано в Український науковий інститут книгознавства (УНІК), з програмою діяльності розробленою ще у 1919 р. для бібліографічного інституту [227, с. 12].

Варто зазначити, що в Центральному бібліографічному відділі розуміли всю важливість об'єктивної реєстрації та кваліфікованої систематизації творів друку. В результаті цього, в 1921 р. у журналі «Голос друку» Всеукраїдає опублікував обов'язкову постанову «Про необхідні бібліографічні ознаки» ухвалену спільно з Пролеткультом ще 14 грудня 1920 р. [225, с. 26–27].

Зокрема, в пункті № 1 було прописано: «На всіх наслідках [тобто, примірниках] друкарської продукції повинні бути розміщені такі бібліографічні ознаки: назва видавництва, місце та рік видання, назва та адреса друкарні, тираж, ціна» [227, с. 26]. Отже, вимогами цієї постанови вперше запроваджувались державні правила наведення вихідних відомостей у виданнях, які й до сьогодні становлять основу будь-якого бібліографічного опису.

Зауважимо, що бібліографічний відділ мав не тільки широку програму дій, а й провадив значну роботу по організації бібліографічної реєстрації та

статистики видань, які виходили на території УСРР. У працівників відділу були наміри з 1922 р. щомісяця випускати «Літопис українського друку» – орган реєстрації всіх друкованих видань республіки. Але здійснити це прагнення відділ не зміг. Широка і різноманітна бібліографічна, статистична і видавнича діяльність була йому не під силу – обсяг друкованої продукції в цей час значно зріс. Усе це вимагало реорганізації Центрального бібліографічного відділу в значно сильніший апарат державного обліку видань, що невдовзі й було зроблено [227, с. 12].

Тож через рік після оприлюднення постанови Всеукрвидаву «Про необхідні бібліографічні ознаки», а саме 27 червня 1922 року Рада Народних Комісарів УСРР прийняла постанову «Про організацію Української Книжкової Палати і про забезпечення головних державних книгосховищ усіма виданнями республіки» [211]. Перший пункт постанови визначав покладені на Палату чотири функції, дві з яких безпосередньо стосувалися державного обліку видань, зокрема: реєстрація всіх друкованих творів, виданих на території УСРР з 1917 року та видання періодичного бюлетеня з переліком друкованих творів («Літописі Українського Друку»).

Окрім того, Постанова зобов'язувала всі без винятку друкарні, літографії, цинкографії та інші поліграфічні підприємства в межах УСРР протягом тижня після надрукування перших примірників книг, брошур, газет тощо передавати за рахунок видавців до місцевих органів Управління у справах друку по 25 примірників всіх видань для надсилки до Книжкової палати. Відповідальність за це покладалася на керівників поліграфічних підприємств. Місцеві органи Управління в справах друку були зобов'язані постійно контролювати виконання правил про надсилку Палаті обов'язкових примірників і вживати всіх відповідних заходів до їх порушників [227, с. 13].

Повноті проведення Книжковою палатою державного обліку всіх видів видань сприяла постанова «Про введення в дію Кодексу законів про народну освіту» прийнята 22 листопада Всеукраїнським центральним виконавчим комітетом, а технічний регламент розроблений до постанови Ради Народних

Комісарів «О бесплатной пересылке и перевозке грузов и посылок, направляемых для Украинской Книжной Палаты» від 5 грудня 1922 року значно вдосконалив державний облік друку [157].

Отже, Українська книжкова палата як центральна бібліографічна установа повинна була не тільки реєструвати й складати бібліографічні описи всіх друкованих видань Української Соціалістичної Радянської Республіки, а й здійснювати їх статистичний облік. Затверджений пізніше Постановою Народного Комісаріату освіти УСРР Устав Української книжкової палати [239] так визначав її завдання: проводити державну реєстрацію видавничої продукції – всіх українських видань, що вийшли з друку українською і російською мовами, а також в перекладах на інші мови, не тільки на території України, а й за її межами [227, с. 13].

Зокрема, Українська книжкова палата з 1924 року випускала бібліографічний журнал «Літопис українського друку» (ЛУД), де в систематичному порядку, за окремими галузями знань, наводили бібліографічні описи книг. Наразі варто окремо згадати про передмову до № 1–2 (за 15 січня) 1927 р., в якій редакція Літопису повідомила про бажання Української книжкової палати зробити цей журнал «не мертвим, механічним реєстратором біжучої книжкової продукції УСРР, а живим інформатором про книжкові новини». Тож після такої преамбули в тій самій передмові було вміщено роз'яснювальну інформацію за такими рубриками:

- «Періодичність "Літопису Укр. Друку"»;
- «Розташування бібліографічного матеріалу»;
- «Показчики»;
- «Анотації змісту в "Л. У. Д."»;
- «Візи Держнаукметодкому та інш. установ»;
- «"Рядок бібліотекаря" в бібліогр. Записові»;
- «Класифікаційний шифр»;
- «Докладний індекс»;
- «Соціяльне призначення»;

- «Технічне акцентування»;
- «Що не підлягає описові»;
- «Українська книга по-за межами УСРР»;
- «"Літопис Українського Друку" й друковані бібліотечно-бібліографічні картки»;
- «Робоча каталографічна інструкція "Л. У. Д."»;
- «Бібліотечний опис мовою книги»;
- «Приступність каталографічних правил»;
- «Погодження з книжковою статистикою»;
- «Логічні основи бібліогр. Запису» [124].

Зауважимо, що напередодні Палата висунула пропозицію щодо створення універсального карткового репертуару на книжкову продукцію України, придатного для використання в різноманітних закладах, так чи інакше причетних до бібліографічної справи: бібліотеках, книжкових магазинах, редакційних відділах тощо. Головним завданням було розроблення стандартної форми, яка б містила певну кількість бібліографічних реквізитів, розташованих у такий спосіб, щоб насамперед забезпечувати потреби масових бібліотек і найменш обізнаних користувачів [104].

Отже, «Картковий репертуар» почав виходити з 1 січня 1927 року в формі паперових карток з усіма основними бібліографічними відомостями виокремленими в абзаци: 1) автор; 2) внутрішня характеристика твору; 3) зовнішня характеристика твору; 4) анотація щодо змісту; 5) вказівки для бібліотекаря щодо класифікації каталожного матеріалу (індекси, предметні рубрики тощо). Спеціальні «предметні» або «тематичні» рубрики внизу картки показували, яке питання висвітлює книга, які країни або які події. На кожному друкувалася окрема картка. Також передбачалося використання карток як бланків для замовлення, підбираючи картки на книги із зазначенням потрібної кількості та подальшим надсиланням до центральної комори відповідного видавництва.

Беззаперечним вважаємо той факт, що за досить короткий час Українська книжкова палата завершила і методично обґрунтувала вимоги до наведення обов'язкових вихідних відомостей у книгах для бібліографічної та статистичної реєстрацій, як базису для державного обліку видань. Незважаючи на це, проблема уніфікації в наведенні «бібліографічних ознак» у книжкових виданнях ще довго залишалась актуальною, а вирішенням цієї проблеми постійно опікувалися фахівці-бібліографи Книжкової палати.

Однією зі спроб її розв'язання вважаємо випуск Книжковою палатою у 1929 році, погодженого з Упрлітом і Політконтролем ДПУ, методичного посібника «Правила для друкарень та видавництв "Про надсилку обов'язкових примірників до Української книжкової палати"» [194, с. 3]. Приміром, у пункті 3 зазначалося: «На всіх виданнях, незалежно від їхнього змісту, треба зазначати такі відомості: а) назва видавця, б) місце перебування видавця, в) рік видання, г) назву поліграфічного підприємства, г) місце перебування поліграфічного підприємства, д) № замовлення, № дозволу органа Укрголовліту, е) кількість друкованих примірників (тираж)». Тут варто зазначити, що в цьому ж пункті було чітко прописано про відповідальність видавництва за виконання підпунктів «а», «б» і «в» (тобто видавничого оформлення), а от за підпункти «г», «г» та «е» відповідальним визнавалось поліграфічне підприємство.

Окрім того, зазначені Правила дуже ретельно роз'яснювали всі нюанси та особливості процедури оформлення та пакування видань для надсилки до Книжкової палати. Зокрема, додаток № 6 містив таблицю, яка інформувала видавців щодо заповнення визначених позицій для оформлення поштових повідомлень «про окремі частини видань, виготовлених в поліграф. Підприємстві» [194, с. 13]. Додаток № 7 інформував про затверджену форму поштової накладної, додаток № 8 – про форму написання адреси на поштових пакунках [194, с. 14], а додаток № 9 містив таблицю «Кількості обов'язкових примірників», яку потрібно було заповнювати в книзі замовлень друкарні [194, с. 15]. Окрім того, пунктом № 12 передбачалося, що «цю книгу поліграф-підприємство разом з копіями накладних і поштовими розписками подає на

першу вимогу тим органам, що доглядають за поліграфічними підприємствами» [194, с. 6]. На нашу думку, такий ретельний контроль щодо обліку випуску видань сприяв точності їх ідентифікацій Книжковою палатою, що, в свою чергу, позитивно впливало на достовірність державного обліку видавничої продукції.

Дотриманню зазначених Правил з 1 січня 1929 року зобов'язали всі без виключення поліграфічні підприємства УСРР, що регламентувалося позиціями трьох законодавчих документів:

- Кодекс законів про народну освіту УСРР (арт. 623);
- Постанова Всеукраїнського виконавчого комітету й Ради народних комісарів УСРР (ст. 383);
- Постанова Народного комісаріату освіти УСРР «Про кількість обов'язкових примірників видань, що надсилаються до Української книжкової палати» від 14 грудня 1928 р. [209].

На цьому методична робота Книжкової палати як керівного центру державної реєстрації та бібліографії українського друку не завершилася і того ж року Державне видавництво України випустило книгу М. Годкевича «Бібліографія, бібліотекар та книгар» [34], що містила методичні поради з бібліографічного вивчення видань і бібліографічних джерел задля кращого впорядкування книжкових масивів та поширення книг серед населення. В цьому методичному посібнику директор Української книжкової палати виклав простою та зрозумілою для книгарів і бібліотекарів мовою поради й рекомендації щодо організації книжкової маси.

Книгознавець-бібліограф розробив алгоритм бібліографічного вивчення книги, а саме: автор, назва, зміст книги, «міжнародна десяткова класифікація», підзаголовки ([жанр літератури], [багаточастинність], соціальне призначення, «візи» Держнаукуметодкому Наркомосвіти), видавництво, серія, місце і рік видання, матеріально-технічні відомості, бібліографічний опис. Як бачимо, керівник Палати вкотре зосередив увагу книгарів на важливості засвоєння

деяких засад бібліографічної роботи, яка на той час вже базувалася на використанні вихідних відомостей книжкових видань.

Грунтовний аналіз зародження державного обліку друку в Україні вимагає здійснити порівняльний аналіз діяльностей Книжкової палати УСРР та Українського наукового інституту книгознавства, виокремити схожість та відмінності між ними. Певну схожість вбачаємо навіть у даті заснування – один і той самий 1922 рік, але з інтервалом у півріччя між двома датами. На наш погляд парадоксальність цієї ситуації полягала в тому, що Інститут книгознавства засновано на базі Головної книжної палати в м. Києві, тоді як її правонаступницею за своїми функціями виступала саме Книжкова палата в Харкові, про що свідчив і Ю. Меженко [144, с. 26–27] – перший директор Українського наукового інституту книгознавства (1924–1931), а до того перший та єдиний директор Головної книжної палати в м. Києві (1919–1921).

Об'єктивність наукового дослідження передбачає роз'яснення специфіки діяльності зазначених установ [137; 100–102; 223–225; 246]. Ключовими функціями Книжкової палати УСРР визначалися такі процеси в межах республіки: реєстрація всіх творів друку, їх збір і зберігання, розподіл зразків видань серед головних книгосховищ та періодичного бюлетеня з переліком друкованих творів. У роботі цієї установи більшість уваги було акцентовано на обов'язковій реєстрації видань і постачання їх зразків.

Натомість у головні обов'язки УНІКу входило: дослідження соціології книги, її історії, техніки продукування, а також розроблення методики бібліологічної роботи [144, с. 28]. До основних тем досліджень Інституту було включено маловивчену до того часу історію української преси та книги, мистецтво їх оформлення, роль і завдання бібліографії в умовах зростаючої кількості творів друку та появи нового масового читача української книги, з'ясування й аналіз його смаків, роль бібліотек у цій справі.

Незаперечним вважаємо той факт, що наукові та практичні робочі процеси обох державних установ, у перші роки їх існування, дещо дублювалися, проте здебільшого вони доповнювали одна одну. Приміром, Книжкова палата збирала

і зберігала всі поточні видання, які було випущено лише на території України, починаючи з 1917 р. Своєю чергою Інститут книгознавства, хоч і був заснований у 1922 році, визнавав важливим напрямом діяльності наукової установи збирання видань переважно перших пореволюційних років випуску, тобто – 1917–1922 рр. Окрім того, завдяки праву безмитного одержання літератури з-за кордону, до УНІКу доставляли українські друки з емігрантських культурних центрів. Надалі, з кожним роком відмінності в напрямках наукових робіт цих організацій все більше і більше різнились.

Загалом, можна стверджувати, що на той час відбувалося формування національного книговидання. Створення мережі національних видавництв мало принципове значення, оскільки в Російській імперії видання книг усіма мовами окрім російської були поодинокими винятками. Приміром, у 1913 році кількість книг випущених в Україні рідною мовою становила лише 3% (176 назв) від загальної кількості назв – 5 283 [3, с. 195]. На 10 тисяч українського населення тоді припадало тільки 0,1 друкованої одиниці [151, с. 84]. А от за даними УНІК, датованими 1923 роком [143], загальні статистичні показники 1917–1919 років уже мали такий вигляд (табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Випуск книжкової продукції в Україні у 1917–1919 рр.

Роки	1917		1918		1919	
Показники обліку	Кільк. назв	Тираж	Кільк. назв	Тираж	Кільк. назв	Тираж
Українською	747	X	1 084	X	665	X
Російською	462	X	386	X	726	X
Інші	174	X	56	X	53	X
Всього за мовами	1 373	12 448 316	1 526	10 260 374	1 414	13 022 995

Що стосується відомостей про тиражі, то як зазначав Ю. Меженко, у згаданій вище науковій публікації «Українська книжка часів Великої революції»: «Цифри ці не є досить точні, і тому я не наважуся робити з них якісь висновки принципового характеру. Оскільки в ті часи тираж на книжці майже не проставлявся, не можна було обрахувати всі видання, а лише ті, про

які пощастило тим або іншим шляхом відомості здобути. Отже, тут є не лише неповнота, але й випадковість» [144, с. 13]. Свої твердження він проілюстрував статистичними цифрами в таблиці під назвою «Пересічний тираж української книжки» (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

«Пересічний тираж української книжки»

Роки	1917	1918	1919
Тираж	4 520	3 560	8 280

Наразі зауважимо, що подальші офіційні дані опубліковані вже Книжковою палатою УРСР в 6 статистичних збірниках «Преса Української РСР ...» [195–200] (за період 1917–1985 роки) наведено лише в узагальненому вигляді, як то «Видання книг в УРСР за окремими мовами за 1918–1957», «Видання книг в УРСР за окремими мовами за 1918–1966» тощо. Зрештою зазначимо, що узагальнення офіційних статистичних даних у такому обсязі унеможливорює подальше дослідження та об’єктивний аналіз опублікованих матеріалів перших тридцяти років з початку формування статистичних показників державного обліку.

Також наголосимо, що в усіх зазначених вище статистичних збірниках немає інформації про показники 1917 року випуску за мовами, а статистичні дані за 1918 і 1919 роки подано тільки за назвами, до того ж відмінні від даних наведених у попередній таблиці та без зазначення тиражів. Загалом ці відомості мають такий вигляд (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Випуск книг за даними Книжкової палати УСРР

Роки	1917		1918		1919	
Показники обліку	Кільк. назв	Тираж	Кільк. назв	Тираж	Кільк. назв	Тираж
Всього	Дані відсутні	Дані відсутні	1 628	–	1 803	–

Тим не менш, зважаючи на складні соціально-політичні події, які відбулися в Україні протягом перших пореволюційних років, було зроблено

найголовніше: зібрано та збережено безцінний документальний фонд того часу, на базі якого працівники Інституту книгознавства змогли розробити перші статистичні дані про друковану продукцію за 1917–1922 рр. «Статистичні дослідження і наукові студії над друкарською продукцією України з 1917 р.». Уперше їх продемонстрували у вигляді таблиць, діаграм і картограм на Першій всеукраїнській виставці друку в Києві у 1923 р. [156, с. 31].

На наш погляд Український науковий інститут книгознавства зробив дуже значний внесок у процес формування державного обліку друку. Підтвердженням цього вважаємо судження науковця М. Низового про те, що «УНІК попервах переважав за своїми можливостями новостворену Книжкову палату» [156, с. 52]. Проте вже у 1924 р. Інститут припинив статистичну роботу з тієї причини, що Українська книжкова палата вбачала в його статистичній діяльності порушення своїх прерогатив [137, с. 56].

Відтоді, як засвідчив ґрунтовний аналіз документальних джерел, починаються хронологічні рамки деталізованих статистичних відомостей опублікованих Книжковою палатою. Беручи до уваги історичні обставини, надалі переважно спиратимемося на цифрові показники цієї наукової установи, тим паче, що в Україні саме такі дані прийнято вважати офіційними.

Систематична реєстрація з 1922 року Книжковою палатою УСРР всіх творів друку, на нашу думку, обумовила підвищення інтересу останньої до питань наукового підходу в організації державної реєстрації друку та її методично-методологічному забезпеченні. З перших днів існування Палати, її науково-методична робота була орієнтована на створення бази для вичерпного та об'єктивного державного обліку друку. Варто зауважити, що на той час вже постала нагальна потреба розробки методологічних засад державної статистики друку.

Наразі початок формування методології державної статистики друку пов'язуємо зі створенням у 1925 р. при Українській книжковій палаті Центрального бюро статистики друку (ЦБСД). Зауважимо, що Постанову, про створення відповідного Бюро, Рада Народних Комісарів УСРР підписала ще 19

травня але до роботи працівники ЦБСД приступили лише з 1 жовтня [217; 228, с. 37]. Окрім того, організація при Книжковій палаті Бюро статистики збіглася в часі з приходом до цієї установи аспіранта Харківського інституту народної освіти, учня визначного вченого Д. Багалія, Антона Івановича Козаченка, який першим очолив ЦБСД [154, с. 11].

За досить короткий термін часу, протягом двох з половиною років, колектив ЦБСД на чолі з А. Козаченком здійснили неймовірне, заклавши міцний фундамент державної статистики друку в Україні. Вважаємо це доволі непростим завданням, адже тоді ще не було розроблено теорії та методології статистики друку, які б забезпечували отримання уніфікованих, достовірних, вичерпних даних та їх обробку. Працівникам Бюро належало оперативно визначити і запровадити принципи «...ведення статистики видання й розповсюдження друкованих творів на території УСРР, для задоволення потреб усіх заінтересованих державних установ» [228, с. 37].

На порядку денному перед завідувачем Бюро стояло завдання оперативної організації статистики друку, яке потребувало з'ясування, що і скільки видається в Україні, хто видавець, які це видання, якими мовами тощо. Також належало знайти відповіді на ключові питання: як краще організувати облік творів друку і що брати за зразок? Антон Іванович із цього приводу зауважував: «Почасти те, що не було попередньої будь-якої традиції, дозволило відразу розпочати роботу та пристосувати її відповідно до умов соціалістичного будівництва в УСРР (що-до мовної ознаки, класифікації видавництва, то-що)» [104, с. 5].

Унаслідок проведених методичних і методологічних досліджень Бюро поділило справу обліку друкарської продукції на дві галузі – статистику виробництва та статистику розповсюдження витворів друку, а питання методології відповідно на чотири частини – об'єкт обліку, джерело обліку, розрізи дослідження та класифікації [104, с. 6]

Тоді фахівці ЦБСД не лише швидко налагодили поточну роботу, а й за короткий час визначили ключові аспекти державної реєстрації творів друку

[210, с. 6–7]. Найважливішим з них вважаємо затвердження обов'язкового примірника (ОП) як основної статистичної одиниці, а видавничого звіту або «видавничого звідомлення» (так його називали у 1920-х роках) – допоміжним уточнювальним джерелом. Це дало можливість розробити критерії державного обліку й узагальнити інформацію про випуск книжкової продукції республіки за попередні роки, починаючи з 1923 по 1926 роки [106].

Отже, основні статистичні показники випуску книжкових видань – назви, друковані аркуші, тираж – працівники ЦБСД дослідили в поєднанні з такими критеріями, як мова видання та основні групи видавництв (загалом і за кожною з груп окремо).

Дослідження документальних джерел виявило, що завдяки впровадженню методологічних принципів опрацювання даних співробітники Бюро вже з кінця 1926 календарного року розширили кількість статистичних показників і функціональний діапазон статистичного аналізу. Зауважимо, що в ті роки державну статистику друку в Україні фахівці вели поквартально в межах операційного року (з 31 жовтня до 30 вересня включно) [153, с. 82].

На початок 1927 р. в Палаті було визначено основні напрями й аспекти статистичного дослідження книжкової продукції, а питання уніфікації статистичної роботи Книжкових палат озвучив у своїй доповіді А. Козаченко на III Всесоюзній нараді директорів книжкових палат (березень 1927 р.). Як наслідок, Нарада схвалила методологічні основи бібліографічної статистики друку та прийняла розгорнуту резолюцію про уніфікацію статистичної роботи й визнала її положення обов'язковими для всіх республіканських палат СРСР [154, с. 13; 153, с. 83].

Основні розділи статистичного дослідження передбачали всебічний аналіз друкованої продукції за мовами видання, типами видавництв, за змістом та соціальним призначенням. На практиці такі критерії обліку почали застосовувати не лише за певними відокремленими ознаками, а й у поєднанні різних ознак, варіативність об'єднання яких, на нашу думку, передбачала використання принципу комбінаторики. Надалі в межах означених критеріїв

обліку до назв, друкованих аркушів, тиражу фахівці додали інші важливі показники: друковані аркуші-відбитки, назва з позначенням ціни, ціна одного примірника та ціна всього тиражу [154, с. 14].

Варто зауважити, що вперше у практиці статистики друку (як радянської, так і світової) було використано такий критерій обліку, як визначення місця книги з точки зору її цільового та читацького призначення, або, за визначенням фахівців 20-х років минулого століття, з «точки зору соціального призначення». Подібний ракурс дослідження сприяв формуванню відповіді на запитання: що це за книга (довідкова, художня, учбова тощо) і на які верстви читачів вона розрахована (на масового читача чи спеціаліста, на дітей чи студентів та інше) [154, с. 11]. Наголосимо, що «першою спробою запровадження класифікації за соціальним призначенням у практику державної бібліографії був досвід Української книжкової палати у 1924 році» [218, с. 7]. Саме фахівці Української книжкової палати з 1924 р. застосували такий критерій обліку друкованої продукції в «Літописі українського друку» [154, с. 11], а згодом – у подальших статистичних розробках [104–107].

Першим обґрунтованим аналізом державної статистики книжкової продукції України можна вважати нарис А. Козаченка «Книжкова продукція УСРР. 1923–1926» [106]. Саме тут містяться перші опубліковані відомості про деталізацію державного обліку видань за соціальним призначенням, де виділено й дитячу літературу по окремих таблицях випуску книжкової продукції різними видавництвами: ДВУ, «Книгоспілка», «Пролетарий» та «Український робітник».

Така деталізація стала можливою завдяки рішенням статистичної комісії І Народи директорів книжкових палат (1924 р.), що визначало три основні напрями розподілу статистики книжкової продукції: 1) за видавництвами; 2) за соціальним призначенням; 3) за змістом. Щоправда, останній напрям у дослідженні А. Козаченка трансформувався в аналіз випуску книг різними видавництвами за мовною ознакою без поділу на групи за соціальним призначенням [174].

Головною особливістю зазначеного дослідження вважаємо нетиповий хронологічний облік: 1923–1924 рік, 1924–1925 рік і 1925–1926 рік – тобто хронологія років подібна до шкільної системи обліку навчальних років [174]. Припускаємо, що така нетиповість була пов'язана з датою початку роботи Бюро – 1 жовтня, а тому й хронологічні інтервали статистичних звітів могли бути залежними від цієї обставини. Однак надалі серед державної статистики друку такий хронологічний критерій обліку ніде більше не застосовувався, окрім як у монографічних працях А. Козаченка. Зокрема, його дослідження «Минуле книги на Україні» (1930) містить діаграмний графік з даними за 1917–1922 і 1923/24 – 1928/29 роки й узагальнюючу таблицю з назвами і тиражами за 1924–25 – 1928–29 роки з поділом назв за мовами («Українською», «Російською» та «Іншими») [107, с. 83, 91]. Натомість в історично-статистичному начерку «Десять років продукції Радянської України» (1929) науковець, окрім узагальненої таблиці з деталізованими критеріями обліку (назви, друковані аркуші, тираж (у тис. пр.), аркуші-відбитки (у тис. пр.), ціна всього накладу (в тис. крб.)) за 1924–25 – 1927–28 роки, додатково навів за 1926–27 – 1927–28 роки три таблиці за мовним поділом (українською, російською та мовами національних меншин), таблицю участі Державного видавництва України в продукції УСРР, дві таблиці груп за змістом книжкової продукції й дві таблиці груп соціального призначення [105, с. 14, 16–18, 20, 24, 27, 30, 33].

У цьому контексті наголосимо, що в двох останніх таблицях вже відбулося перше опубліковане виокремлення дитячої книги серед загального масиву книжкових видань в межах груп соціального призначення за традиційними критеріями обліку. В першому випадку (табл. 2.5) це були назви, друковані аркуші й тиражі, а в іншому – три мовні опції: українською, російською та іншими мовами (табл. 2.6).

Таблиця 2.5

Поділ книжкової продукції УСРР за соціальним призначенням

№ №	Групи соц. призначення	Назов		Друк. арк.		Тираж (в тис. пр.)	
		1926–27	1927–28	1926–27	1927–28	1926–27	1927–28
1	Дитяча дошк. віку	113	335	71	129	2 085	6 581
2	„ шкільн. в.	159	190	533	961	1 018	1 367
3	Юнацька	52	80	227	345	245	302
14	...						
	Разом	5 028	5 413	24 441	26 235	27 202	34 107

Таблиця 2.6

Поділ книжкової продукції УСРР за соціальним призначенням

(за мовами)

№ №	Групи соц. призначення	Укр. мовою		Рос. мовою.		Іншими мов.	
		1926–27	1927–28	1926–27	1927–28	1926–27	1927–28
1	Дитяча дошк. ...	30	146	82	154	1	35
2	„ шк. ...	125	151	17	27	17	12
3	Юнацька	35	41	14	25	3	14
14	...						
	Разом	2 445	2 920	2 427	2 232	156	261

У 1929 році А. Козаченко опублікував науково обґрунтовані основні принципи загальної методології державної статистики друку, що також стосувалися і статистики дитячих книг. Отже, науковець визначив такі головні засадничі методологічні принципи: об'єкт обліку, джерело обліку, розрізи дослідження та класифікації [104, с. 6]. Щодо об'єкта обліку, то тут він посилався на основні групи видань, визначені за їх формою. В цьому контексті наголосимо, що Книжковими палатами СРСР облік книжок визначався як основна ділянка статистичної роботи.

На той час питання про джерело обліку було визнано дуже дискусійним: що потрібно закладати в основу обліку – обов'язковий примірник чи виробничі звіти видавництва? Зокрема, сам завідувач ЦБСД наполягав, що «в основу за джерело слід прийняти обов'язковий примірник видань», а «для контрольних

цілів слід притягти виробничі звідомлення видавництв» [104, с. 7]. Малось на увазі обов'язкове надсилання «виробничих звідомлень» (праобраз видавничих звітів – сучасних форм звітності 1-В [241]) від видавців безпосередньо до Палати орієнтовно на кожне 15 число щомісяця за попередній місяць [104, с. 7–8].

Ключовою метою запровадження видавничих звітів було визначення давності книг чи інших видів видань, а також, що дуже важливо, звіряння бібліографічних і видавничих даних. Окрім того, видавнича звітність сприяла налагодженню та систематизації отримання обов'язкових примірників (ОП) [104, с. 6–9]. Таким чином ці два першоджерела обліку видавничої продукції взаємодоповнювали одне одного.

До сьогодні не збереглося точної інформації, в якому вигляді існували перші видавничі звіти, єдине про що достеменно відомо так це перелік показників у «видавничих звідомленнях»: а) «мова перетвору» та видання; б) до якої саме групи видавництва застосовує видані твори друку за змістом та за соціальним призначенням; в) автор та назва книжки; г) формат; д) розмір в аркушах; е) тираж; ж) кількість аркушів-відбитків у виданні; з) виробнича та собівартість видання; і) номінал одного примірника та вся торговельна вартість; к) місце та друкарня й скільки обов'язкових примірників утримала друкарня [104, с. 8].

Зрештою, після ретельного аналізу наукових суперечок різних вчених з приводу пріоритетності якогось одного джерела обліку, очільник Бюро статистики дійшов висновку про доцільність використання двох джерел зі спільним уточненням і погодженням [104, с. 7]. На думку науковця розрізи досліджень, зазвичай, здійснювалися за такими критеріями:

- мова;
- зміст;
- соціальне призначення;
- видавець [104, с. 9–11].

Як наслідок, в основу облікових класифікацій було покладено наступні розрізи досліджень:

- мова видання;
- місце випуску;
- видавець;
- соціальне призначення;
- зміст [104, с. 13–27].

Окрім того, Антон Іванович стверджував, що найбільший інтерес викликали дослідження за соціальним призначенням і за видавцем. Зауважимо, що на той час державна статистика обліковувала випуск дитячих книг різними видавництвами за соціальним призначенням без деталізації за мовною ознакою і за змістом [104, с. 13–27]. Як бачимо, в розглянутому науковому дослідженні йшлося про перші початкові етапи в розробці методології бібліографічної статистики. На той момент перспектива державного обчислення творів друку полягала в комбінованому дослідженні видань за змістом і соціальним призначенням.

На важливість розвитку такого напрямку в методології державної статистики друку вказує і Д. Балика в науково-практичному дослідженні «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» (1927) [4]. У цій монографічній праці Дмитро Андрійович детально обґрунтував потребу і передумови для систематичного запровадження класифікації за соціальним призначенням, розглянув питання побудови одноманітної схеми й термінології Книжковими палатами РСФРР і УСРР, дослідив причинно-наслідковий вплив бібліографічної науки на необхідність у створенні класифікації друків «за читачем», що своєю чергою, ще більше підтвердило актуальність науково-теоретичних міркувань А. Козаченка.

Спираючись на ретельне дослідження джерельної бази історії формування державної статистики друку доходимо висновку, що А. Козаченко був засновником державної статистики друку в Україні. Цей висновок базується на тому, що його науково-бібліографічний досвід, наполегливість і працьовитість

сприяли розробці методичних і методологічних засад державної статистики друку в Україні та забезпечували ефективність роботи ЦБСД, яке за неповних три роки роботи досягло серйозних науково-практичних здобутків [161]. До них належать:

- налагодження поточного статистичного обліку друкованої продукції та ліквідування прогалин такого обліку за 1923–1926 роки;
- визначення і методичне обґрунтування джерел статистичного обліку: обов'язковий примірник видань і видавничі звіти для звірення та доповнення статистичних й бібліографічних відомостей;
- розроблення правил заповнення видавничих звітів («видавничих звідомлень») з повним переліком потрібних показників: мова, група, автор і назва, формат, розмір в аркушах, тираж, кількість аркушів-відбитків, вартість видання, номінал одного примірника і вся торговельна вартість, місце видання, друкарня й скільки обов'язкових примірників утримала друкарня;
- остаточне визначення форм обліку за групами, тобто чіткий поділ за видами видань: книжки і брошури, журнали, газети, аркушеві видання, графіка, ноти, календарі відривні;
- створення переліку обов'язкових відомостей для максимального бібліографічного опису: автор і назва, серія, видавець, місце «видання-друкування», мова видання та мова з якої зроблено переклад, ілюстрації, бібліографічний покажчик, кількість сторінок і вкладок, «вимір» (тобто формат), тираж, ціна одного примірника, до якої групи належить за змістом, соціальне призначення [104, с. 6–20];
- уперше запроваджено облік видань за соціальним призначенням: дитяча література (для дітей дошкільного і шкільного віку), юнацька, масова (для селян, робітників або червоноармійців), масова інша (для різних груп масового читача), навчальна для закладів соціального виховання («соцвиху»), навчальна інша (для профшкіл, шкіл лікнепу, гуртків та різних шкіл для дорослих тощо), науково-навчальна для вищих шкіл,

наукова інша (для спеціального та кваліфікованого читача), програмово-методична (для керівників, педагогів тощо), офіційно-документальна, довідкова практичного змісту й довідкова інша (адресові-інформаційного та рекламного характеру) [218];

- методичне роз'яснення специфіки ведення статистичних карток, що стало основою для подальшого створення відповідної інструкції: принцип вирахування аркушів-відбитків, додаткових тиражів тощо [168].

Наприкінці 1928 року А. Козаченко успішно завершив навчання в аспірантурі та перевівся з посади завідувача Центрального бюро статистики друку на посаду завідувача редакційно-бібліографічного відділу Української книжкової палати до 1931 року (див. Додаток Д) [108], тож надалі процес вдосконалення обліку друку відбувався без участі видатного науковця.

Подальший аналітичний огляд архівних матеріалів виявив, що з року в рік збільшувався обсяг надходжень ОП. Також з'ясовано, що рамки статистичної роботи Палати поступово розширювалися, а облік друкованих видань УСРР, відповідно, вдосконалювався. Про масштаб та обсяг цього обліку промовисто свідчать такі дані: кожен із річних статистичних звітів про випуск друкованої продукції в республіці містив понад 30 розгорнутих таблиць або 80 тисяч показників [228, с. 11]. Для керівних органів республіки в Українській книжковій палаті традиційно складали квартальні, піврічні та річні звітності [137, с. 60; 155, с. 21].

Наприкінці 1920-х років у статистиці друку, насамперед книжкової продукції, чітко визначилися власні методологічні засади, а Бюро підтвердило свою життєздатність і перспективність. Зокрема, з 1928 р. Українська книжкова палата видавала щоквартальні статистичні огляди за більш розширеною програмою у вигляді додатків до «Літопису українського друку» під назвою «Статистика книжкової продукції УСРР» за 1927–1928 роки, тож широкі кола громадськості отримували науково опрацьовані щоквартальні дані в різних аспектах та показниках про книги республіки [107, с. 15; 137, с. 61].

Загалом протягом 1922–1930 років Палата налагоджувала державну бібліографічну реєстрацію видань, розробляла робочі інструкції, вирішувала актуальні питання каталографії, вдосконалювала методичну роботу та статистичний облік обов’язкових примірників. Наразі варто згадати про те, що в 1930-х роках у Книжковій палаті УРСР відбувались зміни не лише в переліку завдань, що покладалися на неї, а й в назві цієї організації. Так, відповідно до наказу № 378 від 05.07.1934 Наркомі освіти УСРР Книжкову палату реорганізували в Державний бібліографічний інститут. Однак пізніше, за постановою ЦВК і РНК УРСР від 27.07.1938 «Про перейменування Бібліографічного інституту і затвердження Положення про Книжкову палату УРСР» Бібліографічний інститут знову перейменовано на Книжкову палату УРСР [212]. У зв’язку з цією Постановою втратив силу Закон «Про Центральне бюро статистики друку», бо статистичну роботу відтепер було покладено на відповідний сектор Палати [137, с. 64].

Аналітичний огляд архівних матеріалів надав ключ до розуміння того, що в середині 30-х років ХХ століття відбувалась оптимізація у статичній роботі Книжкової палати. Тенденція уточнень і доповнень статистичних відомостей, що простежується у цей час, свідчить про вдосконалення діяльності Палати в напрямі статистики друку. Натомість аналіз статистичних даних з документальних джерел, датованих різними роками запису, виявив похибки у цифрових показниках за ідентичні періоди обліку. Такий стан справ надав підстав припустити, що працівники Книжкової палати постійно працювали над покращенням достовірності й вичерпності державного обліку друку України [178].

У цьому контексті зауважимо, що узагальнені відомості про випуск книжкової продукції на території УСРР (згодом УРСР) у формі науково-статистичних довідників «Преса Української РСР 1918–1957» [195], «Преса Української РСР 1917–1966» [196], «Преса Української РСР 1918–1973» [197], «Преса Української РСР 1918–1975» [198], «Преса Української РСР 1918–1980» [199] і «Преса Української РСР 1918–1985» [200] було оприлюднено значно

пізніше – у другій половині ХХ століття. При цьому вони містили чимало розбіжностей із первинними варіантами річних внутрішніх звітів Української книжкової палати. Окрім того, в зазначених довідниках узагальнену статистичну інформацію за різними скомбінованими критеріями деталізовано лише від 1946 р. [173].

Ненадійними інформаційними джерелами вважаємо статистичні збірники «Печать СССР в 1928, 1933 и 1934 годах», «Цифры о печати СССР» та інші подібні видання, оскільки до 1936 року матеріали по Україні самостійно розробляла Всесоюзна книжкова палата у Москві, начебто з врахуванням зауважень Української книжкової палати [137, с. 62].

Наразі основні принципи та положення бібліографічної статистики спонукають до висвітлення неопублікованих архівних матеріалів задля уніфікації критеріїв статистики друку та визначення загальних тенденцій під час розроблення фахівцями оптимальних методологічних принципів статистичного обліку. Враховуючи значний хронологічний період та зміни місця розташування Української книжкової палати (евакуація в середині 1942 р. частини документації до м. Уфа (колишня Башкирська АРСР) й повернення наприкінці 1943 р., а також переїзд установи до Києва в 1989–1991 рр.) достеменно невідомо, яким був повний перелік внутрішніх звітних документів, що містили відомості про повноту та специфіку статистичного обліку друку. Проте до сьогодні збереглася папка «Статматериалы "К 20 летию Октября"» (фото 2.1) з робочими матеріалами ЦБСД, які опрацьовано та в 1937 році об'єднано у внутрішній звітний збірник «Книжная продукция У.С.С.Р. за 1913, 1917–1936 годы» (фото 2.2) [178].

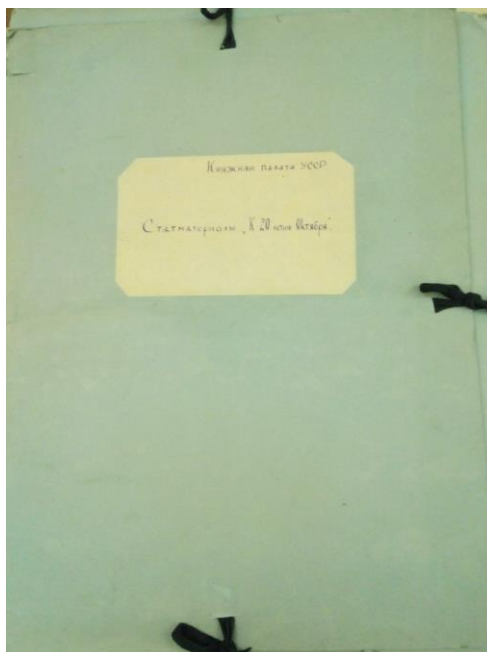

Фото 2.1 Звітна папка
«Статматериалы "К 20 летию Октября"»

Зауважимо, що за програмою Всесоюзної книжкової палати всі статистичні матеріали, підготовлені до 20-річчя Жовтневої революції, Українська книжкова палата передала в Москву до Всесоюзної палати. Загалом за програмою Всесоюзної книжкової палати по каталогах групи опису наново розробили чимало таблиць [137, с. 64]. Однак в Україні відповідні скомпоновані матеріали для загальносоюзного видання так і залишилися як робочі статистичні матеріали, що збереглися в звітній папці (фото 2.1) та внутрішній звітний збірник (фото 2.2) [178].

Фото 2.2 Звітний збірник
«Книжная продукция У.С.С.Р. за 1913, 1917–1936 годы»

Ретельний аналіз цього документа дає підстави стверджувати, що деталізацію статистичного обліку за різними критеріями (окрім кількості назв і тиражів) розпочато в 1922 р. Припускаємо, що початок такої роботи пов'язаний з остаточним формуванням Української книжкової палати як самостійної державної установи згідно з Постановою Ради Народних Комісарів УСРР від 27 червня 1922 року «Про організацію Української Книжкової Палати і про забезпечення головних книгосхованок всіма виданнями республіки» [211].

Упродовж наступного десятиліття в Книжковій палаті Української СРР статистику дитячих книг проводили в межах відповідної читацької групи соціального призначення («Діти») з класифікацією за віком (поділом на 3 вікові категорії), що відповідає сучасному обліку державної статистики за тематичними розділами.

Наразі пропонуємо аналітичний огляд статистичних відомостей випуску за означеним критерієм обліку, а саме за читацькою групою «Дитяча література». Також зауважимо, що вихованню дітей тодішнє керівництво держави приділяло значну увагу, про що свідчать Постанови ЦК ВКП(б): «Про заходи до поліпшення юнацької і дитячої преси» [208], «Про видавництво "Молодая гвардія"» [203], «Про видавництво дитячої літератури» [202] тощо.

Отже, у збірнику «Книжная продукция У.С.С.Р. за 1913, 1917–1936 годы» статистичний облік дитячих книг представлено такими показниками: друковані одиниці, друковані аркуші (комплекти всіх видань), тиражі, друковані аркуші-відбитки, кількість друкованих аркушів без тиражів, всього друкованих одиниць. Окрім того, в межах цього збірника статистичну інформацію подано за наступними критеріями: мови, читацькі групи і видавництва. Зауважимо, що серед цих критеріїв дитячу книгу не виокремлено за мовами і за видавництвами, проте профільність останніх дає змогу виявити орієнтовні статистичні показники випуску. В таблиці 2.7 узагальнено відомості виявлені в звітній папці (фото 2.1) та внутрішньому звітному збірнику (фото 2.2).

Таблиця 2.7

Художня література по деяким видавництвам

Роки	Назви (збірник)	Тиражі (збірник)	Назви (папка)	Тиражі (папка)
Дитвидав				
1934	102	1 715,5	148	2 308,1
1935	160	2 547,2	191	2 947,8
1936	141	2 366,4	169	2 777,9
Радянська школа				
1934	X	X	513	24 379,7
1935	X	X	312	21 387,0
1936	X	X	396	27 500,4

На нашу думку, відмінності виявлені у статистичних показниках табл. 2.7 свідчать про постійну роботу ЦБСД щодо перевірки й уточнення звітних відомостей. Також про виявлення відмінностей між окремими статистичними джерелами, недостатню деталізацію рубрик і брак пояснень до таблиць під час уточнення відомостей при зведенні статистичних матеріалів до 20-річчя Жовтневої революції, згодом зауважував Ю. Медведєв [137, с. 64].

Окрім того, наявні архівні матеріали дають підстави стверджувати, що під час укладання статистичного збірника «Книжная продукция У.С.С.Р. за 1913, 1917–1936 годы» планувалося наведення відомостей про випуск художньої літератури певними видавництвами за 1933–1936 рр. Проте до кінцевого варіанта збірника таку таблицю так і не було внесено.

Більш повно представлено книги для дітей згідно з наступним критерієм, тобто за цільовим призначенням. Виокремлену із загальних відомостей інформацію про читацьку групу «Дитяча література (без навчальної, тільки науково-популярна і художня)» узагальнено та подано у зведеній за роками табл. 2.8.

Книжкова продукція за видами літератури (читацькі групи)

Роки	Друковані одиниці	Друк. арк., комплекти всіх видань	Тиражі (в тис.)	Друк. арк., відбитки (в тис.)	К-сть друк. арк. без тиражів	Всього друкованих одиниць
1922	17	37,43	171,6	795,1	1	18
1923	29	122,81	156,1	781,0	—	29
1924	20	104,25	131,0	625,7	—	20
1925	60	171,37	386,1	1 595,1	—	—
1926	63	147,1	350,2	641,1	—	63
1927	252	644,6	3 487,8	4 614,0	—	252
1928	538	1 209,4	8 077,9	7 823,7	—	—
1929	530	1 699,71	7 039,1	14 539,8	2	*
1930	636	1 824,96	10 132,8	23 178,5	1	*
1931	374	1 097,63	4 933,2	14 357,8	3	*
1932	179	552,23	2 373,2	5 789,2	—	*
1933	155	359,12	4 489,7	4 932,8	—	*
1934	202	682,7	3 007,8	9 736,1	—	*

* – в окремих роках немає відповідної графі

Аналіз відомостей зведеної таблиці дав змогу виявити певні неточності, зокрема – прочерк у графі «Всього друкованих одиниць» за 1925 і 1928 роки. Проте наголосимо, що всі наявні відомості узагальнено та подано в формі, наведених у статистичному збірнику.

Окрім того, виявлено, що з 1935 р. скасовано облік книжкової продукції за видами літератури (читацькими групами), натомість розпочато деталізацію обліку навчальної, на той час «учбової», літератури за мовами випуску й уточнення за цільовим призначенням (для початкової школи, для середньої школи) і за предметами (математика, географія, книги для читання тощо).

Варто наголосити, що наведені відомості відрізняються від опублікованих у всіх науково-статистичних довідників «Преса Української РСР ...» [195–200]. На наш погляд, це свідчить про те, що надалі працівники Палати постійно уточнювали й доопрацьовували статистичні дані. В цьому контексті слід нагадати, що під час аналітико-пошукових робіт серед внутрішніх звітних матеріалів нами так і не було знайдено деталізованих статистичних матеріалів

за різними критеріями (окрім назв і тиражів) за 1917–1921 рр. Тож постала наступна науково-дослідницька потреба в заповненні чергової інформаційно-статистичної лакуни. Принагідно зазначимо, що цей дослідницький процес став можливий завдяки ретельній та узагальнюючій інвентаризації книжкових видань вище згаданих років, проведений працівниками Книжкової палати України протягом 2013–2016 рр.

Наразі зауважимо, що необхідність інвентаризації книг надрукованих саме у цей хронологічний період, базувалася на кількох чинниках: по-перше, типовий процес сучасності – переведення бібліографічної інформації в електронний формат до сучасних баз даних; а, по-друге, потрібно було звести в єдиний, до того ж електронний, каталог зі звичайного та спеціального фондів. Останній чинник потребує певних роз'яснень, оскільки на сьогоднішні для більшості молодих книгознавців зарахування майже всіх видань 1917–1921 рр. випуску до спецфонду може видатися доволі дивним явищем. Проте це є доведеним історичним фактом, який свідчить про запровадження керівництвом УСРР тотального контролю за видавничою сферою та надмірними пересторогами щодо обліку та реєстрації книг періоду визвольних змагань [224, с. 50].

Зрештою, аналітичний пошук у ретроспективній довідково-інформаційній базі даних «Спецфонд 17_21» Книжкової палати України виявив незначний масив розширених бібліографічних записів складених на дитячі книги, що, своєю чергою дало змогу виокремити й деталізувати в узагальненій таблиці статистичні відомості про випуск дитячих книг в Україні протягом 1917–1921 років (див. Додаток В). Найбільше дитячих книг виявлено 1918 року випуску – 122 назви, з них: 119 – українською мовою, 2 – російською й 1 – єврейською. Значно менше виявлено дитячих книг надрукованих у 1919 році. Майже однакову кількість видань становлять дитячі книги 1917 (49 назв) і 1920 (43 назви) років випуску. Наразі зазначимо, що найдивнішими та найнеочікуванішими цифрами вважаємо дуже малі показники за відносно

спокійний на революційні події 1921 рік – всього 12 назв, 1 з яких є спільним виданням.

Географічний аспект дослідження сприяв визначенню 18 осередків книгодрукування для дітей. Трьома ключовими осередками були такі міста: Київ (119 назв), Полтава (52 назви, 1 з назв є спільним виданням Полтави та Харкова) і Катеринослав (49 назв). До решти – 15 осередків – з великим статистичним відривом належали Вінниця (6 назв), Вовча (1 назва), Єлисаветград (1 назва), Золотоноша (1 назва), Кам'янець-Подільський (8 назв), Кам'янка-Струмилова (1 назва), Лохвиця (1 назва), Одеса (8 назв), Радомишль (1 назва), Січеслав (7 назв), Сміла (1 назва), Харків (18 назв, 1 з назв – спільне видання), Херсон (4 назви), Черкаси (16 назв) і Чернігів (4 назви). На жаль, не вдалося з'ясувати місце випуску 3 україномовних дитячих книг (1917, 1918 й 1920 років друку).

Окреслене поле локального дослідження вкотре засвідчило про активний пошук працівниками Книжкової палати шляхів оптимізації статистичного обліку книжкових видань. Черговим підтвердженням судження про безперебійну роботу над вдосконаленням та доопрацюванням статистики друку вважаємо матеріали статистичних звітів Української книжкової палати, які збереглися до сьогодні. Наразі йдеться про статистичні звіти в таблицях за 1931–1936 роки (див. Додаток Г). Наголосимо, що таблиці у додатку Г подано в такій самій формі, з такими самими назвами, що й у звітах. Їх комплексний аналіз виявив, що критерії звітності впродовж зазначеного періоду були неоднакові. Приміром, за 1931–1933 рр. (див. Додаток Г) дитячу книгу обліковано за мовами і деталізовано за цільовим призначенням (для дітей дошкільного та шкільного віку). Однак річний звіт за 1932 р. (див. Додаток Г) не містить розподілу дитячої книги за мовами на відміну від звітів за I та III квартали, які збереглися до сьогодні [178].

Подальші дослідження виявили спільні риси оформлення статистичної звітності за 1933 і подальші роки. Аналітичний огляд наступних років надає підставу зробити припущення, що вони були перехідним періодом до

наступного, досконалішого, етапу статистичного обліку. Зокрема, йдеться про те, що у звіті за 1933 р. додано новий критерій обліку соціального призначення за видами літератури й внесено певні зміни у представлення вікових груп дітей.

Наступні статистичні звіти вже містили статистичну інформацію за зразком 1933 р., а окремі – навіть у докладнішій формі (див. Додаток Г). У 1936 р., як бачимо, діапазон статистичного обліку було значно розширено. До звичних форм звітності додали таблиці з відомостями згідно з новими критеріями обліку, а саме: за змістом, за змістом в межах читацьких груп, за повторністю, за перекладами видань і за всіма мовами, окрім російської, в межах читацьких груп [178].

Приміром, в межах таблиці № 7 «Книжкова продукція УРСР за змістом в межах читацьких груп» (без цільового призначення) обліковано назви, об'єм, тиражі та друковані аркуші. У розділі А «Для дітей дошкільного віку» є тільки 1 категорія – «Художня література», тоді як розділах Б «Для ювентів» та В «Для піонерів-підлітків» містять значно більшу кількість категорій. Розділ Б нараховує 10 категорій: «Комінтерн. ВКП (б). ВЛКСМ», «Історія», «Географія» (включаючи підручники), «Математика. Природознавство. Зоологія» (включаючи підручники), «Техніка. Транспорт. Зв'язок», «Мовознавство» (включаючи підручники), «Художня література» (включаючи підручники), «Мистецтво», «Культурне будівництво. Народна освіта», «Книгознавство. Довідники». А от розділ В нараховує вже 15 категорій: «Комінтерн. ВКП (б). ВЛКСМ», «Політика», «Оборона СРСР. Військова справа» (включаючи підручники), «Економіка», «Історія», «Географія» (включаючи підручники), «Математика. Природознавство. Зоологія» (включаючи підручники), «Медицина» (включаючи підручники), «Техніка. Транспорт. Зв'язок» (включаючи підручники), «Сільське господарство», «Мовознавство» (включаючи підручники), «Художня література» (включаючи підручники), «Мистецтво», «Культурне будівництво. Народна освіта» (включаючи підручники), «Книгознавство. Довідники».

Така деталізація доводить, що той рік відзначився найбільшим пошуком оптимізації та уніфікації статистичного обліку друку. Це судження підтверджується звичайними математичними підрахунками кількості таблиць, в яких містяться цифрові показники про випуск дитячих книг, наявних у річних звітах за 1931–1936 рр.:

- 1931 рік – 3 таблиці: «Розподіл книжкової продукції УРСР за соціальним призначенням за 1931 рік», «Книжкова продукція УСРР за 1931 р. [за мовами за цільовим призначенням]» (складається з таких блоків: «Укр. мовою за соц. призначенням», «Російськ. мова за соц. призначенням», «Іншими мовами за соц. призначенням», «Всіма мовами за соц. Призначенням»), «Книжкова продукція УРСР за 1931 рік [за видавництвами]» (складається з таких блоків: «Всіма мовами», «Українською мовою», «Російською мовою»);
- 1932 рік – 2 таблиці: «Розподіл книжкової продукції за 1932 р. за видавництвами УРСР», «Поділ усієї продукції за читацьким призначенням»;
- 1933 рік – 3 таблиці: «Розподіл книжкової продукції УСРР за 1933 рік за читацькими групами», «Поділ усієї продукції за видавничими групами», «Поділ усієї продукції за читацькими групами»;
- 1934 рік – 2 таблиці: «Поділ за читацькими групами», «Поділ продукції за видавничими групами»;
- 1935 рік – 2 таблиці: «Поділ за читацькими групами», «Поділ продукції за видавничими групами»;
- 1936 рік – 7 таблиць: «Розподіл книжкової продукції УРСР за 1936 рік (за читацькими групами)» (на початку і в кінці цієї таблиці відомості розміщено двома окремими блоками, але за різними критеріями обліку), «Розподіл книжкової продукції У.С.Р.Р. за 1936 рік за видавництвами», «Книжкова продукція У.С.Р.Р. за 1936 рік за змістом в межах читацьких груп (без цільового призначення)», «Розподіл книжкової продукції УРСР за повторністю видань в межах основних читацьких груп

(кількість друкованих одиниць)», «Книжкова продукція УРСР за 1936 р. за перекладами в межах основних читацьких груп (кількість друкованих одиниць)», «Книжкова продукція У.С.Р.Р. за 1936 рік за всіма мовами, окрім російської, за читацькими групами (без цільового призначення)», «Книжкова продукція УРСР за 1936 р. усіма мовами, окрім російської, за перекладами в межах основних читацьких груп (кількість друкованих одиниць)».

Зазначений перелік таблиць якнайкраще ілюструє період 30-х років минулого століття, який характеризувався пошуками ефективних організаційних форм книговидавничої справи, появою нових, типізованих видавництв, високою виробничою потужністю, що забезпечувала кількісне та якісне піднесення книжкової продукції.

На наш погляд, такий стан справ первинно був обумовлений прийняттям Постанови ВУЦВК і РНК УРСР від 5 грудня 1930 р. про створення Державного видавничого об'єднання в Україні (ДВОУ) при Наркомосвіти УРСР. Воно мало на меті активно сприяти культурно-освітній роботі шляхом видання і поширення друкованої продукції.

ДВОУ створили на базі 9 головних видавництв Української РСР: «Пролетарій», Держтехвидав, Держсільгоспвидав, «Радянська школа», «Український робітник», «Література і мистецтво (ЛІМ)», «На варті», Держмедвидав» і «Молодий більшовик (М. б.)» (дитяча, юнацька та комсомольська літератури). Матеріально-технічна база ДВОУ складалася з 9 друкарень, які безпосередньо підпорядковувалися Управлінню поліграфпідприємств [145, с. 243]. У 1932 р. до складу ДВОУ входили видавництва «Держвидав», «Радянська школа», «Український робітник», «ЛІМ» і «Молодий більшовик» [145, с. 244].

Поліграфічне оформлення книг стало більш багатогранним. Цьому сприяло зміцнення матеріально-технічної бази українських видавництв, поліпшення роботи паперових фабрик, які почали випускати папір кращої якості. Поновилося шрифтове господарство. Друкарні одержали сучасне обладнання,

що своєю чергою позитивно позначилося на якості видань. Більшість книг стали видавати в картонних оправах, художньо оформлених відповідно зі змістом і призначенням. Значна кількість видань була ілюстрована [145, с. 256].

Надалі, згідно з Постановою РНК УСРР від 21 березня 1934 р. замість ДВОУ було організовано окремі типізовані видавництва. Таким чином, при Наркомосвіти УСРР закріпили спеціалізовані видавництва, зокрема: «Література і мистецтво» – видавництво художньої літератури, видавництво дитячої літератури, «Молодий більшовик» – видавництво літератури для молоді (при ЦК ЛКСМУ). За кожним видавництвом закріплювалися друкарні [459, с. 245]. А для розв'язання завдань з випуску літератури для молоді, у 1934 р. в Україні створили нове спеціалізоване видавництво – «Дитвидав ЦК ЛКСМУ» [145, с. 253].

Варто згадати, що перші кроки щодо типізації видавництв за видами літератури та обслуговуванню певних категорій читачів були зроблені ще в попередньому десятилітті. В цьому вбачаємо абсолютну закономірність оскільки, відповідно до даних офіційної статистики, у 1922–1923 рр. в УСРР діяло 49 видавництв. Принагідно зауважимо, що типізація видавництв мала на меті підвищити якість видавничої літератури згідно з попитом окремих категорій читачів, а прагнення деяких видавництв до універсалізму вважалось негативним явищем.

На тлі цього вважаємо цілком логічною появу в річних звітах Книжкової палати статистичних відомостей про деталізацію випуску дитячих книг українськими видавництвами, починаючи з 1931 року. В цьому контексті зазначимо про виявлену особливість під час ретельного аналізу звітних документів Книжкової палати УСРР за 30-ті роки минулого століття: відомості про деталізацію випуску дитячих книг українськими видавництвами розміщені в збірнику «Книжная продукция У.С.С.Р. за 1913, 1917–1936 годы» та в папці «Статматериалы "К 20 летию Октября"» містять інформацію лише за 1934–1936 роки, а в загальних річних звітах є інформація за 1931–1936 роки [178].

Окрім того, в межах самих форм звітності як статистичних матеріалів присвячених 20-річчю Жовтня, так і статистичних звітів, існують розбіжності щодо переліку назв видавництв. Наприклад, у статистичному збірнику наведено цифрові показники випуску лише видавництва «Дитвидав», тоді як у статистичній папці – відомості про показники видавництв «Дитвидав» і «Радянська школа». До того ж у двох зазначених документальних джерелах виявлено суттєві відмінності між цифровими показниками назв і тиражів друку книг видавництвом «Дитвидав» за однакові звітні періоди (з 1934 по 1936 роки) [178].

Не зовсім зрозумілим вважаємо наповнення переліку видавництв, представлених у річних звітах. Приміром, у звітах за 1931 і 1932 рр. у таблицях з розподілом інформації за видавничими групами книги для дітей обліковано за критерієм «дит. та юн. літ-ра» і вписано в продукцію лише одного видавництва – «Молодий більшовик». У звіті за 1933 р. статистичні дані за видавничими групами наведено без деталізації за читацьким призначенням. З огляду на це, можна було припустити, що всі видання «М. б.» є книгами для дітей і молоді, проте запозичена з іншої таблиці («Поділ за читацькими групами») інформація про відповідну кількість дитячих видань значно відрізняється від загальної кількості назв випущених цим видавництвом. Зокрема, у 1933 р. «Молодий більшовик» випустив 222 назви, тоді як загальна кількість назв для дітей та молоді становила 397 (видання для дітей – 293 назви, видання для підлітків – 104 назви). Наразі зазначимо, що саме з 1933 року статистичну інформацію про поділ видавничої продукції за видавничими групами почали наводити без деталізації за читацьким призначенням.

У межах наступних трьох років перелік видавництв поповнили такими назвами: «Радянська школа», «ЛІМ» і «Дитвидав». Йдеться про те, що зазначені видавництва за своїм типом були функціонально пристосовані до випуску дитячих книг, проте їх вперше внесли до звітного переліку. Що стосується «Дитвидаву», то тут немає нічого дивного, оскільки дата його заснування березень 1934 р. У випадку з «ЛІМ», припускаємо, що протягом 1931–1933 рр.

це видавництво не випустило жодної дитячої книги. Однак чому до попередніх звітів не було внесено цифрові показники вузькоспеціалізованого видавництва «Радянська школа», залишається лише здогадуватися.

Зрештою, стиль наведення статистичної інформації за видавничими групами без деталізації за читацьким призначенням було застосовано до всіх без винятку видавництв і видавничих організацій. Тому на сьогодні визначити точну кількість дитячих книг, випущеними окремими видавництва протягом 1931–1936 рр. неможливо [178].

Наразі зазначимо, що в кінці 30-х років ХХ століття стиль наведення статистичної інформації за видавничими групами залишився незмінним. Припускаємо, що різниця полягала в зміні форми звітності: замість статистичних звітів почали складати аналітичні огляди. В цьому разі не йдеться про категоричне ствердження, оскільки існує велика ймовірність того, що не всі статистичні звіти збереглися до тепер.

Фактичним доказом цієї гіпотези вважаємо наявність статистичних звітів лише за 1931–1936 і 1940 роки. Зокрема в останньому за хронологією із зазначених звітів найповніше зафіксовано деталізацію статистики дитячої книги. До традиційних критеріїв обліку дитячих книг додано ще: облік перекладів у межах цільового і читацького призначення з поділом на вікові категорії, облік видань за мовами, облік видань за повторністю та облік видань за повторністю в межах цільового і читацького призначення.

Окрім того, наявні звітні матеріали дають підставу припустити існування на той час процесу впровадження нової форми звітності – узагальнення даних у збірниках й аналітичних оглядах. Приміром, збірничок «Відомості про книжкову продукцію УРСР за 1937–1941 р. р.» сформовано у вигляді дуже подібному до статистичних звітів – прошитого книжкового блоку форматом, близьким до сучасного А3. Проте за об'ємом цей блок був значно меншим (всього 8 сторінок) і в ньому не було застосовано облік книжкової продукції за цільовим призначенням. Але, як і в попередніх роках, використано принцип поділу статистичних показників за видавництвами:

- Таблиця № 1 «Розподіл книжкової продукції УРСР за 1937 рік за видавництвами»;
- Таблиця № 2 «Розподіл книжкової продукції УРСР за 1938 рік за видавництвами»;
- Таблиця № 3 «Розподіл книжкової продукції УРСР за 1939 рік за видавництвами»;
- Таблиця № 4 «Розподіл книжкової продукції УРСР за 1940 рік за видавництвами»;
- Таблиця № 5 «Розподіл книжкової продукції УРСР за 1941 рік за видавництвами»;
- Таблиця № 6 «Розподіл книжкової продукції УРСР за 1937–1941 рр. за видавництвами».

Зауважимо, що перелік назв видавництв залишився незмінним і дитячі книги, ймовірно за все, випускали видавництва «Дитвидав», «Радянська школа», «ЛІМ» і «Молодий більшовик». Однак було виявлено, що перелік критеріїв обліку скоротився втричі. Так, з 1931 по 1936 роки облік випуску дитячих книг передбачав такі критерії, поділені на два блоки:

- вся продукція (назви, друковані аркуші, тиражі, аркуші-відбитки);
- продукція із зазначенням ціни (назви, друковані аркуші, тиражі, аркуші-відбитки, середня ціна за 1 примірник, ціна всього тиражу).

В узагальненому збірнику серед критеріїв обліку були тільки друковані одиниці (тобто назви), тиражі й друковані аркуші-відбитки, без зазначення будь-яких цінових показників.

Інший варіант узагальненої звітності з назвою «Выпуск книг, журналов и газет в 1940 г.» мав вигляд аналітичного огляду (обсягом 28 с.) до річного звіту за 1940 рік. Тут вперше спостерігаємо текстові пояснення до цифрових показників у статистичних таблицях. Зокрема, було зазначено що «Выпуск детской литературы УССР, заметно снизившийся в 1939 году, ещё больше снизился в 1940 г.», що засвідчила наведена нижче таблиця «Выпуск детской литературы по УССР за 1938–1940 гг.» (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Випуск дитячої літератури в УРСР за 1938–1940 рр.

Вся продукція					В тому числі із зазначенням ціни (номінал)					
Роки	Друк. од.	Об'єм	Тираж (тис. пр.)	Аркушевість (в тис.)	Друк. од.	Об'єм	Тираж (тис. пр.)	Аркушевість (в тис.)	Ціна компл. (в крб.)	Ціна всього тир. (в тис. крб.)
1938	197	1234,0	3351,0	15587,0	187	1230,0	3327,0	15576,0	281-00	3596,0
1939	141	810,0	2230,2	12566,7	123	761,0	2201,8	12541,4	280-00	4511,9
1940	138	491,0	1869,7	4975,6	119	467,0	1848,9	4954,9	262-25	3347,1

Далі повідомлялося, що зменшення випуску дитячої літератури у 1940 році відбулося за рахунок літератури для дітей середнього і старшого шкільного віку, випуск дитячої літератури для дошкільників за 1940 р. у порівнянні з попереднім роком значно зріс.

Окрім того, в цьому огляді стиль наведення звітної інформації був за зразком першої половини 30-х років – деталізація за читацьким призначенням облікована критеріями поділеними на вище зазначені блоки («вся продукція» і «продукція із зазначенням ціни») (табл. 2.9).

Проте найголовнішою особливістю вважаємо наведення в огляді статистичних показників за 1938 і 1939 рр. для порівняння зі звітним 1940 р. Зокрема, в таблиці «Випуск детской литературы по УССР за 1938–1940 гг.» розміщеній у рубриці «Детская литература» наведено статистичні показники випуску дитячих книг протягом 1938–1940 рр. за принципом традиційних критеріїв обліку: друковані одиниці (тобто назви), об'єм (тобто друковані аркуші), тиражі, аркушевість (тобто аркуші-відбитки), ціна комплекту (тобто середня ціна за 1 примірник), ціна всього тиражу. Хоча в наступній таблиці «Випуск детской литературы для младшего возраста до 8-ми лет» перелік критеріїв залишився той самий, але цифрові відомості наведено тільки за 1939 і 1940 роки (табл. 2.10).

Випуск дитячої літератури для молодшого віку до 8-ми років

Вся продукція					В тому числі із зазначенням ціни (номінал)					
Роки	Друк. од.	Об'єм	Тираж (тис. пр.)	Аркушевість (в тис.)	Друк. од.	Об'єм	Тираж (тис. пр.)	Аркушевість (в тис.)	Ціна компл. (в крб.)	Ціна всього тир. (в тис. крб.)
1939	29	33,88	745,3	509,4	29	33,88	745,3	509,4	28-95	549,0
1940	44	56,70	1150,6	1139,2	44	56,70	1150,6	1139,2	66-65	1395,8

Наголосимо, що в тексті огляду не було жодних роз'яснень щодо такої відмінності, так само не було й пояснень з приводу наведення лише однієї таблиці, деталізованої за дитячим віком, – про випуск книг для дошкільнят, тоді як неохопленим залишився шкільний вік.

Після таблиці «Випуск детской литературы для младшего возраста до 8-ми лет» у тексті повідомлялося про те, що видавництво «Дитвидав» випустило значними тиражами казки [твори] І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, П. Тичини, О. Іваненко, М. Горького, В. Маяковського, С. Михалкова та інших. Випущено багато віршів Н. Забіли, казок і віршів єврейських авторів Х. Левиної, І. Кіпніса, І. Котляра та багатьох інших. Вийшла з друку перекладена О. Іваненко тюркська казка «Хитра коза» тиражем у 50 тис. примірників. Там же надруковано вірші для дошкільників вірменського поета А. Туманяна в обробці П. Тичиною накладом 30 тис. примірників.

Українською мовою зроблено переклад книг І. Куна «Що розповіли древні греки про своїх богів та героїв». Видано тиражем у 20 тис. пр. казку П. Єршова «Коник-Горбоконики» у чудовому перекладі М. Рильського українською мовою. Мовами національних меншин (єврейською, молдавською, польською) вийшли окремі твори А. Чехова, І. Тургенєва, Д. Дефо. Друкувалися казки Г.-К. Андерсена і братів Грім.

В огляді зазначались і науково-популярні книги, зокрема, «Биография ртути» М. Ляшенка видана Дитвидавом УРСР та новий, на той час, роман М. Трублаїні «Шхуна «Колумб». Випущено серію книг «Книжка-картинка» (малюнки без тексту), книжка на зразок «Розфарбуй» тощо. Для дітей

середнього і старшого шкільного віку видано серію технічних книг – на допомогу юному конструктору, техніку, колекціонеру, натуралісту-агротехніку тощо.

Також варто зазначити, що під час дослідження й уточнення інформаційних матеріалів представлених у цьому огляді, було виявлено абсолютний збіг зі статистичним показником, наведеним в опублікованому Народним комісаріатом освіти та управління народногосподарського обліку Української РСР у 1940 р. статистичному довіднику «Культурне будівництво Української радянської соціалістичної республіки» [115, с. 71]. Так, у таблиці № 99 «Випуск підручників і дитячої літератури для учнів початкової і середньої школи» в категорії «Дитяча література» статистичну інформацію про випуск дитячих книг наведено тільки за 1913, 1937 і 1938 рр., а сам облік здійснено лише за двома критеріями: тираж (в тисячах примірників) і % до 1913 р. Отже, серед наведених у цій таблиці статистичних відомостей один показник повністю збігся як за критерієм обліку, так і за цифровим показником – тираж за 1938 р., що становить 3 351,0 тис. примірників. Такий збіг свідчить про те, що статистичні дані, підраховані й узагальнені Книжковою палатою УРСР, справді визнавались офіційними і їх використовували інші державні організації та установи.

Напередодні активних дій Радянського Союзу в Другій світовій війні в Україні діяло 20 республіканських (книжкових та книжково-газетних) видавництв, більшість з яких була спеціалізована. Зокрема, Державне учбово-педагогічне видавництво народного комісаріату освіти УРСР «Радянська школа» у 1940 році випустило 292 назви учбової і методичної літератури загальним тиражем 27,6 млн примірників, а щорічний обсяг роботи цього видавництва становив 3 тис. аркушів [33, с. 13].

Початок військових дій на території України у 1941 році спричинив тимчасове припинення як функціонування більшості видавництв, так і бібліографічної діяльності Книжкової палати. У перші місяці війни видавництва здебільше працювали на поліграфічній базі Києва, а потім –

Харкова. Достеменно відомо, що харківське спеціалізоване видавництво «Дитвидав» на період 1941–1945 рр. тимчасово припинило свою діяльність. Усі інші видавництва, які на початку війни залишалися функціонувати в Україні, об'єднали в одне республіканське книжкове видавництво – Укрвидав ЦК КП(б)У. Проте вже у жовтні 1941 р. це видавництво почало свою «мандрівку» містами Союзу [33, с. 17].

Що стосується Книжкової палати, то лише в середині 1942 р. вдалося евакуювати генеральний алфавітний каталог до Уфи, де частково збирали друковану продукцію видавництв України, хоча основні фонди так і залишилися у Харкові. В результаті цього значну частину фондів було пошкоджено і знищено чимало цінного статистичного матеріалу. Проте вже в 1943 р. Книжкова палата повернулася до Харкова і в листопаді відновила свою роботу [227, с. 19–20; 224, с. 56–60]. Відтоді почалась велика робота по відновленню пограбованого під час війни фонду державного архіву друку України.

Наступні статистичні відомості вважаємо особливо цінними (у науково-історичному дискурсі), оскільки їх виявлено в невеликому збірнику за найменш досліджені роки часів Радянської влади – роки активної військової участі СРСР у Другій світовій війні, а саме 1942–1945 рр. Йдеться про перший повоєнний статистичний збірник «Книжкова продукція УРСР за роки 1942–1945» (див. Додаток Е) випущений у 1946 році Книжковою палатою УРСР. Видавниче оформлення цього збірника дає підстави зробити припущення, що його було видано для обмеженого кола користування, тобто для державних керівних відомств, приміром, для Комітету в справах культурно-освітніх установ при Раді міністрів УРСР тощо. На користь цього свідчить наявність титульної сторінки, з усіма притаманними їй вихідними відомостями. Проте зауважимо, що в збірнику окрім цього елемента видання більше немає ніяких вихідних відомостей, що додатково підтверджує наше припущення про службову приналежність.

У зазначеному збірнику відомості про випуск дитячих книг вміщено спільно із загальними цифрами в розділі «е) Художня література (в тому числі дитяча художня література)» та відокремлено у розділі «з) Дитяча література» (табл. 2.11) у межах таблиць книжкової продукції УРСР за читацьким призначенням.

Таблиця 2.11

Книжкова продукція УРСР за читацьким призначенням

Роки	Друк. од.	Друк. арк.	Тиражі (в тис. пр.)	Друк. арк.- відбитки (в тис.)	% від загальної кільк.	
					Друк. од.	Друк. арк.
1942	—	—	—	—	—	—
1943	2	2,75	30,0	42,5	0,9	1,1
1944	7	6,75	260,0	170,0	1,8	2,4
1945	15	20,31	348,5	471,0	1,5	1,7

Як бачимо, за 1942 рік офіційно не зафіксовано жодних відомостей про випуск дитячої літератури. На нашу думку, в той рік книги для дітей взагалі не друкували. Проте існує невелика ймовірність того, що видавці дитячих книг просто не мали змоги доставити ці видання до Книжкової палати через окупацію території УРСР німецькими військами.

Решту статистичних відомостей за 1943–1945 рр. наведено за чотирма традиційними критеріями (друковані одиниці, друковані аркуші, тиражі, друковані аркуші-відбитки), щоправда без зазначення вартості. До цих таблиць навіть додали новий критерій – відсоткове співвідношення до загальної кількості друкованих одиниць і друкованих аркушів.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що становлення державного обліку друку дитячих книг в Україні завершилося наприкінці Другої світової війни. Таке ствердження базується на тому, що в статистичних довідниках «Преса Української РСР ...» [195–200] за різні хронологічні періоди наведено детальну інформацію про статистику друку дитячих книг за різними критеріями обліку, починаючи з 1946 року. Саме цей рік є хронологічним початком відносно повного наведення державних статистичних даних, які потрібні для ґрунтовного аналізу випуску дитячих книг в Україні [180].

2. 3 Сталий розвиток державного обліку друку дитячих книг (1946–1989 рр.)

Сталий розвиток державного обліку друку дитячих книг охоплює значний період часу протягом якого відбувалося, так би мовити, офіційно-опубліковане відокремлення статистики друку дитячих книг від загальних показників статистичного обліку в УРСР та остаточне її формування. Початок цього етапу припадає на післявоєнний період, коли відбувалося відновлення книговидавничої сфери [180]. Тоді ж почали працювати поліграфічні підприємства Києва, Львова, Одеси та Харкова. Відновили свою роботу видавництва «Радянська школа» (у 1944 р.), «Мистецтво» (у 1945 р.) та інші. В результаті цього було створено розгалужену сітку типізованих видавництв, які випускали українську книгу з різних галузей знань для всіх груп читачів. Із 46 видавництв УРСР – 27 видавництв були книжково-журнальними республіканськими й обласними видавництвами [135, с. 94–95].

У перші післявоєнні роки функції «Дитвидаву» УРСР взяло на себе видавництво ЦК ЛКСМ України «Молодь». Було створено редакцію дитячої книги, котра видала чимало художніх книжок для дітей – спершу в «Укрдержвидаві», потім – у видавництві «Молодь» до 1956 року (у зв'язку з відновленням у 1956 році діяльності «Дитвидаву» України (нині «Веселка»)) [135, с. 94–95].

Відновила свою роботу і Книжкова палата УРСР у Харкові в 1943 р. відповідно до Наказу (№ 113 від 03.10.1943) заступника Наркома Освіти Української РСР С. М. Бухала. Невдовзі, за свідченням директора Палати Є. Кузьменка в 1944 р. у доповідній записці до Наркомосвіти УРСР, через брак власного приміщення та наявності штату працівників у роботі цієї організації було запроваджено консервацію основних технологічних процесів. Однак незважаючи на такі складнощі, в Книжковій палаті було відновлено роботу ключового структурного підрозділу установи – відділу обов'язкових

примірників. Протягом 1944 р. поступово налагоджувалися зв'язки з видавництвами і друкарнями, в результаті чого до Палати почали надходити періодичні та неперіодичні видання [224, с. 58–60].

У 1946 році Книжкова палата посприяла практичній реалізації розпорядження прокуратури УРСР про встановлення прокурорського нагляду в областях за виконанням Постанови Ради Народних Комісарів затвердженої ще 27 грудня 1939 р., якою було встановлено, що за порушення правил надсилання обов'язкових примірників до Книжкової палати УРСР винні мали притягатися до кримінальної відповідальності за статтями 99 і 199 Кримінального кодексу УРСР. Враховуючи те, що кожне неодержане видання залишалося поза реєстрацією в органах державної бібліографії та статистики друку, Палата передусім встановлювала дійовий контроль за своєчасним і повним надсиланням зразків усіх видань друку [125, с. 71]. Зокрема, в післявоєнний період при кожній обласній бібліотеці був закріплений громадський уповноважений (на правах представника Палати), якому надавалося право перевіряти друкарні області на предмет своєчасного надсилання ОП.

Після 1948 року було змінено порядок розподілу ОП. 20 травня 1949 р. Рада Міністрів Української РСР видала постанову «Про забезпечення Книжкової палати обов'язковим безоплатним примірником друкованих видань та комплектування найважливіших бібліотек і книгосховищ УРСР обов'язковим платним примірником друкованих видань» [207], в якій повідомлялося про забезпечення державної бібліографічної реєстрації та статистичного обліку друкованої продукції, а також про поліпшення комплектування важливіших бібліотек і книгосховищ УРСР обов'язковими примірниками друкованих творів. Постанова зобов'язувала всі поліграфічні підприємства України надсилати по 1 безоплатному ОП друкованих видань незалежно від тиражу, яким вони випускаються до Книжкової палати УРСР [125, с. 70–71].

9 липня 1949 року Рада Міністрів Української РСР видала розпорядження, згідно з яким Книжкова палата УРСР почала одержувати 2 ОП всіх видань.

Один з них вона передавала Державній публічній бібліотеці АН УРСР (нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Починаючи з 1952 р., Книжкова палата УРСР одержувала 1 ОП, а до Державної публічної бібліотеки література надходила безпосередньо від поліграфічних підприємств [125, с. 71].

Усі зазначені вище постанови та розпорядження дали змогу Книжковій палаті відновити виконання властивих їй функцій збирання та зберігання обов'язкових примірників усієї друкованої продукції задля державної реєстрації та науково-бібліографічного опрацювання видань, які випущено на території України. Працівники Палати прагнули якомога швидше повноцінно відновити її роботу як республіканського центру державної бібліографії та республіканського органу статистики друку.

Також фахівці Книжкової палати Української РСР брали активну участь у заходах Всесоюзної та республіканських палат по вдосконаленню методики статистики друку, впровадженню нових та поглибленню старих напрямів досліджень, подальшій уніфікації статистичної роботи. Внаслідок цього з'явилася стала традиція – усі більш-менш важливі заходи в галузі статистики запроваджувати в життя після всебічного колективного обговорення всіма статистиками книжкових палат СРСР [154, с. 23].

Зрештою, у післявоєнний період ще більше зросла роль республіканських книжкових палат як органів реєстрації й обліку державної видавничої продукції країни. Науково-методична робота української Книжкової палати у перші повоєнні роки спрямовувалась на уточнення принципів відбору друкованої продукції:

- для реєстрації в інформаційних і ретроспективних виданнях Палати;
- для бібліографічного опису, розміщення матеріалу та побудови системи допоміжних показників;
- для удосконалення статистичного обліку продукції, запровадження розгалуженої системи каталогів і поліпшення централізованої каталогізації друкованих творів.

Окремі методичні питання розв'язували безпосередньо при виконанні виробничих завдань. Рішення з принципових питань заносили до методичних картотек, потім узагальнювали, обговорювали на методичних комісіях при дирекції, що в кінцевому результаті ставало засобом подальшого удосконалення бібліографічної справи [138, с. 86].

Відсутність окремих даних, паралельно із потребою вичерпного та деталізованого звітування, змушувала фахівців до активізації роботи зі створення розгалуженого статистичного апарату. Враховуючи дедалі зростаючий обсяг довідково-інформаційної роботи в галузі статистики, Книжкова палата УРСР організувала статистичний тематичний каталог на продукцію з 1946 року. На кінець 1940-х років Книжкова палата мала великий довідковий апарат, який відображав друковану продукцію в найрізноманітніших аспектах. Крім каталогів і численних картотек, для ведення довідково-статистичної роботи використовувались розробки, в яких провідне місце займав динамічний облік [139, с. 24]. Результатом цих інновацій стало те, що Палата вдосконалила методи й форми статистики друку, тим самим продовживши довоєнну традицію методичного пошуку й оптимізації критеріїв державного статистичного обліку друку.

У післявоєнні роки було підготовлено ряд інструктивних матеріалів, внаслідок чого вдалося поглибити і розширити програму статистичних досліджень. Значному поліпшенню статистичної роботи з преси сприяли рішення IX Наради директорів книжкових палат у грудні 1949 р., де був відзначений позитивний досвід Книжкової палати України у розробці окремих методичних питань [138, с. 87]. На цій нараді ЦСУ СРСР і Всесоюзна книжкова палата затвердили «Положение о библиографической статистике СССР», яке визначило основні напрями статистичної роботи й чітко окреслило межі та завдання статистики друку в післявоєнні роки. Положення затвердило вже діючі принципи методології обліку, об'єктів та джерел статистичного обліку, програми розробок і статистичних показників, одночасно накресливши шляхи подальшого вдосконалення статистики друку [137, с. 66].

Отже, Положення посприяло подальшому поглибленню і стабілізації праць у галузі статистики друку. Прагнучи ширше використовувати статистичні матеріали про твори друку при плануванні та керівництві видавництвами, Всесоюзна книжкова палата на початку 1953 р. внесла деякі зміни й доповнення. Вона поступово ввела в практику диференційований облік друкованої продукції. До новітніх аспектів статистичної реєстрації потрапили облік книг, які вперше вийшли у світ, і деталізований облік художньої літератури. Ці заходи дали можливість ще глибше проаналізувати якісний склад видань, що виходили з друку [137, с. 66].

У результаті такого методичного коригування, з 1954 року було введено диференційований статистичний облік книжкової продукції, завдяки якому із загальної маси літератури відбулося виокремлення видань широкого розповсюдження, великого політичного, наукового, літературного або культурного значення. Ці видання увійшли до так званої групи «А», що відповідно реєстрували в основному списку «Книжной летописи». Відомчі, офіційно-документальні, програмно-методичні та інші види видань, що мали вузько службове та спеціальне призначення, утворили групу «Б» (у «Книжной летописи» реєстрували в додатковому випуску). Як бачимо, така диференціація дала можливість відокремити статистичні дані про основні видання від літератури вузьковідомчого та службового характеру [154, с. 21].

Відтоді Книжкова палата статистично розроблювала всі види видавничої продукції, передусім книжкову. На базі контрольного примірника книг та оригіналу рукописної картки створювали статистичну картку, на якій проставляли всі потрібні шифри і визначення. На кожному видану в Україні книгу та брошуру заповнювали статистичну картку, в якій вказували її основні дані: 1) цільове призначення, 2) тематику, 3) місце видання, 4) перше це видання чи повторне, 5) оригінальне воно чи перекладне, 6) мову видання, 7) в палітурці чи в обкладинці, 8) кількість сторінок (книга це чи брошура), 9) засіб друку (друкований чи оперативний), 10) формат видання, 11) кількість друкованих аркушів, 12) тираж у тисячах примірників, 13) аркуші-відбитки (тобто

друковані аркуші помножені на тираж), 14) ціну одного примірника (для платних видань), 15) ціну всього тиражу. Таким чином, кожна книгу та брошуру було описано п'ятнадцятьма позиціями. Статкартки після звірки з видавничими звітами щомісяця надсилали до Всесоюзної книжкової палати, а відомості про окремі видання розписували по картотеках [139, с. 66; 148, с. 24].

Оскільки в СРСР у 1954 році запровадили централізований облік і механізовану розробку книжкової продукції республік та СРСР в цілому, всі перелічені показники отримали умовні цифрові індекси, аби мати можливість опрацьовувати їх на електронно-лічильних машинах. Для запобігання помилок і дотримання єдності в обробці, підрахунках й класифікації відділ статистики Книжкової палати УРСР щомісяця надсилав до Всесоюзної книжкової палати дублети статистичних карток на книжкову продукцію із загальним місячним підрахунком кількості видань, їх обсягу, тиражу й аркушів-відбитків. Окремо проводили загальні підрахунки по платній продукції, щомісяця реєструючи ціну кожної книги та вартість тиражу. У Всесоюзній книжковій палаті, яка отримувала обов'язкові примірники всіх видань СРСР, перевіряли кількісні та якісні показники кожної статкартки та вказували на можливі помилки у підрахунках або класифікації республіканських палат. Перевірені та погоджені з республіканськими палатами статкартки направляли до машинолічильної станції для перфорації та подальшої обробки [154, с. 24].

Книжкова продукція України статистично розроблялася з 1957 р. на фабриці механічного рахунку (ФМР) у Москві, а отримані табуляграми (так називали звітні таблиці із зашифрованими показниками) дороблювали і розшифровували на місці [137, с. 66]. Зазвичай, у березні-квітні кожного року відділ статистики друку Книжкової палати Української РСР отримував від Всесоюзної книжкової палати перевірені таблиці табуляграм (розміри відповідають сучасному формату А3) на книжкову продукцію своєї республіки за попередній статистичний рік. На їх основі складали річний звіт, в якому детально розписували видавничу діяльність республіки у різноманітних

показниках і критеріях. Основними розрізами статистичного дослідження книг і брошур були:

- зміст;
- цільове призначення;
- місця видання;
- окремі видавництва;
- мова видання.

На базі цих критеріїв укладали значну кількість комбінованих таблиць як то: зміст або цільове призначення за мовами, видавництва за змістом чи мовами видань тощо. Зауважимо, що Книжкова палата УРСР не обмежувалася даними табуляграм отриманих з Москви і додатково проводила значну кількість статистичних розробок [154, с. 24–26]. Наразі прикро визнавати те, що до сьогодні серед внутрішньої документації Книжкової палати України не збереглося детальних роз'яснень та інструкцій по використанню таблиць наведених у річних підшивках табуляграм.

Також зазначимо, що поглибленню статистичного аналізу книжкової продукції сприяло введення розробок даних про перші видання та перевидання: з 1954 р. – літератури групи «А», з 1965 р. – всіх книг. Виділення в окрему групу перших видань давало можливість оцінити асортимент літератури, що випускається, та визначити інтенсивність видавничої діяльності. Дані про перевидання певною мірою характеризували якість книжкової продукції, бо, зазвичай, перевидавали найцінніші книги [154, с. 21].

Подальший розвиток видавничо-поліграфічної галузі потребував постійного вдосконалення організації та методики друку. Одним із завдань українських фахівців-статистиків було визначено ліквідацію розриву між тодішнім рівнем статистики друку та мірою її використання. Значна кількість розрізів і показників статистики мало використовувалася при плануванні видавничої справи, тиражуванні видань, у науковій роботі. За планами фахівців Книжкової палати розвиток статистики друку полягав у поглибленні та розширенні поточного статистичного обліку, а також у створенні

ретроспективних статистичних матеріалів, придатних для наукового аналізу видавничої справи [154, с. 27–28].

Другим за важливістю, після ОП, серед джерел контролю за достовірністю статистики друку були й до сьогодні залишаються звіти видавництв і видавничих організацій, які систематично одержує Книжкова палата України. Дієвою формою контролю також була безпосередня перевірка в друкарнях по книгах замовлень. З цього приводу Книжкова палата України досі продовжує систематичне листування з друкарнями та видавництвами. [125, с. 72]. В архіві відділу статистичного моніторингу та аналізу друку (сучасна назва відділу з 2005 р.) збереглися матеріали кореспонденції відділу бібліографії і статистики (тодішня назва відділу) за 1957–1959 роки.

Усю вхідну та вихідну кореспонденцію можна умовно поділити на ключові тематичні масиви:

1. офіційні довідки для всесоюзних і республіканських керівних організацій;
2. листування з видавництвами УРСР із зауваженнями та уточненнями даних про випуски видань;
3. листування зі Всесоюзною книжковою палатою з робочих питань по веденню статкарток;
4. листування з приводу підготовки до друку статистичного збірника «Преса Української РСР 1918–1957».

Аналітичний огляд кореспонденції відділу статистики виявив низку вхідних і вихідних листів, які мали безпосереднє відношення до статистичного обліку дитячих книг. Наголосимо, що така тенденція простежується в усіх масивах кореспонденції. Для прикладу, з першого масиву можна згадати про лист до Книжкової палати (вхідний № 232 від 24.02.1958) на ім'я директора – «тов. Кравченко Г. О.» – від заступника начальника Укркниготоргу (Управління книжкової торгівлі «Укркниготорг» Міністерства культури УРСР) та директора Республіканської асортиментно-оптової бази в одній особі, П. Баранова, з проханням надіслати відомості про випуск платної продукції

видавництвами УРСР за 1957 р. в розрізі видавництв і видів літератури (див. Додаток Е, фото Е.1). Наступні два аркуші, які були підшиті в папку-швидкозшивач одразу після цього листа, містили дві окремі таблиці про випуск за цільовим призначенням та по окремим видавництвам (див. Додаток Е, фото Е.2 та Е.3).

На перший погляд, ці відомості виглядають як додаток до ймовірної відповіді Книжкової палати Республіканській асортиментно-оптовій базі, якби не один ключовий момент – відомості було наведено за 1956, а не за 1957 рік. Зважаючи на те, що оригінал самого листа з офіційною відповіддю не зберігся, можемо припустити, що станом на кінець лютого 1958 р. у Книжковій палаті ще не було завершено статистичні підрахунки за 1957 р. Тому, ймовірно з цієї причини, в додаток до відповіді було включено статистичні відомості за останній підрахований й остаточно звірений рік. Тим не менш, в цих таблицях було відображено показники обліку дитячих книг:

Таблиця 2.12

«Вся книжкова продукція видавництв УРСР за 1956 р. за цільовим призначенням розподіляється так:»

№№ пп.	Цільове призначення	Всього		В тому числі з ціною		
		Назов	Тираж (в тис. пр.)	Назов	Тираж (в тис. пр.)	Номінальна вартість (тис. крб.)
...						
8.	Дитяча	218	18 854	197	18 709	45 940
...						
	Всього	5 981	97 680	2 269	80 972	248 204

Таблиця 2.13

«Випуск книжкової продукції 1956 р. по окремих видавництвах
розподіляється так:»

№№ пп.	Назва видавництва	Назов	Тираж (в тис. пр.)
...			
5.	Радянська школа	575	33 159
...			
9.	Молодь	215	18 080
...			
	Всього по видавництвах УРСР	3 377	91 990

Схожий приклад інформаційної довідки знаходимо і за 1959 р., а саме: до листа (вихідний № 208 від 14.02.1959) на ім'я начальника Головидаву Міністерства культури УРСР, Ф. Савицького, від заступника директора по науковій частині Н. Багрича прикріплено додаток з таблицею «Видання дитячої літератури за 1954–1958 рр.» на окремому аркуші (див. табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Видання дитячої літератури за 1954–1958 рр.

Роки	Дитяча		В т. ч. художня:	
	Назви	Тираж (в тис. пр.)	Назви	Тираж (в тис. пр.)
1954	158	11 078,5	132	10 626,0
В т. ч. укр.	121	8 896,0	-	-
1955	169	14 307,4	149	14 101,2
В т. ч. укр.	123	10 950,5	-	-
1956	218	18 854,2	178	18 248,5
В т. ч. укр.	160	13 597,4	-	-
1957	191	13 360,9	157	13 163,0
В т. ч. укр.	142	10 185,9	-	-
1958	315	23 974,7	267	23 358,8
В т. ч. укр.	249	18 949,6	-	-

Задля достовірності статистичного обліку книжкових видань фахівці Книжкової палати зверталися до різних видавництв з приводу уточнення наявної в Палаті бібліографічно-статистичної інформації. Приміром, у відповідь на лист директора Книжкової палати УРСР (вихідний № 1178 від 23.11.1956) до директора Дніпропетровського обласного видавництва з проханням «сообщить фактический тираж выпущенной Вашим изд-вом книги – Заяц Л. П. "Мы еще не ходим в школу". (В реквизите книги – 208 тыс. а в изд. отчёте за октябрь – 200 тыс. экз.)» (див. Додаток Е, фото Е.5) начальник Облвидава М. Парасочко повідомив (вхідний № 1127 від 06.12.1956) про «фактический тираж выпущенной издательством книги Л. Заяц "Мы еще не ходим в школу" – 200 000 экз.» (див. Додаток Е, фото Е.4).

Слід наголосити, що найчастіше листування Книжкової палати УРСР відбувалося з Всесоюзнаю книжковою палатою, тому найбільша кількість листів стосувалася обговорень робочих питань щодо ведення статкарток. Зазначимо, що активне листування відбувалося як на рівні дирекцій, так і на рівні завідувачів відділів статистики обох Палат. Зазвичай робочі питання стосувалися процедури уточнення шифрів чи тиражів, хоча траплялися не поодинокі листи з приводу загальних питань щодо схем класифікації або ж уточнення цін на платні видання.

Так, у листі (вихідний № 590 від 16.06.1959) завідувач відділу статистики друку Книжкової палати УРСР, Ю. Медведєв, до завідувача відділу статистики друку Всесоюзної книжкової палати, В. Самуйлова, повідомляв про зміни в статистичній обробці деяких книг. Зокрема, «4) № 59-2729. Книга "Звездочка" отнесена нами к детской художественной литературе с шифрами – "84" и "318" (вместо "70" и "313")» (див. Додаток Е, фото Е.6). Або ж, у вхідному листі (№ 1482 від 15.12.1959) Ю. Медведєву від В. Самуйлова знаходимо низку зауважень щодо обробки та шифровки статкарток книжкової продукції за жовтень 1959 року. Тут також наявне зауваження стосовно шифрування дитячої книги: на картці № 6052 за тематикою слід було проставити шифр 849 – французькі народні казки (див. Додаток Е, фото Е.7).

Частина відомостей у листах Книжкової палати УРСР до Всесоюзної книжкової палати була результатом плідної роботи Української палати з республіканськими видавництвами. Наприклад, на початку 1958 року Палата прозвітувала (вихідний лист № 64 від 22.01.1958), що за вказівкою видавництва Дитвидав УРСР (звіт за грудень 1957 р.) ними надіслано до Всесоюзної книжкової палати певні виправлення тиражів видань, що вийшли раніше з подальшим переліком змін:

- 57-2154 (Малик Н. К.) Замість 208 тис. – 108 тис.; аркуші/відбитки – 324 тис. (а не 624,0 тис.); номінал – 156,6 тис. (а не 301,6 тис.);
- 57-2470 (Горький Максим) Тираж – 100,0 тис. (а не 250,0 тис.); аркуші/відбитки – 180 тис. (а не 450,0 тис.); номінал – 55 тис. (а не 137,5 тис.);
- 57-2778 (Телесик) Тираж – 100,0 тис. (а не 250 тис.); аркуші/відбитки – 180 тис. (а не 450,0 тис.); номінал – 750,0 тис. (а не 187,5 тис.);
- 57-4472 (Франко І.) Тираж – 100,0 тис. (а не 150 тис.); аркуші/відбитки – 150 тис. (а не 225,0 тис.); номінал – 70,0 тис. (а не 105 тис.) (див. Додаток Е, фото Е.8).

Надзвичайного значення в обох Палатах надавали оперативності отримання як заповнених статистичних карток, так і їхніх чистих бланків. Приміром, серед кореспонденції за 1959 рік знаходимо лист (вихідний № 1414 від 07.12.1959) заступника директора Всесоюзної книжкової палати Ю. Масанова з проханням терміново вислати замовною авіапоштою статкартки книжкової продукції за жовтень того ж року на адресу: м. Москва, Ж-4, вул. В. Комуністична, 15 – відділ статистики друку Всесоюзної книжкової палати. В листі також містилося переконливе прохання не затримувати статкартки на книжкову продукцію за листопад і особливо за грудень й відправляти їх до Всесоюзної книжкової палати не пізніше 10 числа наступного за звітним місяцем (див. Додаток Е, фото Е.9). Або ж телеграма (вихідний № 95 від 22.01.1958) з подібним за суттю текстом на ім'я Кравченко від Кухаркова, який на той момент очолював Всесоюзну книжкову палату (див. Додаток Е, фото

Е.10). Тож, як бачимо, важливість цього питання підтверджується використанням послуг замовної авіапошти!

Окрім контролю за отриманням заповнених статистичних карток, центральна Палата була зобов'язана попередньо забезпечувати всі республіканські палати чистими бланками статкарток. Зі свого боку Книжкова палата України час від часу просила надіслати бланки статкарток (див. Додаток Е, фото Е.11), на що Всесоюзна книжкова палата відповідала листами (наприклад, вихідний № 5434 від 17.11.1959) і висилала в середньому по 5 тис. бланків статкарток для книжкової продукції (див. Додаток Е, фото Е.12).

До найменшого тематичного масиву кореспонденції відносимо листування з приводу підготовки до друку статистичного довідника «Преса Української РСР (1918–1957)». Ретельний огляд наявних матеріалів надає підстави припустити, що первинно хронологічні рамки охопленого виданням періоду були 1918–1958 рр., а не 1918–1957 рр. як було згодом опубліковано (див. Додаток Е, фото Е.13). Зрештою, така різниця в роках жодним чином не вплинула на облікові критерії статистичних показників. Натомість продовжуючи формувати логічний ланцюг щодо опису й характеристики вхідної та вихідної кореспонденції Книжкової палати України стосовно статистичного обліку дитячих книг, вважаємо за потрібне звернути увагу на рецензію В. Титаренка від 08.07.1959.

Загалом у рецензії (обсягом 4 с.) на рукопис статистичного довідника схвально схарактеризовано наповнення запланованої на той час до друку книги. Проте були певні зауваження, що утворили 11 позицій, серед яких позиція № 2 стосувалася окреслення відомостей по окремих видавництвах і містила зауваження про відсутність у таблиці № 4 інформації по Державному видавництву дитячої літератури УРСР (див. Додаток Е, фото Е.14). Ще одна позиція (№ 6) вже мала безпосереднє відношення до цифрових показників обліку дитячих книг. Ось як про це було зазначено в тексті рецензії: «Оскільки в таблиці № 4 не значиться Дитвидав УРСР, то не ясно, чи включено в таблицю № 27 "Видання в УРСР дитячої літератури за 1918–1958 роки" продукцію цього

видавництва. Це питання авторам рецензованого довідника слід уточнити» (див. Додаток Е, фото Е.15). На жаль, аналіз наповнення опублікованого довідника «Преса Української РСР (1918–1957)» [195] засвідчив, що останнє зауваження так і не було враховано редакційною колегією.

Тим не менш аналітичний огляд внутрішніх звітних документів дає підстави стверджувати, що за післявоєнні роки українська статистика друку пройшла значний еволюційний шлях. Розширилися межі статистичного обліку друкованої продукції, збільшилася кількість і підвищилася якість розрізів статистичного дослідження. Статистична розробка всіх видів друкованої продукції давала можливість щороку складати розгорнуті статистичні звіти. Так, наприклад, якщо в 1946 році книжкова продукція розроблялася за сімнадцятьма обліковими критеріями, то вже у 1949 році їх було 20. Щоправда, кількість річних облікових критеріїв часто змінювалася. Проте напрями загальних аспектів обліку залишались більш-менш сталими: цільове призначення, тематичні рубрики, мови видань і поділ за видавництвами. Ось як виглядало цифрове співвідношення у внутрішніх річних звітах загальної кількості таблиць і кількості таблиць, в яких обліковано дитячі книги (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Цифрове співвідношення загальної кількості таблиць і
кількості таблиць з обліком дитячих книг

таблиці обліку	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
дитячих книг	5	4	5	7	7	6	5	6
загальна кількість	17	18	18	20	18	18	20	19

Особливо детально обліковувався випуск художньої літератури за мовами та жанрами з виокремленням даних про дитячі книги, оскільки художня література займала у виданнях для дітей основне місце як щодо назв, так і до тиражу. З 1946 року облік дитячих книг здійснювався за тематичним принципом, згідно з яким дитячі книги поділяли на художні, політико-виховні та пізнавальні.

В наслідок того, що керівництво більшовицької партії переймалося проблемами якості творів художньої літератури для дітей, видавництва УРСР почали приділяти значну увагу цьому питанню. Кількість видань і тираж дитячої художньої літератури неухильно збільшувались. В 1957 р., щодо тиражу, її було видано у сім разів більше ніж у 1940 р. і вдвічі більше ніж у 1950 р. Увесь час зростав також і середній тираж книги: в 1940 р. середній тираж для дітей становив 13,5 тисячі, а в 1957 р. – 70 тисяч примірників. Загальний тираж дитячої художньої літератури, виданої в 1957 році, досягав 13 млн 361 тис. пр., з них книга українською мовою в оригіналах і перекладах становила 10 млн 186 тис. пр., тобто у 1 131,8 разів більше ніж у 1913 році, в якому українською мовою вийшло тільки 3 книги для дітей загальним тиражем 9 тисяч примірників [195, с. 8–9].

Офіційно за перші сорок років радянської влади в Україні вийшло 6 865 назв дитячої художньої книги загальним тиражем 158 млн 109 тисяч примірників, що становило майже половину тиражу художньої літератури [195, с. 8]. У друкованих державних статистичних довідниках відображено інформацію здебільше про художню літературу з її деталізацією за основними літературними жанрами: проза, драматургія, поезія, збірки та фольклор. Такий поділ в межах трьох розділів художньої літератури (української, російської й літератури народів СРСР) спостерігаємо з 1954 року в сумарному вигляді, а з 1966 по 1985 роки – в деталізованому, за хронологією років друку дитячих книг. В цьому контексті йдеться про подальші випуски державних статистичних довідників «Преса Української РСР ...».

Достатньо широко, як для першого узагальнюючого статистичного збірника, представлено друк України в довіднику «Преса Української РСР 1918–1957» [195], що вийшов у 1958 році. Фахівці Книжкової палати репрезентували дані про різні види видань. Основні таблиці подавали відомості, починаючи з 1918 р., а чимало даних було уточнено, перераховано чи наново розроблено. Тут вперше зустрічаємо опубліковану деталізацію відомостей про видання дитячої літератури в УРСР. Щоправда, зазначені

відомості наводилися не за весь хронологічний період заявлений у збірнику, а тільки з 1928 по 1957 роки.

Проте ключовими особливостями цього збірника вважаємо те, що деталізацію щорічних статистичних відомостей застосовано лише до післявоєнних років, тоді як довоєнний період представлений окремими роками. Приміром, відомості про випуск дитячих книг знаходимо в чотирьох таблицях: таблиця № 18 «Видання книг в УРСР за окремими розділами цільового призначення за 1946–1957 роки», таблиця № 27 «Видання в УРСР дитячої літератури за 1918–1957 роки», таблиця № 28 «Видання в УРСР суспільно-політичної, науково-популярної та художньої літератури для дітей шкільного віку за 1928–1957 роки», таблиця № 29 «Видання в УРСР літератури для дошкільників за 1928–1957 роки». В першій таблиці наведено сумарні відомості за 1946–1957 роки й окремо за 1957 рік про художню літературу для дошкільників і дітей шкільного віку, а також про суспільно-політичну і науково-популярну літературу для дітей шкільного віку. Представлення хронології решти таблиць здійснено дещо за іншим принципом: окрім сумарних відомостей за 1918–1957 та 1946–1957 років, наведено відомості за окремі роки (1932, 1937, 1940, 1950, 1955, 1956 і 1957).

Загалом за 1946–1957 роки в Україні видано художньої, технічної та науково-популярної літератури для дітей загальним тиражем майже 90 млн примірників. Найбільше та постійне зростання протягом післявоєнного періоду фіксувалося в показниках дитячої книги для наймолодших читачів. Середній тираж художньої літератури для дошкільників у кілька разів перевищував середній тираж літератури для дітей шкільного віку. Лише в 1957 році було видано 191 дитячу книгу загальним тиражем понад 13 млн примірників, у тому числі українською мовою – 142 книги тиражем 10 млн 186 тис. пр. [135, с. 98–99].

З кожним роком вдосконалювалася методика державної статистики друку, розширювалося та поглиблювалося застосування аспектів статистичного аналізу. Наступний довідник «Преса Української РСР 1917–1966» [196] вже

містив 70 таблиць із деталізованою щорічною статистичною інформацією, зокрема про випуск дитячих книг. Так, таблиця № 51 «Видання в Українській РСР дитячої літератури, 1918–1966» представляє інформацію про статистичні показники кількості книг, тиражів (в тис. пр.), друкованих аркушів-відбитків (в тис.), середнього тиражу книги (в тис.) і середній обсяг книги (в друк. арк.) за 1918–1966 роки як сумарно, так і відокремлено по кожному із зазначених років. От у таблиці № 52 «Видання в Українській РСР художньої літератури для дітей, 1946–1966» застосовано схожий принцип представлення статистичних показників, але вже без довоєнного періоду і лише за кількістю книг й тиражами (в тис. пр.). В інших таблицях (№ 24 «Видання в Українській РСР книг за розділами цільового призначення, 1946–1966» та № 53 «Видання в Українській РСР художньої літератури для дітей за жанрами, 1954–1966») відомості про дитячі книги подано в трохи скороченому хронологічному варіанті: спочатку сумарно за 1946–1966 і, відповідно, за 1954–1966 рр., а також окремо за 1965 та 1966 роки.

Наразі можемо впевнено констатувати той факт, що шаблонність такого принципу подачі статистичних матеріалів фахівці Книжкової палати надалі застосовували при оформленні матеріалів довідників «Преса Української РСР 1918–1973», «Преса Української РСР 1918–1975», «Преса Української РСР 1918–1980» та «Преса Української РСР 1918–1985». В цьому контексті зазначимо, що вже у збірнику «Преса Української РСР 1918–1973» повідомлялося про суттєві зміни у статистичних таблицях відповідно до територіальних меж Української РСР відповідних років, включаючи дані по Кримській області за радянський час. Крім того, з усіх розділів книжкової продукції було вилучено дані про друк в Молдавії за 1925–1940 роки [197, с. 4]. Це вказувало на закінчення основних перерахунків даних про випуск книг в республіці, що відповідали тогочасним територіальним межах Української РСР.

Також зацентруємо увагу на те, що було виявлено негативну тенденцію стосовно диференційованого обліку дитячих книг – кількість таблиць, в яких

обліковано дитячі книги, порівнянно з першим випуском статистичного довідника «Преса Української РСР» зменшилась:

- «Преса Української РСР 1918–1957» – 5 таблиць;
- «Преса Української РСР 1917–1966» – 4 таблиці;
- «Преса Української РСР 1918–1973» – 3 таблиці;
- «Преса Української РСР 1918–1975» – 3 таблиці;
- «Преса Української РСР 1918–1980» – 3 таблиці;
- «Преса Української РСР 1918–1985» – 3 таблиці.

Описуючи специфіку наповнення статистичних збірників, варто зазначити, що, окрім названих аспектів статистичного обліку, вони ще містили інформацію про цифрові показники випуску книг усіма видавництвами України. В кожному з довідників такі відомості традиційно узагальнювали в таблицю «Випуск книг видавництвами Української РСР ...» починаючи з 1966 року.

На жаль, ці відомості не зовсім прийнятні для нашого дослідження, оскільки серед опублікованих цифрових показників видавництв, які випускали дитячі книги, не виокремлено відомості за цільовим та читацьким призначенням. Тож з державних статистичних довідників абсолютно неможливо дізнатися, яку частку від загального обсягу книг ключових профільних видавництв «Веселка» (попередня назва «Дитвидав»), «Молодь» і «Радянська школа» становили книжки для дітей.

Інша справа – аналітичний огляд матеріалів внутрішніх статистичних звітів Книжкової палати України. В цьому контексті доречно зазначити, що ретельне дослідження звітної документації надає підставу стверджувати про визначення умовного завершення післявоєнного періоду в 1953 році. Таке судження ґрунтується на застосуванні нових аспектів обліку книжкової продукції України з 1954 року, що, на нашу думку, окрім звичайних хронологічних меж ще пов'язано із запровадженням централізованого обліку та механізованої розробки книжкової продукції республік та СРСР загалом.

Наразі слід звернути увагу на те, що перший же огляд усіх звітів виявив прикрий історичний факт, який стосується розвитку соціальних комунікацій у нашій державі: тестові позначення в усіх таблицях, вміщених у зазначених звітах, наведено винятково російською мовою. На наш погляд, це вкотре засвідчило не лише шаблонність правил для всіх республік Радянського Союзу без врахування територіальних і національних особливостей, а й суцільну експансію російської мови на території України.

Загалом книжкова продукція статистично розроблялася за різними обліковими критеріями від 14 до 32 найменувань таблиць. Зазвичай у програму річного звіту входили таблиці про книги з поділом за цільовим призначенням, тематикою, мовами, обсягом (як самих видань, так і їх тиражів), видавництвами, місцем видання, комбіновані таблиці, автореферати та книги для сліпих.

Для кращого розуміння специфіки державного обліку випуску книжкової продукції в Українській РСР доречно згадати про ключові аспекти статистичного обліку. Отже, такі облікові аспекти, як цільове призначення, тематичні рубрики, мови видань і поділ за видавництвами давали змогу утворити різноманітні критерії статистичного обліку книжкових видань, що знаходило своє відображення в різноманітних варіантах численних таблиць, а таблиці, які обліковували дитячі книги, були невіддільною частиною цієї статистичної системи. Ретельне вивчення річних звітних таблиць надало ключ до усвідомлення того, що умовно всі таблиці диференційного обліку дитячих книг можна розподілити за трьома категоріями: сталі, змінні та одиничні.

Так, приміром, до категорії сталих (з 1946 по 1989 роки) відносимо щорічні таблиці № 1 «Розподіл книжкової продукції за цільовим і читацьким призначенням», таблиці зі змінними номерами але зі сталими назвами «Розподіл книжкової продукції за цільовим і читацьким призначенням в межах основних тематичних розділів» і «Розподіл книжкової продукції за мовами в межах груп цільового і читацького призначення».

До змінних таблиць зараховуємо таблиці, які обліковували дитячі книги за критерієм перекладів з іншим мов та критерієм повторності видання або перевидання. Таке методичне рішення спирається на нестабільність підстав відносити дитячі книги до зазначених категорій, тобто не кожного року фіксувалися видання перекладів іноземних творів для дітей з тої чи іншої мови. Або ж перевидання популярних дитячих книг відбувалось не щорічно.

Що стосується останньої зі вказаних категорій, то до неї потрапили таблиці, які наводили в поодиноких випадках, як от «Розподіл художньої літератури народів СРСР за національними літературами, групами письменників та жанрами» (1954 р.) та «Випуск книг і брошур видавництвами за ознакою серійності» (в 1977 та 1979 роках) з наведенням статистичних показників у межах випуску серії «Шкільні бібліотеки», що, певною мірою свідчить про відсутність послідовності у прийнятті рішень працівниками Книжкової палати щодо окремих аспектів державного обліку друку.

Теоретичні міркування стосовно узагальнення в таблицях усіх виявлених статистичних показників державного обліку друку дитячих книг передбачали їхнє наведення в додатках до дисертаційного дослідження. Проте загальний обсяг запланованих таблиць значно перевищує прийнятний для наукового дослідження об'єм, адже кожний щорічний звіт Книжкової палати включав у себе близько 70-80 тис. даних. В наслідок цього, ми змушені задовольнитися лише загальною характеристикою відповідних таблиць зі щорічних статистичних звітів Книжкової палати України за 1946–1989 рр.

Натомість пропонуємо таблицю цифрових співвідношень у внутрішніх річних звітах загальної кількості таблиць і кількості таблиць, в яких обліковано дитячі книги наступного статистичного періоду (табл. 2.16).

**Цифрове співвідношення загальної кількості таблиць і
кількості таблиць з обліком дитячих книг**

таблиці обліку	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
дитячих книг	6	5	7	7	7	4	4	4	4
загальна кількість	18	16	18	18	19	14*	16	16	16

* - кількість таблиць обліку книжкової продукції серед 25 таблиць усіх видів видань

У 1960–1970-х роках продовжувався процес розширення й активного пошуку оптимальних шляхів державного обліку друку книжкових видань. На наш погляд, цьому сприяв ряд факторів, серед яких:

- ухвалення на XIII нараді працівників книжкових палат (Харків, 1962 р.) проекту інструкції з відбору для статистичного обліку книг і брошур й інструкції та схеми класифікації книг і брошур за цільовим призначенням (введено в дію в січні 1963 р.) [224, с. 69];
- запровадження в Радянському Союзі, в тому числі й в Українській РСР, з 1964 року поділу книжкової продукції на книги та брошури згідно з Рекомендаціями ЮНЕСКО (книга – неперіодичне видання понад 48 сторінок, а брошура – таке саме видання обсягом від 5 до 48 сторінок);
- ухвалення на XIV і XV нарадах директорів книжкових палат (Москва, 1964 і 1965 рр.) проекту Положення про державну статистику друку [224, с. 69].

Відтоді статистичні функції Палати набувають більш поширеного та поглибленого характеру, впроваджується розробка нових матеріалів з урахуванням вимог і практичних завдань нового керівництва Книжкової палати УРСР – Державного комітету Раді Міністрів УРСР по пресі. Яскравим показником цього може служити збільшення кількості розроблених таблиць річного статистичного звіту з книжкової продукції й даних у них. В 1963 р. Палата прозвітувала 19 статистичними таблицями, в 1965 р. – 23, в 1967 р. – 27, в 1974 р. – звіт уже містив 32 таблиці. Так, у 1963 році запровадили поділ

книжкової продукції на групи «А», «Б» та «В», що заклало основи для деталізації щорічного обліку означених груп за цільовим призначенням, мовами й змістом з додатковим виокремленням серед масивів першовидань і перевидань.

У цьому контексті слід окремо виділити річний звіт за 1964 рік, який налічував 33 статистичні таблиці з розширеним переліком їхніх найменувань. Частково цьому сприяло запровадження поділу книжкової продукції на книги та брошури згідно з Рекомендаціями ЮНЕСКО, що роздвоїло деякі аспекти та відповідно збільшило загальну кількість таблиць. Проте надалі цю кількість було дещо скорочено і вже через два роки загальний перелік таблиць набув відносно сталої форми як за кількістю, так і за назвами (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Цифрове співвідношення загальної кількості таблиць і
кількості таблиць з обліком дитячих книг

таблиці обліку	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
дитячих книг	6	14	8	9	14	12	11	11	11	12	13	14	12	13	8	7
загальна кількість	19	33	23	23	27	27	27	27	28	30	30	32	32	31	24	18

Ще однією нетиповою особливістю звітування Палати за 1964 р. вважаємо зберігшийся до сьогодні примірник спеціалізованого річного звіту «Книги видавництва УРСР в 1964 році за цільовим призначенням, тематикою та мовами видання» (3 таблиці). В ньому дитячу літературу виокремлено в загальній таблиці № 1 (24 с.) з назвою абсолютно ідентичною назві самого звіту. Відповідно до цільового шифру «80-84. Дитяча література» випуском книг для дітей займалися 13 видавництв і видавничих організацій, які протягом 1964 р. випустили 249 назв дитячих книг: «Веселка» (187 назв), «Радянська школа» (15 назв), «Крим» (14 назв), «Карпати» (6 назв), «Молодь» (5 назв), «Промінь» (5 назв), «Мистецтво» (4 назви), «Прапор» (4 назви), «Дніпро» (3 назви), «Донбас» (2 назви), «Каменярь» (2 назви), «Вінницьке книжково-газетне

видавництво» (1 назва) та «Маяк» (1 назва). Безперечним лідером було видавництво «Веселка», яке із загальної кількості назв (188) випустило 187 книг для дітей і лише 1 – для дорослих. У решті таблиць, а саме в таблиці № 2 «Видання книг в Українській РСР в межах кожного видавництва за збільшеними групами змісту за 1964 рік» (24 с.) і таблиці № 3 «Видання книг в Українській РСР за 1964 рік за мовами в межах видавництв» (21 с.) уже не було відокремлено відомості про показники випуску дитячих книг.

За подібним принципом укладено ще один спеціалізований річний звіт «Статистичний звіт про книжкову продукцію Української РСР за 1978 рік (розподіл за видавництвами і видавничими організаціями)» (9 таблиць). Тут дитячу літературу виокремлено в загальній таблиці № 3 «Випуск книг і брошур в Українській РСР видавництвами за цільовим призначенням в 1978 році» (22 с.), де відповідно до групи цільового призначення «Дитяча література» знаходимо відомості, що випуском книг для дітей займались вже 17 видавництв і видавничих організацій, які протягом означеного періоду випустили 322 назви дитячих книг: «Веселка» (233 назви), «Радянська школа» (29 назв), «Молодь» (13 назв), «Дніпро» (8 назв), «Карпати» (7 назв), «Мистецтво» (5 назв), «Прапор» (5 назв), «Донбас» (4 назви), «Каменяр» (4 назви), «Маяк» (3 назви), «Промінь» (3 назви), «Будівельник» (2 назви), «Техніка» (2 назви), «Музична Україна» (1 назва), «Радянський письменник» (1 назва), «Таврія» (1 назва) та «Урожай» (1 назва). Безперечним лідером, як і в попередньому разі, стало видавництво «Веселка», яке із загальної кількості назв (237) випустило 233 книги для дітей і лише 4 – для дорослих. Дані таблиці № 4 «Випуск книг і брошур в Українській РСР видавництвами за збільшеними тематичними розділами "Тимчасової класифікації літератури для зведеного тематичного планування та координування" в 1978 році» (16 с.) про «Літературу для дітей» повторили цифрові показники попередньої таблиці.

Окрім цих двох таблиць випуск дитячих книг ще частково обліковано в таблиці № 9 «Випуск книг і брошур в Українській РСР видавництвами за ознакою серійності в 1978 році» (6 с.). У цьому випадку мається на увазі, що

12 видавництв і видавничих організацій випустили 40 назв у межах серії «Шкільні бібліотеки»: «Веселка» (8 назв), «Мистецтво» (7 назв), «Дніпро» (6 назв), «Молодь» (4 назви), «Прапор» (3 назви), «Донбас» (2 назви), «Каменяр» (2 назви), «Карпати» (2 назви), «Маяк» (2 назви), «Промінь» (2 назви), «Радянський письменник» (1 назва), «Таврія» (1 назва). Доволі дивним і не зрозумілим вважаємо той факт, що цифрові показники видавництва «Мистецтво» протирічать математичній логіці. Йдеться про те, що в таблицях №№ 3 і 4 кількість дитячих книг становить 5 назв, натомість у серії «Шкільні бібліотеки» зазначено більшу цифру – 7. В цьому випадку можна припустити, що в межах цієї серії було випущено 2 назви видань, які мали методичних характер і стосувалися шкільної програми.

Дещо за іншими критеріями обліковано статистичні показники в окремому додатку до річного звіту за 1977 р. – «Статистичний звіт про книжкову продукцію Української РСР за 1977 рік (доповнення)» (5 таблиць). В його основу покладено переважно мовний аспект, що підтверджується чотирма таблицями, які інформують про випуск книжкової продукції за мовами з деталізацією в межах цільового призначення і тематичних розділів. Облік дитячих книг виявлено у 3 таблицях: загальна таблиця № 1 «Випуск книжкової продукції за тематичними розділами і розділами цільового призначення (комбінована)» (22 с.), таблиця № 2 «Випуск книжкової продукції за мовами в межах розділів цільового призначення» (13 с.) і таблиця № 4 «Випуск книжкової продукції за мовами в межах збільшених тематичних розділів» (7 с.). В них, окрім загальних тематичних показників за цільовим призначенням, застосовано деталізацію обліку друку дитячих книг за віковими критеріями (для дошкільного та шкільного віку) й художніми літературами (російська, українська та народів зарубіжних країн).

На нашу думку, виокремлення показників за цільовим та читацьким призначенням у межах відомостей за видавництвами в спеціалізовані статистичні звіти додатково підтверджує ствердження, що протягом 1960–1970-х

років продовжувався процес розширення й активного пошуку оптимальних шляхів державного обліку друку книжкових видань.

Зокрема, в першій половині 1970-х років було значно розширено програму бібліографічно-статистичного обліку, окрім того, ще більше зросла оперативність обробки статистичних даних в Україні, оскільки статистичній розробці піддавали книжкову, журнальну, газетну, нотну й образотворчу продукції. Так, програма розробки друкованої продукції передбачала підготовку близько 30 таблиць з книжкової продукції за тематикою, читацьким призначенням, мовами, видавництвами, а також комбіновані таблиці, які сприяли широкому аналізу продукції та підготовці довідників і посібників різного призначення.

Підготовку таблиць, за раніше узгодженою програмою, традиційно було покладено на відділ статистики друку. План, а пізніше й перший варіант аналізу книжкової продукції дирекція Книжкової палати затвердила після обговорення на методичній раді. Варто зазначити, що попередньо Рада розглянула кілька варіантів розміщення матеріалів – систематичне по групах диференційованого обліку й видавництвах та комбіноване, де поєднувались загальна оцінка книжкової продукції, проводилось групування даних за систематикою, цільовим призначенням і предметним групуванням [136, с. 72].

У всіх галузевих розділах активно використовували дані комбінаційних таблиць, для аналізу яких широко використовували матеріал з таблиць, самостійно опрацьований за статистичними звітами. Для більш чіткого уявлення про характер книжкової продукції застосовано поділ на книги і брошури, на видання з ціною і без ціни, широкого розповсюдження та вузької цільової направленості, на розподіл книг, які видані вперше і повторно. В дитячій літературі здійснено розробки за віковими групами. Окреме місце відведено показу діяльності спеціалізованих видавництв. Аналізуючи видавничу діяльність установ та організацій, укладачі намагалися розкрити групи організацій, що займаються виданням літератури, її тематику, актуальність, цільове призначення тощо [136, с. 74–75].

З метою ще більшого вдосконалення методичних та практичних питань розробки й складання статистичних аналізів друкованої продукції на початку 1973 р. додатково було створено інформаційно-статистичний відділ з друку та групу бібліографічної інформації і статистики при відділі науково-методичної роботи, які приступили до здійснення розробок й аналізу друкованої продукції за більш поглибленою програмою в порівнянні з прийнятими у статистиці друку. Як наслідок, розробки Книжкової палати зі статистики друку використовувалися у прогнозуванні випуску книжкової продукції на найближчі роки [184, с. 67–68; 224, с. 74].

В 1970-ті роки в системі радянського книговидання діяло кілька схем класифікації літератури, наявність яких ускладнювала координацію діяльності видавництв, книжкової торгівлі, державної бібліографії і статистики друку. Введення Єдиної схеми класифікації літератури для книговидання в СРСР, розробленої Всесоюзною книжковою палатою, мало сприяти більш впорядкованій організації роботи в галузі, підвищити ефективність тематичного планування та обліку літератури. Затверджену Комісією Держкомвидаву СРСР від 7 березня 1977 року «Единую схему классификации литературы для книгоиздания в СССР» уведено в дію: у системі зведеного тематичного планування і координації – з плану випуску 1979 року; у системі книжкової торгівлі – з 1980; у системі державної бібліографії – з 1978; в системі державної статистики друку – з 1979 року. При цьому проставлення індексу УДК на всіх науково-технічних виданнях у відповідності з постановою РМ СРСР 1962 року зберігалось [224, с. 76].

Починаючи з 1979 р. тематичні розробки Палати базувалися на Єдиній схемі класифікації літератури для книговидання в СРСР. Тож, виходячи з конкретних вимог видавничих організацій, в статистичну звітність вводили нові таблиці, напрями і комбінації: розподіл на книги та брошури, випуск видавничої продукції за мовами, випуск першовидань і перевидань тощо [139, с. 22; 199, с. 3; 200, с. 3].

Ось як виглядають показники загальної кількості таблиць і кількості таблиць, в яких обліковано дитячі книги чергового статистичного періоду (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Цифрове співвідношення загальної кількості таблиць і
кількості таблиць з обліком дитячих книг

таблиці обліку	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
дитячих книг	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13
загальна кількість	31	31	30	30	30	30	30	30	30	30	30

Загалом, протягом 70–80-х років ХХ століття основну діяльність відділу статистики друку було спрямовано на розроблення статистичних аналізів випуску книжкових та періодичних видань і статматеріалів з питань книгознавства. Так, план науково-дослідних робіт на 1976–1980 рр. передбачав розробку актуальних і важливих проблем бібліографії та книгознавства. Ряд тем був пов’язаний із прогнозуванням та соціологічними дослідженнями української книги [134, с. 70]. А останнім статистичним довідником випущеним у Радянський період став раніше зазначений збірник «Преса Української РСР 1918–1985» (Харків, 1986) [200].

Наразі зазначимо, що останнім законодавчим документом періоду функціонування системи ОП у загальносоюзній системі була постанова Ради Міністрів Української РСР від 01.12.1987 р. № 388 «Про дальше вдосконалення порядку розсилки контрольних і обов’язкових примірників творів друку» [213]. Згідно з постановою обов’язковому депонуванню підлягали лише твори друку. Серед депозитаріїв-отримувачів Книжкова палата Української РСР традиційно мала право на отримання по одному безкоштовному примірнику всіх видів видань.

Важливим положенням документу вважається те, що він закріплював існування національного за характером ОП. Видавництва й організації зобов’язані були надавати депозитаріям платні й безплатні ОП видань,

надрукованих за їхнім замовленням за кордоном у визначені постановою депозитарії у відповідній кількості. Хоча друк українських видань за кордоном був недостатньо чисельним, визнання їх усіх українськими виданнями мав стати запорукою повноти національних колекцій творів друку [247, с. 53–54].

У постанові також знайшла відображення ідея, яка безпосередньо стосувалася архівного зберігання ОП. Ті примірники, котрі потрібно було передавати у Всесоюзну книжкову палату, мали виготовлятися поліграфічними підприємствами у покращеному поліграфічному виконанні. Таке положення мало велике значення для забезпечення довгочасного зберігання обов'язкових примірників. Проте це не знайшло підтримки в подальших законодавчих актах системи ОП і навіть не розповсюджувалось на архів друку України, який збирала Книжкова палата [247, с. 54].

Що стосується загальних тенденцій друку дитячих книг на території України протягом досліджуваного періоду, то аналітичний огляд статистичних показників друку дитячих книг виявив, щодо 1989 р. відбувалося поступове збільшення випуску книг для дітей як за назвами, так і за тиражами. Дитяча література традиційно відігравала значну роль у вихованні підростаючого покоління, тому щороку в Україні видавали велику кількість книжок для дітей, переважну більшість з яких становила художня література. Так, у 1962 р. з 271 назви дитячих книг 200 назв було обліковано в розділі «Художня література», а твори письменників і поетів становили 13 624 тис. пр. на фоні загального об'єму тиражів книг для дітей у 15 556 тис. пр. У 1980 р. до розділу «Художня література» віднесено 293 назви з 363 назв і, відповідно, 47 092 тис. пр. з 50 291 тис. пр. Для дітей друкували твори відомих українських письменників – М. Трублаїні, О. Донченка, В. Бичка, І. Неходи, Н. Забіли, О. Іваненко, Ю. Збанацького, М. Стельмаха, І. Василенка та багатьох інших. Чимало перевидано класичної української літератури, особливо творів І. Франка. Великий успіх мали класичні твори російських та іноземних авторів.

Зауважимо, що протягом 1980-х років функції та обсяг робіт у Книжковій палаті залишалися сталими без істотних змін, проте одне суттєве нововведення

таки було – очікування завершення будівництва нового приміщення для Палати в Києві й підготовка фондів до майбутнього переїзду. Саме це і стало закінченням харківського періоду Книжкової палати України та початком київського періоду з його подальшими трансформаційними процесами державного обліку друку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Бібліографічний пошук в електронних каталогах провідних організацій-укладачів українського бібліографічного репертуару надав змогу визначити кількість назв і примірників дитячих книг виданих до 1917 року, які дотепер зберігаються у фондах. Аналітико-синтетична обробка бібліографічної інформації сприяла систематизації та деталізації відомостей у зведену статистичну таблицю за такими критеріями: назви, роки, міста, мови, загальна кількість усіх показників.

Ретельний бібліографічний аналіз дав можливість виявити основні тенденції випуску дитячих книг в Україні з 1842 р. по 1916 р. та сформулювати висновки за територіальною приналежністю, хронологією випуску, мовною ознакою, переліком найменувань ключових видавців і загальною кількістю видавців та друкарень, які випускали дитячі книги в Україні.

Перші десятиліття функціонування Книжкової палати України засвідчують те, що протягом 20–30-х років ХХ століття відбувався період формування і розбудови державних бібліографічної та статистичної реєстрацій. Це були роки дуже активних пошуків оптимальних організаційних форм і кращих методів статистично-облікової роботи.

Після закінчення військових дій на території України дитяча література почала з новою силою відігравати суттєву роль у вихованні підростаючого покоління. Щороку в Україні поступово зростала кількість випуску книг для дітей. На базі укрупнення дрібних видавництв створювалися нові, зі значною виробничою потужністю, з більш чітко визначеною спеціалізацією видавництв.

У перші післявоєнні роки функції «Дитвидаву» УРСР взяло на себе видавництво ЦК ЛКСМ України «Молодь». Було створено редакцію дитячої книги, котра видала чимало художніх книжок для дітей – спершу в «Укрдержвидаві», потім – у видавництві «Молодь» (до 1956 року).

Період сталого розвитку державного обліку друку розпочався майже одразу після війни. Так, починаючи з 1946 р., Книжкова палата публікує деталізовану офіційну статистику друку дитячих книг в Україні за різними критеріями. Частково це було пов'язано з тим, що розвиток видавничої справи, науки і культури потребував постійного вдосконалення організації та методики друку.

Одним з ключових завдань у сфері державного обліку друку була ліквідація розриву між тодішнім рівнем статистики друку та мірою її застосування. Значна кількість розрізів і показників статистики мало використовувалася при плануванні видавничої справи, тиражуванні видань, у науковій роботі. Як наслідок, протягом 1950–1970-х років відбувався процес розширення й активного пошуку оптимальних шляхів державного обліку друку книжкових видань.

Подальше систематичне вдосконалення статистичних методів, покращення схем класифікації, більш поглиблена розробка статистичної звітності, введення нових шифрів, практика і досвід багатьох років з підготовки розгорнутих статистичних даних спричинили створення фундаментальної методологічної бази для аналітичної дослідної роботи з державного обліку друку дитячих книг в Україні.

У другому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації та представлених у списку використаних джерел: [168], [173], [178], [180], [187], [252].

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ОБЛІКУ ДРУКУ ДИТЯЧИХ КНИГ В УКРАЇНІ

3.1 Трансформаційні зміни та сучасне оновлення державного обліку друку дитячих книг (1990–2019 рр.)

Початок 90-х років ХХ століття приніс суттєві зміни в усі сфери життя. Вже у 1990 році потреба в оновленні соціально-економічних засад і культурно-освітніх пріоритетів українського суспільства, після оголошеної генсеком СРСР Перебудови (1985 р.), відчувалася дуже гостро. Можливо саме той факт, що переведення Книжкової палати УРСР з Харкова до Києва збігся у часі з соціально-економічною перебудовою суспільства, виявилось певною історичною закономірністю. Так почався київський період Книжкової палати України.

Так званому «оновленню» Книжкової палати й налагодженню поточної роботи в Києві в ці роки сприяло її злиття з видавництвом «Реклама», перейменованого в «Час», у результаті чого відбулося створення Республіканського бібліографічно-видавничого об'єднання (РБВО) «Книжкова палата УРСР ім. Івана Федорова», яке пізніше отримало назву «Національне науково-виробниче об'єднання "Книжкова палата України"» (1992 р.) [224, с. 90]. Це дало змогу здійснити за рахунок коштів видавництва оплату витрат на перевезення частини фонду Державного архіву друку з Харкова до Києва, стимулювати працівників Палати тощо.

На наш погляд, очевидним підґрунтям для оновлення було прагнення перебудувати діяльність Книжкової палати УРСР, що спрямовувалося на підвищення рівня і розширення бібліографічної роботи в республіці, вдосконалення державної статистики та централізованої каталогізації творів друку, наукових розробок з питань книговидавничої справи, соціологічних досліджень, вивчення та використання фондів Державного архіву друку

Української РСР, публікації архівних матеріалів, інформаційної та видавничої діяльності, впровадження електронно-обчислювальної техніки і комп'ютеризації. Наголосимо, що всі ці напрями очікуваних трансформацій у Книжковій палаті прописав голова Державного комітету Української РСР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі, Ю. Дяченко, ще в наказі від 25.08.89 № 119.

На практиці ситуація з виконанням поточної бібліографічної та облікової роботи в Книжковій палаті виглядала так: протягом кінця 1989 та 1990 років з Харкова до Києва перевезли всі книги та брошури за 1917–1989 рр., що за офіційними даними становило 613 019 одиниць зберігання [224, с. 89], проте поточна доставка обов'язкових примірників ще відбувалася за старою адресою до Харкова. Безперечно, розрізнений облік двома реєстраційними осередками ускладнював здійснення державного обліку друку, що негативно позначалося на його достовірності.

Припускаємо, що такий стан справ вплинув на оформлення річної звітності за 1990 рік. Зокрема, йдеться про те, що серед усіх наявних у Книжковій палаті України річних звітів зі статистичними таблицями лише таблиці 1990 р. укладено не в Україні, а в Росії – Всесоюзною книжковою палатою. Наразі точно не відомо якою була загальна кількість звітних таблиць, однак на останній серед збережених – зазначено «Таблица 29», а в наявності є лише незброшуровані аркуші таблиці № 1 й таблиць з № 15 по № 29. З огляду на таку нетиповість доречно згадати й про іншу особливість тогорічного звіту: кожна з таблиць крім основного номера самої таблиці паралельно мала ще додаткову нумерацію.

Наприклад, у межах таблиці 15 на всіх аркушах посередині вгорі було зазначено однакову назву «Выпуск в СССР книг и брошюр по основным разделам содержания (с распределением учебной и детской научно-познавательной литературы)», в лівому верхньому куті – «Всесоюзная книжная палата», а в правому верхньому куті першого аркуша таблиці в три рядки прописувалась подібна інформація: «Таблица 15(01)», «Лист 1» та «Украинская

ССР». Наступний аркуш мав такі записи: «Продолжение таблицы 15(01)» і «(Лист 2)». На третьому аркуші записи оформлені за зразком першого аркуша, проте внесено зміни в додатковій нумерації таблиці – «Таблица 15(02)». Ключовою відмінністю на кожному із зазначених аркушів є різні аспекти обліку. Приміром, в таблиці 15(01) обліковано за розділами змісту всі книги та брошури, в таблиці 15(02) обліковано за розділами змісту всі книги та брошури зі вказаною ціною, в таблиці 15(03) обліковано за розділами змісту всі книги без зазначення брошур, в таблиці 15(04) обліковано за розділами змісту лише самі брошури, в таблиці 15(05) обліковано за розділами змісту загальну кількість перекладних видань, в таблиці 15(06) обліковано за розділами змісту кількість перекладів російською мовою, а в таблиці 15(07) обліковано за розділами змісту кількість перекладів мовами інших народів СРСР.

Таких аспектів у кожній таблиці було чимало, в середньому по 25–30 наменувань, проте найбільшу їх кількість виявлено в таблиці 23 «Выпуск в СССР книг и брошюр издающими организациями и учреждениями в 1990 году» – 82 аспекти. Зазначимо, що випуск дитячих книг обліковано в узагальнених таблицях №№ 15, 16, 18, 19, 21, 23–26, 29.

У 1991 році в Книжковій палаті України частково вирішувалися організаційні питання, удосконалювалися технологічні процеси, в тому числі й процеси проходження обов'язкового примірника видань. Поступово й остаточно робота з опрацювання нових надходжень ОП і створення бібліографічних показників переходить до Палати в Києві.

Отже, річний статистичний звіт за 1991 р. вже було сформовано у Києві. На початку 1992 р. тодішній генеральний директор Книжкової палати України, В. Самусєв, звітував до Всесоюзної книжкової палати про статистичні дані випуску в Україні книг та брошур. Відомості про це збереглися у звітній папці за 1991 р. на 11 сторінках додатку до відповідного листа В. П. Самусєва.

Зокрема, в цій папці виявлено 7 таблиць, серед яких відомості про дитячі книги обліковано в 4 таблицях: «Випуск книг та брошур за укрупненими тематичними розділами в 1991 році» (рос. мовою), «Випуск книг та брошур за

цільовим призначенням в 1991 році» (рос. мовою), «Видання координованої літератури за 1991 рік в Україні (основний вид)» та «Видання книг і брошур в Україні по основних тематичних розділах за 1991 рік (основний вид)».

Надалі простежується поступове збільшення як загальної кількості звітних таблиць, так і кількості таблиць, в яких обліковано випуск дитячих книг. Щоправда це ж саме не можна стверджувати про покращення випуску дитячих книг в Україні.

Упродовж 90-х років минулого століття на території України друкували дитячі книги, що в переважній більшості складали переклади з інших мов світу. Здебільшого редагування й робота над текстами нерідко завершувалась одразу після «чорнового» перекладу тексту. Такі недоліки допускали у своїх виданнях видавці ПП «Видавництво "Махаон-Україна"» і ТОВ «Перо». Також важливо зазначити, що художнє оформлення цих книжок було ідентичним до зарубіжних оригіналів. Випуск подібних дитячих книг був і швидшим, і дешевшим, а відповідно, і рентабельнішим. У такому випадку можна навіть стверджувати про початок загального падіння рівня та якості дизайнерського професіоналізму.

Окрім того, означений стан справ надає підстави вважати, що в Україні на початку 90-х років XX століття існувала тенденція «випадковості», котра частково була наслідком переходу від повної централізації книговидавання до децентралізації, створення окремих кооперативних видавництв і великого кола невеличких недержавних фірм. Різні видавництва та видавничі організації виникали стихійно і часто організовували їх люди вельми далекі від видавничої справи. Зазвичай, такі підприємства не орієнтувалися на державні видавничі стандарти і правила. Ця авторська гіпотеза заснована і ґрунтується на досвіді роботи у Книжковій палаті України й аналізі відповідної інформації у фаховій періодиці.

Доволі часто зміни в репертуарі та накладах дитячих книг були наслідком загальних проблем видавничої галузі, поліграфічної промисловості та сфери книгорозповсюдження в Україні. Суттєву відмінність становлять

% співвідношення назв і тиражів дитячих книг до загальної кількості книг і брошур. Так, процентний коефіцієнт назв дитячих видань засвідчує про своєрідне балансування показників в певних межах без різких змін. Що стосується процентного коефіцієнту тиражів, то протягом шести років спостерігалось стрімке падіння показників (з 28,4% до 3,8%). З 1991 до 1996 рр. зафіксовано зменшення випуску дитячих видань як за назвами, так і за накладом, особливо з 1994 року відзначаємо різке зниження накладів.

Варто зазначити, що українська дитяча книга цього періоду презентується насамперед народними та літературними казками. Більше третини (37%) становили саме казки – улюблений жанр дошкільнят і молодших школярів. Найбільшими тиражами видавалися українські народні казки. Наприклад, збірник «Українські народні казки» підготовлений В. Бойко було перекладено англійською, німецькою, французькою і ще п'ятнадцятьма мовами народів Індії. Літературну казку представляли твори українських і зарубіжних класиків, зокрема, Марка Вовчка, І. Франка, М. Підгірянки, В. Сухомлинського, Г.-К. Андерсена, Ш. Перро, Р. Кіплінга, Дж. Родарі та інших [13].

Значну частину книжкового масиву для дітей становили віршовані твори. В сукупності ці твори разом із казками й абетками формували дві третини всього репертуару дитячих книг. Часто саме такі видання випускали у незвичайній привабливій формі з гарними ілюстраціями та вишуканим поліграфічним оформленням. Для малих читачів пострадянського періоду оригінальні нововведення в матеріальних конструкціях дитячих книг сприймалися, як дива, тому книги-іграшки, книги-розмальовки та інші нетипові дитячі книжечки користувалися великим попитом серед найменшої вікової категорії. Відповідно до цього випуск українських народних казок («Коза-дереза», «Лисичка і журавель», «Кривенька качечка», «Пан Коцький» та ін.) у незвичайній формі та за прийнятними цінами був доволі прибутковим [13].

Дитячі книги з прозовими творами для більш старших вікових читацьких категорій мали широку часову, географічну і жанрову широту. Основне представлення цього сегмента видань відображено у книжкових серіях на

кшталт «Шкільна бібліотека», «Нашого цвіту по всьому світу», «Українське відродження», «Повернуті імена» тощо [13].

Значно меншим за кількістю назв і обсягами тиражів є масив науково-довідкових видань для дітей. Однак на той час зміни в українському суспільстві вимагали не лише відродження національної літературної спадщини, а й формування нового світобачення українських дітей. Тож серед дітей поступово зростав попит на популярне і доступне викладення ряду наукових дисциплін, таких як історія, географія, природознавство, народознавство та інші.

На перший час означену читацьку потребу задовольнили переклади зарубіжних енциклопедій, хоча більшість з них так і не були кваліфіковано адаптовані до української ментальності. Згодом видавці почали відповідальніше ставитися до перекладів політематичних дитячих енциклопедій та поступово збільшувати випуск вітчизняних, а не перекладних видань.

Проведений аналітичний огляд випуску нових видань і перевидань дитячих книг за тематичними розділами та цільовим призначенням виявив такі особливості обліку:

- виокремлену в 1991 році у тематичному розділі «Літературно-художні видання для дітей» підгрупу цільового призначення «дошкільники» винесено окремо без деталізації за тематичними розділами;
- серед підгруп цільового призначення найбільше представлена категорія – «молодші школярі», а найменше – «юнацтво»;
- серед первинних і повторних видань за тематичними розділами найчисельнішу групу становлять нові літературно-художні видання, а найменш чисельну – перевидання науково-довідкових видань для дітей.

Досить значним фактором, що впливав на реєстрацію та облік дитячих видань у зазначений період вважаємо наявність таких чинників: розбудова державності України, розпад економіки, створення неспеціалістами нових видавництв і збільшення безвідповідальності посадових осіб щодо виконання Постанови Ради міністрів УРСР від 20 травня 1949 р. № 1228 [207] та

Постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 1992 р. № 376 [205]. Усі ці чинники, кожний з них по різному, ускладнювали роботу з реєстрації та обліку дитячих книг.

Щорічні статистичні звіти Книжкової палати України за 1991–1996 рр. надають підставу стверджувати, що впродовж цього періоду, окрім завершення складного процесу перевезення та розміщення документного фонду, відбувався пошук оптимальних параметрів представлення інформації про динаміку й тенденції у видавничій справі. Так, при огляді відомостей про випуск дитячих книг в Україні за тематичними розділами спостерігається відмінність у переліку категорій обліку. Зокрема, у 1991 році в тематичному розділі «Літературно-художні видання для дітей» було виокремлено підгрупу цільового призначення – «дошкільники», а в 1992 році всі «Видання для дітей» взагалі не класифікувалися за жодними критеріями (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Випуск дитячих книг за тематичними розділами

Тематичні розділи	1991		1992	
	Кільк. назв, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кільк. назв, друк. од.	Тираж, тис. пр.
<i>Дитяча літ., у т. ч.:</i>	306	38 821,0	312	31 204,3
<i>Літературно-художні, в т. ч.:</i>	281	37 625,0	X	X
дошкільники	115	20 279,0	X	X
<i>Науково-довідкові</i>	25	1 196,0	X	X

X – немає даних у статистичному звіті про відповідний поділ за тематичними розділами

Проте у звітах наступних чотирьох років відомості про випуск дитячих книг класифіковано за тематичними розділами, цільовим призначенням та новизною чи перевиданням дитячих книг, що узагальнено у таблиці «Випуск нових видань і перевидань дитячих книг за тематичними розділами та цільовим призначенням» (див. Додаток Є).

Порівняння звітних аспектів за 1991–1992 та 1993–1996 роки виявило, що в оновленому варіанті класифікації державного обліку друку дитячих книг попередні параметри обліку було суттєво розширено та доповнено новими

критеріями реєстрації за цільовим призначенням і первинністю чи повторністю випуску дитячих книг.

У 1994 році до впроваджених параметрів обліку дитячих видань додали ще два нових критерії реєстрації дитячих книг за мовними ознаками: мова тексту видання та мова з якої зроблено переклад літературно-художніх чи науково-довідкових видань.

Узагальнена таблиця «Випуск дитячих книг мовами і перекладених з мов світу» (див. Додаток Є, табл. Є.2) засвідчує, що з кожним роком кількість як перекладних, так й іншомовних видань поступово зростала. На фоні цього простежується тенденція до розширення переліку європейських мов, якими надруковано дитячі книги в Україні. Однак помічено, що незважаючи на перевагу в чисельності дитячих книг українською мовою над книгами надрукованими російською, кількість мов з яких здійснено переклади російською мовою, переважала над кількістю подібних перекладів зроблених українською.

1996 рік став переломним у діяльності Книжкової палати України. Наказом міністра у справах преси та інформації від 25 березня 1996 року Національне науково-виробниче об'єднання «Книжкова палата України» реорганізовано у державну установу [29]. Відтоді вона повноцінно запрацювала як науково-інформаційний центр статистики видань і видавничої діяльності. Отже, протягом першого п'ятиріччя незалежності України, в державній статистиці друку сформувалися певні критерії реєстрації та параметри обліку української дитячої книги.

На функціонування дитячої книги в Україні протягом кінця XX ст. – початку XXI ст. певною мірою вплинули зміни в політичному, соціально-економічному і духовному житті нашої держави. Не дивно, що на початку нового тисячоліття у видавничій галузі відбувався спад. Точніше, він стався одразу після розпаду СРСР, а згідно зі статистичними відомостями Книжкової Палати України про роботу видавничої системи нашої держави, цей процес тривав протягом останнього десятиліття XX ст. і першого десятиліття XXI ст.,

мало не припинивши повноцінне функціонування та розвиток усієї видавничої сфери. Про глибину спаду свідчив рівень книгозабезпечення населення станом на кінець 1996 р. [222].

Причини такої ситуації достеменно відомі: по-перше, це – загальна економічна криза, яка з кожним роком все більше поглиблювалась (включно до 1999 року); по-друге, це – спричинений кризою ряд факторів (різке зниження купівельної спроможності вітчизняних споживачів, розпад книготорговельної системи і поява замість неї окремих книготорговельних підприємств зі слабкою інфраструктурою, зубожіння видавництва, котрим у кращому випадку вдавалось випустити 100–150 назв видань тощо); і по-третє, це – політика нашого уряду, який поставив книжкову справу в рамки виживання [19].

Таким чином, як і попереджали видавці й аналітики, податковий тиск нашої держави і закон в Росії про підтримку книговидання, який надав пільги власним видавцям, зробили свою справу: за першу половину останнього десятиріччя кількість видань для дітей скоротилася на 30%. Водночас збільшився потік видань, розрахованих на невибагливого читача, впала культура дитячого книговидання. Все це значною мірою було пов'язано з приходом у видавничу сферу людей, яких насамперед хвилював прибуток. Відсутність достатньої кількості нормативно-методичних матеріалів з видавничої справи і чіткої політики з боку Міністерства інформації (що може бути лише статистом у видавничій справі) призводить до того, що отримання прибутку є єдиним стимулюючим фактором для всіх видавництв, незалежно від форм власності.

Тодішніх видавців цікавила не кількість виданих, а кількість проданих книг. Відсутність повної інформації про книги, що планувалися до випуску чи вийшли у світ і нерозвиненість діалогу між видавцями та книгорозповсюджувачами серйозно перешкоджали ефективності їхньої співпраці, значно ускладнювали пошук необхідних книг споживачами, призводили до нераціональних витрат ресурсів як видавців, так і книгорозповсюджувачів.

Тому на початку третього тисячоліття одним з головних завдань оновленого від радянської цензури суспільства було визначення нових стратегій і пріоритетів для функціонування цивілізованого українського ринку дитячої книги, а також створення прийнятних умов для випуску дитячих книг в Україні. Ця система повинна була об'єднувати зусилля авторів (письменників та ілюстраторів), видавців, книготорговців, бібліотекарів і фахівців з комп'ютерних та комунікаційних технологій на регіональному, державному й міжнародному рівнях [179].

Частковим сприянням таким процесам можна вважати оперативне інформування українського населення про державний облік друку книг для дітей. Основним джерелом обліку друкованих видань у сучасній Україні як був раніше, так і досі залишається – обов'язковий примірник, що традиційно надходить до Книжкової палати. Достовірність статистичного обліку обов'язкових примірників, зареєстрованих Книжковою палатою України обумовлено повнотою надходжень видань й адміністративних даних про випуск і здачу друкованої продукції видавцями до архівної установи протягом відповідного поточного року. Тож на об'єктивність державного обліку друку впливають такі фактори [179]:

- вчасність надходжень ОП;
- повнота надходжень ОП;
- правильність і повнота наведення вихідних відомостей у виданнях.

Певною мірою це дає змогу прослідкувати тенденцію випуску книг і брошур в Україні. Проте вважаємо за необхідне наголосити на тому, що запропоновані статистичні дані можуть бути неточними. Таке судження ґрунтується на констатації того факту, що приблизно 15–20% видавців порушують чинне законодавство України, не надаючи Книжковій палаті вчасно та в повному обсязі необхідні матеріали [10; 12; 14–18; 87; 172; 174; 187; 188; 219]. Тож, як наслідок, стверджуємо, що всі показники статистичних даних про випуск книг і брошур в Україні (див. Додаток Ж) дещо занижені.

На сьогодні державний облік друку представлено трьома видами інформаційних джерел:

- опублікований – щорічні статистичні збірники «Друк України»;
- неопублікований – статистичні звіти;
- локальний електронний – бази даних.

Перший вид – статистичний збірник «Друк України» щорічно виходить з 1999 року і містить статистичні відомості систематизовані за різними критеріями за період з 1997 по 2019 роки. У межах цього видання дитячу книгу охарактеризовано за критеріями статистичного обліку в таких таблицях: «Випуск книг і брошур за тематичними розділами», «Випуск дитячої літератури за жанрами», «Випуск дитячої літератури мовами народів світу», «Випуск дитячої літератури, перекладеної мовами народів світу».

Отже, в межах випусків цього щорічника дитячу книгу обліковано в таблицях за такими критеріями:

- 1) тематичні розділи – три підвиди: літературно-художні, науково-популярні, довідкові;
- 2) література мовами народів світу;
- 3) переклади з мов народів світу.

Немає виокремлення дитячих книг від загальної кількості видань в таких таблицях:

- випуск видавництвами та видавничими організаціями;
- випуск суб'єктами видавничої діяльності за територіальною ознакою.

Безперечно інший перелік критеріїв обліку можна виявити серед позицій іншого інформаційного джерела – статистичних звітів Книжкової палати України:

1. за тематичними розділами;
2. за цільовим призначенням (у межах тематичних розділів);
3. література мовами народів світу;
4. переклади з мов народів світу;

5. література мовами національних меншин за цільовим призначенням у межах регіонів;
6. нові видання за цільовим призначенням;
7. перевидання за цільовим призначенням;
8. за видавництвами та видавничими організаціями за тематичними розділами;
9. за суб'єктами видавничої діяльності за територіальною ознакою (в межах тематичних розділів та з віковою диференціацією).

У цьому інформаційному джерелі, на відміну від першого, дитячі книги виокремлено обліковують за дев'ятьма критеріями, а не за трьома, як у першому випадку. Однак і в межах цих критеріїв обліку дитячу книгу зареєстровано по різному. Упродовж зазначеного періоду кількість облікових позицій постійно змінювалась. Так, наприкінці 1990-х років простежувалась тенденція до зменшення (в цей період у межах тематичного розділу сегмент видань для школярів обліковано за принципом «для дітей шкільного віку» без традиційного поділу за трьома рівнями загальної середньої освіти, визначеними законодавством України).

Таблиця 3.2

Цифрове співвідношення загальної кількості таблиць і
кількості таблиць з обліком дитячих книг

таблиці обліку	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
дитячих книг	9	9	9	9	9	9	9
загальна кількість	19	19	19	19	19	19	19

Від середини першого десятиліття XXI ст. з'явилася чітка динаміка зростання як критеріїв обліку, так і кількості облікових позицій. Зокрема, йдеться про облік дитячої літератури мовами національних меншин за цільовим призначенням та ще й у межах регіонів України чи облік випуску дитячих книг суб'єктами видавничої діяльності за територіальною ознакою в межах тематичних розділів та з віковою диференціацією. Зазначимо, що з 2004 року

дитячу книгу почали реєструвати в таблиці «Випуск книг і брошур за цільовим призначенням», щоправда в межах розділу «Видання для дітей та юнацтва» досі не застосовано деталізацію на підрозділи за віковими ознаками: «для дошкільнят», «для дітей молодшого шкільного віку», «для дітей середнього і старшого шкільного віку» та «для юнацтва» [188].

Таблиця 3.3

Цифрове співвідношення загальної кількості таблиць і
кількості таблиць з обліком дитячих книг

таблиці обліку	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
дитячих книг	9	9	9	9	9	9	9	9
загальна кількість	19	19	19	19	19	18	20	20

Таблиця 3.4

Цифрове співвідношення загальної кількості таблиць і
кількості таблиць з обліком дитячих книг

таблиці обліку	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
дитячих книг	9	9	9	9	9	9	9	9
загальна кількість	20	20	20	20	20	20	20	20

У проведеному дисертаційному дослідженні проаналізовано всі опубліковані в щорічнику «Друк України» відомості про випуск дитячих книг з 1997 по 2019 роки. З огляду на тему дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне розглянути зафіксовані відмінності критеріїв обліку дитячої книги за тематичними розділами і деталізувати їх [188].

Передусім йдеться про наповнюваність переліку тематичних розділів, у межах яких здійснювався облік усіх дитячих книг. Представлення тематичних розділів у статистичних звітах доводить, що на початку другого хронологічного періоду ще відбувалися зміни параметрів обліку дитячих книг за тематичними розділами. Зокрема, з 1997 р. по 1999 р. перелік тематичних розділів налічував чотири позиції, а протягом 2000–2003 років список скоротився на одну позицію

– «Дитяча літературна творчість», що свідчить про тогочасну відсутність потреби у такому розділі. Проте з 2004 року список тематичних розділів містить такі позиції: «Науково-пізнавальна література», «Довідкові видання», «Українська художня література», «Зарубіжна художня література», «Література національних меншин», «Дитяча літературна творчість». Експериментальним елементом стало виокремлення в «Друку України» серед тематичних розділів підрозділу «Збірники різних країн», однак ця практика не виправдала себе і такий параметр реєстрації дитячих книг було застосовано тільки у 2005 році [188].

Статистичні дані звітів свідчать про те, що від 2004 року серед сегмента сучасних українських дитячих книг переважають видання творів української художньої літератури. На нашу думку, це частково пояснюється підвищенням читацьких інтересів до національного відродження, а також періодичними змінами Міністерством освіти і науки України переліку обов'язкових для читання творів за шкільною програмою. Окрім того, кількісні показники назв і тиражів свідчать про поступову динаміку їх зростання з року в рік, за винятком 2014 – року суспільних та економічних потрясінь в Україні. Тенденція до збільшення статистичних показників також характерна для подібного літературного розділу – «Зарубіжна художня література» [188].

На тлі зростання випусків творів художньої літератури вирізняються найменші показники випуску творів літератури національних меншин. У цій категорії не зафіксовано чіткої тенденції до збільшення чи до зменшення показників, з огляду на їх мізерний обсяг. Варто зазначити, що до 2004 року майже всі видання літератури нацменшин реєстрували та облікували як «Літературно-художні» або в тематичному розділі «Художня література» [188].

Проведений огляд неопублікованих відомостей про випуск дитячих книг за цільовим призначенням надає змогу виявити критерії представлення відомостей про випуск цих книг за тематичними розділами. У звітах тематичні розділи представлено в межах чотирьох розділів цільового призначення – традиційних вікових груп: «для дошкільнят», «для дітей молодшого шкільного віку», «для

дітей середнього і старшого шкільного віку», «для юнацтва». Виняток становить період з 1998 по 2003 роки, в межах якого звітні статистичні відомості розділу «Науково-пізнавальна література» не деталізовано за віковими групами, окрім цільової читацької категорії «для дошкільнят». У цей період у межах іншого тематичного розділу сегмент видань для школярів обліковано за принципом «для дітей шкільного віку» без традиційного поділу за рівнями загальної середньої освіти, визначеними законодавством України [188].

Ще однією особливістю зазначеного внутрішнього обліку дитячих книг вважаємо розподіл підгруп цільового призначення з 1997 по 2003 роки тільки за двома видами тематичних груп: «Науково-пізнавальна література» і «Літературно-художні видання». З 2004 року до них додається група «Довідкові видання». Відповідно, видання «Літератури національних меншин» і «Дитяча літературна творчість» за цільовим призначенням реєстрували та обліковували в межах інших тематичних розділів [188].

Грунтовний аналіз випуску українських дитячих книг за традиційними віковими групами виявив, що в Україні упродовж майже всього досліджуваного періоду надзвичайно повільно вирішувалася проблема створення дитячого книжкового репертуару відповідно до читацьких потреб і запитів. Наприкінці минулого століття уявлення книговидавців про читацькі потреби українських дітей були занадто спрощені, а головне, вони зводилися тільки до вікової диференціації, вираженої в адресуванні видань малечі переважно дошкільного та молодшого шкільного віку. Статистика доводить, що найбільшими тиражами видавали книги для наймолодшої аудиторії, оскільки саме в цьому віці адресат найменше диференційований за всіма ознаками. Мало диференційовану таку категорію читачів, як «діти старшого шкільного віку», й особливо мізерно виокремлено серед читачів юнацтво [188].

Про такий стан справ неодноразово зазначалося в розвідках українських науковців. Проте основна тенденція друку дитячих книг за цільовим призначенням залишається сталою й останнім часом в Україні найбільше видано книг для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, що

засвідчують дані оприлюднені нами в окремих авторських публікаціях [169; 172; 174; 177; 181; 186].

Особливо цінним матеріалом для подальших досліджень дитячої книги українськими науковцями вважаємо перше в Україні узагальнення акумульованих статистичних відомостей про випуск дитячих книг мовами національних меншин за цільовим призначенням у межах регіонів країни. Реєстрацію таких даних проводять фахівці відділу статистичного моніторингу та аналізу друку Книжкової палати України, починаючи з 2003 року, що знайшло відображення у щорічних внутрішніх звітах відділу [188].

Аналіз випуску дитячих книг мовами національних меншин за цільовим призначенням у межах регіонів України виявив, що сегмент дитячих видань, випущених різними мовами та в різних регіонах України, представлено нерівномірно як за мовами, так і за регіонами. Наприклад, єдиною мовою національних меншин, якою безперервно друкували книги для дітей протягом 2003–2019 рр., була російська. Відповідно до цього закономірним є твердження, що масив російськомовних видань для дітей становить найбільшу кількість назв і тиражів серед аналогічних показників інших мов національних меншин [188].

Найменші показники випуску дитячих книг досліджуваного періоду зафіксовано за англійською, болгарською, гагаузькою, польською та русинською мовами. Аналітичний огляд виявив, що дитячі книги, випущені зазначеними мовами, зареєстровано лише в межах тематичного розділу «Літературно-художні видання». Окрім того, спільними ознаками, притаманними цим виданням, є кількість назв і років випусків – по одній назві та по одному року випуску [188].

Від 2003 по 2005 роки в статистичних звітах Книжкової палати України серед обліку випуску книг мовами національних меншин за цільовим призначенням у межах регіонів України всі дитячі видання класифіковано за тематичними розділами: «Літературно-художні видання» та «Науково-популярні видання». Проте в 2004 і 2005 роках зафіксовано випуск дитячих

книг мовами національних меншин за тематичним розділом «Довідкові видання», а саме російською мовою в Донецькій і Харківській областях:

- 2004 рік у Донецькій та Харківській областях однакова кількість назв і тиражів – по 1 назві з тиражами по 5 тис. пр.;
- 2005 рік – 3 назви з тиражами 13 тис. пр. у Донецькій області та 7 назв з тиражами 31 тис. пр. у Харківській області [188].

Від 2006 року в щорічних внутрішніх звітах відділу статистичного моніторингу та аналізу друку серед обліку випуску книг мовами національних меншин за цільовим призначенням у межах регіонів України зникає чітка класифікація дитячих видань за тематичними розділами («літературно-художні» та «науково-популярні»). Відтоді зрідка спостерігається виокремлення тематичного розділу «Літературно-художні видання» серед загальної тематичної рубрики «Видання для дітей», зокрема в 2006, 2007, 2011 та 2012 роках [181].

Доволі нетиповим параметром обліку вважаємо поділ дитячих книг, випущених російською мовою в Києві у 2008 році, на «літературно-художні» та «науково-популярні» за цільовим призначенням відповідно до традиційних вікових категорій: «для дошкільників», «для молодшого шкільного віку», «для середнього і старшого шкільного віку», «для юнацтва» (табл. 3.5) [188].

Таблиця 3.5

Випуск дитячих книг російською мовою в Києві у 2008 році

<i>Тематичні розділи</i>	<i>Літературно-художні</i>		<i>Науково-популярні</i>	
Цільове призначення	К-сть видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	К-сть видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
для дошкільників	13	25,0	2	11,5
для молодшого шкільного віку	13	23,2	2	11,0
для середнього і старшого шкільного віку	2	20,0	1	5,0
для юнацтва	1	3,0	—	—
Всього	29	71,2	5	27,5

Припускаємо, що така деталізація за цільовим призначенням у межах однієї мови за окремим регіоном була спробою пошуку нових критеріїв статистики дитячих книг. Доречно зазначити, що дитячі книги російською мовою становлять не лише найчисленнішу групу з усіх груп видань мовами національних меншин, а ще тільки ці видання зафіксовано в тематичних розділах «Науково-популярні видання» та «Довідкові видання» [188].

Загалом, дослідження випуску дитячих книг мовами національних меншин виявило, що він логічно відбувався відповідно до місць проживання громадян України певної національності. Зокрема, видання, випущені болгарською, гагаузькою та молдавською мовами, було надруковано в Одеській області, кримськотатарською – в АР Крим, а румунською, русинською, словацькою та угорською – в західних областях України. В цьому контексті цікавим «винятком із правил» вважаємо випуск у Харкові дитячих книг такими мовами:

- у 2008 році румунською (1 назва, 5 тис. пр.);
- у 2010 році кримськотатарською (1 назва, 5,6 тис. пр.), молдавською (1 назва, 4,3 тис. пр.), румунською (8 назв, 57 тис. пр.) та угорською (1 назва, 16 тис. пр.);
- у 2014 році румунською (28 назв, 92 тис. пр.) [188].

Що стосується дитячої літератури випущеної на електронних носіях, то у Книжковій палаті України вона представлена дуже малою кількістю назв [185]. На сьогодні не можна впевнено стверджувати про чітко визначену кількість назв самостійних електронних видань для дітей в Україні, оскільки до державного архіву друку надходить лише мізерна частина їх, на відміну від книжкових ринків і магазинів, де обсяг електронної продукції для дітей представлено досить різноманітно та яскраво. Через це офіційні показники випуску електронних видань для дітей не можна вважати достовірними, а виявлення справжніх статистичних даних потребує окремого ґрунтовного дослідження українських ринків збуту відповідної продукції, що значно перевищує межі означеного дослідження.

Наразі зазначимо, що ведення повноцінного статистичного обліку різного виду видань, в тому числі й дитячих, стало можливим з моменту, коли в Книжковій палаті завершився період апробації щодо впровадження новітніх баз даних. Це суттєво спростило пошук та аналіз потрібних статистичних і бібліографічних відомостей. Впровадження у 1995 році нової системи обробки статистичної інформації дало змогу розпочати в 1997 році принципово нову диференціацію в державному обліку друку. Відтоді наукова установа поступово змінювала пріоритети у наведенні облікових характеристик українського книговидання.

Завдяки електронним базам даних Книжкова палата щороку постійно проводить дослідження доставлених ОП усіх видів видань вітчизняного виробництва, в тому числі й дитячих, які надходять у фонд Державного архіву друку, та здійснює порівняльний аналіз випуску друкованих видань в Україні за роками. Однак такі дослідження не можна вважати вичерпними, оскільки можливості внутрішніх баз даних обробки статистичної інформації та дані щорічних статистичних звітів Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» надають змогу доповнити вже існуючі та виокремити нові параметри дослідження сучасної друкованої української дитячої книги. Йдеться про:

- доповнення загальних статистичних відомостей про випуск дитячих книг в Україні з 2011 по 2019 роки;
- виявлення тенденцій надходжень обов'язкових примірників дитячих книг до Книжкової палати за 1997–2019 роки;
- деталізацію випуску дитячих книг за цільовим призначенням за 1997–2019 роки.

Зазначимо, що, починаючи від моменту впровадження в Книжковій палаті автоматизованих систем для обліку видавничої продукції України, з кожним наступним роком у статистичних звітах усе менше уваги приділялося обліку підпорядкування суб'єктів державної статистики друку (видавців) – державні

чи недержавні організації та установи, натомість основна увага зосереджувалася на повноті представлення інформації за:

- тематичними розділами;
- цільовим призначенням;
- перекладами з іноземних мов;
- випуском видань мовами народів світу;
- регіонами випуску.

Повноцінний облік статистики друку за допомогою новітніх технологій насамперед надав можливість, передусім відслідковувати своєчасність надходжень обов'язкових примірників до Книжкової палати України та визначати сумлінність видавців щодо дотримання Закону України «Про обов'язковий примірник» [210]. Так, аналіз внутрішніх баз даних (у форматі Access 2002–2003) за 1997–2019 роки надав змогу узагальнити акумульовану інформацію та представити її в таблиці надходжень у хронологічному порядку (див. Додаток Ж).

Перше в Україні самостійне узагальнення акумульованих відомостей про періоди надходжень обов'язкових примірників до Книжкової палати вербалізувалося у вигляді систематизованих у хронологічній таблиці даних та розробці нових критеріїв статистичного обліку: «кількість попередніх років випуску» та «кількість років запізнення надходжень». Зокрема, системний аналіз кількісних показників надходжень дитячих видань попередніх років випусків засвідчив, що 2018 р. був роком з найбільшою чисельністю попередніх, так званих боргових років – 10 років. Наступними у цьому рейтингу стали 2011 р. – «боргових» 8 років та 2008 і 2013 роки – по 7 «боргових» років [188].

Аналіз цифрових показників критерію «Кількість років запізнення» виявив, що затримка у надходженнях дитячих видань становить у середньому різницю по 5 років. Максимальний часовий лаг запізнення надходжень – 18 років у 2010 р., далі 2006 і 2018 роки – по 13 років запізнення надходжень, 2016 р. – 11 років запізнення, а 2015 р. – 9 років запізнення. Як показало проведене дослідження,

реєстрація «боргових» років надходжень дитячих друкованих книг до головного сховища всіх видів видань, випущених в Україні, є надзвичайно актуальним питанням. Відповідний статистичний облік проілюстрував усю глибину окресленої проблеми [188].

На наш погляд, причини невчасного надходження обов'язкових примірників до Книжкової палати України пов'язані з відсутністю належного рівня професійної етики сучасних українських видавців. Саме через запізнення або взагалі ненадходження видавничої книжкової продукції довідкові видання «Друк України» та «Літопис книг» не можна вважати абсолютно достовірними. У цьому контексті слід наголосити, що відповідно до внутрішньої інструкції з укладання «Літопису книг» до бібліографічного посібника не вносять інформацію про видання, які випущені понад 5 років тому (стосовно поточного року) і тиражем менше 100 примірників. А статистичний збірник «Друк України» містить відомості про всі «боргові» роки в межах року надходження. Отже, статистичні показники надходжень дитячих книг до Книжкової палати України, які подано в таблиці (див. Додаток Ж) становлять цінний для науковців фактографічний матеріал.

Результати досліджень своєчасності надходжень ОП дитячих книг до Книжкової палати дисертантом узагальнено й озвучено під час проблемно-цільового навчання «Формування фондів спеціалізованих бібліотек України для дітей: реалії та перспективи» для завідувачів відділів комплектування та обробки документів обласних і центральних міських бібліотек для дітей [189].

У підсумку зазначимо, що аналіз своєчасності та повноти надходжень ОП дає підстави зробити припущення про те, що окремі видавництва й видавничі організації, ймовірно, не усвідомлюють важливості своєчасного доставляння і подальшого зберігання ОП для історії та захисту авторського права. Для прикладу можна згадати дуже відоме в Україні видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». Незважаючи на те, що архів Книжкової палати віднесено до наукових об'єктів, що становлять національне надбання, це вшановане видавництво

надсилає не всі ОП своїх видань. Передусім йдеться про малотиражні та високовартісні видання з поліпшеним художнім оформленням [189].

Загалом, упродовж останніх двадцяти років в Україні фіксується динаміка поступового збільшення кількості дитячих книг, проте показники першої половини 10-х років нового століття засвідчують негативні коливання на фоні позитивної тенденції попередніх років. Зрештою така ситуація спричинена багатьма об'єктивними чинниками – браком коштів у видавців, на яких тиснуть зростання цін на матеріали, електроенергію, оренду виробничих приміщень, поштові послуги тощо. До того ж доставляння до Книжкової палати і національних бібліотек кількох безоплатних ОП кожного з випущених видань, особливо високовартісних та малотиражних, призводить до збільшення їх собівартості, що негативно впливає на рентабельність видавничих підприємств. Як наслідок деякі, здебільшого невеликі видавничі організації, згортають або призупиняють свою видавничу діяльність [177; 184].

Проте для вітчизняних видавців важливо розуміти, що своєчасно доставляючи ОП своїх видань у Книжкову палату України, вони не лише забезпечують поповнення державного архівного фонду, а також гарантовано отримують безоплатну рекламу своєї друкованої продукції. З іншого боку, видавці мають також усвідомлювати свою відповідальність за порушення норм українського законодавства відносно доставляння ОП, адже наслідком нехтування цими нормами може стати накладення на порушників штрафних санкцій у розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян згідно зі статтею 186 кодексу України від 07.12.1984 № 8073-X «Про адміністративні правопорушення» [103].

3.2 Видавнича діяльність суб'єктів сучасного книговидання для дітей

У першій половині 90-х років XX століття відбувалися динамічні зміни в книговидавничій сфері, обумовлені економічними та соціокультурними змінами в українському суспільстві. Видавнича галузь однією з перших

змушена була переходити на ринкові відносини. В країні утворилось два видавничих сектори: державний і недержавний. Книговидавці обох секторів стикнулися з проблемами коливань попиту, реалізації пропозицій та відповідальності за результати своєї діяльності. На думку колишнього директора спеціалізованого державного видавництва «Веселка» Я. Гояна: «Ринок висунув перед книговидавцями ряд серйозних проблем, до розв'язання яких не лише галузь, – суспільство в цілому не було готове ані теоретично, ані практично» [35].

Зважаючи на недостатній ступінь дослідження соціокультурних умов для створення і випуску дитячих книг в Україні, вважаємо за потрібне розглянути видавничу діяльність суб'єктів сучасного книговидання для дітей аби пролити світло на цю проблему не лише з теоретичної, а й з практичної точок зору.

Підвищення конкуренції на ринку книжкової продукції привели до того, що поряд з державними видавництвами в Україні почали активно функціонувати приватні. Проте нові видавничі колективи з різними формами власності не завжди виправдовували задекларовані в їхніх статутах наміри забезпечення літературою, що мала сприяти культурно-просвітницькому вихованню. Тому в умовах інтенсивної ринкової конкуренції більшість видавців змушені були спрямовувати свою діяльність у сферу видання, що давала змогу вижити. Так, на початку незалежності в Україні з'явилися приватні видавці, які спробували заповнити майже пусту нішу видавничої сфери – книговидання для дітей [175; 177; 184].

Згодом Е. Огар класифікувала всіх видавців – суб'єктів формування дитячого репертуару – на профільних і непрофільних [159]. Профільні, тобто дитячі, видавництва науковець умовно розподілила на три генерації:

- видавництва, засновані на початку 1990-х рр.;
- видавництва, створені у другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр.;
- видавництва, засновані у середині 2000-х рр.

Окрім того, науковець класифікувала профільних видавців за соціально-функціональним призначенням і специфікою читацької аудиторії на

універсальних та спеціалізованих. Останні здебільшого займаються випуском або художньої літератури, або пізнавальної книги, рідко поєднуючи однаковою мірою випуск дитячих книг, зазначених тематичних розділів. За віком адресатних груп видавців умовно класифіковано на чотири групи, в яких видавці орієнтовані на:

- дошкільну й молодшу шкільну аудиторії («Країна мрій», «Перо», «Ранок» та інші);
- молодшу шкільну і підліткову аудиторії («А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Видавництво Старого Лева», «Країна мрій», «Махаон-Україна», «Пегас», «Перо», «Школа» та інші);
- підлітків («Зелений пес», «Теза»);
- адресантів різного віку («Грані-Т», «Навчальна книга – Богдан» та інші) [159].

Інший варіант класифікації видавництв та видавничих організацій, що займалися випуском літератури для дітей пропонує І. Валова:

- а) спеціалізовані видавництва дитячої літератури («А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Веселка», «Грайлик» (наразі припинило своє існування), «Гроно» (наразі припинило своє існування), «Махаон-Україна» та інші, яких не більше двох десятків);
- б) видавництва, які час від часу займаються випуском дитячої літератури («А.С.К.», «БАО», «Просвіта», «Сталкер», «Фоліо» тощо);
- в) регіональні видавничі організації, які випускають 1–2 дитячі книжки за рік («Анфас», «Віче», «Дніпрокнига», «Донеччина», «Закарпаття», «Поліграфіст» та інші) [19].

У межах дисертаційного дослідження є потреба користуватися передусім офіційним класифікаційним поділом, запровадженим Книжковою палатою України, а вже потім додатковими класифікаціями українських науковців.

Зрештою, на початок ХХІ ст. усіх суб'єктів видавничої діяльності офіційно продовжували класифікувати за формою власності та підпорядкуванням:

- 1) видавництва з державною формою власності, у тому числі:

- сфера управління Держкомінформполітики;
 - сфера управління інших державних установ;
- 2) газетно-журнальні видавництва;
 - 3) видавництва з іншими формами власності;
 - 4) видавничі організації (асоціації, агентства, комітети, державні установи тощо) з державною формою власності;
 - 5) видавничі організації (асоціації, агентства, ТОВ, фірми, компанії тощо) з іншими формами власності.

Наразі зазначимо, що Книжковою палатою в межах обліку «Випуск книг і брошур видавництвами та видавничими організаціями за цільовим призначенням» дитячі книги віднесено до категорії «Видання для дітей та юнацтва, у т. ч.:», яка включає такі підкатегорії: «Літературно-художні видання, у т. ч.:», «Науково-пізнавальні видання, у т. ч.:» та «Довідкові видання, у т. ч.:». У всіх трьох підкатегоріях існує розподіл за віком («Для дітей дошкільного віку», «Для дітей молодшого шкільного віку», «Для дітей середнього та старшого шкільного віку», «Для юнацтва»). На наш погляд, офіційно вживана категорія державного обліку «Видання для дітей та юнацтва» своїм наповненням дещо подібна до класифікації дитячих книг за соціально-функціональним призначенням, запропонованої Е. Огар [160, с. 33]. Тут також є три підкатегорії (художня, пізнавальна, навчальна), проте останню з них в державному обліку друку винесено окремо – «Навчальні та методичні видання» з класифікацією видань за специфікою читацької аудиторії: «Для загальноосвітньої школи» та «Для закладів середньої спеціальної освіти» з подальшою деталізацією за віковими групами.

У контексті обраного в дисертації напряму дослідження особливого значення набуває аналіз випуску дитячих книг українськими видавцями. Отже, за даними наукової установи, що здійснює державну статистику друку, випуском дитячих книг протягом досліджуваного періоду займалися сумарно близько 250 видавництв та видавничих організацій. За період з 1991 по 1998 рр. виданням дитячої літератури займалось 241 видавництво, з них 20 – державних

[13]. Надалі кількість видавців постійно змінювалася і наприкінці досліджуваного періоду відповідний цифровий показник становить приблизно 130 видавництв і видавничих організацій. Випуском переважно дитячої літератури займається близько двадцяти з них.

Точної кількості дитячих видавництв не може назвати ані Книжкова палата України, ані Державний комітет телебачення і радіомовлення України (Держкомтелерадіо) оскільки не всі видавці дотримуються Закону України «Про обов'язковий примірник документів» [210]. Зважаючи на це, Книжкова палата систематично проводить детальний пошук «боргових» видань, які випущено на території України, але так і не доставлено вчасно до державного архіву друку. Наразі державний облік друку здійснюється за рахунок надходження видань, випущених державними видавництвами і видавничими організаціями та приватними видавництвами, котрі дотримуються зазначеного Закону.

На самому початку 2000-х рр. до інфраструктури державного дитячого книговидавання, окрім профільних державних видавництв і видавничих фірм («Веселка», «Грайлик», «Молодь», «Освіта») належали ще й непрофільні («Вища школа», «Дніпро», «Донбас», «Етнос», «Каменярь», «Карпати», «Край», «Кримнавчпеддержвидав», «Либідь», «Маяк», «Мистецтво», «Музична Україна», «Наукова думка», «Основа», «Парламентське видавництво», «Педагогічна преса», «Пороги», «Прапор», «Преса України», «Прут», «Світ», «Січ», «Таврида», «Техніка», «Україна», «Український письменник», «Урожай», «Час»).

На кінець першого десятиліття ХХІ ст. Книжкова палата України у звітній документації хоч і продовжила класифікувати суб'єктів видавничої діяльності за формою власності та підпорядкуванням, проте на цьому вже не так акцентувала увагу. На нашу думку, це було спричинено природою комерційності книговидавничого ринку. Як наслідок, протягом останнього десятиліття офіційна статистика друку щороку підтверджує таку тенденцію: дві третини від загальної кількості назв книг і брошур традиційно становлять

видання випущені видавництвами та видавничими організаціями недержавної форми власності.

Не кращою вважаємо ситуацію з випуском дитячих книг. Приміром, у 2019 році в Україні лише 5 видавництв з державною формою власності випустили 14 назв книг для дітей та юнацтва: «Каменярь» (Львів) – 2 назви, «Карпати» (Ужгород) – 4 назви, «Мистецтво» (Київ) – 2 назви, «Полісся» (Житомир) – 2 назви, «Світ» (Львів) – 4 назви. Крім того, було офіційно зафіксовано, що ще 18 назв книг для дітей та юнацтва випустили видавничі організації з державною формою власності. Решту 2 377 назв книг для дітей та юнацтва випущено видавництвами та видавничими організаціями недержавної форми власності. Також наголосимо, що охоплення й аналіз усіх статистичних показників випуску дитячих книг видавництвами і видавничими організаціями не виходив за межі офіційних відомостей зафіксованих у внутрішніх документах і базах даних Книжкової палати України.

Варто зазначити, що одним із результатів проведення детального аналізу випуску дитячих книг видавництвами та видавничими організаціями стало узагальнення неопублікованих статистичних даних у додатках дисертаційного дослідження. У цьому контексті доречно зауважити, що до цього моменту українськими науковцями подібні дослідження не проводились так ретельно, а тому окреслені аспекти випуску дитячих книг вимагали подальшої деталізації та окремих уточнень.

Зважаючи на особливість дитячої книги як одного з важливих елементів серед загальної системи соціальних комунікацій є нагальна потреба окреслити коло ключових видавців, чиї обов'язкові примірники утворили основу офіційно зареєстрованого Книжковою палатою сегмента дитячих книг, випущених у 2015–2019 рр.

Отже, на сьогодні в Україні випуском дитячих книг займаються видавці, яких можна умовно класифікувати за такими критеріями: форма власності (державні, недержавні), профільність (багатопрофільні, спеціалізовані), країна

заснування (вітчизняні, філіали закордонних видавців), громадянська позиція та громадська активність (активні, пасивні).

Про видавців дитячих книг з державною формою власності вже попередньо згадувалося, проте зазначений вище перелік слід доповнити ще такими найменуваннями: «Веселка», «Дніпро», «Либідь», «Преса України», «Україна», «Український письменник». До недержавної, тобто приватної, форми власності належить решта видавців дитячих книг. У цьому контексті таких видавців простіше класифікувати за профільністю книговидання. Приміром, упродовж останніх п'яти років випуском дитячих книг активно займалися такі багатoproфільні видавничі гіганти як «Аргумент Принт», «Белкар-книга», «Віват», «Видавнича група «КМ-Букс», «Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», «Фоліо» та «Юнісофт». Інші багатoproфільні видавництва і видавничі організації видавали дитячі книги лише час від часу й у меншій кількості назв.

Доволі оригінальним варіантом поєднання багатoproфільності та вузької спеціалізованості вважаємо видавців, які переважно орієнтовані на випуск навчальних видань. Наразі йдеться про видавництва та видавничі організації чия продукція за цільовим призначенням розрахована на дітей та юнацтво. На перший погляд, означений сегмент можна віднести до вузької спеціалізованості відповідно до вікових категорій «для дітей» і «для юнацтва», проте майже всю цю книжкову продукцію обліковано за цільовим призначенням у категорії «Навчальні та методичні видання, у т. ч.:», яка включає такі підкатегорії: «Для дошкільнят», «Для загальноосвітньої школи: Підручники і посібники для 1–4 кл.; Підручники і посібники для 5–9 кл.; Підручники і посібники для 10–11 кл.», «Для загальноосвітньої школи (для батьків, вчителів, вихователів)», «Підручники для абітурієнтів», «Для закладів середньої спеціальної освіти», «Для інших навчальних закладів», «Для вищих навчальних закладів», «Для підвищення кваліфікації спеціалістів», «Практикуми». Безперечним є той факт, що левову частку книжкової продукції видавництва «Навчальна книга – Богдан», «ПЕТ» (скорочена назва від «Побутелектротехніка»), «Підручники і

посібники», «Ранок» і «Школа» становлять навчально-методичні матеріали, однак в їхньому видавничому асортименті також є чимало дитячих книжок, які за цільовим призначенням обліковуються в категорії «Видання для дітей та юнацтва» з подальшим поділом на «Літературно-художні видання», «Науково-пізнавальні видання» і «Довідкові видання».

Наприкінці 90-х років ХХ ст. в Україні з'явилися офіційні представництва російських видавничих гігантів «АСТ» (ще відоме як видавництво «АСТ-Пресс») та «Махаон». Щоправда, первинним засновником російського видавництва «Махаон» були французька видавнича компанія Hachette Livre SA та одна з найбільших видавничих груп Росії «Азбука-Аттикус». Український філіал видавництва «АСТ-Пресс» у 1998 р. в Україні зареєстрували під назвою «АСТ-ПРЕС-УКРАЇНА»* (хоча в книжках це найменування наводилося інакше – «АСТ-ПРЕС-ДІКСІ», «АСТ-Прес-Діксі» та «АСТпрес-ДІКСІ»**), а філіал видавництва «Махаон» у 1997 р. отримав «місцеву» назву «Махаон-Україна».

На сьогодні до видавничої групи «Махаон-Україна» входять видавництва «Махаон-Україна» та «Рідна мова» (дата заснування 2003 р.) [25]. Протягом 2019 р. до Книжкової палати надійшло 9 дитячих книг видавництва «Махаон-Україна» й 101 дитяча книга видавництва «Рідна мова».

Що стосується українського видавництва «АСТ-ПРЕС-УКРАЇНА», то вже в 2000 р. у цього видавництва умовно кажучи з'явився філіал – ТОВ «Казка», яке звидавало дитячі книги. Однак й це не допомогло надовго втриматись на українському книжковому ринку дитячої літератури. Останні ОП дитячих книг цього видавця надходили до державного архіву друку в 2012 р., відтоді нових видань для дітей від видавництва «Казка» так і не було отримано.

Значно краще справи в інших філіалах двох усім відомих брендів – міжнародного концерну «Egmont International Holding» і групи російських компаній «Росмэн». Перший бренд в Україні представлено місцевим видавництвом «Егмонт Україна», що випускає книжки та журнали для дітей за

* Відомості з внутрішньої бази даних Книжкової палати України «korystuvachi_ISBN»

** de visu з книг видавництва

ліцензіями таких всесвітньо відомих брендів, як Disney, Pixar, DreamWorks, Mattel, Hasbro, Анимаккорд, Мельница та інші [81]. У свою чергу, видавнича компанія «Росмэн» пропонує книжки не лише власного виробництва, а й книжкові товари великих ліцензіарів «Mattel», «Hasbro», «eOne», «Анимаккорд», «Nickelodeon» [221], що в Україні з 2009 р. реалізовується місцевим видавництвом «ПЕРО» на правах ексклюзивного представника від компанії «Росмэн» [239]. За офіційними даними Книжкової палати за 2019 р. надійшло 77 книг видавництва «Егмонт Україна» (45 назв 2018 р. випуску, 32 назви 2019 р. випуску) та 37 книг видавництва «ПЕРО» (22 назви 2018 р. випуску, 15 назв 2019 р. випуску).

Що стосується класифікування видавців за громадянською позицією та громадською активністю, то такий розподіл суб'єктів видавничої справи на активних та пасивних є доволі умовним і, можливо, суб'єктивним, проте й він має право на існування. В сучасній Україні функціонують видавці, які займаються лише видавничою діяльністю – просто видають книги для дітей, притримуючись пасивності в національному інформаційно-культурному просторі без будь-яких громадянських проявів. Натомість існує чимало видавців, котрі позиціонують себе як впливові комуніканти, що здатні активно впливати на популяризацію української дитячої книги та спроможні виховувати у дітях відчуття громадянської позиції.

Протягом останнього десятиліття до кола таких активістів належали різні видавці, зокрема «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «АВІАЗ», «Веселка», «Видавництво Старого Лева», «Грані-Т», «Зелений пес», «Знання», «Каламар», «КМ-Букс», «Кристал Бук», «Навчальна книга – Богдан», «Ранок», «Теза», «Фонтан Казок», «Час майстрів» та інші. Щоправда, у 2020 р. товариства з обмеженою відповідальністю «Фонтан Казок» і «Час майстрів» припинили свою видавничу діяльність, як і ТОВ «Грані-Т» за чотири роки до того (останнє надходження ОП до Книжкової палати було в 2016 р., а останній видавничий звіт за формою 1-В (книги) «Звіт про випуск книжкової продукції» надійшов за I квартал 2015 р.).

Такі видавці ретельно опікуються формуванням власного видавничого репертуару. Більшість з них дбає про високий літературно-мистецький і поліграфічний рівень своїх видань, залучаючи до їх створення високопрофесійних авторів і художників. Здебільшого ці видавці дуже активні в українському медіа просторі та постійно співпрацюють з дитячими бібліотеками, громадськими організаціями та державними адміністраціями різних рівнів. Приміром, у квітні 2014 р. «Видавництво Старого Лева» долучилося до акції «Львів у блакитному», яка в місті відбувалася вперше. Мета акції – змінити ставлення суспільства до людей, хворих на аутизм. Тоді ж видавництво організувало свій перший «гаражний розпродаж», щоб допомогти громадським активістам зібрати кошти на спортивний майданчик для школи-інтернату «Довіра», де вчаться діти з особливими потребами [237]. А в січні 2015 р. «Видавництво Старого Лева» повідомило про новий проєкт спільно з Львівською обласною бібліотекою для дітей – «Бібліотека Малого Лева», головна мета якого – популяризація читання, ознайомлення дітей районних та сільських бібліотек з новинками сучасної української літератури [7].

Або ж, у 2018 році «Видавнича група «КМ-Букс» вперше провела масштабний літературний конкурс, у якому могли взяти участь усі охочі до письменництва. За його результатами вийшли друком два унікальних підліткових романи – «Місто малярів» С. Вдовенка та «Коли квітне сакура» В. Ковалю. Того ж року ще відбувся конкурс на здобуття спеціальної стипендії у 100 000 грн серед талановитої молоді з обмеженими можливостями та дітей-сиріт [130].

З метою популяризації української дитячої книги дуже активно співпрацює з бібліотеками та громадськими організаціями і державне спеціалізоване видавництво дитячої літератури «Веселка». Так, у листопаді 2015 р. у Національній бібліотеці України для дітей відбулося урочисте нагородження переможців Всеукраїнського сімейного конкурсу «Книга пам'яті мого роду», проведеного на виконання Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013–2017 рр. та відзначення

70-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Загалом у Конкурсі взяли участь 1077 робіт з 19 областей України. Це свято відбулося завдяки підтримці Національного видавництва дитячої літератури «Веселка», Громадської організації «Муніципальна ліга Києва», Благодійного фонду «Рідна країна», Благодійного фонду «Подаруй надію людям», КП «Київпастрас», Благодійного фонду «Україна – Наше Майбутнє», Організації ветеранів України, Муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв [238].

Наразі найдавніше державне видавництво дитячої літератури переживає не найкращі часи. У 2019 р. видавництво видало 2 назви книг тиражем 0,2 тис. пр., та й то для дорослих. Також статистично зафіксовано, що в окремі роки (2002, 2003, 2006–2009, 2001, 2012) видавництвом не було випущено жодної науково-пізнавальної дитячої книги, а лише – літературно-художні. З моменту здобуття незалежності нашої держави обсяг видань «Веселки» значно зменшився, хоча ще тридцять років тому книжки випускали накладом, які зараз здаються фантастичними: поезія й проза – понад 100 000, а казки – до півмільйона. Нині випуск 5 000 примірників вважають пристойним накладом, а більший буває вкрай рідко [172].

На жаль, минули часи, коли в нашій країні щороку виходило кілька сотень тисяч дитячих видань, загальний наклад яких досягав десятків мільйонів примірників. За теперішніх тенденцій розвитку української видавничої справи, вона не скоро зможе досягнути рівня випуску принаймні початку 1980-х років.

Так, у 1998 році серед літературно-художніх видань для дітей найбільшими тиражами видавалися книги: Г. Бойко «Вірші – веселинки» («БАО») тиражем 30 тис. пр., В. Орлов «Отважный воронёнок» («Сталкер») тиражем 25 тис. пр., Л. Тихонова «Кошачьи забавы» («Прапор») тиражем 20 тис. пр. Отже, хоча за назвами книговидання збільшувалося, але водночас тиражі знижувалися, що не було випадковістю. Зменшувалася платоспроможність не тільки пересічних покупців, а й бібліотек, фінансування яких з кожним роком погіршувалося [222].

Згідно зі статистичними даними за 1997 р. випуском дитячої літератури постійно займалися лише 17 видавництв і видавничих організацій, серед яких попереду за кількістю виданої продукції – виробниче редакційно-видавниче підприємство «Два слони», видавництво «Гроно», видавничо-виробнича фірма «Котигорошко», мале спільне підприємство «Інтерпрес» [9, с. 19] та видавництво «Махаон-Україна». З 1991 по 1998 рр. випущено 2 162 назви художньої, науково-пізнавальної та довідкової літератури тиражем 48,8 тис. пр.

На початку 2000-х років уже з'явилися деякі позитивні зрушення у виданні художньої дитячої літератури: зросла кількість видань, почали випускати додруки тиражів, було засновано чимало різноманітних літературних серій для дошкільників та школярів. Тиражі літературно-художніх видань для дітей виходили в середньому по 5000–8000 пр., що серед видань для дорослих уже вважається великим досягненням [10, с. 9]. Вражаючими були показники літературно-художніх творів виданих у 2000 році: для дорослих – 594 назви, тиражем 1 млн 295,8 тис. пр., для дошкільнят – 38 назв, тиражем 331,2 тис. пр., і для дітей дошкільного віку – 69 назв, тиражем 309 тис. пр. (це майже на 7 млн школярів). Натомість у 1997 році письменниками, які були членами Спілки Письменників України, видано 30 назв книг для дорослих (12 – це книги письменників українського зарубіжжя) і 2 книги для дітей, а їх тиражі відповідно становили 92,2 тис. і 30 тис. пр. [222].

На сьогодні видавців більше цікавить не кількість виданих, а кількість проданих книг. Відсутність повної інформації про книги, що плануються до випуску чи вийшли у світ, нерозвиненість зворотного зв'язку між видавцями і книготорговцями серйозно перешкоджають їх ефективній співпраці, значно ускладнюють пошук необхідних книг споживачами, призводить до нерациональних витрат ресурсів, яких недостатньо у видавців та книготорговців.

Усе це значною мірою пов'язано з приходом у видавничу сферу людей, яких передусім хвилює прибуток. Відсутність достатньої кількості нормативно-методичних матеріалів з видавничої справи і чіткої політики з боку

Міністерства інформації (що може бути лише статистом у видавничій справі) призводить до того, що отримання прибутку є єдиним стимулюючим фактором для всіх видавництв, незалежно від форм власності.

Аналіз змістового наповнення сучасних українських дитячих книг, які надходили до Книжкової палати України починаючи з 2008 року, дозволив виявити, що майже 50% книжкових видань для дітей мають стилістичні та граматичні вади. Перш за все це стосується перекладних видань, де окремим масивом слід зазначити переклади з російської мови. Так, у певних видавців (наприклад, «БАО», «Белкар-книга» та інші) доволі довго переважала хибна думка, що з перекладом російськомовного тексту українською мовою зможе впоратися будь-хто за умови вільного володіння цими мовами. Як наслідок, у дитячих книгах нерідко траплялися русизми та інші помилки, які зазвичай, виникають під час аматорського перекладу.

Можна висловити припущення, що меркантильне бажання певних видавців максимально заощадити, спонукало їх до співпраці з редакторами, котрі або не знали специфіки роботи з дитячими книгами, або взагалі не мали фахової освіти та необхідного досвіду. Власні спостереження за книжковим потоком, який надходив до Книжкової палати протягом останніх п'яти років, дають підстави стверджувати, що найбільше таких помилок зафіксовано в дитячих книгах, випущених видавцями та видавничими організаціями південно-східних регіонів України.

Використання синергетичної методології для визначення книговидавничих тенденцій в Україні надало змогу виявити тенденцію «випадковості» в діяльності багатьох сучасних видавців [172; 174; 175; 177; 181; 182]. Йдеться про відсутність чіткої асортиментної політики більшості видавництв, коли нерівновага їх фінансового становища спричиняла нестабільність утримання штату кваліфікованих працівників та унеможливлювала планування та реалізацію довгострокових проєктів.

Часто невеликі видавництва за відсутності в їх структурі спеціалізованих відділів художнього оформлення довіряли художнє оформлення дитячих книг

нештатним художникам-оформлювачам не кращого фахового творчого рівня або звичайним друкарням, які виконували складання та верстання їхніх видань без гідного видавничого оформлення. Більш великі видавництва, володіючи складально-комп'ютерними підрозділами, запрошували до роботи програмістів (так званого широкого профілю), не обізнаних з нормами книговидання. Конструктивна форма книжкових видань здебільшого ставала їхньою власною прерогативою, причому програмісти також мимоволі виконували функції технічних редакторів, не маючи необхідних знань і навичок таких складних спеціальностей, як технічне редагування та конструювання книг. На долю художників залишалася лише робота над елементами зовнішнього оформлення видань, а також підготовка ілюстрацій до дитячих книг.

Складалося враження, що видавці прагнули захопити довірливе дитяче серце не так цікавою темою, як альбомом репродукцій на задану тему. Аналітичний огляд дитячих книг (виданих на самому початку ХХІ ст.) виявив таку особливість: примітивність тексту компенсувалася великою кількістю барвистих і яскравих малюнків, розміщених поряд (тут не беруться до уваги книжечки для наймолодших). Тому на книжковому ринку і з'являлись невиразні, навіть часом антиестетичні за своїм художнім оформленням дитячі книжки. Одна з причин такої ситуації полягала в тому, що випускники поліграфічних вишів не знаходили роботи у видавництвах, котрі схильні були брати саме фахівців-комп'ютерщиків [183].

У підсумку зазначимо, що оптимізація випуску дитячих книг цілком залежить від організації, функціонування та ефективності процесу взаємодії суб'єктів книжкового бізнесу «автор – видавець – розповсюджувач – споживач». Така система повинна об'єднати зусилля авторів (письменників та ілюстраторів), видавців, книготорговців, бібліотекарів і фахівців з комп'ютерних та комунікаційних технологій на регіональному, державному й міжнародному рівнях.

3.3 Нормативно-правові та методично-практичні засади державного обліку друку книг для дітей

Основні правові засади функціонування системи обов'язкового примірника з 1999 року в Україні визначає Закон України від 09.04.1999 № 595-XIV «Про обов'язковий примірник документів» [210], а власне порядок доставляння ОП одержувачам регламентується чинною постановою Кабінету Міністрів України від 10.05.2002 № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» [214]. Збирання та опрацювання статистичних адміністративних даних у сфері видавничої діяльності в Україні згідно із Законом України «Про видавничу справу» [204] традиційно виконує Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». На підставі цих даних державні керівні органи, а саме Державний комітет телебачення і радіомовлення України та Державна служба статистики України, затверджують отриману від Книжкової палати зареєстровану статистичну інформацію про випуск видань в Україні й оприлюднюють уже офіційну інформацію про державну статистику друку.

Грунтовні дослідження нормативно-правових і методично-практичних засад контролю державного обліку друку в Україні надають ключ до усвідомлення специфіки та особливостей функціонування усієї системи державного обліку друку. Державний облік друку дитячих книг базується на поєднанні та комплексному аналізі відомостей зі звітів по формі № 1-В наданих Книжковій палаті України видавцями й перевірці наявності обов'язкових примірників (ОП) видань в архіві друку за допомогою створених пошукових електронних баз даних.

Для кращого розуміння основ системи статистичного обліку друку варто зазначити наступне: на сьогодні первинним та основним об'єктом для здійснення державного статистичного обліку друку є обов'язкові примірники видань, а вторинним і допоміжним – форми звітності про випуск видавничої продукції. Відповідно до цього, нормативно-методичною основою для

визначення первинності й вторинності джерел для статистичного обліку вважаємо розроблений Книжковою палатою національний стандарт ДСТУ 8602:2015 «Інформація та документація. Статистичний облік випуску видань. Основні положення» [76], який було затверджено державним підприємством «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ») наприкінці 2015 року та введено в дію з 1 липня 2017 р.

Усі обов'язкові примірники видань для дітей проходять у Книжковій палаті України державне бібліографічне реєстрування та низку процесів фахового опрацювання в наукових відділах, як то: систематизацію за видами видань, централізовану каталогізацію, статистичне опрацювання, спостереження щодо оформлення у виданнях вихідних відомостей та аналізування виявлених помилок у видавничому оформленні видань, контроль за доставлянням видавцями ОП та надходженням від них звітів про випуск друкованої продукції за звітною формою № 1-В (книги) [241].

Беззаперечним вважаємо той факт, що сучасна друкована українська дитяча книга – складний системний об'єкт, який являє собою змістову та художню цілісність. За матеріально-конструктивним і художнім наповненням друкована дитяча книга має відповідати певним вимогам. Її структура, формат, оформлення та шрифт мають відповідати вимогам відповідної аудиторії читачів – дітей різних вікових категорій. Тому складовими сучасної друкованої дитячої книги є дві базові підсистеми: текстова й ілюстративна. Проте фахівцями-статистиками будь-яка дитяча книга розглядається як первинне джерело державного обліку друку й аналізується за повнотою і правильністю видавничого оформлення, тобто наявністю всіх необхідних елементів вихідних відомостей [176; 179].

Під вихідними відомостями, згідно з національним стандартом України ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості» (ISO 8:1977, NEQ; ISO 1086:1991, NEQ; ISO 7275:1985, NEQ), розуміємо сукупність даних, які характеризують видання та призначені для інформування

користувачів, бібліографічного оброблення і статистичного обліку [74]. Цим стандартом визначаються та регулюються правила наведення вихідних відомостей, так би мовити паспортних даних будь-якої книги, в тому числі й дитячої.

У ДСТУ 4861 визначено правила наведення вихідних відомостей на трьох сторінках книжкових видань: титульній сторінці, звороті титульного аркуша та останній сторінці. В деяких випадках у дитячих книгах дозволяється переносити практично всі відомості, окрім відомостей про автора та назву, на третю або четверту сторінку видання чи навіть палітурки. Здебільшого це пов'язано з малим обсягом або малим форматом окремих дитячих книг.

Зауважимо, що в наступному переліку представлено ключові елементи вихідних відомостей, що є вкрай важливими для здійснення достовірного статистичного обліку:

- титульна сторінка: відомості про серію, відомості про автора/авторів, назва, літературний жанр твору, читацька адреса (вікові особливості), відомості про перевидання, відомості про переклад та вихідні дані (місце видання, видавець, рік видання);
- зворот титульного аркуша: класифікаційний індекс УДК, Міжнародний стандартний номер книги (ISBN);
- остання сторінка: відомості про формат, умовні друковані аркуші, тираж, відомості про повне найменування видавця та виготовлювача видання.

Мета нашого дисертаційного дослідження передбачає більш детальний огляд наведення важливих для державного обліку елементів вихідних відомостей дитячих книг. Так, під час оформлення вихідних відомостей у серійних виданнях видавці часто не зазначають слово «Серія» перед назвами самих серій, що частково ускладнює ідентифікацію видання за цією ознакою. Або ж, приміром, видавництво «Аргумент Принт» у виданнях серії «Жива казка» відомості про серію подає в неналежному місці та без зазначення слова «Серія». Однак те саме видавництво у виданнях серії «Прочитай казку, збери

пазл» на титульних сторінках взагалі не наводить відомості про серію, а на обкладинках назву серії зазначає з певними відмінностями – «Пазл усередині. Вчись, грайся, збирай», що є грубим порушенням правил видавничого оформлення. Інше видавництво «Колесо життя» в книжці-розфарбовці «Целебная боюська» словосполучення «Доктор сказка» зазначило так, що з огляду на видавниче оформлення книги це словосполучення можна вважати назвою серії, хоча насправді – це назва спільного проєкту психологічного центру зі школою терапевтичної метафори.

Вкрай рідко, але трапляється, що у дитячих книгах важко визначити авторів цих видань. На жаль існують видавці, які систематично допускають такі помилки. Зокрема товариство з обмеженою відповідальністю виробничо-комерційна фірма (ТОВ ВКФ) «БАО» (Донецьк) та створена на його базі нова видавнича організація приватне підприємство (ПП) «Кристал Бук» (Київ) у значній частині своїх видань замість терміну «укладач» помилково наводять термін «автор-укладач». Таке подання не можна вважати коректним з тієї позиції, що автором тексту книги прийнято вважати особу, яка самостійно чи у співавторстві написала певний оригінальний текст, а от укладачем (упорядником) вважається особа, яка опрацювала, узагальнила чи впорядкувала вже наявні відомості або тексти і підготувала такі матеріали до опублікування.

Окрім цієї помилки, ПП «Кристал Бук» періодично ускладнює статистичний облік їхніх книг за одним з головних елементів видавничого оформлення – відомостей про автора, за рахунок допущення розбіжностей у поданні цього елемента, наведеного в різних місцях книжкового видання. Як приклад, у I кварталі 2016 року перед фахівцями Книжкової палати постало непросте завдання: з'ясувати кого потрібно вважати автором книги «Головна енциклопедія для дошкільнят», випущеної ПП «Кристал Бук». У макеті анотованої каталожної картки, відповідно до положень ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 «Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання» [78], автором зазначено М. О. Хаткіну, а в самому бібліографічному описі, згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис.

Загальні вимоги та правила складання» [77], в області відомостей про відповідальність, де повторюються прізвище та ім'я автора, про неї взагалі не згадано, натомість зазначено «автор-укладач О. В. Зав'язкін». Такі протиріччя є грубим помилкою в оформленні видань згідно з ДСТУ 4861 [74, п. 4.6], до того ж уповільнюють процес статистичного обліку.

Допущення розбіжностей у поданні назви в межах однієї книги насамперед свідчить про некваліфікованість редакторів відповідних видавництв і видавничих організацій. Подібні помилки виникають дуже рідко, проте їх допускають не лише нові та необізнані видавці (видавництва «Країна Мрій» і «Ліра», ФОП Стасюк Л. С.), а ще й метри видавничої справи (видавництва «Знання», «Махаон-Україна», «Ранок», «Український письменник»). У цьому контексті слід наголосити увагу на тому, що видавниче оформлення книг видавництвами з досвідом також не можна вважати еталоном щодо якості оформлення вихідних відомостей у виданнях.

Зокрема, добре відоме усім видавництво «Дніпро» в книзі Миколи Трублаїні французькою мовою «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку» на титульній сторінці при наведенні місця видання помилково зазначило «Куїв». Зважаючи на рік випуску цієї книги (2015), пам'ятаємо про той факт, що на той час у більшості випадків транслітерації назви Києва іноземними мовами виглядала так – «Kiev». Наразі зазначимо, що останнім часом ситуація щодо цього питання суттєво змінилася і в провідних англomовних ЗМІ та міжнародних організаціях вже використовують транслітерацію «Kyiv». Отже, припускаємо, що редакція видавництва прагнула дотримуватися правил транслітерації українських власних назв латиницею, які було підтримано на Десятій конференції із стандартизації географічних назв і 27-й сесії Групи експертів ООН з географічних назв (серпень 2012, Нью-Йорк) та затверджено резолюцією X/10 на тій же Десятій конференції [11]. Проте написання транслітерації «Куїв» все одно не відповідало правилам системи латинізації українських географічних назв, бо у книзі замість літери «і» надруковано літеру

«ї». Окрім того, до сьогодні транслітерація французькою мовою назви столиці України досі залишилась без змін, тобто, «Kiev».

Одним із важливих елементів вихідних відомостей дитячої книги вважаємо відомості про читацьку адресу, що передбачають обов'язкове зазначення вікових особливостей потенційних користувачів. Такі дані важливі не лише для деталізації державної статистики, а ще й допомагають батькам і бібліотекарям у підборі книг для дітей відповідно до їхнього віку. За останні три роки серед масиву дитячих книг, в яких не вказано вікові категорії читачів, найбільше зафіксовано книжки таких видавців: видавництво «Віват», ФОП Зімба О. О. (незареєстрована назва «Вісім лапок»), Дочірнє підприємство з іноземними інвестиціями «Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля"», видавництво «Фоліо», ПП «Чайка».

Не краща тенденція простежується в перевиданнях дитячих книг. Наприклад, у видавництві «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» книгу В. Нестайка «Тореодори з Васюківки» передруковували близько двадцяти разів, однак про це повідомлялося не в усіх перевиданнях. Подібна ситуація з перекладними виданнями – немає відомостей про оригінальне видання, з якого зроблено первинний переклад чи перший передрук, як у книзі казок братів Грімм, випущених суб'єктом підприємницької діяльності фізичною особою (СПД ФО) Карпенком В. М.

Дуже ускладнюють ведення статистичного обліку допущені видавцями помилки стосовно наведення найменування (імені) видавця, поданого в різних елементах вихідних відомостей: у вихідних даних, у макеті анотованої каталожної картки, у випускних даних. Наприклад, ТОВ «КОНФОРМ СТАЙЛ» на титульних сторінках книг для дітей «Найкращий подарунок у світі» (автор О. Лобода) і «Маленький принц» (автор А. де Сент-Екзюпері) вказало, що видавцем книг є видавництво «Київський будинок книги». Але ця організація не зареєстрована як видавництво та відповідно до переліку Державного реєстру суб'єктів видавничої справи має дозвіл лише на розповсюдження видань, а не на видавничу або виготівельну діяльність. Окрім того, підтвердженням права

товариства «КОНФОРМ СТАЙЛ» на видавничу діяльність, є наведення у згаданих книгах номера ISBN і штрих-коду, які належать тільки цьому товариству.

На жаль, серед масиву дитячих видань часто фіксується заміна найменування (імені) видавця на видавничу або торгову марку. Так усім відоме видавництво «Зелений пес» не є таким. Відповідно до Свідоцтва суб'єкта видавничої справи видавцем є ТОВ «Гамазин», а не видавництво «Зелений пес» чи видавництво братів Капранових, хоча посаду директора ТОВ «Гамазин» справді посідає один з братів – Дмитро Віталійович. Працівники Книжкової палати неодноразово звертали увагу видавців Капранових на допущену ними помилку, однак усі звернення досі залишаються проігнорованими [86].

Іноді фахівцям доводилось з'ясовувати й уточнювати найменування видавця за допомогою Міжнародного стандартного номера книги (ISBN). Наприклад, ТОВ «Мега. ТД» ні на титульних, ні на останніх сторінках книг серії «Найкращі твори малюкам» не вказало своє найменування, але завдяки номерам ISBNs це вдалося з'ясувати. Наявність номерів ISBNs оригінальних книг, з яких зроблено переклади або чергові перевидання також допомагають у заповненні реєстраційних полів «Повторність», «Країна» та «Мова» в електронній базі даних, яка є основою для систематичного звітування про повторність випуску та переклади дитячих книг з інших мов.

Наступними по значущості елементами вихідних відомостей вважаються відомості про місце і рік випуску дитячої книги. Потрібно зауважити, що помилки у відомостях про рік видання трапляються вкрай рідко. Проте приватний підприємець Гаркуша О. Є. у книзі «Азбука природи» (автор Кудрявська Л. Б.) та видавництво «Глорія» у книзі з розфарбовками «Домалюй-ко!» взагалі не вказали рік випуску своїх видань. У таких випадках умовним роком випуску фахівці Книжкової палати реєструють рік надходження ОП до Книжкової палати.

Статистичні дані свідчать, що помилки у відомостях про місце випуску книги трапляються частіше, ніж у відомостях про дату її публікації. Проте

місця розташування великих і відомих видавців (на кшталт «Аргумент Принт», «Віват», «Егмонт Україна», «Майстер-клас», «Торсінг плюс») добре відомі фахівцям Книжкової палати і вони, за потреби, у базах даних заповнюють поле «місце видання» без наявних у книзі відомостей.

Однак найбільшою складністю в здійсненні державного обліку статистики друку дитячих книг в Україні вважаємо відсутність у виданнях відомостей про їх тираж. Цей критерій обліку наводять поряд з показниками кількості видань (друкованих одиниць) у всіх зведених таблицях як внутрішніх статистичних звітів, так і опублікованих статистичних матеріалів (збірник «Друк України», журнал «Вісник Книжкової палати», розділ «Видавнича справа» на сайті Державного комітету телебачення і радіомовлення України [87]).

Недотримання вимог Закону України «Про видавничу справу» [204, ст. 23] і ДСТУ 4861 [4, п. 5.1.12] допускають у своїх виданнях не лише недосвідчені видавці, а й великі видавництва з багаторічним досвідом роботи. Зокрема, ПП «Видавничий дім "Школа"» у книгах серії «Малятко-розумнятко» не зазначило відомості про тираж. А приватна фірма «Еспада» у книгах серії «Малятко» не подала ні відомості про тираж, ні про обсяг видання в умовних друкованих аркушах (УДА). Наразі зазначимо, що добуток саме цих відомостей утворює ще один вид кількісних показників, якими обліковуються дитячі видання за всіма критеріями державного обліку в статистичному збірнику «Друк України». Поряд із графами «Кількість книг і брошур» і «Тираж» математично утворені дані обліковують у графі «Друковані аркуші-відбитки».

На жаль, повсякденний стан справ свідчить про невпинне зростання кількості дитячих книг, де немає відомостей про умовні друковані аркуші (УДА), тому працівники Книжкової палати змушені самотужки вираховувати не вказані відомості за спеціальними схемами аби визначити й облікувати друковані аркуші-відбитки. В цьому контексті варто зауважити, що правильне заповнення видавничих звітів за формою № 1-В (книги) є важливим питанням, оскільки ці дані мають уточнювати і підтверджувати відомості про надсилання ОП дитячої книги.

Однак траплялися й прикрі випадки із допущенням грубих помилок у заповненні видавничих звітів. Наприклад, у графі «Назва» звіту № 1-В (книги) деякі видавці замість власне назви самої книги зазначали словосполучення «науково-популярне видання». Зафіксовано випадки, коли номер ISBN (Міжнародний стандартний номер книги), який зазначають у графі 4, не відповідав назві вказаного у звіті видання. Наприклад, видавець ПП «Торсінг Плюс» заповнив усі графи форми звітності, але допустив чимало помилок. Зокрема, вказані у звіті номери замовлень «14-08-0531» і «14-08-0532» не відповідають виданням «Cool grammar. Starter level» і «Cool grammar. Beginner level» – насправді це номери замовлень на виготовлення видань «Курочка ряба» й «Сорока-білобока». Як засвідчує практика, такі помилки значно ускладнюють і сповільнюють процес контролю за доставлянням ОП.

Проведене дослідження доводить, що об'єктивність державного обліку друку дитячих книг в Україні залежить виключно від повноти і достовірності всіх обов'язкових елементів вихідних відомостей дитячих книг, які випущено в Україні. Окремо зазначимо, що правильність в оформленні вихідних відомостей вітчизняними видавцями у дитячих книгах має безпосередній вплив на якість обліку друку дитячих книг в Україні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Проведене дослідження доводить, що об'єктивність державної статистики друку дитячих книг в Україні повною мірою залежить від своєчасного доставляння видавцями усіх обов'язкових примірників. Правильне оформлення вітчизняними видавцями потрібних елементів вихідних відомостей безпосередньо впливає на якість статистичного обліку дитячих книг в Україні.

Грунтовний аналіз державного обліку друку дитячих книг надав можливість узагальнити відомості про статистику друку дитячих книг, як в цілому, так і за окремими факторами, що визначають об'єктивний характер державної статистики, та визначити тенденції випуску книг для дітей.

Аналітичний огляд внутрішньої звітної документації Книжкової палати України дав змогу виявити, узагальнити і вперше опублікувати деталізацію відомостей про:

- випуск нових видань і перевидань дитячих книг (1993–1996 рр.);
- випуск дитячих книг мовами і перекладених з інших мов світу (1994–1996 рр.);
- випуск дитячих книг у межах тематичних розділів за цільовим призначенням згідно з рівнями загальної середньої освіти (1993–2019 рр.);
- випуск дитячих книг мовами національних меншин за цільовим призначенням у межах регіонів країни (2003–2019 рр.)

Особливо вагомим результатом для статистики друку дитячих книг в Україні вважаємо створення зведеної таблиці «Надходження дитячих книг різних років випусків до Книжкової палати України» з розробленням нових критеріїв статистичного обліку – «Кількість попередніх років» і «Кількість років запізнення».

Проведене дослідження засвідчило, що реєстрація «боргових» років надходжень дитячих друкованих книг до головного сховища всіх видів видань, випущених в Україні, є надзвичайно актуальним питанням. Відповідний статистичний облік ілюструє глибину окресленої проблеми.

У третьому розділі дисертації подано основні результати з наукових праць, включених до Списку публікацій здобувача за темою дисертації та представлених у списку використаних джерел: [169], [171], [172], [174], [175], [176], [177], [179], [181], [182], [183], [184], [185], [186], [188], [189], [190].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У процесі дослідження досягнуто мету дисертації, яка полягала в концептуалізації видавничого і статистично-облікового аспектів дитячої книги у контексті обліку їх друку на теренах України. Виконання всіх визначених завдань надало змогу зробити ряд висновків.

1. Бібліографічний пошук в електронних каталогах провідних організацій-укладачів українського бібліографічного репертуару сприяв визначенню кількості назв і примірників дитячих книг, виданих до 1917 року, які дотепер зберігаються у бібліотечних фондах України. Аналітико-синтетична обробка бібліографічної інформації дала змогу систематизувати і деталізувати відомості про дитячі книги, які випущено на території, що відповідає межах сучасної української держави, у зведену статистичну таблицю за такими критеріями: роки, міста, мови, кількість назв. На основі узагальненої таблиці визначено що:

- найстаріша книга, яка збереглася серед бібліотечних фондів до цього часу, датована 1842 роком випуску – «Книга для юных читателей» Григорія Пехотинського (Харків);
- за хронологією випуску книг для дітей суттєве збільшення репертуару відбувалося в 10-х роках XX ст.;
- за територіальною приналежністю видання дитячих книг у дореволюційний період відбувалося в 13 містах (Гадяч, Житомир, Катеринослав, Київ, Коломия, Кременець, Львів, Немирів, Одеса, Полтава, Харків, Чернівці та Чернігів), а найбільше назв книг було випущено у Києві (58 назв), Львові (37 назв), Одесі (10 назв) та Чернівцях (8 назв);
- за мовною ознакою значно переважають кількісні показники масиву дитячих книг, надрукованих українською мовою: за період з 1842 по 1916 рр. випущено 101 назву українською мовою, 29 назв російською й по 1 назві польською та французькою мовами;

- у фондах провідних українських бібліотек нараховується 145 дитячих книг, що становить 132 назви дореволюційних видань, більшість яких зберігається в Національній бібліотеці України для дітей (88 книг, з них: 60 – українською мовою, 26 – російською мовою і по 1 книзі французькою та польською мовами).

Сформовано списки видавців і друкарень, що в сумарному підсумку дало такий результат: виданням дитячих книг у дореволюційний період займалися 33 видавці та 43 друкарні.

2. Становлення державного обліку друку дитячих книг на теренах України спонукало до побіжного висвітлення діяльності видавців періоду національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) та опису розробки методологічного інструментарію державної статистики друку. Окреслення цього проблемного поля надало змогу проілюструвати парадигму облікової рефлексії друку дитячих книг та стало онтологічним контекстом до узагальнення неопублікованих статистичних відомостей про випуск дитячих книг у Центральній і Східній частинах України за 1917–1945 рр.

Системний аналіз відомостей внутрішньої бази даних «Спецфонд 17_21» Книжкової палати України надав змогу виявити статистичні відомості про дитячі книги, видані на теренах України протягом 1917–1921 рр. За допомогою контент-аналізу відомості про всі виявлені дитячі книги було систематизовано й узагальнено в таблицю, на основі якої визначено що:

- за хронологією випуску дитячих книг для дітей найбільше видано в 1918 р. – 122 назви, а найменше в 1921 р. – 12 назв;
- за територіальною приналежністю видання дитячих книг в означений період відбувалося у 18 містах України, серед яких трьома ключовими осередками були Київ (119 назв), Полтава (52 назви, 1 з назв є спільним виданням Полтави та Харкова) і Катеринослав (49 назв);
- за мовною ознакою впродовж п'яти років значно переважають кількісні показники масиву дитячих книг, надрукованих українською мовою, – 284 назви, 15 назв російською мовою й 1 назва єврейською мовою.

Аналітичний огляд усіх опублікованих статистичних довідників «Преса Української РСР» і неопублікованих внутрішніх робочих матеріалів Книжкової палати Української РСР, присвячених 20-й річниці Жовтневої революції 1917 р., та звітних матеріалів за 1931–1941 рр. виявив тенденцію пошуку й вдосконалення принципів обліку друку видань для дітей. Результатом виявлених відомостей у неопублікованих звітних матеріалах за 1931–1936 рр. статистичних відомостей про випуск дитячих книг стало узагальнення цифрових показників у 12 облікових таблицях, представлених у додатку Г. Дослідження виявило, що звітні відомості за 1937–1941 рр. деталізовано значно менше ніж за попередні шість років.

Важливим непересічним за значенням фактографічним джерелом серед внутрішніх архівних матеріалів слід вважати збірник «Книжкова продукція УРСР за роки 1942–1945», де за 1942 рік офіційно не зафіксовано жодних відомостей про випуск дитячої літератури, а решту статистичних відомостей про випуск дитячих книг за 1943–1945 рр. наведено за чотирма традиційними критеріями (друковані одиниці, друковані аркуші, тиражі, друковані аркуші-відбитки).

3. Аналіз повноти представлення критеріїв державного обліку друку в опублікованих матеріалах Книжкової палати України та її внутрішніх статистичних звітах (1946–2019 рр.) виявив відмінності між кількістю таблиць, в яких обліковано дитячі книги, кількістю окремих звітних років та кількістю облікових критеріїв у таблицях. Кількість облікових таблиць у друкованих статистичних довідниках «Преса Української РСР ...» (6 збірників за період 1917–1985 рр.) була меншою, ніж відповідна кількість у внутрішніх щорічних деталізованих звітах. З кожним роком різниця між ними лише зростала, що в 1967 і 1974 роках становило розбіжність у 9 найменувань таблиць – 3 і 14.

Було виявлено, що у статистичних довідниках частину відомостей відображено не окремо по роках, а здебільшого сумарно. Дитячі книги в таблицях збірників обліковувалися переважно за такими критеріями: кількість книг, тираж і друковані аркуші-відбитки; тоді як таблиці у щорічних звітах,

окрім означеного переліку містили подібні відомості про дитячі книги зі вказаною ціною, що загалом становило 10 облікових критеріїв.

4. Аналітичний огляд внутрішньої звітної документації Книжкової палати України надав змогу виявити, узагальнити та вперше опублікувати деталізовані відомості за такими аспектами: розподіл книжкової продукції для дітей за видавництвами (1931–1933 рр., 1937–1941 рр.), розподіл книжкової продукції за читацькими групами (1931–1936 рр.), випуск дитячої літератури (1938–1940 рр.), випуск книжкової продукції для дітей (1942–1945 рр.), випуск нових видань і перевидань дитячих книг (1993–1996 рр.), випуск дитячих книг різними мовами і перекладених з мов світу (1994–1996 рр.), випуск дитячих книг у межах тематичних розділів за цільовим призначенням згідно з рівнями загальної середньої освіти (1993–1996 рр.) і тенденції надходжень (1997–2019 рр.) дитячих книг до державного архіву друку різних років випуску з презентацією двох авторських критеріїв обліку друку дитячих книг «кількість попередніх років» і «кількість років запізнення».

5. Структурний аналіз статистичного обліку друку дитячих книг в Україні сприяв проведенню умовної періодизації та визначенню характерних особливостей кожного з періодів. Дослідження еволюційних змін в означеній системі сприяло визначенню таких періодів: зародження статистики друку дитячих книг (середина XIX ст. – 1916 р.), становлення державного обліку друку дитячих книг (1917–1945 рр.), сталий розвиток державного обліку друку дитячих книг (1946–1989 рр.) і сучасне оновлення державного обліку друку дитячих книг (1990–2019 рр.).

6. Дослідження видавничої діяльності суб'єктів сучасного українського книговидання для дітей сприяло розробці класифікації видавців дитячих книг з поєднанням старих і нових критеріїв поділу за: формою власності (державні, недержавні), профільністю (багато профільні, спеціалізовані), країною заснування (вітчизняні, філіали закордонних видавців), громадянською позицією та громадською активністю (активні, пасивні).

7. Аналітичний огляд редакційно-видавничого оформлення дитячих, обумовлений рамками нормативно-правових та методично-практичних засад державного обліку друку, став основою для методичного обґрунтування важливості правильного оформлення вихідних відомостей у дитячих книгах.

8. Ґрунтовне дослідження становлення та розвитку обліку друку дитячих книг на теренах України виявило, що в різні періоди його функціонування випуском дитячих книг займалися не лише професійні видавці, а й культурні діячі та просвітники. Так, у дореволюційний період випуском дитячих книг здебільшого опікувалася національно-свідома українська інтелігенція, тому й україномовні книги для дітей на той час становили 75% від загальної кількості дитячих видань. У період становлення державного обліку друку виданням дитячих книг здебільшого займалися профільні видавництва, такі як «Дитвидав ЦК ЛКСМУ» (згодом «Веселка»), «Молодий більшовик» (згодом «Молодь») і «Радянська школа», а масив дитячих книг орієнтовно становив дві третини від загальної кількості тогочасних видань для дітей. Від початку сталого періоду розвитку державного обліку друку дитячих книг перелік видавців, котрі випускали дитячі книги, суттєво не змінився, проте україномовний сегмент дитячих книг поступово втратив свої переваги. За часів Незалежності України коло дитячих видавців збільшилося за рахунок появи в Україні недержавних видавництв і видавничих організацій, котрі під кінець 2010-х рр. змогли значно розширити асортимент дитячих книг як за назвами, так і жанровим різноманіттям у порівнянні з початком 1990-х рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. О. Українська дитяча книга 1970-1990 рр. Основні тенденції розвитку ілюстрації : автореф. дис. ... канд. мист. наук : 17.00.04 / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 1993. 22 с.
2. АСТ (издательство) // URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%A1%D0%A2_\(%D0%B8%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%A1%D0%A2_(%D0%B8%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE)) (дата обращения: 20.08.2020).
3. Афонін О. В., Сенченко М. І. Українська книга в контексті світового книговидання / ДНУ «Кн. палата України ім. І. Федорова». Київ, 2009. 278 с., табл.
4. Балика Д. Про класифікацію друків за соціальним призначенням / УНІК. Київ : Київ-Друк, 1927. 36 с.
5. Баран У., Качак Т. Книжки для сучасних дітей // URL: <http://zbruc.eu/node/18187> (дата звернення: 02.05.2015).
6. Бібліографічний покажчик нової української літератури (1798–1883 р.) / зібрав М. Комаров. Киев : Тип. Г. Т. Корчак- Новицького, 1883. 74 с.
7. Бібліотека Малого Лева // URL: <https://starylev.com.ua/news/biblioteka-malogo-leva> (дата звернення: 21.05.2019).
8. Біличенко О. Л. Культурно-виховна роль книги в умовах формування інформаційного суспільства : автореф. дис. канд. пед. наук : 07.00.08 / ХДАК. Харків, 2001. 18 с.
9. Блощицька Г. Основні напрями видавничої діяльності в Україні // Вісник Книжкової палати. 1998. № 3. С. 17-20.
10. Блощицька Г. Аналіз книговидання в Україні* (травень–липень 2000 року) // Вісник Книжкової палати. 2000. № 8. С. 9-10.
11. Божко Ю. В ООН схвалили українську систему латинізації географічних назв // URL: [https://www.unn.com.ua/uk/news/879449-v-on-shvalili-](https://www.unn.com.ua/uk/news/879449-v-on-shvalili)

10.04.2016)

12. Броніцька Т. Статистична інформація про випуск друкованої продукції в Україні 1998 року (попередні дані) // Вісник Книжкової палати. 1999. № 1. С. 11–12.
13. Бурдонос Л. Еволюція розвитку і сучасний стан видання літератури для дітей та юнацтва в Україні періоду незалежності // Вісник Книжкової палати. 1999. № 12. С. 20–23.
14. Буряк С. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2015 року // Вісник Книжкової палати. 2016. № 4. С. 9–17.
15. Буряк С., Музиченко Н. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2016 року // Вісник Книжкової палати. 2017. № 3. С. 24–32.
16. Буряк С. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2017 року // Вісник Книжкової палати. 2018. № 3. С. 5–13.
17. Буряк С. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2018 року // Вісник Книжкової палати. 2019. № 3. С. 9–17.
18. Буряк С. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2019 року // Вісник Книжкової палати. 2020. № 5. С. 12–20.
19. Валова І. Дитяча література: тенденції та проблеми випуску // Кн. клуб. 1999. № 19-20. С. 4–5.
20. Валуєвський циркуляр // URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D0%BB%D1%83%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%86%D0%B8%D1%80%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%80 (дата звернення: 03.10.2019).
21. Валуєнко Б. Зовнішнє оформлення друкованих видань (способи композиційного зв'язку шрифту і зображення) // Друкарство. 1999. трав.–черв. С. 12–13.

22. Василева О. Українська книжкова палата перед її знищенням в роках 1930–1933 // Український збірник : Кн. 12 / Ін-т для вивчення. Мюнхен, 1958. С. 53–121.
23. Вернигора Н. М. Книговидання для дітей в Україні ХХ століття: типологія, проблематика, жанрові особливості : автореф. дис. ... канд. наук з соц. комунікацій : 27.00.05 / КНУ ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2013. 16 с.
24. Вертій В. С. Обслуговування читачів в бібліотеках для дітей: розвиток інноваційних форм : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.03 / НБУВ. Київ, 2013. 19 с.
25. Видавнича група «Махаон-Україна» // URL: https://machaon.ua/page_62.htm (дата звернення: 19.08.2020).
26. Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки: Вип. 17. 1919. 3 трав.
27. Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки: Вип. 21. 1919. 8 лип. А. 4.
28. Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки : Вип. 21. 1919. 8 лип. А. 5.
29. Віхи історії // Книжкова палата України. 95 / Кн. палата України. Київ, 2014. С. 8–9.
30. Галамага Т. Що видається для дітей в Україні // Вісник Книжкової палати. 1998. № 4. С. 10–13.
31. Галицко-русская библиография XIX-го столетия с увзгляднением русских изданий, появившихся в Угорщине и Буковине (1801–1886) : в 2 т. / сост. И. Е. Левицкий. Т. 1. Хронологический список публикаций, 1801–1860. Львов, 1888. XII, 162 с.
32. [Главное управление по делам печати: распоряжение № 7143 от декаб. 1895] // РГИА. Ф. 846. Оп. 1. Ед. хр. 168. Л. 26.
33. Гнатюк Д. Книговидавнича справа на Україні в післявоєнні роки. Київ, 1965. 140 с.

34. Годкевич М. Бібліографія, бібліотекар та книгар. [Харків] : Держ. вид-во України, 1929. 39 с.
35. Гоян Я. [Виступ] // Реалії та перспективи українського книжкового ринку (Про інформаційний маркетинг. І не лише про нього...) : зб. ст. і матеріалів Круг. столу «Розвиток інформаційного маркетингу на книжковому ринку України» (Львів, 1997) / УАД, каф. видав. справи і редагув. Львів : Аз-Арт, 1997. С. 25–26.
36. Грабовський Є. М. Інформаційне забезпечення видавничої діяльності : конспект лекцій / ХНЕУ. Харків, 2009. 63 с.
37. Грінченко Б. Видання коштом Івана Череватенка і його премії // Літературно-науковий вістник. 1901. [Річник 4, Т. 13], Кн. III. С. 193–200.
38. ГСТУ 29.6–2002. Видання для дітей. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги. Київ, 2002. 18 с.
39. Дей О. І. Книга і друкарство на Україні з 60-х років XIX ст. до Великого Жовтня // Книга і друкарство на Україні / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського, Держ. публік. б-ка, Вид-во «Наук. думка». Київ : Наук. думка, 1965. С. 128–205.
40. Дем'янова Л. Статистичний огляд випуску книжкових видань для дітей в Україні // Вісник Книжкової палати. 2004. № 12. С. 3–9.
41. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського // URL: http://old.dnpb.gov.ua/electronic_resources/elec_res/ (дата звернення: 25.02.2020).
42. До видавництва та видавців // Книгарь. 1917. № 4. С. 223.
43. Долбенко Т. О. Проблемные ситуации как метод активизации чтения естественно-научной литературы в библиотеках для детей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Ленинград. гос. ин-т культуры им. Н. К. Крупской. Л., 1990. 15 с.
44. Доля В. Костянтин Клімашенко: «Дитяча книжка має бути як іграшка» // Книжковий огляд. 2001. № 2. С. 15–17.

45. Друк України (1986-1990) : стат. зб. / уклад. Т. Броніцька, О. Журба. Київ : Кн. палата України, 1999. 44 с.
46. Друк України (1991-1996) : стат. зб. / уклад. А. Дуцник, Т. Броніцька. Київ : Кн. палата України, 1998. 48 с.
47. Друк України (1997) : стат. зб. / уклад. Т. Броніцька, О. Журба. Київ : Кн. палата України, 1999. 44 с.
48. Друк України (1998) : стат. зб. / уклад. Т. Броніцька, О. Журба. Київ : Кн. палата України, 1999. 44 с.
49. Друк України (1999) : стат. зб. / уклад. Т. Броніцька, О. Журба. Київ : Кн. палата України, 2000. 44 с.
50. Друк України (2000) : стат. зб. / уклад. Т. Броніцька, О. Журба. Київ : Кн. палата України, 2001. 44 с.
51. Друк України (2001) : стат. зб. / уклад. Л. Дем'янова, С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2002. 52 с.
52. Друк України (2002) : стат. зб. / уклад. Л. Дем'янова, С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2003. 56 с.
53. Друк України (2003) : стат. зб. / уклад. Л. Дем'янова, С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2004. 60 с.
54. Друк України (2004) : стат. зб. / уклад. Л. Дем'янова, С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2005. 144 с.
55. Друк України (2005) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2006. 132 с.
56. Друк України (2006) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2007. 112 с.
57. Друк України (2007) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2008. 116 с.
58. Друк України (2008) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2009. 116 с.
59. Друк України (2009) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2010. 124 с.

60. Друк України (2010) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2011. 125 с.
61. Друк України (2011) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2012. 125 с.
62. Друк України (2012) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2013. 136 с.
63. Друк України (2013) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2014. 148 с.
64. Друк України (2014) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2015. 136 с.
65. Друк України (2015) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2016. 122 с.
66. Друк України (2016) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2017. 100 с.
67. Друк України (2017) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2018. 122 с.
68. Друк України (2018) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2019. 118 с.
69. Друк України (2019) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2020. 114 с.
70. ДСанПіН 5.5.6-138–2007. Державні санітарні норми і правила. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей. Київ, 2007. 17 с.
71. ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Київ, 2016. 38 с. (Інформація та документація).
72. ДСТУ 3814:2013. Видання. Міжнародна стандартна нумерація книг. Київ, 2014. 5 с. (Інформація та документація).
73. ДСТУ 4489:2005. Видання книжкові та журнальні. Вимоги до форматів. Київ, 2006. с. (Інформація та документація).
74. ДСТУ 4861:2007. Видання. Вихідні відомості. Київ, 2009. 50 с. (Інформація та документація).

75. ДСТУ 8344:2015. Видання. Основні елементи. Терміни та визначення понять. Київ, 2017. 38 с. (Інформація та документація).
76. ДСТУ 8602:2015. Статистичний облік випуску видань. Основні положення. Київ, 2019. 20 с. (Інформація та документація).
77. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання. Київ, 2006. 53 с. (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
78. ДСТУ ГОСТ 7.80:2007. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання. Київ, 2009. 13 с. (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
79. Дурняк Б., Штангрет А., Мельников О. Видавничо-поліграфічна галузь України: стан, проблеми, тенденції. Статистично-графічний огляд : монографія / УАД. Львів, 2006. 274 с.
80. Дяченко Н.С. Формування системи рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей в Україні : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / КДУКиМ. Київ, 1998. 16 с.
81. ЕГМОНТ Україна. Про нас // URL: <https://egmont.ua/about/> (дата звернення: 19.08.2020).
82. Електронні ресурси Київська обласна бібліотека для дітей // URL: <http://e-kobdd.pp.ua/>. (дата звернення: 05.02.2020).
83. Жирков В. Г., Новикова Л. Г. Временные правила о печати 1865 года // URL: <http://www.knowledge.su/v/vremennye-pravila-o-pechaty-1865-goda-> (дата обращения: 25.12.2019).
84. Запорізька обласна бібліотека для дітей // URL: <http://zobd.zp.ua/nbook.html>. (дата звернення: 05.02.2020).
85. Зведений каталог української книги (1798–1923)/НБУ імені Ярослава Мудрого // URL: <http://ukr.catalogue.nlu.org.ua/> (дата звернення: 15.01.2020).
86. Зелений пес: про видавництво // URL: <http://www.greenpes.com/index.php?page=about> (дата звернення: 25.04.2016).

87. Зведені адміністративні дані про випуск видавничої продукції // Держкомтелерадіо України // URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=34099 (дата звернення: 09.08.2020).
88. Іванченко О. В. Видавництво «Веселка»: особливості становлення, функціонування й розвитку (1934–2010 рр.): автореф. дис. ... канд. наук з соц. комунікацій : 27.00.05 / КНУ ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2011. 16 с.
89. Історія // Державний архів друку/[Книжкова палата України]. Київ, 2014. URL: <http://ukrbook.net/DAD/arkhiv.htm> (дата звернення: 23.07.2020).
90. Історія видавництв України. Державні видавництва України. 1917–2007 рр. / ДНУ Кн. палата України. Київ, 2009. 34 с. // URL: www.ukrbook.net/elektr_publ/istor_vydav.pdf (дата звернення: 22.07.2020).
91. Как уничтожали украинский язык: хроника запретов за 400 лет // URL: <http://argumentua.com/stati/kak-unichtozhali-ukrainskii-yazyk-khronika-zapretov-za-400-let> (дата обращения: 03.10.2019).
92. Касьяненко К. М. Українська ігрова дитяча книжка: витоки, стан, тенденції : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01 / КНУКіМ. Київ, 2016. 17 с.
93. Каталог рідкісних і цінних видань / НБУ для дітей // URL: <http://www.chl.kiev.ua/Catalog.aspx> (дата звернення: 03.02.2020).
94. Каталог рідкісних і цінних видань/НБУ імені Ярослава Мудрого // URL: <http://rk.catalogue.nlu.org.ua/> (дата звернення: 03.02.2020).
95. Київська обласна бібліотека для дітей // URL: <http://child-library.kiev.ua/> (дата звернення: 05.02.2020).
96. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923). Київ : Логос, 1996. 339 с.
97. КЛЮЧ (Краща література юним читачам) // URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/> (дата звернення: 09.02.2020).

98. Книгарь : літопис укр. письменства. Київ : Час, 1917–1920 // Книжкові пам'ятки України : ел. база даних. URL: <http://kp.nlu.org.ua/item/1600/> (дата звернення: 03.09.2019).
99. Книжкова продукція на Україні в 1917–1922 рр. Книга. 1923. № 2. С. 66.
100. Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства (1922–1936) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, ВД «Академперіодика». Київ : Академперіодика, 2015. 688 с.
101. Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства // Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <http://ube.nlu.org.ua/article/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%20%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0> (дата звернення: 04.03.2020).
102. Ковальчук Г. І. С. Ф. 47. Архів Українського наукового інституту книгознавства // Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, НБУВ. Київ, 2015. С. 46-51.
103. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213–330). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10?find=1&text=%D1%81%D1%82.+186#w2_1 (дата звернення: 10.09.2020).
104. Козаченко А. Бібліографічна статистика: спроба методології // Всеукр. акад. наук, Бібліограф. комісія; УСРР, НКО, Укр. кн. палата. Київ, 1929. 28 с.
105. Козаченко А. Десять років книжкової продукції радянської України : іст.-статист. начерк. ДВУ, 1929. 44 с.
106. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР, 1923–1926 / УНІК. Київ, 1927. 24 с.

107. Козаченко А. Минуле книги на Україні. Історичний нарис. Харків : Держвидав України, 1930. 103 с.
108. Козаченко Антон Іванович // Українські бібліографи (випуск 1). Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія / НПБУ. Київ, 2008. С. 199-200.
109. Колекція «Українська дитяча книга, 1885–1923 рр.» Педагогічного музею України : каталог-путівник / НАПН України, Пед. музей України. Київ, 2015. 144 с.
110. Копистинська І. М. Тенденції сучасного вітчизняного книговидання: організаційний, тематичний та рекламно-промоційний аспекти (1991–2003 рр.) : дис. ... канд. філ. наук : 10.01.08 / КНУ ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2004. 233 с.
111. Корнєєва Г. В. Українська дитяча книжка Східної Галичини: історико-книгознавчий аспект (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / КНУКіМ. Київ, 2005. 18 с.
112. Корнєєва Г. Українська дитяча книжка Галичини: від «Читанки» М. Шашкевича... (1850–1939) : іст.-книгознав. аспект. Львів : Світ, 2011. 279 с.
113. Корнейчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період : нариси. Київ : РВВ Книжкової палати УРСР, 1971. 376 с.
114. Кузнякова Т. В. Державне регулювання розвитку книговидання в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. Ін-т держ. упр. Харків, 2008. 20 с.
115. Культурне будівництво Української радянської соціалістичної республіки / Нарком освіти, Упр. наргоспобліку УРСР. Харків, 1940. с.
116. Кусий Л. М. Михайло Таранько – редактор і видавець українських часописів та книжкових серій для дітей і молоді (1919–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05 / КНУ ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2009. 13 с.

117. Куцевська О. С. Підготовка майбутніх фахівців видавничої справи до роботи над архітектонікою та режисурою дитячих видань // URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N1\(29\)/6.pdf](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N1(29)/6.pdf) (дата звернення: 14.02.2018).
118. Кучина Н. І. Розвиток книговидавничої справи в культурі незалежної України : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 17.00.01 / КНУКіМ. Київ, 2001. 18 с.
119. Ларіонова Е., Лазаренко В. Проблеми дитячого читання та бібліографічні аспекти в наукових працях В. П. Роднікова // Тези до XIX та XX звітних наукових конференцій професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту : Ч. 1 / КДІК. Київ, 1992. С. 170–171.
120. Литвиненко О. О. Дитяча книга в мультимедійному середовищі: сучасний стан та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. наук з соц. комунікацій : 27.00.03 / ХДАК. Харків, 2011. 22 с.
121. Литвиненко О. Криза дитячого читання в контексті національного книговидання // Вісник Книжкової палати. 2009. № 6. С. 6–10.
122. Литвиненко О. Якісні параметри національного книговидання дитячої художньої літератури // Вісник Книжкової палати. 2010. № 8. С. 7–11.
123. Література для дітей. 1900–1980-ті роки // Історія української літератури XX ст. : навч. посіб. : Кн. 2 / за ред. В. Г. Дончика. Київ : Либідь, 1995. С. 444–461.
124. Літопис українського друку. 1927. № 1–2. 108 с.
125. Майборода О. О. Обов'язковий примірник видань друку // Державна бібліографія на Україні : зб. стат. П. Харків : Ред.-видав. відділ Кн. палати УРСР, 1965. С. 63–72.
126. Майовець А. Ілюстрування дитячих книг художниками-випускниками Української академії друкарства останньої чверті XX ст.: досвід художньо-технічного виконання // Народознавчі зошити. 2013. № 4. С. 750–756.
127. Максимович М. А. Книжная старина южнорусская // Временник Общества истории и древностей российских : Кн. 1. Москва, 1849. С. 1–12.

128. Максимович М. А. Книжная старина южнорусская // Временник Общества истории и древней истории : Кн. 3. Киевлянин, 1850. С. 117–138 (752–745).
129. Малицька К. Видавництва для дітей і молодіжі // Пропам'ятна книга. Перший Український Просвітно-економічний Конгрес, уладжений Товариством «Просвіта» в сороколіті заснування у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 року : протоколи і реферати / зрад. І. Брик, М. Коцюба. Львів : Просвіта, 1910. С. 126–153.
130. Маринович Я. Про нас // URL:
https://kmbooks.com.ua/ntml_page?name=about_us (дата звернення: 12.05.2019).
131. Маркова В. А. Книга в соціально-комунікативному просторі: минуле, сучасне, майбутнє / ХДАК. Харків, 2010. 252 с.
132. Марченко Н. П. Видання для дітей в Україні 1917–1923 рр.: історіографія, джерела, типологія : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / НБУВ. Київ, 1998. 16 с.
133. Матвієнко В. Рекомендації щодо ілюстрування видавничої продукції для дітей // Медіадослідження : зб. наук. праць студентів : Вип. 2. Черкаси, 2011. С. 4–8.
134. Медведев Ю. Б. Деятельность Книжной палаты УССР в области книговедения (1920–1978) // Книжкова та інформаційна справа / Мін-во вищ. та серед. освіти УРСР, Укр. поліграф. ін-т ім. І. Федорова. Київ : Наук. думка, 1976. С. 64–70.
135. Медведев Ю. Б. Видавнича справа на Україні у післявоєнні роки (1946–1957) // Перша науково-методична конференція випускників інституту (7–10 травня 1958 р.) / Мін-во культури Укр. РСР, Харків. держ. бібліотеч. ін-т. Харків : Вид-во Кн. палати УРСР, 1959. С. 94–99.
136. Медведев Ю. Б. До питання статистичного дослідження друку // Державна бібліографія на Україні : зб. статей : Вип. IV. Харків : РВВ Кн. Палати УРСР, 1972. С. 60–77.

137. Медведєв Ю. Б. Розвиток бібліографічної статистики на Україні // Державна бібліографія на Україні : зб. ст. : Вип. I. Харків, 1962. С. 55–70.
138. Медведєв Ю. Б. Розвиток методичної діяльності Книжкової палати УРСР ім. Івана Федорова (1943–1974) // Бібліотекознавство і бібліографія : республ. міжвідом. тематич. науково-метод. зб. : Вип. 16. Харків : Вища шк., 1976. С. 85–97.
139. Медведєв Ю. Б. Стан і проблеми статистики друку на Україні // Книга. Редактор. Інформація : матер. наук. конф. "Соціальний прогрес: науково-технічна революція і книга" (Львів, 24–26 жовт. 1972 р.). Київ : Наук. думка, 1973. С. 20–27.
140. Медведєва В. М., Пхайко К. М. Книга і читання // URL:
<http://www.biblos.in/download/show.php?nFi=../datas/sients/lang/knigochitanna.txw> (дата звернення: 16.02.2020).
141. Медведєва В. М. Соціологія читання дітей: підлітки як читачі української художньої літератури : навч. посіб. / КНУКіМ. Київ, 2000. 119 с.
142. Медведєва В. М. Формування інтересу читачів-підлітків до української художньої літератури в бібліотеках для дітей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / КДУКіМ. Київ, 1997. 16 с.
143. Меженко Ю. Книжкова продукція на Україні в 1917–1922 рр. // Книга. 1923. № 2. С. 66–67.
144. Меженко Ю. Українська книжка часів Великої революції : відбитка з «Життя й Революція» №№ 10-11 і 12 за 1927 р. / Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1929. 32 с.
145. Молодчиков О. В. Українська радянська книга (1917–1964) // Книга і друкарство на Україні / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського, Держ. публік. б-ка, Вид-во «Наук. думка». Київ : Наук. думка, 1964. С. 206–296.
146. Музей Національної академії педагогічних наук України // URL:
http://pmu.in.ua/natchionalne_nadbannya/national_treasure/ (дата звернення: 16.02.2020).

147. На допомогу бібліотекарів / НБУ для дітей // URL: <http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=3863> (дата звернення: 07.11.2020).
148. Науковий вісник «Література. Діти. Час.» Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва // URL: <http://urccyl.com.ua/naukovyi-visnyk-literatury-dity-chas/> (дата звернення: 03.11.2020).
149. Наумова М. Видавництво «Посередник» Л. М. Толстого і дитяча книга України в кінці XIX на початку XX ст. // Література. Діти. Час. Київ : Веселка, 1984. С. 119–123.
150. Наумова М. А. Детская книга на Украине (1917–1928). Вопросы издания : автореф. дис. ... канд. филол. наук (по спец. 05.25.04. «Книговедение») / Мин-во культуры РСФСР, Ленинград. ин-т культ. им. Н. К. Крупской. Л., 1974. 29 с.
151. Наумова М. Початок великого шляху (З історії дитячої книги УРСР) // Література. Діти. Час. 1977. С. 84–94.
152. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського // URL: www.nbuv.gov.ua (дата звернення: 01.03.2020).
153. Низовий М. А. Визначний статистик друку України (А. І. Козаченко) // Державна бібліографія на Україні : зб. ст. / Кн. палата УРСР. Харків, 1972. Вип. IV. С. 78–92.
154. Низовий М. А. Організація обліку творів друку : лекція для студ.-заоч. / Мін-во культ. УРСР, ХДІК. Харків, 1972. 31 с.
155. Низовий М. А. Питання історії бібліографічної статистики на Україні : лекція для студ.-заочників / ХДІК. Харків, 1971. 23 с.
156. Низовий М. Українська статистика друку: основні етапи становлення та розвитку. Київ, 2002. 96 с.
157. О бесплатной пересылке и перевозке грузов и посылок, направляемых для Украинской Книжной Палаты : постановление от 05.12.1922 / Совет народных комиссаров // Собрание Указаний и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. 1922. № 53. С. 758.

158. О. Т. Визвольна боротьба українського народу, 1917–1921 р. Вид. 2-ге, доправл. Лондон : Об'єднання бувших вояків українців, 1950. 51 с.
159. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) : монографія. Львів : Світ, 2012. 320 с.
160. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Аз-Арт, 2002. 160 с.
161. Огар Е. І. Новітня українська дитяча книга: соціокультурний, комунікативний та видавничий виміри : автореф. дис. ... д-ра наук з соц. комунікацій : 27.00.01 / КНУ ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2013. 32 с.
162. Огар Е. І. Типологічний аналіз сучасної книги для дітей // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 1999. Вип. 6. С. 371–384.
163. Орехова Л. Своєрідність просвітницько-педагогічної діяльності Х. Д. Алчевської // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 5 (Ч. II). С. 236–244.
164. Пакуль Н. М. Книга : ист. очерк. Харьков: Главполитпросвет УССР, 1923. 131 с.
165. Паночіні С. Книжкова українська продукція в 1917 році // Книгарь. 1918. № 5. С. 243–251.
166. Паночіні С. Огляд української книжкової продукції в 1918 році // Книгарь. 1919. № 20. С. 1310–1326.
167. Папуша О. М. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.01.06 / Тернопіл. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2004. 19 с.
168. Петренко О. Антон Іванович Козаченко: недосліджений феномен статистика-книгознавця // Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти : доп. та повідомл. Міжнар. конф. (Львів, 24–25 жовт. 2019 р.) / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника. Львів, 2019. С. 131–133.
169. Петренко О. В. Весняне Медвіновське свято дитячої книги // Вісник Книжкової палати. 2009. № 4. С. 51–52.

170. Петренко О. В. Вивчення дитячої книги в Україні // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 19–21 трав. 2009 р. Київ, 2009. С. 263–264.
171. Петренко О. В. Видавництву «Веселка» – 75 років: здобутки та пріоритети веселчан у незалежній Україні // Вісник Книжкової палати. 2009. № 5. С. 43–47.
172. Петренко О. В. Видання для дітей та юнацтва – базис розвитку духовної культури юних українців // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–27 трав. 2010 р. Київ, 2010. С. 243–245.
173. Петренко О. В. Державна статистика дитячих книг в Україні: початок становлення // Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 12–13 трав. 2016 р.). Полтава, 2016. С. 83–86.
174. Петренко О. В. Детская книга в Украине (2008–2012 гг.): статистика книгоиздания и книговыдачи // Доклады Научного совета по проблемам чтения РАО. Москва, 2013. Вып. 8: Материалы Международной конференции «Чтение на просторах детства: опыт России и мира» (Москва, 14–15 нояб. 2013 г.). С. 94–110.
175. Петренко О. Дитяча книга серед барвів «Книжкового світу – 2008» // Вісник Книжкової палати. 2008. № 11. С. 49–51.
176. Петренко О. Дотримання положень нормативних документів суб'єктами видавничої справи : аналіт. огляд кн. вид. за 2013 р. // Вісник Книжкової палати. 2014. № 4. С. 3–7.
177. Петренко О. В. Інновації у формуванні репертуару сучасної дитячої книги в Україні // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2004. Вип. 12. С. 34–44.

178. Петренко О. В. Історичний дискурс методології державної статистики друку: на прикладі обліку дитячих книг у 20–30-х роках ХХ століття // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів. Київ, 2018. Вип. 22. С. 397–425.
179. Петренко О. В. Обов'язкові примірники як базис державної статистики друку дитячих книг в Україні // Science and education a new dimension. Humanities and social sciences. 2016. Vol. 5, iss. 90. P. 18–21. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/hum_iv_15_90.pdf/ (last accessed: 09.07.2016).
180. Петренко О. В. Періодизація розвитку державної статистики дитячих книг в Україні // Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених (21–22 квіт. 2016 р.). Харків, 2016. С. 329–330.
181. Петренко О. В. Популяризація дитячої книги та читання – одна з умов розвитку духовності підростаючого покоління // Вісник Книжкової палати. 2010. № 11. С. 44–48.
182. Петренко О. Представлення дитячої книги на Форумі видавців // Вісник Книжкової палати. 2009. № 11. С. 47–52.
183. Петренко О. В. Проблема якості друкованих дитячих книг в Україні в контексті сучасної едіціології // Вісник Харківської державної академії культури. 2015. Вип. 48. С. 57–66.
184. Петренко О. В. Проблеми випуску книг для дітей в Україні // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали IV Міжнар. науково-практ. конф., Київ, 21–23 трав. 2007 р. Київ, 2007. С. 318–322.
185. Петренко О. В. Проблеми трансформації та розвитку новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів дитячих бібліотек України // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2009. Вип. 24. С. 17–26.

186. Петренко О. В. Социология детского чтения в современной Украине // Чтение с листа, с экрана и на «слух»: опыт России и других стран : сб. материалов для руководителей программ по продвижению чтения / сост.: Е. Ю. Гениева, Ю. П. Мелентьева. Москва, 2009. С. 239–253.
187. Петренко О. В. Статистика друку дитячої книги в Україні у другій XIX – на початку XX ст. // Проблеми розвитку документально-інформаційних систем у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі : матер. всеукр. наук.-практич. конф. (Рівне, 10 лют. 2016 р.). Рівне, 2016. С. 174–179. URL: http://library.dk.rv.ua/depositary/konf/I_konf_2016.pdf (дата звернення: 28.03.2016).
188. Петренко О. Статистика друку сучасної дитячої книги в Україні // Вісник Книжкової палати. 2015. № 11. С. 11–16 [початок статті]; № 12. С. 9–15 [закінчення статті].
189. Петренко О. В. Статистика друку сучасної дитячої книги в Україні // Формування фондів спеціалізованих бібліотек України для дітей: проблемно-цільове навчання : проблемно-цільов. навч. (Київ, 18–22 квіт. 2016 р.) / Нац. б-ка України для дітей. URL: <http://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=7491> (дата звернення: 28.04.2016).
190. Петренко О. В. Статистичні показники надходжень електронних видань для дітей до Книжкової палати України // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–19 трав. 2011 р. Київ, 2011. С. 130–132.
191. Петренко О. В. Феномен української дитячої книги // Рідна школа. 2000. № 11. С. 61–64.
192. Показчик літератури українською мовою в Росії за 1798–1897 рр. / уклад. Д. І. Дорошенко // Науковий ювілейний збірник українського університету, присвячений Т. Г. Масарикові для вшанування 75-их роковин його народження. Прага, 1925. С. 142–238.

193. Потоцький В. П. Мовна політика Денікінського режиму у великих містах України // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2018. Вип. 26. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». С. 147–156.
194. Правила для друкарень та видавництв «Про надсилку обов'язкових примірників до Української книжкової палати» / УСРР, Укр. кн. палата. Харків, 1929. 15 с.
195. Преса Української РСР 1918–1957 : стат. матеріали / Мін-во культури УРСР, Головвидав; Кн. палата Укр. РСР. Харків, 1958. 103 с.
196. Преса Української РСР 1917–1966 : стат. довідник / Ком-т по пресі при Раді Міністрів УРСР, Кн. палата УРСР. Харків, 1967. 147 с.
197. Преса Української РСР 1918–1973 : наук.-стат. довідник / Держ. ком-т Ради Міністрів УРСР у справах видавництв, поліграфії і кн. торгівлі; Кн. палата УРСР ім. Івана Федорова. Харків, 1974. 216 с.
198. Преса Української РСР 1918–1975 : наук.-стат. довідник / Держ. ком-т Ради Міністрів УРСР у справах видавництв, поліграфії і кн. торгівлі; Кн. палата УРСР ім. Івана Федорова. Харків, 1976. 224 с.
199. Преса Української РСР 1918–1980 : стат. довідник / Держ. ком-т Укр. РСР у справах видавництв, поліграфії і кн. торгівлі; Кн. палата УРСР ім. Івана Федорова. Харків, 1981. 219 с.
200. Преса Української РСР 1918–1985 : стат. зб. / Держ. ком-т Укр. РСР у справах видавництв, поліграфії і кн. торгівлі; Кн. палата УРСР ім. Івана Федорова. Харків, 1986. 176 с.
201. Приходько А. Книжкова продукція на Україні за час революції // Голос друку. 1921. Кн. 1. С. 23.
202. Про видавництво дитячої літератури : постанова ЦК ВКП(б) від 29 грудня 1931 р. // Українська дитяча література : хрестоматія критич. матеріалів / упоряд.: Ф. Х. Гурвич, В. С. Савенко. Київ : Вища шк., 1969. С. 121–122.

203. Про видавництво «Молодая гвардія» : постанова ЦК ВКП(б) від 29 грудня 1931 р. // Українська дитяча література : хрестоматія критич. матеріалів / упоряд.: Ф. Х. Гурвич, В. С. Савенко. Київ : Вища шк., 1969. С. 118–120.
204. Про видавничу справу : закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/anot/318/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.06.2018).
205. Про впорядкування розсилки контрольних примірників творів друку : постанова Каб. Мін-ів України від 6 лип. 1992 р. № 376 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 11.08.2019).
206. Про друковані видання : закон від 26 січня 1919 р. / Рада Народ. Міністрів // Книжний вісник. 1919. № 1 . С. 27–29.
207. Про забезпечення Книжкової палати УРСР обов'язковим безплатним примірником видань та комплектування найважливіших бібліотек і книгосховищ УРСР обов'язковим платним примірником друкованих творів : постанова Ради Мін-ів УРСР від 20 трав. 1949 р. № 1228 // Збірник постанов та розпоряджень Уряду УРСР. 1949. № 10. Ст. 35.
208. Про заходи до поліпшення юнацької і дитячої преси : постанова ЦК ВКП(б) від 23 липня 1928 р. // Українська дитяча література : хрестоматія критич. матеріалів / упоряд.: Ф. Х. Гурвич, В. С. Савенко. Київ : Вища шк., 1969. С. 116–118.
209. Про кількість обов'язкових примірників видань, що їх надсилають до Української Книжкової палати : постанова від 14.12.1928 / Нарком освіти УСРР // Зібрання постанов та розпоряджень Уряду УСРР. 1929. № 2. Ст. 6.
210. Про обов'язковий примірник документів : закон України від 9.04.1999 № 595-XIV // Офіційний вісник України. 1999. № 18. С. 36.
211. Про організацію Української Книжкової Палати і про забезпечення головних книгосхованок всіма виданнями республіки : постанова Ради Народних Комісарів [УСРР] від 27 червня 1922 року // Сенченко М. І.

- Книжкова палата України. Історія і сьогодення. Київ : Кн. палата України, 2004. С. 13.
212. Про перейменування Бібліографічного інституту і затвердження Положення про Книжкову палату УРСР : постанова ЦВК і РНК УРСР від 27 червня 1938 р. // Збірник законів і розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. 1938. № 385. § 152.
213. Про дальше вдосконалення порядку розсилки контрольних і обов'язкових примірників творів друку : постанова Ради Міністрів УРСР від 01.12.1987 р. № 388 // Ліга закон : голов. правовий портал України / ТОВ «ЛІГА:ЗАКОН». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP870388.html (дата звернення: 02.05.2018).
214. Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів : постанова Каб. Мін-ів України від 10.05.2002 р. № 608 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/608-2002-%D0%BF> (дата звернення: 03.05.2018).
215. Про утворення Головної Книжної Палати в м. Києві та про асигнування в розпорядження Головноуправляючого Справами Мистецтв та Національної Культури 50.000 карбованців на організацію цієї Палати // НБУВ. Ін-т рукописів. І. 48, од. зб. 1, арк. 1.
216. Про центр дослідження літератури для дітей та юнацтва / ЦДЛДЮ // URL: <http://urccyl.com.ua/pro-nas/> (дата звернення: 03.02.2020) .
217. Про Центральне бюро статистики друку : постанова від 19.05.1925 / Рада Народ. Комісарів України // Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського Уряду України. 1925. Ч. 28, арт. 219–220. С. 416.
218. Проппа К. И., Терновская А. А Практика классификации книжной продукции по социальному назначению // Советская библиография. Москва, 1934. Вып. 2. С. 5–20.
219. Рішення Колегії «Про стан надходження та зберігання друкованої продукції в Державному архіві друку ДНУ "Книжкова палата України імені Івана Федорова"» // URL:

(дата звернення: 10.02.2020).

220. Рославский-Петровский А. Указатель сочинений, напечатанных в типографии Императорского Харьковского университета, в 1805–1814 годах. Харьков : В универ. тип., 1866. 54 с.
221. РОСМЭН. Компания // URL: <https://rosman.ru/about/> (дата обращения: 20.08.2020).
222. Сенченко М. Видавнича діяльність України (аналітичний огляд) // Вісник Книжкової палати. 1997. № 3. С. 6–12.
223. Сенченко М. І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення. Київ : Кн. палата України, 2004. 164 с., іл.
224. Сенченко М. І. Книжкова палата України: 100 років системних та інноваційних трансформацій, 1919–2018. Київ : Кн. палата України, 2019. 200 с.
225. Сенченко Н. М. Книжкова палата України. Становлення державної бібліографії. Київ : Кн. палата України, 1999. 116 с.
226. Сердюк В. Яскраві барви «Веселки» // Вісник Книжкової палати. 2001. № 10. С. 3–6.
227. Скачков В. М. Книжкова палата УРСР і розвиток державної бібліографії // Державна бібліографія на Україні, 1922–1962 : зб. стат. : Вип. 1 / Кн. палата УРСР. Харків : Вид-во Кн. палати УРСР, 1962. С. 7–22.
228. Скачков В. М. Розвиток державної бібліографії на Україні // Бібліотекознавство та бібліографія : міжвідом. республ. зб. : Вип. 13. Харків : РВВ Кн. палати УРСР, 1965. С. 5–14.
229. Славова М. Волшебное зеркало детства. Статьи о детской литературе. Киев : ИНЦ «Киев. ин-т», 2002. 94 с.
230. Славова М. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2002. 81 с.
231. СОУ 18.1-02477019-11:2014. Видання для дітей. Загальні технічні вимоги. Київ, 2014. 26 с.

232. Сошинська В. Є. Професійна комунікація як фактор розвитку книжкової галузі : автореф. дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій : 27.00.03 / КНУКіМ. Київ, 2013. 20 с.
233. Тематичний навігатор / НБУВ // URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 01.03.2020).
234. Теремко В. І. Видавництво – XXI. Виклики і стратегії : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 328 с. (Монограф).
235. Територія щасливого дитинства / І. Валова та ін. // Кн. клуб плюс. 2002. № 1. С 4–6.
236. Тимчасовий статут Центрального Бібліографічного Відділу Всеукраїнського Державного Видавництва // Голос друку : Кн. 1. 1921. С. 213–216.
237. III Гаражний Розпродаж у Львові / Видавництво Старого Лева // URL: <https://starylev.com.ua/news/iii-garazhnyy-rozprodazh-u-lvovi> (дата звернення: 21.05.2019).
238. У національній бібліотеці України для дітей відбулося свято, під час якого нагороджували переможців всеукраїнського сімейного конкурсу «Книга пам'яті мого роду» / НБУ для дітей // URL: <http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=7281> (дата звернення: 10.05.2019).
239. Устав про Українську книжкову палату : постанова Народного Комісаріату освіти УРСР від 25.08.1931. Харків, 1931. 11 с.
240. 228-а Устьян Н. Издательство «Перо» // URL: <http://buyonline.co.ua/article/izdatelstvo-pero/> (дата обращения: 20.08.2020).
241. Форми звітності 1-В : файли для скачування / ДНУ «Кн. палата України ім. Івана Федорова». URL: http://ukrbook.net/form_zvit.html (дата звернення: 13.04.2016).
242. Франко І. Жінщина-мати // Друг. 1875. № 22. С. 532–544; № 23. С. 551–554; 1876. № 2. С. 29–31; № 4. С. 60–62.
243. Франко І. З останніх десятиліть XIX в. // Літературно-науковий вісник. 1901. Т. XV, № 6. С. 1–19, 48–67, 112–132 [2-ї паг.].

244. Франко І. Коли ще звірі говорили: казки для дітей. Львів : Рус. т-во педагогічне, 1899. VIII, 203 с.
245. Франко І. Я. Педагогічні статті і висловлювання. Київ : Рад. школа, 1960. 299 с.
246. Цицюра О. М. Ф. 48. Архів Головної книжної палати України // Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, НБУВ. Київ, 2015. С. 12–17.
247. Чепуренко Я. О. Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України: етапи розвитку / НБУВ. Київ, 1998. 71 с.
248. Что читать народу? : критич. указ. кн. для нар. и дет. чтения : в 3 т. / сост. Х. Д. Алчевская. Т. 1. СПб., 1888. VIII, 806, XXI с.
249. Что читать народу? : критич. указ. кн. для нар. и дет. чтения : в 3 т. / сост. Х. Д. Алчевская. Т. 2. СПб., 1889. XXXIX, 976 с.
250. Что читать народу? : критич. указ. кн. для нар. и дет. чтения : в 3 т. / сост. Х. Д. Алчевская. Т. 3. СПб., 1906. XXXIX, 559 с.
251. Шпілевич В. Матеріяли до історії обов'язкового примірника на Україні // Українська бібліографія : методолог. зб. / Всенарод. акад. наук, Бібліограф. комісія. 1928. Вип. 1. С. 139–150.
252. Petrenko O. The Attribution of the Children's Book Publishing Statistics in Ukraine in the Second Half of the 19th and Beginning of the 20th Centuries // Knygotyra. 2020. Vol. 75. P. 199–217. URL: <https://www.journals.vu.lt/knygotyra/article/view/19160/21506> (last accessed: 09.01.2021).

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України:

1. Петренко О. Інновації у формуванні репертуару сучасної дитячої книги в Україні / Оксана Петренко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2004. – Вип. 12. – С. 34–44.
2. Петренко О. Дитяча книга серед барвів «Книжкового світу – 2008» / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2008. – № 11. – С. 49–51.
3. Петренко О. Видавництву «Веселка» – 75 років: здобутки та пріоритети веселчан у незалежній Україні / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 5. – С. 43–47.
4. Петренко О. Проблеми трансформації та розвитку новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів дитячих бібліотек України / Оксана Петренко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2009. – Вип. 24. – С. 17–26.
5. Петренко О. Дотримання положень нормативних документів суб'єктами видавничої справи : аналіт. огляд кн. вид. за 2013 р. / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 4. – С. 3–7. – ISSN 2076–9326.
6. Петренко О. Статистика друку сучасної дитячої книги в Україні / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 11 [початок статті]. – С. 11–16; № 12 [закінчення статті]. – С. 9–15. – ISSN 2076–9326.
7. Петренко О. В. Історичний дискурс методології державної статистики друку: на прикладі обліку дитячих книг у 20–30-х роках ХХ століття / О. В. Петренко // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж.

унікальних арх. та бібл. фондів. – 2018. – Вип. 22. – С. 397–425. – ISSN 2222–4203. (*індексується у Web of Science Core Collection*).

Статті, опубліковані у виданнях іноземних держав:

8. Петренко О. В. Социология детского чтения в современной Украине / О. В. Петренко // Чтение с листа, с экрана и на «слух»: опыт России и других стран : сб. материалов для руководителей программ по продвижению чтения / сост.: Е. Ю. Гениева, Ю. П. Мелентьева. – Москва, 2009. – С. 239–253. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря. Приложение к журналу «Школьная библиотека». Сер. 1. Вип. 11–12).
9. Петренко О. В. Обов'язкові примірники як базис державної статистики друку дитячих книг в Україні / О. В. Петренко // Science and education a new dimension. Humanities and social sciences. – 2016. – IV(15), Iss. 90. – P. 18-21. – p-ISSN 2308–5258 = e-ISSN 2308–1996. – URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/hum_iv_15_90.pdf (last accessed: 09.07.2016). – DOI prefix:10.31174. – Title from screen.
10. Petrenko, O. The Attribution of the Children's Book Publishing Statistics in Ukraine in the Second Half of the 19th and Beginning of the 20th Centuries / Oksana Petrenko // Knygotyra. – 2020. – Vol. 75. – P. 199–217. – ISSN 0204–2061 = eISSN 2345–0053. – URL: <https://www.journals.vu.lt/knygotyra/article/view/19160/21506> (last accessed: 22.04.2016). – DOI: <https://doi.org/10.15388.Knygotyra.2020.75.66>. – Title from screen. (*індексується в Scopus*).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

11. Петренко О. В. Феномен української дитячої книги / О. В. Петренко // Рідна школа. – 2000. – № 11. – С. 61–64. – ISSN 0131–6788.
12. Петренко О. Весняне Медвіновське свято дитячої книги : [про Київ. весн. кн. ярмарок «Медвін»] / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 4. – С. 51–52.

13. Петренко О. Представлення дитячої книги на Форумі видавців / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 11. – С. 47–52. – ISSN 2076–9326.
14. Петренко О. В. Популяризація дитячої книги та читання – одна з умов розвитку духовності підростаючого покоління / Оксана Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 11. – С. 44–48. – ISSN 2076–9326.
15. Петренко О. В. Проблема якості друкованих дитячих книг в Україні в контексті сучасної едіціології / О. В. Петренко // Вісник Харківської державної академії культури. – 2015. – Вип. 48. – С. 57–66. – ISSN 2410–5333.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

16. Петренко О. В. Проблеми випуску книг для дітей в Україні / О. В. Петренко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали IV Міжнар. науково-практ. конф., Київ, 21–23 трав. 2007 р. / [редкол.: М. С. Слободяник (голова) та ін.]. – Київ, 2007. – С. 318–322.
17. Петренко О. В. Вивчення дитячої книги в Україні / Петренко О. В. // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 19–21 трав. 2009 р. / [редкол.: Слободяник М. С. та ін.]. – Київ, 2009. – С. 263–264.
18. Петренко О. В. Видання для дітей та юнацтва – базис розвитку духовної культури юних українців / О. В. Петренко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–27 трав. 2010 р. / [редкол.: М. С. Слободяник (голова) та ін.]. – Київ, 2010. – С. 243–245.
19. Петренко О. В. Статистичні показники надходжень електронних видань для дітей до Книжкової палати України / О. В. Петренко //

- Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–19 трав. 2011 р. / [редкол.: М. С. Слободяник (голова) та ін.]. – Київ, 2011. – С. 130–132.
20. Петренко О. В. Детская книга в Украине (2008–2012 гг.): статистика книгоиздания и книговыдачи / О. В. Петренко // Доклады Научного совета по проблемам чтения РАО / Рос. акад. образования, Федер. гос. бюджет. учреждение науч. обслуживания Науч.-издат. центр «Наука» Рос. акад. наук, Гос. пед. б-ка им. К. Д. Ушинского. – 2013. – Вып. 8 : Материалы Международной конференции «Чтение на просторах детства: опыт России и мира» (Москва, 14–15 нояб. 2013 г.). – С. 94–110.
21. Петренко О. В. Статистика друку дитячої книги в Україні у другій XIX – на початку XX ст. / О. В. Петренко // Проблеми розвитку документально-інформаційних систем у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі: матеріали всеукр. наук.-практич. конф. (Рівне, 10 лют. 2016 р.) / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманітар. ун-т, ф-т документ. комунікацій та менеджменту, каф. документ. комунікацій і бібл. справи. – Рівне, 2016. – С. 174–179. – Режим доступу: http://library.dk.rv.ua/depositary/konf/I_konf_2016.pdf (дата звернення: 28.03.2016). – Назва з екрана.
22. Петренко О. В. Статистика друку сучасної дитячої книги в Україні / Петренко О. В. // Формування фондів спеціалізованих бібліотек України для дітей: реалії та перспективи : проблемно-цільов. навч. (Київ, 18–22 квіт. 2016 р.) / Нац. б-ка України для дітей. – Режим доступу: <http://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=7491> (дата звернення: 28.04.2016). – Назва з екрана.
23. Петренко О. В. Періодизація розвитку державної статистики дитячих книг в Україні / О. В. Петренко // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених (21–22

- квіт. 2016 р.) / М-во культури України, ХДАК, НАМ України, Ін-т культурології. – Харків, 2016. – С. 329–330.
24. Петренко О. В. Державна статистика дитячих книг в Україні: початок становлення / О. В. Петренко // Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 12–13 трав. 2016 р.) / ВНЗ Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі», Каф. документознавства та інформ. діяльності в економ. системах. – Полтава, 2016. – С. 83–86.
25. Петренко О. Антон Іванович Козаченко: недосліджений феномен статистика-книгознавця / Оксана Петренко // Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти : доп. та повідомл. Міжнар. конф. (Львів, 24-25 жовт. 2019 р.) / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника ; наук. ред. Л. Головата, ред.-упоряд. В. Пасічник. – Львів, 2019. – С. 131–133.

Відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи:

- Міжнародна наукова конференція «Інноваційна діяльність – стратегічний напрям розвитку наукових бібліотек» (Київ, 7–9 жовтня 2003 р., форма участі – усна);
- Міжнародна наукова конференція «Роль бібліотек у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України» (Київ, 10–11 жовтня 2006 р., форма участі – усна);
- IV Міжнародна наукова конференція «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 21–23 травня 2007 р., форма участі – публікація тез);
- Міжнародна наукова конференція «Проблеми гармонізації традиційних і новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів» (Київ, 7–8 жовтня 2008 р., форма участі – усна);
- VI Міжнародна наукова конференція «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 19–21 травня 2009 р., форма участі – публікація тез);

- VII Міжнародна наукова конференція «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 25–27 травня 2010 р., форма участі – публікація тез);
- VIII Міжнародна наукова конференція «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 17–19 травня 2011 р., форма участі – публікація тез);
- Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми розвитку документально-інформаційних систем у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі» (Рівне, 10 лютого 2016 р., форма участі – публікація тез);
- Проблемно-цільове навчання в Національній бібліотеці України для дітей «Формування фондів спеціалізованих бібліотек України для дітей» (Київ, 18–22 квітня 2016 р., форма участі – усна);
- Всеукраїнська науково-теоретична конференція молодих учених «Культурологія та інформаційне суспільство XXI століття» (Харків, 21–22 квітня 2016 р., форма участі – публікація тез);
- Міжнародна науково-практична конференція «Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації» (Полтава, 12–13 травня 2016 р., форма участі – публікація тез);
- Scientific and Professional Conference «Humanities and Social sciences in the Era of Globalization – 2016» (Budapest, on 28th May 2016, форма участі – заочна);
- XII Всеукраїнська науково-практична конференція «Бібліотека і книга в контексті часу» (Київ, 21–22 травня 2019 р., форма участі – усна);
- Міжнародна наукова конференція «Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти» (Львів, 24–25 жовтня 2019 р., форма участі – публікація тез).

**Дитячі книги в фондах НБУ для дітей, НБУ ім. Ярослава Мудрого, НБУВ,
Київської обласної бібліотеки для дітей і Педагогічного музею
(1842–1916 роки друку)
(І частина таблиці)**

міста	Катеринослав		Київ			Львів		Одеса		Харків		Чернігів		Всього назв
мови	укр.	рос.	укр.	рос.	ін. м.	укр.	рос.	укр.	рос.	укр.	рос.	укр.	рос.	
1842	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
1864	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
1874	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
1876	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
1877	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
1882	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
1883	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
1885	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
1890	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
1892	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
1893	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
1894	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	3
1896	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2
1897	-	-	-	1*	-	-	-	1	-	-	1*	-	-	1+1*=2
1898	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
1899	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	2	-	5
1900	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	1	1	-	4
1901	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
1902	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
1903	-	1	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	4
1904	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
1905	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2
1906	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	6
1907	-	-	1	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	4
1908	-	-	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	5
1909	-	-	4	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	6
1910	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
1911	-	-	10	-	1(фр.)	1	-	-	-	-	-	-	-	12
1912	-	-	2	2	-	3	-	-	-	-	-	-	-	7
1913	-	-	-	1+2*	-	1	-	-	2*	-	-	-	-	4+2*=4
1914	-	-	8	1	-	7	-	-	-	-	1	-	-	15
1915	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
1916	1	-	4	-	1(пол.)	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Всього	1	3	43	10+3*	2	37	0	2	6+2*	0	4+1*	5	0	88+26(+3*)+2
Всього разом	4		55+3*=58			37		8+2*=10		4+1*=5		5		116+3*

* - спільні видання

(II частина таблиці)

<i>міста</i>	Гадяч		Житомир		Кременець		Коломия		Немирів		Полтава		Чернівці		Всього назв
<i>мови</i>	укр.	рос.	укр.	рос.	укр.	рос.	укр.	рос.	укр.	рос.	укр.	рос.	укр.	рос.	
1902	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
1903	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
1904	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	2
1905	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
1906	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
1907	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	1
1909	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	3
1911	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
1912	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
1914	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
1915	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Всього	1	0	0	1	0	1	1	0	0	1	3	0	8	0	13+3
Всього разом	1		1		1		1		1		3		8		16

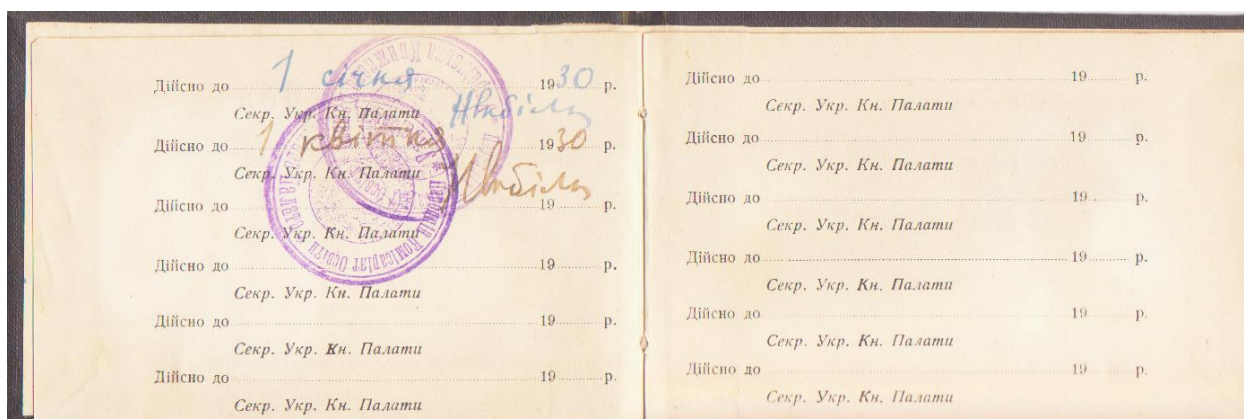
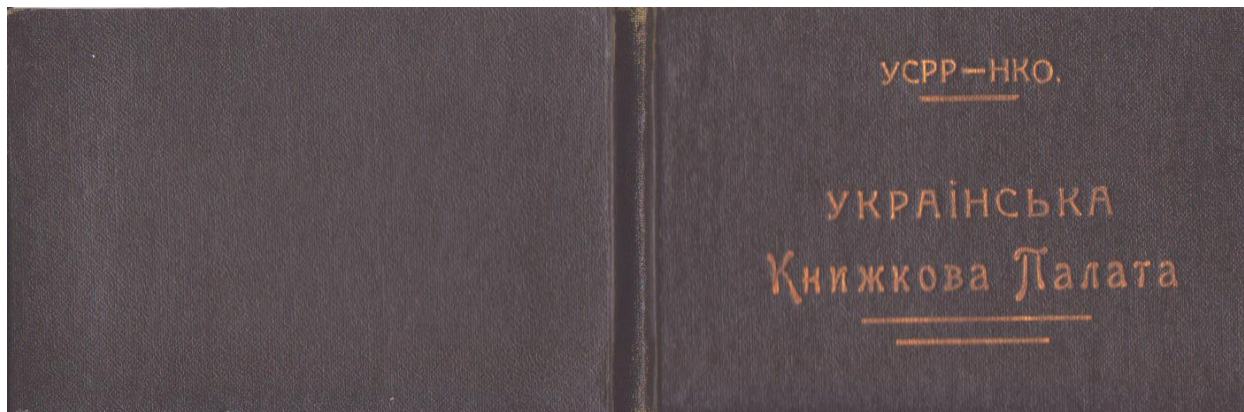
Загалом у двох частина таблиці – 132 назви: українською мовою – 101 назва (88+13), російською мовою – 29 назв (26+3), польською мовою – 1 назва, французькою мовою – 1 назва.

**Дитячі книги в державному архіві друку Книжкової палати України
(1917–1921 роки друку)**

роки	1917		1918			1919		1920		1921		всього за мовами			загалом
мови	у.	р.	у.	р.	є.	у.	р.	у.	р.	у.	р.	у.	р.	є.	
Вінниця	1	-	2	-	-	2	-	1	-	-	-	6	0	0	6
Вовча	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	0	1
Єлисаветград	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	0	1	0	1
Золотоноша	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	0	0	1
Кам'янець-Подільський	-	-	-	-	-	4	-	4	-	-	-	8	0	0	8
Кам'янка-Струмилова	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	0	0	1
Катеринослав	11	-	24	-	-	13	-	1	-	-	-	49	0	0	49
Київ	20	1	56+1*	1	1	24	6	7	2	-	-	108	10	1	119
Лохвиця	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	0	0	1
Одеса	2	-	-	-	-	4	-	-	-	2	-	8	0	0	8
Полтава	11	-	32	-	-	5	-	3	-	1*	-	52(1*)	0	0	52(1*)
Радомишль	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0	1	0	1
Січеслав	-	-	-	-	-	2	-	5	-	-	-	7	0	0	7
Сміла	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	0	1
Харків	-	-	-	-	-	10	1	2	-	3+1*	1	16(1*)	2	0	18(1*)
Херсон	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	4	0	0	4
Черкаси	2	-	1	-	-	-	-	13	-	-	-	16	0	0	16
Чернігів	-	-	-	-	-	-	1	2	-	1	-	3	1	0	4
Б. м.	1	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	3	0	0	3
за мовами	48	1	119	2	1	66	8	40	3	11(1*)	1	284	15	1	300(1*)
загалом	49		122			74		43		12(1*)		300(1*)			300

* - спільні видання

Фотографії посвідчення Антона Івановича Козаченка

УЗАГАЛЬНЕНІ ДАНІ ЗІ СТАТИСТИЧНИХ ЗВІТІВ 1931–1936 РР.

Таблиця Г.1

Книжкова продукція УРСР
(мовами за цільовим призначенням)
за 1931 р.

За призна-ченням	Назв	Друк. арк.	Тираж	Арк.-відбитків	З позначенням ціни					
					Назв	Друк. арк.	Тираж	Арк.-відбитків	Ціна	
									Набору по 1 пр. кожного з творів	Всього тиражу
Всього	397	1 036, 5	5 004 700	13 566 800	394	1 031,76	4 987 200	13 544 300	120-40	1 476 749
Українською мовою за соціальним призначенням										
Для дітей дошк. віку	72	68,02	1 407 000	1 675 000	72	68,02	1 407 000	1 675 000	20-02	383 200
Для дітей шк. віку	252	783,34	3 134 200	10 830 300	250	780,22	3 120 700	10 815 800	80-24	967 399
Російською мовою за соціальним призначенням										
Для дітей дошк. віку	11	10,63	190 000	225 000	11	10,63	190 000	225 000	3-35	53 200
Для дітей шк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Іншими мовами за соціальним призначенням										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	62	174,51	273 500	836 500	61	172,89	269 500	828 500	16-79	72 950
В тому числі мови:										
Болгарська										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	3	6,12	9 000	21 000	3	6,12	9 000	21 000	0-80	2 500
Єврейська										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	19	69,50	72 000	280 000	19	69,50	72 000	280 000	6-93	24 850
Молдавська										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	16	40,78	49 500	141 500	16	40,78	49 500	141 500	3-36	9 850
Німецька										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	21	54,12	131 000	390 000	21	54,12	131 000	390 000	5-45	34 800
Польська										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	3	3,99	12 000	19 000	2	2,37	8 000	11 000	0-25	950

Таблиця І.2

Річний звіт за 1932 р.
Поділ усієї продукції за читацьким призначенням

За призначенням	Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк.-відбитків (у тис.)	З позначенням ціни					
					Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк.-відбитків (у тис.)	Ціна	
									Набору по 1 пр. кожного з творів	Всього тиражу
Для дітей дошк. віку	47	36,69	1 061	1 283	47	36,69	1 061	1 283	22-65	591 184
Для дітей шк. віку	213	721,71	2 113	7 182	212	717,46	2 062	6 927	112-70	1 004 368
Всього для дітей	260	758,40	3 174	8 465	259	754,15	3 123	8 210	135-35	1 595 552

Таблиця І.3

І квартал 1932 р.
Поділ усієї продукції за цільовим призначенням

За призначенням	Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк.-відбитків (у тис.)	З позначенням ціни					
					Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк.-відбитків (у тис.)	Ціна	
									Набору по 1 пр. кожного з творів	Всього тиражу
Всього для дітей	68	168,17	888	2 325	68	168,17	888	2 325	23-95	285 633
Всіма мовами										
Для дітей дошк. віку	19	13,26	335	370	19	13,26	335	370	5-35	86 100
Для дітей шк. віку	49	154,91	553	1 955	49	154,91	553	1 955	18-60	199 533
Українською мовою										
Для дітей дошк. віку	18	12,76	331	366	18	12,76	331	366	5-00	84 705
Для дітей шк. віку	36	105,88	512	1 754	36	105,88	512	1 754	13-00	180 083
Російською мовою										
Для дітей дошк. віку	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Для дітей шк. віку	1	7,50	10	80	1	7,50	10	80	0-60	6 000
Іншими мовами										
Для дітей дошк. віку	1	0,50	4	4	1	0,50	4	4	0-35	1 400
Для дітей шк. віку	12	41,53	31	121	12	41,53	31	121	5-00	13 450
В тому числі мови:										
Болгарська										
Для дітей дошк. віку	3	2,50	6	8	3	2,50	6	8	0-55	1 100
Для дітей шк. віку	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Єврейська										
Для дітей дошк. віку	1	0,50	4	4	1	0,50	4	4	0-35	1 400
Для дітей шк. віку	5	23,19	15	72	5	23,19	15	72	2-75	8 250
Молдавська										
Для дітей дошк. віку	3	14,84	7	38	3	14,84	7	38	1-60	3 800
Для дітей шк. віку	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Польська										
Для дітей дошк. віку	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Для дітей шк. віку	1	1,0	3	3	1	1,0	3	3	0-10	300

ІІІ квартал 1932 р.
Поділ усієї продукції за цільовим призначенням

За призначенням	Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк.- відбитків (у тис.)	З позначенням ціни					
					Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк.- відбитків (у тис.)	Ціна	
									Набору по 1 пр. кожного з творів	Всього тиражу
Всього для дітей	39	101,75	349	805	39	101,75	349	805	18-22	177 904
Всіма мовами										
Для дітей дошк. віку	6	4,50	148	148	6	4,50	148	148	4-00	100 016
Для дітей шк. віку	33	97,25	201	657	33	97,25	201	657	14-22	77 888
Українською мовою										
Для дітей дошк. віку	6	4,50	148	148	6	4,50	148	148	4-00	100 016
Для дітей шк. віку	9	35,44	127	443	9	35,44	127	443	5-15	49 938
Російською мовою										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Іншими мовами										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	24	61,81	74	214	24	61,81	74	214	9-07	27 950
В тому числі мови:										
Болгарська										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	6	8,24	12	20	6	8,24	12	20	0-85	1 700
Єврейська										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	9	38,67	30	139	9	38,67	30	139	5-70	18 790
Молдавська										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	1	1,68	2	4	1	1,68	2	4	0-20	400
Німецька										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	2	2,35	13	20	2	2,35	13	20	0-25	1 650
Польська										
Для дітей дошк. віку	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Для дітей шк. віку	6	10,87	17	31	6	10,87	17	31	2-07	5 410

Таблиця І.5

**Розподіл книжкової продукції УСРР за 1933 рік
за читацькими групами**

Читацькі групи	Вся продукція				Продукція із зазначенням ціни					
	Кільк. друк. од.	Друк. арк. в 1 пові- домленні	Тираж (в тис.)	Кільк. друк. арк. в 1 тиражі (в тис.)	Кільк. друк. од.	Друк. арк. в 1 пові- домлен ні	Тираж (в тис.)	Кільк. друк. арк. в 1 тиражі (в тис.)	Ціна	
									1 комп. всіх видань	Всього тиражу видань (в тис. крб.)
Українською мовою										
Для дітей 4–7 років	65	26,5	2 682,7	915,5	65	26,5	2 682,7	915,5	25-17	1 041 230
Для дітей 7–12 років	83	1 023, 4	11 857,1	70 712,8	74	975,3	9 642,2	60 136,5	44-95	5 861 246
Російською мовою										
Для дітей 4–7 років	21	7,4	1 250,8	364,0	21	7,4	1 250,8	364,0	7-90	484 650
Для дітей 7–12 років	25	111,7	1 944,9	11 510,1	20	96,9	1 774,9	11 018,6	16-05	875 467
Болгарською мовою										
Для дітей 4–7 років	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Для дітей 7–12 років	16	109,5	60,3	408,0	15	105,7	57,3	396,7	13-42	49 737
Грецькою мовою										
Для дітей 4–7 років	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Для дітей 7–12 років	4	24,0	6,4	39,3	4	24,0	6,4	39,3	1-85	2 900
Єврейською мовою										
Для дітей 4–7 років	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Для дітей 7–12 років	17	271,0	355,8	5 554,6	15	259,7	307,1	5 282,4	30-94	556 482
Молдавською мовою										
Для дітей 4–7 років	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Для дітей 7–12 років	23	120,5	156,9	775,0	23	120,5	156,9	775,0	13-70	88 956
Німецькою мовою										
Для дітей 4–7 років	18	113,4	296,3	1 704,7	18	113,4	296,3	1 704,7	15-80	187 378
Для дітей 7–12 років	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Польською мовою										
Для дітей 4–7 років	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Для дітей 7–12 років	19	122,6	222,0	1 465,0	19	122,6	222,0	1 465,0	15-50	195 134
Татарською мовою										
Для дітей 4–7 років	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Для дітей 7–12 років	1	1,0	10,2	10,2	1	1,0	10,2	10,2	0-10	10 200
Чеською мовою										
Для дітей 4–7 років	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Для дітей 7–12 років	1	4,6	1,0	4,6	1	4,6	1,0	4,6	0-50	500

Таблиця І.6

Поділ за читацькими групами 1933 р.

Соціальне призначення	Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк. відбитки (в тис.)	Із зазначенням ціни					
					Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк. відбитки (в тис.)	Серед. ціна за 1 пр.	Ціна всього тиражу
І. Видання для дітей										
А. Для дітей дошкільного віку										
Агітпроп. та наук.-попул.	31	10,0	1 214,0	346,9	31	10,0	1 214,0	346,9	10-02	429 130
Художня	55	23,9	2 719,5	932,6	55	23,9	2 719,5	932,6	23-05	1 096 760
Разом для дітей дошк. віку	86	33,9	3 933,5	1 279,5	86	33,9	3 933,5	1 279,5	33-07	1 525 880
Б. Для учнів 1-го концентру										
Агітпроп. і наук.-попул.	13	35,5	256,7	653,9	13	35,5	256,7	653,9	8-87	201 030
Учбова	178	1 829,3	14 374,6	90 917,4	165	1 770,7	12 056,0	79 938,6	37-09	7 525 265
Виробнича	2	5,0	100,0	250,0	—	—	—	—	—	—
Художня	14	31,9	179,6	363,0	12	16,8	161,6	240,5	6-85	101 805
Разом	207	1 901,7	14 910,9	92 184,3	190	1 823,0	12 474,3	80 833,0	152-81	7 828 100
Разом для дітей	293	1 935,6	18 844,4	93 463,8	276	1 856,9	16 407,8	82 112,5	185-88	9 353 980
ІІ. Видання для підлітків										
А. Видання для учнів ІІ і ІІІ концентрів										
Учбова	227	2 034,7	9 703,8	86 281,9	218	1 961,0	8 888,1	80 523,7	232-35	12 447 614
Б. Видання для підлітків										
Агітпроп. і наук.-попул.	64	258,1	570,8	1 901,1	51	216,9	426,8	1 226,0	32-60	313 377
Виробнича	4	10,7	92,0	201,5	—	—	—	—	—	—
Довідкова інформація	1	6,1	50,0	306,0	1	6,1	50,0	306,0	1-40	70 000
Художня	35	196,2	220,4	1 534,3	30	180,6	205,1	1 457,4	27-65	386 173
Разом для підлітків	104	471,4	933,2	3 942,9	82	403,6	681,9	2 989,4	61-65	769 550
Разом з учбовою	331	2 505,8	10 637,0	90 224,8	300	2 364,6	9 570,0	83 513,1	294-00	13 217 164

Таблиця І.7

Поділ за читацькими групами 1934 р.

Соціальне призначення	Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк. відбитки (в тис.)	Із зазначенням ціни					
					Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк. відбитки (в тис.)	Серед. ціна за 1 пр.	Ціна всього тиражу
А. Видання для дітей дошкільного віку (від 3 до 7 років)										
Агітпроп. і наук.-попул.	4	17,9	40,4	166,9	4	17,9	40,4	166,9	2-40	20 195
Художня	46	67,2	1 050,3	1 203,0	44	65,8	1 029,3	1 177,7	30-03	671 460
Разом	50	85,1	1 090,7	1 369,9	48	83,7	1 069,7	1 344,6	32-43	691 655
Б. Видання для учнів І–IV класів (7–10 років)										
Агітпроп. і наук.-попул.	8	36,6	93,0	199,4	5	35,9	61,0	191,4	51-10	167 750
Учбова	139	850,2	9 250,3	64 413,4	134	835,0	9 242,7	64 358,7	79-85	4 091 530
Виробнича	4	5,8	34,0	46,4	3	4,0	27,0	34,1	0-75	5 700
Художня	40	140,6	530,7	1 585,6	39	140,1	525,7	1 583,1	38-75	440 100
Разом	191	1 033,2	9 098,0	66 244,8	181	1 015,1	9 856,4	66 167	170-45	4 705 080
В. Видання для підлітків (10–16 років)										
Агітпроп. і наук.-попул.	58	170,5	636,9	2 344,7	34	156,3	527,7	2 297,5	32-29	445 830
Виробнича	7	15,7	104,2	211,2	2	11,3	19,2	150,6	1-35	15 900
Довідково-інформаційна	2	3,6	13,5	16,5	1	1,1	12,5	14,0	0-20	2 500
Художня	51	295,1	664,7	4 376,2	49	294,0	633,0	4 357,6	65-65	903 486
Разом	118	484,9	1 419,3	6 948,6	86	462,7	1 192,4	6 819,7	99-49	1 367 716

Таблиця І.8

Поділ за читацькими групами 1935 рік

Соціальне призначення	Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк. відбитки (в тис.)	Із зазначенням ціни					
					Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк. відбитки (в тис.)	Серед. ціна за 1 пр.	Ціна всього тиражу
І. "Видання для дітей"										
А. Видання для дітей дошкільного віку (від 3 до 7 років)										
Ігри та розваги	5	5,6	273,0	142,8	5	5,6	273,0	142,8	3-10	107 600
Художня	63	79,9	1 158,9	1 508,2	63	79,9	1 158,9	1 508,2	40-90	750 250
Разом	68	85,5	1 431,9	1 651,0	68	85,5	1 431,9	1 651,0	44-00	857 850
Б. Видання для учнів І–ІV класів (8–12 років)										
Агітпроп. і наук.-попул.	10	20,4	76,7	182,4	7	17,6	60,7	160,4	4-15	27 535
Учбова	115	741,9	9 464,7	62 617,7	113	725,9	9 443,7	62 449,7	67-95	5 144 439
Довідково-інформаційна	3	1,4	35,1	16,1	3	1,4	35,1	16,1	0-18	2 106
Художня	78	290,3	681,2	3 049,4	77	289,8	665,2	3 041,4	58-66	699 270
Разом	206	1 054,0	10 257,7	65 865,6	200	1 034,7	10 204,7	65 667,6	140-94	5 873 350
ІІ. "Видання для підлітків" (13–18 років)										
Агітпроп. і наук.-попул.	26	142,1	249,4	1 544,9	20	138,4	226,4	1 527,6	27-30	291 018
Програмово-методична	5	8,2	54,0	156,4	3	5,3	43,0	131,0	1-20	29 500
Виробничо-інструктивна	13	7,8	66,0	44,3	–	–	–	–	–	–
Довідково-інформаційна	11	21,8	92,5	209,2	9	21,3	90,5	208,7	4-24	39 678
Учбова	196	1 891,6	10 370,1	90 619,9	196	1 891,6	10 730,1	90 619,9	214-54	9 067 080
Художня	96	868,1	1 245,5	13 130,3	96	868,1	1 245,1	13 130,5	171-10	2 448 925
Разом	347	2 939,6	12 437,5	105 706,2	324	2 924,7	12 335,5	105 617,7	418-38	11 876 201

Таблиця І.9

Розподіл книжкової продукції УРСР за 1936 рік
за читацькими групами

Соціальне призначення	Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк. відбитки (в тис.)	Із зазначенням ціни					
					Назв	Друк. арк.	Тираж (в тис.)	Арк. відбитки (в тис.)	Серед. ціна за 1 пр.	Ціна всього тиражу
А. Для дітей дошкільного віку										
Разом	46	67,12	859,7	1 226,3	45	66,62	859,5	1 226,1	34-20	645,2
Б. Для жовтенят і піонерів (8–12 років)										
1) учбова	136	912,66	10 094,9	58 430,0	135	910,66	10 084,9	5 841,0	71-63	5 031,3
2) інша, в т. ч.:	83	280,13	821,9	3 481,6	73	273,53	796,9	3 446,5	67-54	867,6
а) наук.-попул.	17	25,14	100,8	220,6	8	19,16	76,8	186,1	3-39	35,9
б) художня	66	254,99	721,1	3 261,0	65	254,37	720,1	3 260,4	64-15	831,7
Разом	219	1 192,79	10 916,8	61 911,6	208	1 184,19	10 881,8	61 856,5	139-17	5 898,9
В. Для піонерів-підлітків (13–16 років)										
1) учбова	156	1 766,3	10 850,6	103 192,8	154	1 749,55	10 850,5	103 192,0	167-27	10 728,7
2) інша, в т. ч.:	157	938,92	1 539,6	11 780,2	118	906,3	1 351,8	11 595,1	206-45	2 502,9
а) наук.-попул.	74	259,13	689,3	3 022,2	41	235,25	509,4	2 856,3	54-65	608,1
б) художня	83	679,79	850,3	8 758,0	77	671,05	842,4	8 738,8	151-80	1 894,8
Разом	313	2 705,22	12 390,2	114 973,0	272	2 655,85	12 202,3	114 787,1	368-80	13 231,6

Таблиця Г.10

Розподіл книжкової продукції УРСР за 1936 р. за змістом
XV розділ «Художня література»

	Друк. од.	Друк. арк. компл-ів всіх видань	Тираж (тис.)	Друк. арк. - відб. (тис.)	Із зазначенням ціни					
					Друк. од.	Друк. арк.	Тираж (тис.)	Арк. відбитки (тис.)	Серед. ціна за 1 пр.	Ціна всього тиражу
Б. Художня література										
1. Проза										
а) рос. літ., в т. ч.:	181	1 371,43	2 350,6	19 908,2	178	1 348,96	2 333,6	19 809,6	299-00	4 453,8
рос. дит. літ.	62	347,62	690,9	4 585,8	60	340,69	685,4	4 556,2	78-85	983,3
б) укр. літ., в т. ч.:	150	1 086,94	2 337,6	16 079,2	145	1 072,12	2 330,4	16 034,2	294-20	4 017,9
укр. дит. літ.	48	207,86	995,7	3 497,4	47	197,86	991,0	3 456,4	54-55	1 072,7
в) болг. літ., в т. ч.:	2	4,43	2,0	4,4	2	4,43	2,0	4,4	2-10	2,1
болг. дит. літ.	1	1,68	1,0	1,7	1	1,68	1,0	1,7	0-60	0,6
г) євр. літ., в т. ч.:	47	291,44	317,0	2 453,7	47	291,44	317,0	2 453,7	107-55	850,8
євр. дит. літ.	15	43,35	65,5	252,2	15	43,35	65,5	252,2	13-25	79,7
д) молд. літ., в т. ч.:	9	20,12	38,9	78,2	9	20,12	38,9	78,2	4-80	18,1
молд. дит. літ.	1	1,5	4,0	6,0	1	1,5	4,0	6,0	0-50	2,0
е) нім. літ., в т. ч.:	9	73,5	82,5	939,8	9	73,5	82,5	939,8	17-15	191,7
нім. дит. літ.	6	39,37	56,5	422,8	6	39,37	56,5	422,8	10-40	98,2
ж) пол. літ., в т. ч.:	3	4,0	7,4	9,6	3	4,0	7,4	9,6	1-30	3,1
пол. дит. літ.	1	1,75	1,5	2,6	1	1,75	1,5	2,6	0-50	0,7
з) груз. літ., в т. ч.:	1	14,75	12,0	177,0	1	14,75	12,0	177,0	3-60	43,22
груз. дит. літ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
и) літ. ін. народів СРСР	1	2,25	7,4	16,8	1	2,25	7,4	16,8	2-00	14,9
дит. літ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
к) літ. кап. країн, в т. ч.:	32	328,33	289,5	3 663,9	32	328,33	289,5	3 663,9	77-35	829,6
дит. літ.	14	137,64	131,5	1 642,8	14	137,64	131,5	1 642,8	31-00	332,1
2. Драматичні твори										
а) рос. літ., в т. ч.:	11	77,93	141,9	924,5	11	77,93	141,9	924,5	24-45	244,9
рос. дит. літ.	1	4,0	2,0	8,0	1	4,0	2,0	8,0	3-00	6,0
б) укр. літ., в т. ч.:	29	110,28	282,4	926,6	28	109,28	282,4	926,6	35-85	285,9
укр. дит. літ.	6	24,26	81,0	376,2	6	24,26	81,0	376,2	7-90	123,8
в) євр. літ., в т. ч.:	4	12,37	14,7	45,3	4	12,37	14,7	45,3	4-70	17,9
євр. дит. літ.	1	2,75	3,5	9,6	1	2,75	3,5	9,6	1-25	4,4
г) нім. літ., в т. ч.:	2	7,13	8,0	27,8	2	7,13	8,0	27,8	2-45	9,9
нім. дит. літ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
д) болг. літ., в т. ч.:	1	3,25	2,1	6,8	1	3,25	2,1	6,8	2-50	5,3
болг. дит. літ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
е) білорус. літ., в т. ч.:	3	7,25	7,5	18,2	3	7,25	7,5	18,2	7-80	19,6
білорус. дит. літ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ж) літ. ін. народів СРСР	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
з) літ. кап. країн, в т. ч.:	6	28,93	32,5	120,0	6	28,93	32,5	120,0	10-80	47,6
дит. літ.	1	1,12	5,0	5,6	1	1,12	5,0	5,6	0-20	1,0
3. Вірші, поеми, пісні										
а) рос. літ., в т. ч.:	24	42,85	184,7	312,4	18	40,98	174,9	310,4	22-25	141,7
рос. дит. літ.	3	9,50	5,5	21,1	2	9,25	4,0	20,8	3-60	7,6
б) укр. літ., в т. ч.:	45	138,27	620,9	2 483,0	35	132,40	605,2	2 468,4	59-52	581,7
укр. дит. літ.	13	42,74	262,?	1 152,0	11	41,62	261,5	1 151,0	10-45	271,6
в) євр. літ., в т. ч.:	12	31,93	49,0	92,3	12	31,93	49,0	92,3	16-65	50,3
євр. дит. літ.	4	7,07	31,5	39,3	4	7,07	31,5	39,3	3-20	21,5
г) молдав. літ., в т. ч.:	5	12,13	12,6	30,4	5	12,13	12,6	30,4	4-30	9,9
молдав. дит. літ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
д) пол. літ., в т. ч.:	1	2,62	1,0	2,6	1	2,62	1,0	2,6	1-00	1,0
пол. дит. літ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
е) літ. ін. народів СРСР, в т. ч.:	1	4,44	6,5	28,9	1	4,44	6,5	28,9	2-00	13,0
дит. літ.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ж) літ. кап. країн, в т. ч.:	2	2,13	36,0	30,9	2	2,13	36,0	30,9	1-00	18,0
дит. літ.	2	2,13	36,0	30,9	2	2,13	36,0	30,9	1-00	18,0
4. Інші види художньої літератури										
а) рос. літ., в т. ч.:	9	9,68	13,7	25,0	2	6,87	8,0	22,6	2-35	9,0
рос. дит. літ.	1	0,50	1,0	0,5	-	—	—	—	—	—
б) укр. літ., в т. ч.:	13	85,28	119,9	921,7	6	78,51	105,3	898,7	65-45	505,5
укр. дит. літ.	5	13,13	60,0	176,9	3	11,51	54,7	171,7	5-95	50,2

Таблиця Г.11

Розподіл книжкової продукції УРСР за повторністю видань
в межах основних читацьких груп за 1936 р.*

Групи цільового призначення	Кількість друк. одиниць	В тому числі			
		Переглядів	Додаткових	Виправлених	Додаткові та виправлені
1. Для дошкільного віку	2	—	1	—	—
2. Для жовтень і піонерів (8–12 р.)	68	7	1	16	—
3. Для піонерів-підлітків (13–16 р.)	95	5	—	10	—
Разом	165	12	2	26	—

* – немає даних про тиражі та інші відомості

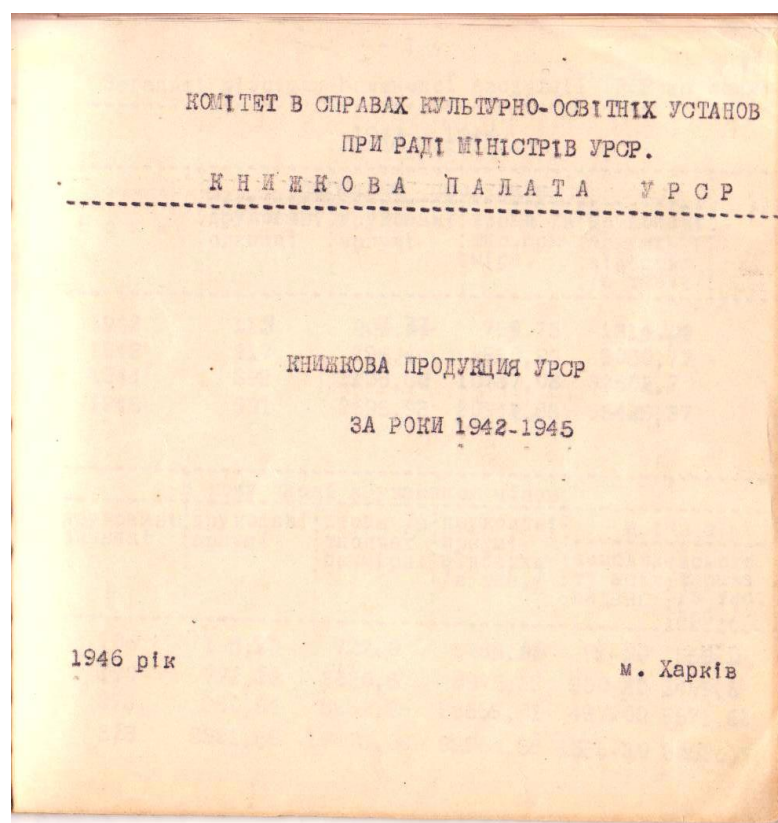
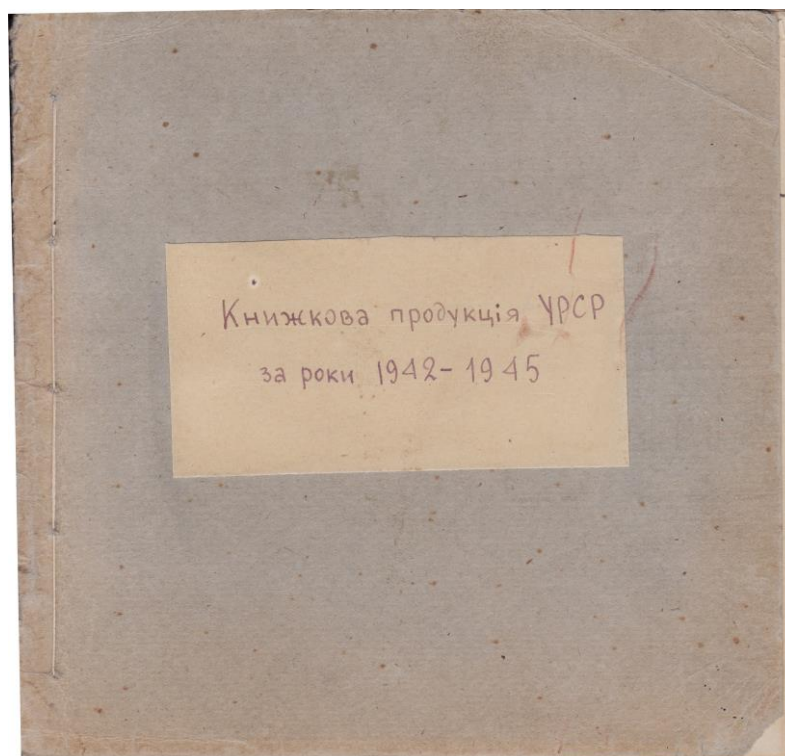
Таблиця Г.12

Розподіл книжкової продукції УРСР за перекладами видань
в межах основних читацьких груп за 1936 р.*

Групи цільового призначення	Кількість друк. одиниць
1. Для дошкільного віку	16
2. Для жовтень і піонерів (8–12 р.)	106
3. Для піонерів-підлітків (13–16 р.)	143
Разом	165

* – немає даних про тиражі та інші відомості

**Фотографії обкладинки і титульної сторінки статистичного збірника
«Книжкова продукція УРСР за роки 1942–1945»**

**Фотографії окремих документів з листування відділу статистики
Книжкової палати УРСР за 1958–1959 рр.**

Фото Е.1

Лист директору Книжкової палати УРСР від заступника начальника
Управління книжкової торгівлі «Укркнигторгу»

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УРСР
УПРАВЛІННЯ КНИЖКОВОЇ ТОРГІВЛІ „УКРКНИГТОРГ“

РЕСПУБЛІКАНСЬКА АСОРТИМЕНТНО-ОПТОВА БАЗА

м. Київ, Гостиний ряд, 32, телеф. 6-30-59. Адрес для телеграм: Київ, База Укркнигторга

№ 05-811 24 II 1958 року

ДИРЕКТОРУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УРСР
тов. БРАВЧЕНКО Г.О.

Республіканська асортиментно-оптова база Укркнигторгу просить Вас надіслати відомості про випуск платної продукції видавництвами УРСР за 1957 р. в розрізі видавництв і видів літератури.

ЗАСТ. НАЧАЛЬНИКА УКРКНИГТОРГУ-
ДИРЕКТОР РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ АСОРТИМЕНТНО-
ОПТОВОЇ БАЗИ

Г. Баранов

Фото Е.2

Довідка про випуск книжкової продукції за 1956 р. за цільовим призначенням

Вся книжкова продукція видавництв УРСР за 1956 р.
за цільовим призначенням розподіляється так:

№	Цільове призначення	Всього назв.	Всього тираж /тис. прим.	В тому числі з цінов. назв.	В тому числі з цінов. тираж /тис. прим.	Номіналь- на вартість /тис. крб.
1.	Класики марксизму-ленінізму	18	509	18	509	1327
2.	Партійно-пропагандистська і агітаційно-масова	318	10200	264	9882	9335
3.	Наукова	559	3045	332	2779	10005
4.	Виробнича	2107	15346	561	5387	27010
5.	Учебна	549	28891	231	28156	73074
6.	Програмно-методична	1045	6892	158	3485	3626
7.	Художня	485	11159	447	11075	72563
8.	Дитяча	218	10854	197	10709	45940
9.	Офіційно-документальна	288	569	2	8	35
10.	Довідкова	394	2215	59	982	5289
Разом		5981	97680	2269	80972	248204

Довідка про випуск книжкової продукції за 1956 р. по окремих видавництвах

Випуск книжкової продукції 1956 р. по окремих видавництвах розподіляється так:

№ пп :	Назва видавництва	Назов	Тираж /тис.прим./
1.	Держполітвидав	180	9377
2.	Держлітвидав	227	5523
3.	Держсільгоспвидав	153	2723
4.	Держтехвидав	102	2904
5.	"Радянська школа"	575	33159
6.	Академія наук УРСР	158	920
7.	Держмедвидав	146	3715
8.	Держбудвидав	138	873
9.	"Молодь"	215	18080
10.	"Радянський письменник"	120	2054
11.	Образотворчо-музичне	33	403
12.	"Радянська Україна"	22	1050
13.	Т-во для поширення наукових і політичних знань	191	2111
14-18.	Інші республіканські: Київський, Харківський, Львівський університети, Книжкова палата, Музфонд УРСР/	272	804
19-20.	Філіали Машизу і Металургвидав-ву	78	748
21-27.	Обласні видавництва /Закарпатське, Харківське, Сталінське, Одеське, Дніпропетровське, Львівське, Кримвидав/	562	7005
28-42	Решта обласних видавництв	205	541
Всього по видавництвах УРСР		3377	91990

Фото Е.4

Запит Книжкової палати УРСР до Дніпропетровського обласного видавництва

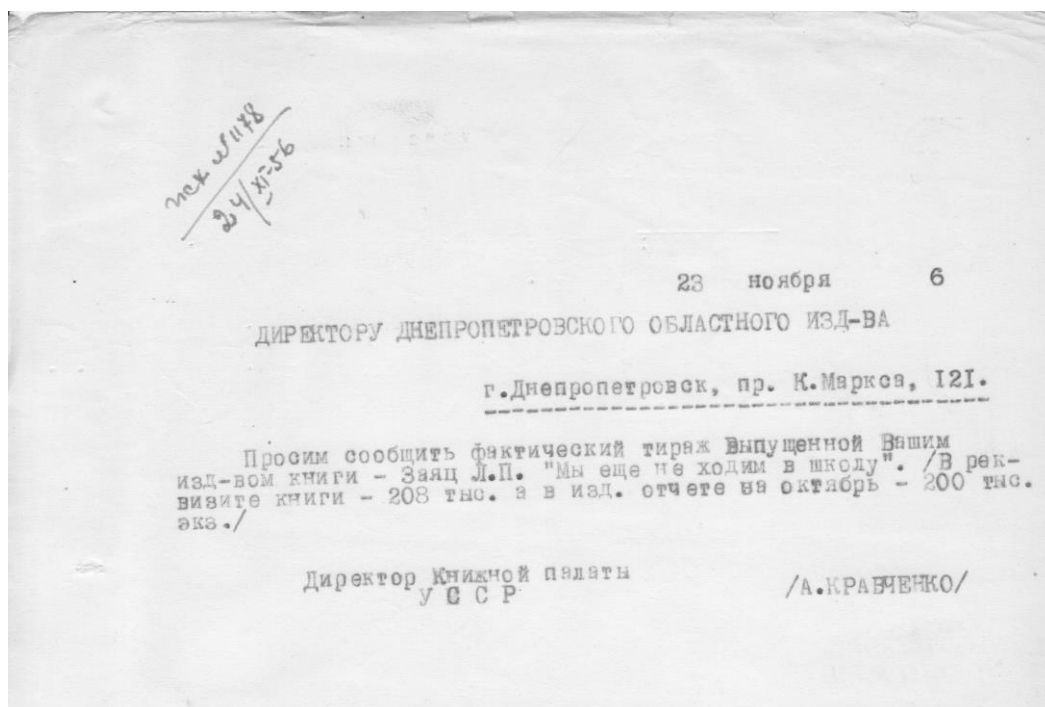
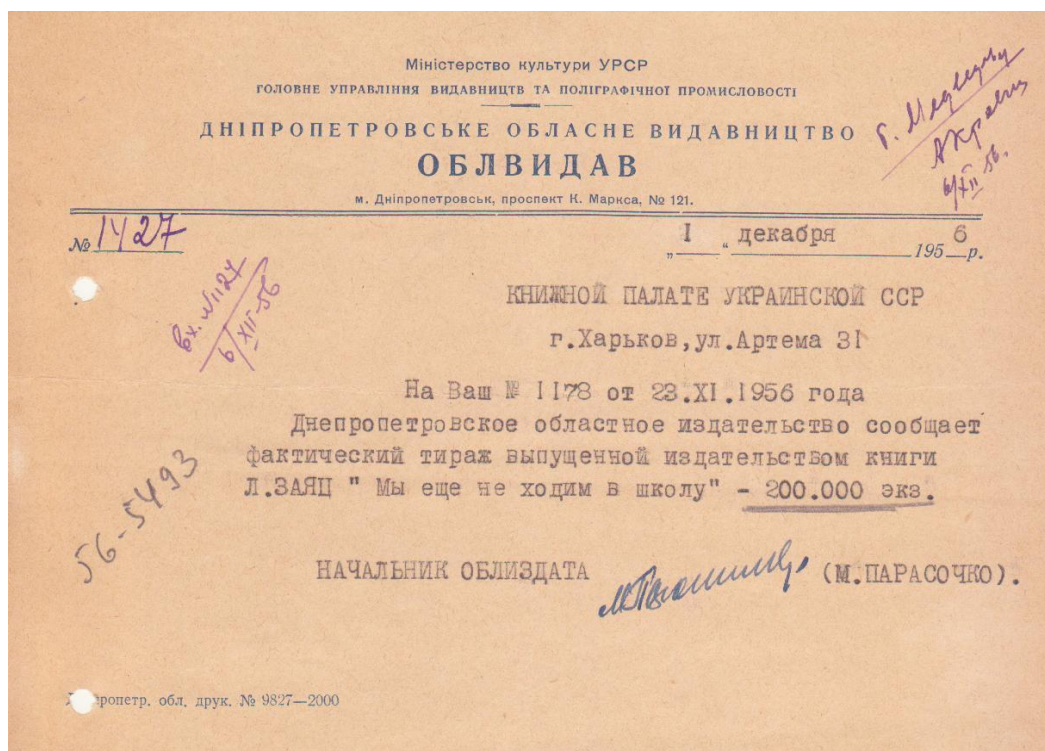
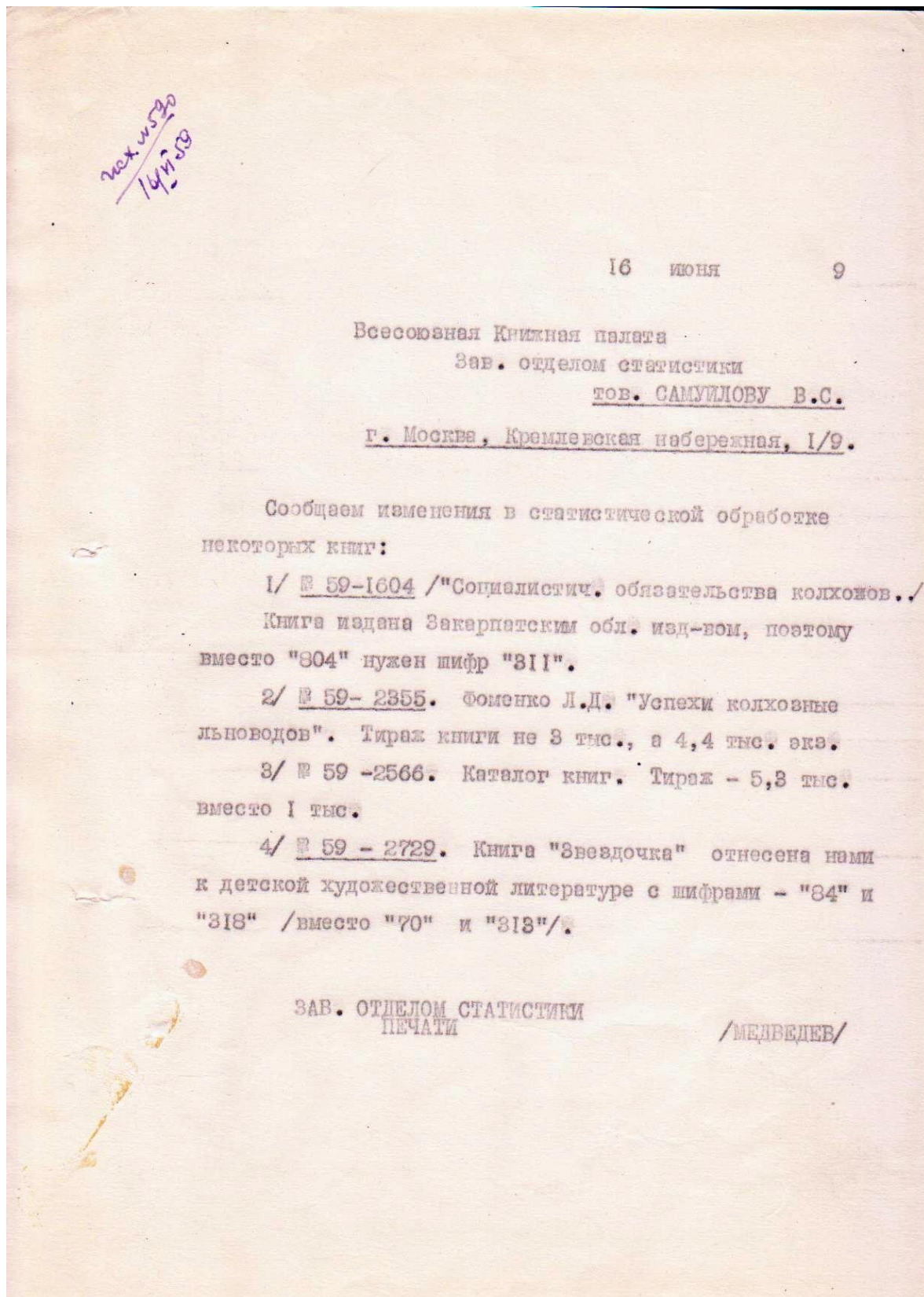

Фото Е.5

Відповідь Дніпропетровського обласного видавництва
на запит Книжкової палати УРСР

Повідомлення завідувача відділу статистики друку Книжкової палати УРСР
завідувачу відділу статистики Всесоюзної книжкової палати

Лист завідувача відділу статистики Всесоюзної книжкової палати
завідувачу відділу статистики друку Книжкової палати УРСР, С. 1.

2х. 11482
574159

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ СССР
ВСЕСОЮЗНАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА

Н.И. Таран
И.И. Таран
15/10/59

Москва, Г-19 Кремлевская наб. д. 1/9
Зак. 24

Телефон Б-8-28-30

№ 5970 " 11 декабря 1959г.

ЗАВ.ОТДЕЛОМ СТАТИСТИКИ ПЕЧАТИ КНИЖНОЙ ПАЛАТЫ
УКРАИНСКОЙ ССР

тов. МЕДВЕДЕВУ Ю.Б.

Сообщаем замечания по обработке и шифровке статкарточек книжной продукции за октябрь 1959 года.

✓ На карт. № 5904 поставили новый шифр языка 112, украинский переводной с еврейского.

✓ На карт. № 5929 по тематике правильное поставить шифр 323 (дореволюционных и советских писателей).

Не правильное ли на карт. № 5967 по целевому назначению поставить шифр 47?

На карт. № 6051 новый шифр языка - 114 украинский переводной с молдавского.

На карт. № 6052 по тематике следует поставить шифр 849 - (французские народные сказки).

На карт. № 6083 мы поставили шифр языка 059 - русский переводной с разных языков народов СССР.

На карт. № 6147 правильное в графе 6-ой поставить шифр 099 - русский переводной с разных иностранных языков, а в графе 5-ой шифр 9.

На карт. № 6155 изменяем шифр тематики 116 на 120 (см. печ. карт. Всесоюзн. кн. палаты № 34252).

На карт. № 6170 в описании язык украинский оригинальный, в в графе 6-ой - 001, исправляем на 100.

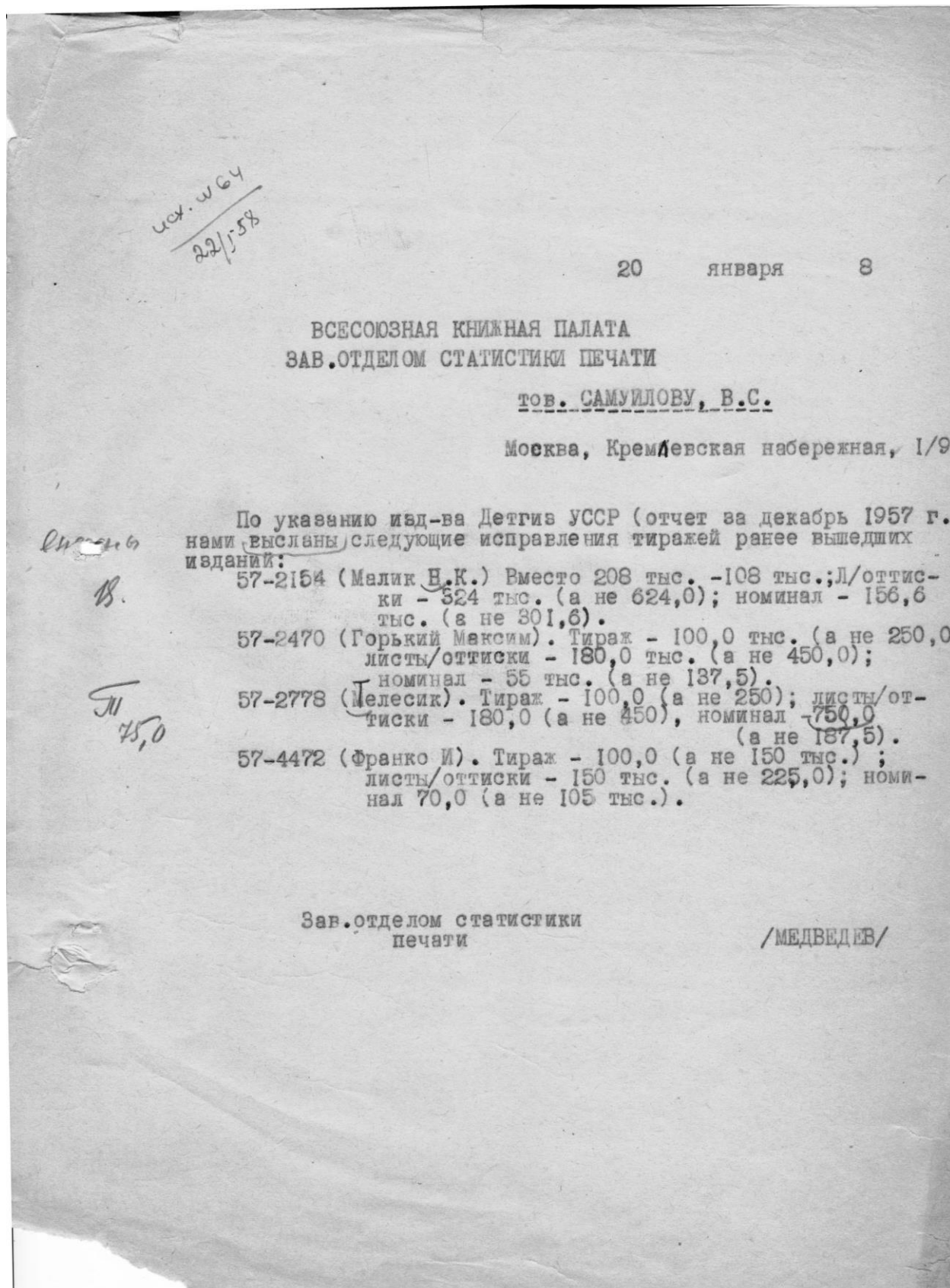
~~На карт. № 6202 по целевому назначению правильное поставить шифр 69 (семинар для учителей).~~

Может быть правильное на карт. № 6290 по целевому назначению поставить шифр 20?

На карт. № 6412 язык должен быть русский оригинальный (см. печат. карт. - 6/X-59г. № 35129), так как это монография, исключение мы делаем только для учебников иностранных языков, учитывая их по языку изучения.

Т. Медведев
Соборный в архиве 9/20-11-59
17/11-59г.

Звітний лист завідувача відділу статистики друку Книжкової палати УРСР
завідувачу відділу статистики Всесоюзної книжкової палати

Директива заступника директора Всесоюзной книжковой палаты
директору Книжковой палаты УРСР

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ СССР
ВСЕСОЮЗНАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА

Москва, Г-19 Кремлевская наб. д. 1/9 Телефон Б-8-28-30

Зак. 24 № 5786 " 1 декабря 1959 г.

ДИРЕКТОРУ КНИЖНОЙ ПАЛАТЫ УКРАИНСКОЙ ССР

тов. КРАВЧЕНКО А.А.

Просим срочно выслать заказной авиапочтой статкарточки книжной продукции за октябрь с.г. по адресу г.Москва, Ж-4, Б.Коммунистическая, 15, отдел статистики печати Всесоюзной книжной палаты.

Убедительно просим статкарточки на книжную продукцию за ноябрь и особенно за декабрь с.г. не задерживать и отсылать их к нам не позднее 10 числа следующего за отчетным месяцем.

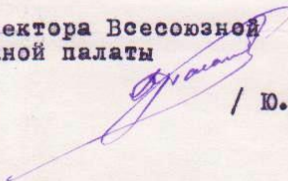
Зам.директора Всесоюзной
книжной палаты

/ Ю.Масанов/

Фото Е.10

Телеграмма директора Всесоюзной книжной палаты
директору Книжной палаты УРСР

Министерство Связи СССР

ТЕЛЕГРАММА

ХАРЬКОВ АРТЕМА 31 КНИЖНАЯ
ПАЛАТА КРАВЧЕНКО

ПРИЕМ 20/1 1972

ПЕРЕДАЧА: 20/1 1972

Бланк № 91

Принял: 5

Изд. № 91

МСК 19/144 МОСКВЫ 19/014 20 21 1800

СРОЧНО ШЛИТЕ АВИАПОЧТОЙ КНИЖНЫЕ СТАТКАРТОЧКИ
ДЕКАБРЬ ТЕЛЕГРАФИРУЙТЕ ДАТУ ОТПРАВЛЕНИЯ ЧИСЛО
КНИГ ТИРАЖ ДЕКАБРЬ=КУХАРКОВ=

Полтава, обл. тип. № 2499. 40.000x100

Фото Е.11

Лист-прохання директора Книжной палаты УРСР
директору Всесоюзной книжной палаты

20/1 1972

28 февраля 8

ДИРЕКТОРУ ВСЕСОЮЗНОЙ КНИЖНОЙ ПАЛАТЫ
ТОВ. КУХАРКОВУ Н.П.

Просим Вас выслать для статистической разработки
книжной продукции 10 тысяч статкарточек.

ДИРЕКТОР КНИЖНОЙ ПАЛАТЫ
У С С Р

/А.Кравченко/

Відповідь завідувача відділу статистики Всесоюзної книжкової палати
завідувачу сектору статистики друку Книжкової палати УРСР

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ СССР
ВСЕСОЮЗНАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА

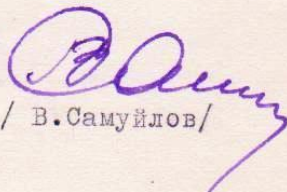
Москва, Г-19 Кремлевская наб. д. 1/9 Телефон Б-8-28-30

Зак. № 5434 "17" ноября 1959 г.

ЗАВ. СЕКТОРОМ СТАТИСТИКИ ПЕЧАТИ КНИЖНОЙ ПАЛАТЫ
У С С Р

тов. МЕДВЕДЕВУ Ю.Б.

Высылаем 5 тыс. бланков статкарточек для книжной
продукции. В ближайшее время вышлем еще 5 тыс.

Зав.отделом статистики печати
Всесоюзной книжной палаты
/ В.Самуйлов/

Рецензія на рукопис статистичного довідника
«Преса Української РСР (1918–1957)», С. 1.

РЕЦЕНЗІЯ

на рукопис статистичного довідника "Преса
Української РСР /1918–1958/".

Статистичний довідник "Преса Української РСР" підготовлений Книжковою палатою УРСР до друку – робота великого значення. Це буде важливий посібник для працівників преси статистичних органів, наукових установ, бібліотек та для всіх тих, хто цікавиться розвитком і станом преси в Українській РСР. В довіднику дані цифри про видання на території Української РСР з 1918 по 1958 роки книг, журналів, газет, нот, портретів та інших видів друкованої продукції. Підготовлена Книжковою палатою УРСР робота дає яскраве уявлення про те, як розвивалась в нашій республіці за роки Радянської влади видавнича справа і є важливою ілюстрацією до характеристики культурної революції на Україні після Великого Жовтня. Тому рецензована робота обов'язково повинна бути опублікованою масовим тиражем. Однак вона має ще ряд недоліків, які до здачі роботи в набір повинні бути усунуті.

Вкажемо на найголовніші з них.

І. У рукописі збірника немає вступної статті, в якій би був даний короткий нарисовий опис розвитку радянської преси на Україні за роки Радянської влади. А така стаття необхідна. Вона давала б читачеві хороше уявлення про те, який шлях розвитку пройшла українська радянська преса, як розвивалась

Рецензія на рукопис статистичного довідника
«Преса Української РСР (1918–1957)», С. 2.

2.

преса на Україні в зв'язку з завданнями комуністичного будівництва, як піклуються про розвиток культури українського народу, зокрема української радянської преси, Комуністична партія і Радянський уряд.

2. До таблиці № 4 "Видання книг окремими видавництвами УРСР за 1946–1958 роки" не дано пояснення, які це саме "окремі" видавництва – чи найголовніші, чи найбільші, чи це всі видавництва. Якщо допустити, що до таблиці занесені не всі, а лише найголовніші видавництва, то й тоді таблиця залишається неповною. До неї, наприклад, не занесені такі видавництва, як Видавництво Академії наук УРСР, Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР та Державне видавництво дитячої літератури УРСР, ^{яке} хоча й відкрилося недавно, але воно є великим видавництвом республіканського значення. Такі видавництва, звичайно, слід включити до відповідних таблиць.

3. У таблиці № 5 "Видання книг по областях УРСР за 1946–1958 роки" в числі інших областей включена Дрогобицька область. Оскільки Дрогобицька область тепер ліквідована, а її територія повністю передана до складу Львівської області, то, на нашу думку, дані по Дрогобицькій області також давати в таблиці не слід. А цифри по цій області слід включити до даних про Львівську область.

4. В таблиці № 7 "Видання в УРСР творів К.Маркса, Ф.Енгельса, В.І.Леніна за 1917–1958 роки" /див. стор. 2 цієї таблиці/ незрозуміло для чого дається зноска "співавторство".

Рецензія на рукопис статистичного довідника
«Преса Української РСР (1918–1957)», С. 3.

3.

5. Крім того, що автори довідника подають окремими таблицями видання в УРСР Творів В.І.Леніна українською мовою, видання окремих його творів /див. таблиці № 8 і 9/, необхідно дати таблицю про видання окремих тематичних збірників праць В.І.Леніна, які видавалися та перевидувалися на Україні.

6. Оскільки в таблиці № 4 не значиться Дитвидав УРСР, то не ясно, чи включено в таблицю № 27 "Видання в УРСР дитячої літератури за 1918–1958 роки" продукція цього видавництва. Це питання авторам рецензованого довідника слід уточнити.

7. В таблиці № 26 "Видання в УРСР художньої літератури в українських перекладах з зазначенням мови оригіналу за 1946–1958 роки" /див. стор.3 цієї таблиці/ даються дані про вихід збірників мовами народів світу. Слід уточнити, які це саме мови.

В таблиці № 36 "Видання в УРСР Творів окремих письменників зарубіжних країн за 1918–1958 роки" не на своєму місці записаний К.Чандр. Автори довідника поставили його на літеру "К" /на ім'я/, тоді як його слід записати на літеру "ч" /тобто на прізвище/.

8. Не зовсім закінчений вигляд має розділ про видання газет /див. таблиці № 43–47/. Зокрема, в цьому розділі дуже неповні наводяться дані про те, якими ж саме мовами, конкретно, виходили газети на Україні. Автори наводять дані про видання в УРСР газет тільки окремими мовами, та й то лише за окремі роки – 1940, 1950, 1955, 1956, 1957 і 1958,

Узагальнені дані зі статистичних звітів 1993–1996 рр.

Таблиця Є.1

Випуск нових видань і перевидань дитячих книг
за тематичними розділами та цільовим призначенням

1993						
За цільовим призначенням	Нові видання		Перевидання		Усі видання	
	назви	тираж	назви	тираж	назви	тираж
Видання для дітей:	309	15 778	24	1 595	333	17 373
дошкільники	138	8 058	6	290	144	8 348
<i>Літературно-художні, у т. ч.:</i>	<i>151</i>	<i>6 939</i>	<i>17</i>	<i>1 255</i>	<i>168</i>	<i>8 194</i>
мол. школярі	88	3 790	7	455	95	4 245
серед. і ст. школярі	40	1 706	6	600	46	2 306
юнацтво	23	1 443	4	200	27	1 643
<i>Науково-довідкові, у т. ч.:</i>	<i>20</i>	<i>781</i>	<i>1</i>	<i>50</i>	<i>21</i>	<i>831</i>
мол. школярі	9	310	–	–	9	310
серед. і ст. школярі	8	321	1	50	9	371
юнацтво	3	150	–	–	3	150
1994						
За цільовим призначенням	Нові видання		Перевидання		Усі видання	
	назви	тираж	назви	тираж	назви	тираж
Видання для дітей:	165	5 550	7	151	172	5 701
дошкільники	51	1 764	1	16	52	1 780
<i>Літературно-художні, у т. ч.:</i>	<i>102</i>	<i>3 525</i>	<i>6</i>	<i>135</i>	<i>108</i>	<i>3 660</i>
мол. школярі	61	2 245	3	80	64	2 325
серед. і ст. школярі	32	855	–	–	32	855
юнацтво	9	425	3	55	12	480
<i>Науково-довідкові, у т. ч.:</i>	<i>12</i>	<i>261</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>12</i>	<i>261</i>
мол. школярі	1	100	–	–	1	100
серед. і ст. школярі	9	110	–	–	9	110
юнацтво	2	51	–	–	2	51
1995						
За цільовим призначенням	Нові видання		Перевидання		Усі видання	
	назви	тираж	назви	тираж	назви	тираж
Видання для дітей:	260	5 107	6	65	266	5 172
дошкільники	99	2 291	2	15	101	2 306
<i>Літературно-художні, у т. ч.:</i>	<i>135</i>	<i>2 056</i>	<i>4</i>	<i>50</i>	<i>139</i>	<i>2 106</i>
мол. школярі	88	1 327	3	30	91	1 357
серед. і ст. школярі	36	478	1	20	37	498
юнацтво	11	251	–	–	11	251
<i>Науково-довідкові, у т. ч.:</i>	<i>26</i>	<i>760</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>26</i>	<i>760</i>
мол. школярі	14	400	–	–	14	400
серед. і ст. школярі	11	345	–	–	11	345
юнацтво	1	15	–	–	1	15
1996						
За цільовим призначенням	Нові видання		Перевидання		Усі видання	
	назви	тираж	назви	тираж	назви	тираж
Видання для дітей:	290	3 105,4	9	78,2	299	3 183,6
дошкільники	126	1 302,8	3	40	129	1 342,8
<i>Літературно-художні, у т. ч.:</i>	<i>146</i>	<i>1 617</i>	<i>4</i>	<i>25,2</i>	<i>150</i>	<i>1 642,2</i>
мол. школярі	104	1 310	1	7,2	105	1 317,2
серед. і ст. школярі	28	207,5	2	8	30	215,5
Юнацтво	14	99,5	1	10	15	109,5
<i>Науково-довідкові, у т. ч.:</i>	<i>18</i>	<i>185,6</i>	<i>2</i>	<i>13</i>	<i>20</i>	<i>198,6</i>
мол. школярі	11	112,6	1	10	12	122,6
серед. і ст. школярі	5	58	–	–	5	58
юнацтво	2	15	1	3,0	3	18

Таблиця Є.2

Випуск дитячих книг мовами і перекладених з мов світу

Мови	1994		1995		1996	
	К-сть видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	К-сть видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	К-сть видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
<i>Українською, у т. ч. перекладні:</i>	83	2 510	145	2 592,6	157	1 483,7
з азербайджанської	—	—	1	5	1	5
з англійської	6	180	5	202	4	25
з датської	—	—	—	—	1	10
з латиської	—	—	—	—	1	20
з німецької	2	10	1	100	2	45
з польської	—	—	—	—	2	35
з російської	4	108	11	276	3	30
з угорської	—	—	1	15	—	—
з сербохорватської	—	—	1	1	1	5,0
з французької	1	25	2	20	3	11
зі шведської	—	—	—	—	1	20
з японської	1	25	—	—	—	—
з мов народів світу	—	—	3	45	2	10
<i>Російською, у т. ч. перекладні:</i>	74	2 856	99	2 317	114	1 522,1
з англійської	19	475	11	184	4	65
з датської	2	26,5	7	105	3	39
з естонської	—	—	—	—	1	10
з єврейської	—	—	—	—	1	0,5
з італійської	3	100	2	150	—	—
з іспанської	1	10	—	—	—	—
з китайської	1	200	—	—	—	—
з латиської	—	—	3	11	—	—
з німецької	8	280	3	60	8	95
з польської	1	50	1	15	1	15
зі словацької	1	200	—	—	—	—
з угорської	—	—	1	10	—	—
з української	1	60	—	—	—	—
з французької	6	95	4	260	5	91
зі шведської	1	15	1	30	1	20
з мов народів світу	6	180	2	55	1	10
<i>Англійська</i>	—	—	—	—	1	10,6
<i>Болгарська</i>	—	—	—	—	1	1
<i>Гагаузька</i>	—	—	—	—	2	2
<i>Грецька</i>	—	—	—	—	1	1
<i>Єврейська</i>	—	—	—	—	1	0,2
<i>Іспанська</i>	—	—	1	10	—	—
<i>Словацька</i>	—	—	1	0,5	—	—
<i>Угорська</i>	—	—	1	0,5	1	1,0
<i>Мови народів світу</i>	15	335	19	251,7	21	162
Всього	172	5 701	266	5 172,3	299	3 183,6

Додаток Ж

Надходження дитячих книг різних років випусків до Книжкової палати України

(1997–2019 рр.)

(І частина таблиці)

Роки надходжень	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Роки випусків														
1991	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1992	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
1993	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
1994	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
1995	2	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-
1996	36	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1997	184	15	5	-	-	-	3	2	-	-	-	-	-	-
1998	x	234	57	5	-	11	3	2	-	-	-	-	-	-
1999	x	x	86	39	16	1	1	1	-	-	-	-	-	-
2000	x	x	x	154	111	9	-	-	4	-	-	-	-	-
2001	x	x	x	x	296	118	14	5	7	-	2	1	-	-
2002	x	x	x	x	x	452	77	27	8	4	8	2	-	-
2003	x	x	x	x	x	x	468	127	23	4	2	10	-	-
2004	x	x	x	x	x	x	x	560	120	6	9	12	2	-
2005	x	x	x	x	x	x	x	x	625	109	98	37	-	-
2006	x	x	x	x	x	x	x	x	x	661	246	96	49	10
2007	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	896	460	222	11
2008	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	1 081	466	63
2009	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	956	275
2010	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	1019
2011	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2012	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2013	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2014	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
К-сть попередніх років випуску	3	2	5	2	2	5	5	6	5	6	6	7	4	6
К-сть років запізнення надходжень	4	2	8	2	2	7	6	7	5	13	6	7	5	18
Загальна к-сть назв	225	239	202	215	421	591	474	724	787	787	1 261	1 699	1 695	1 402

(II частина таблиці)

Роки надходжень	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Роки випусків									
2003	2	-	-	-	-	-	-	-	-
2004	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2005	4	-	1	-	-	1	-	1	-
2006	1	-	4	19	1	-	-	1	-
2007	3	-	-	-	-	-	-	1	-
2008	20	2	9	3	-	-	-	-	-
2009	34	11	4	-	2	-	-	-	-
2010	288	54	14	7	-	-	-	-	-
2011	929	668	48	1	2	-	-	2	-
2012	x	1 819	378	22	20	2	1	1	-
2013	x	x	1 881	408	27	3	2	3	2
2014	x	x	x	1 349	197	14	8	2	8
2015	x	x	x	x	1257	256	41	4	1
2016	x	x	x	x	x	1 350	227	34	2
2017	x	x	x	x	x	x	1 565	342	33
2018	x	x	x	x	x	x	x	1 616	435
2019	x	x	x	x	x	x	x	x	1 910
К-сть попередніх років випуску	8	4	7	6	6	5	5	10	6
К-сть років запізнення надходжень	8	4	8	8	9	11	5	13	6
<i>Загальна к-сть назв</i>	<i>1 291</i>	<i>2 567</i>	<i>2 339</i>	<i>1 812</i>	<i>1506</i>	<i>1 626</i>	<i>1 844</i>	<i>2 007</i>	<i>2 391</i>